ARCHIEF

VOOR

NEDERLANDSCHE TAALKUNDE.

TWEEDE DEEL.

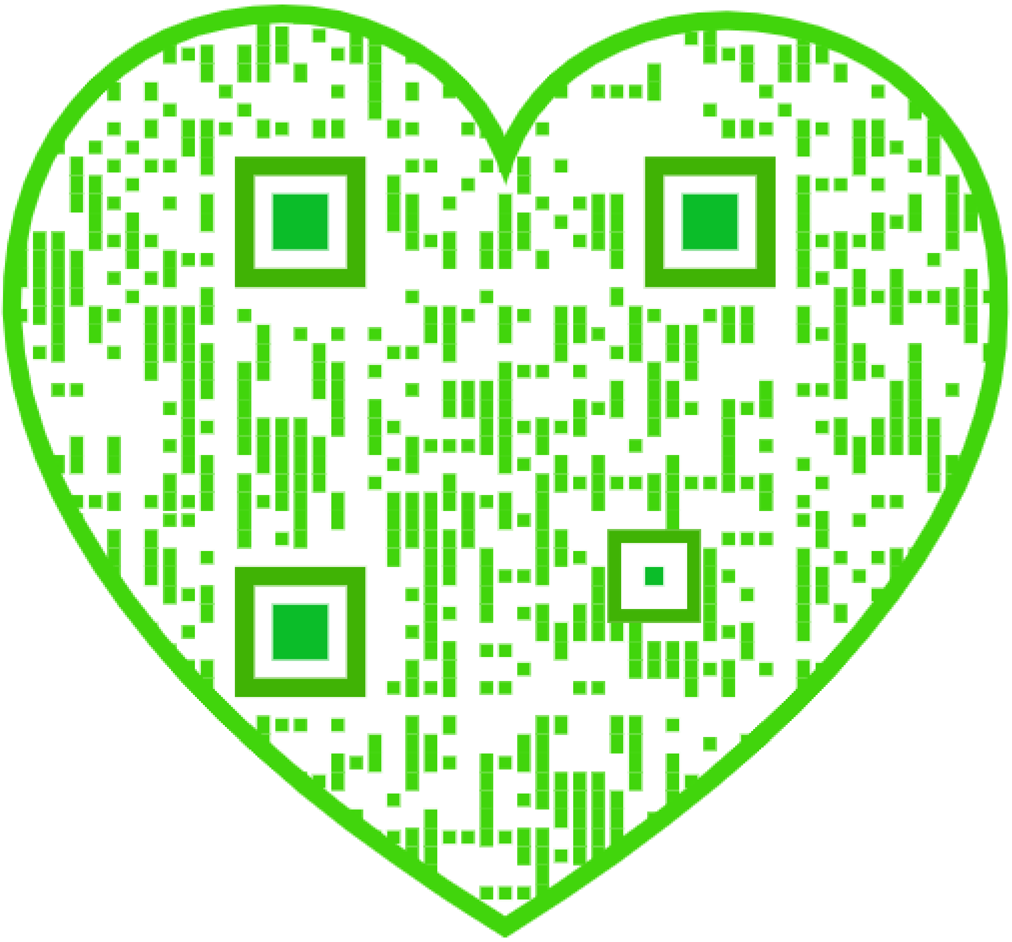

ARCHIEF

VOOR

NEDERLANDSCHE TAALKUNDE,

VERZAMELD

DOOR

A. de Jager,

Correspondent van de Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch
Instituut, en Lid van de Letterkundige Maatschappijën
te Leiden, Utrecht, Antwerpen en Gend.

Tweede Deel.

AMSTERDAM,
G. PORTIELJE.
1849—50.

DE

KLANKMETHODE,

DOOR

CASPARUS VAN DEN ENDE,

OMSTREEKS DE HELFT DER ZEVENTIENDE EEUW, IN NEDERLAND GEVONDEN EN IN PRAKTIJK GEBRAGT.

MEDEGEDEELD

DOOR

A. de Jager.

Is bij hen, die belang stellen in de bevordering en handhaving van den roem onzes vaderlands, de klagt niet zeldzaam, dat in de erkenning van ware verdiensten de buitenlander ons niet altijd regt doet wedervaren: het valt ook wel eens te betreuren, dat de Nederlander, waar hij aan vreemdelingen vaak aandacht schenkt of lof brengt, zich niet genoegzaam beijvert, om datgene op te sporen en te waarderen, wat zijn eigen bodem verdienstelijks en lofwaardigs heeft gekweekt.

Tot de proeven, die tot staving dezer bewering, uit de geschiedenis onzer letteren, wetenschappen en kunsten waren bij te brengen, behoort ook deze: dat in Nederland reeds voor twee eeuwen de klankmethode is uitgevonden en in praktijk gebragt, zonder dat dit tot hiertoe de opmerkzaamheid heeft getrokken, of althans zonder dat iemand het der moeite waard heeft geoordeeld, dit bekend te maken.

Nadat mij uit de werken van den als taalkundige niet onverdienstelijken Ernst Zeydelaar was bekend geworden, dat »Casper van den Ende in zijne Voorrede voor zijn Fransch en Duitsch Woordenboek," de in zijnen tijd

gewone manier van spellen »gantsch verworpen" had; en vooral nadat mij door enkele vrienden, wie voor vele jaren te dezer stede een exemplaar van dat Woordenboek was onder de oogen gekomen, berigt was, dat 's mans vertoog over de klanken inderdaad hoogst opmerkelijk moest geacht worden, ontstond bij mij het verlangen, zelf dat Woordenboek in te zien, en werd geene poging onbeproefd gelaten, om dien wensch te vervullen. Een- en andermaal meende ik geslaagd te zijn, doch die verwachting werd teleurgesteld. Ik kreeg namelijk eerst een' vierden, daarna een' tweeden druk van het verlangde Woordenboek in bezit; dan, in beide is het bedoelde voorwerk uitgelaten. Na lang zoeken is mij eindelijk ten verleden jare, door de zorg mijns, in den ouden boekhandel zoo bekwamen, vriends Jacob te 's Hage, de eerste druk van Van den Endes Dictionnaire in handen gekomen, en wel uit de nagelaten boekerij van 's mans naam- en, zoo ik meen, geslachtgenoot, wijlen den geachten Inspecteur van het Lager Onderwijs.

Niet zoodra waren de Lettertafels der Voorrede met haar toebehooren door mij met vereischte aandacht onderzocht, of ik oordeelde die belangrijk genoeg, om in het *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* te worden opgenomen, waar zij overigens, als bijdrage én tot de leer der taalgeluiden én tot de kunst van die te onderwijzen, eene, naar ik meen, niet onvoegzame plaats zouden vinden. Ook de mij geblekene hooge zeldzaamheid van den eersten druk des Woordenboeks scheen mij toe, daarvoor te pleiten, en zoo moge dan de hernieuwde uitgave van dit stuk, bijna tweehonderd jaren na de eerste, de belangstelling wekken, die het verdient. Eene en andere opmerking vooraf, zoo over het vertoog als over het daarin behandelde onderwerp, zal daartoe welligt niet zonder alle nuttigheid zijn.

Het Woordenboek van Van den Ende is een boekdeel van tamelijke dikte in klein quarto formaat, met kleine letter gedrukt, en in twee deelen gescheiden: fransch-nederduitsch en nederduitsch-fransch. Behalve eenen geplaatdrukten titel vooraan, naar den trant van dien tijd onder anderen met de afbeelding eener school, waar de onderwijzer in zittende houding met de opgehevene plak de jeugd schijnt in bedwang te houden, heeft ieder deel een' afzonderlijken titel, het eerste een' franschen, het tweede een' nederduitschen. De eerste vangt dus aan: *Le Gazophylace de la langue francoise et flamende; comprenant* etc.; de tweede, hiervan eene genoegzaam woordelijke vertaling, luidt in zijn geheel aldus:

» *Schatkamer, der Nederduytsche en Francoysche Tale; begrypende de zuyvere en eygene woorden van yder dezer twee talen, in zoodanigen schikking, dat de korte, en lange Sylben in yder woord worden aangewezen. Ook mede, de Fransche Tale in haar gebruykelijke Spelling gelaten, nochtans de kracht des geluyds van yder woord, desgelijkx d' overtallige letteren, met geluyd- en swyg-tekens, aangewezen, welke moeylijke ongelijkheid (der Spelling, met des Taals geluyd, en uytspraak der woorden) voor dezen zeer beswaarlijk, ja onmogelijk is geacht te konnen vergelijken. Mitsgaders eenige Letter-tafels, om zeer lichtelijk, met goede gronden alle Talen (in Christenrijk gebruykelijk) te leeren uytspreken, Lezen en Schrijven. Door* CASPARUS VAN DEN ENDE, *Francoische Schoolhouder binnen Rotterdam. Tot Rotterdam, by* JOANNES NAERANUS, *Boekverkooper op 't Steyger*, 1654."

Uit dezen titel blijkt, dat de Schrijver getracht heeft een Woordenboek te leveren, dat zich door naauwkeurige en zorgvuldige bewerking moest onderscheiden. En dit komt mij, ook na vergelijking met andere bestaande van

dien tijd, met name dat van Mellema, in 1618 mede te Rotterdam uitgegeven, inderdaad voor het geval te zijn. Om de uitspraak der fransche woorden aan te wijzen, heeft hij voor de verschillende geluiden van hetzelfde klankteeken accenten gebruikt, en zoodanige letters, die bij het uitspreken niet worden gehoord, mede op eene kenbare wijze geteekend. In de spelling van het nederduitsch wijkt hij merkelijk af van het gebruik te zijnen tijde. »D' overvloed van lettren (zegt hij dienaangaande) heb ik geschoudt, zoo veel mij mogelijk is geweest; alzoo 't onvoeglijk is, veel letters te gebruyken, daar 't weynige doen konnen." In deze schifting is de Schrijver met zoo veel oordeel te werk gegaan, dat genoegzaam alle zijne veranderingen toenaderingen zijn tot onze tegenwoordige schrijfwijze. Van zijne spelling voor beide talen geeft hij rekenschap in een kort Berigt, voor elk der beide deelen geplaatst. Hoe belangrijk deze Berigten intusschen ook zijn, om Van den Endes bekwaamheid te staven: zij staan daarin achter bij de Voorreden, in welke hij de *Lettertafels* mededeelt, »om (zoo als hij op den titel zegt) zeer lichtelijk, met goede gronden, alle talen, in Christenrijk gebruykelijk, te leeren uytspreken, lezen en schrijven."

De aanleiding en bedoeling dier tafels doet hij in zijne Opdragt aan de Regering van Rotterdam volgenderwijze nader kennen:

»Dewijl ik van langerhand bespeurd heb, dat er tot noch toe, in de gantsche Christenheyd, en over al in de gemeene Scholen, zoodanigen manier gebruykt word (in het onderwijzen van de eerste beginzelen, en hulpmiddelen aller konsten, en wetenschappen) namentlijk het letternoemen, spellen, lezen, en schrijven, die niet alleen ongegrond en bedrieglijk, maar ook gants redenstrijdig is, verzeld met groote moeylijkheyd en tijdverlies, ver-

wekkende oorzaak van doling en losheyd in lezen, en schrijven, ja vele, alschoon lange en verdrietige moeyte aangewend, efter ongeleerd blijven, moeyte en tijd quistende.

»Zoo heb ik ook in dit werk ontdekt en beschreven, een nieuwen vond (door grooten arbeyd van my bedacht.) Daar inne nevens andere nuttigheden, de gronden zijn geleyd, om voortaan alle zwarigheden in dezen weg te nemen, in 't licht stellende zoodanige gegronde, en in reden bestaande middelen, daardoor yder een, 't zy jong of oud, met een vermakelijke lichtigheid, in zeer korten tijd, zal konnen gebracht worden, tot volkomen kennis, van letternoemen, spellen, lezen, en schrijven, niet alleen zijner natuurlijke Moedertaal, maar ook alle Uytheemsche, onder den Christenen gebruykelijk, daarvan alreede door my verscheyden proeven zijn gedaan, en die door d'alderongeleerdste Schoolmeesters, en Schoolvrouwen aan de teere Jongheyd, in 't werk konnen gestelt worden."

Deze »nieuwe vond des Schrijvers, door grooten arbeyd bedacht," en door hem in zijne Voorreden »ontdekt en beschreven" is volkomen, wat men thans gewoon is, de *klankmethode* te noemen (1), dat is de manier, om zonder spellen te leeren lezen; de manier, om de bestanddeelen eens woords of eener lettergreep zoodanig te benoemen en te verbinden, dat bij de uitspraak zoo min mogelijk eenig ander geluid wordt waargenomen, dan het woord of de lettergreep zelve hooren laat.

Ik acht het niet mogelijk, op eene duidelijker wijze dan zulks door Van den Ende is geschied, de ongepastheid aan te wijzen van het gebruik, om bij het leeren

---

(1) De heer Prinsen noemt, bl. 14 der door hem uitgegevene *Leerwijze om kinderen te leeren lezen*, het woord *klankmethode* een » Duitschen naam." Waarom, is mij niet duidelijk. Het hoogduitsch zegt *Lautmethode* of *Lautirmethode*, welk laatste door Diesterweg het beste gekeurd wordt.

verbinden der letters tot grepen of woorden, aan de medeklinkers den naam te geven, dien zij in de spraakkunst dragen. Het besef dier ongerijmde gewoonte, door dagelijksche ondervinding bij hem ontstaan, deed hem bedacht zijn op een geschikter en met den aard der zaak meer overeenkomstigen leergang. Welken weg hij daartoe insloeg, legt hij in zijne lettertafels bloot. Hij onderscheidt in iedere lettergreep of eengrepig woord *drie* bestanddeelen of geluiden: 1°. een *bezield geluid, klinker* of *klank;* 2°. een *onscheidelijk doof* of *stom geluid*, waarmede het woord of de greep begint, en dat door hem *voorkleefsel* genoemd wordt; en 3°. een *onscheidelijk doof* of *stom geluid*, *nakleefsel* geheeten, waarmede het woord of de lettergreep eindigt. De beide laatste geluiden kunnen bestaan uit *eenvoudige medeklinkers*, of uit *twee*, *drie* of *meer medeklinkers;* in 't laatste geval worden zij als één geluid beschouwd en mogen nimmer afzonderlijk worden uitgesproken. Welke namen hij aan de onbezielde, doove of stomme geluiden geeft, heeft hij op tweederlei wijze te kennen gegeven, hetzij door eene onderstreepte, dat is in zijn systema, niet uitgesproken *e*, hetzij door een afkappingsteeken achter of voor het geluid te plaatsen: uit welk een en ander genoegzaam zijne bedoeling blijkt, om bij de uitspraak dier geluiden zoo weinig mogelijk eenen klank, maar alleen de klankwijziging, te laten hooren. De drie beschrevene geluiden behoeft men, naar zijne meening, slechts te kennen, en achter elkander te noemen, om het woord of de lettergreep tevens te kunnen uitspreken. »Zoo doende (zegt hij) zal men bevinden, dat er tusschen de letternoeming, en het ware geluyd der woorden geen verschil valt: maar dat deze letternoeming 't geluyd der woorden gelijkelijk treft."

Het mag niet worden ontkend, dat Van den Ende in

zijne lettertafels of in de verklaring er van niet alle vragen beantwoordt, die zich hier voor kunnen doen: eene meer breedvoerige opheldering zijner methode zoude mij althans hoogst welkom geweest zijn. Zoo blijkt het, bij voorbeeld, niet, of hij de klinkers mede in hunnen langen en korten klank onderscheiden hebbe; ook niet, of hij werkelijk hetzelfde medeklinkende geluid verschillend hebbe benoemd, naar mate het voor- of nakleefsel is, zoo als de plaatsing der toonlooze *e* of der apostrophe, nu achter en dan vóór het teeken, zou kunnen doen vermoeden. Wijders kan men van oordeel zijn, dat het »onscheidelijk'' houden der doove of stomme geluiden, wanneer deze uit twee, drie of meer medeklinkers bestaan, minder gepast is, dan die geluiden te scheiden en één voor één met den klank te verbinden. Ook zou men kunnen beweren, dat het voor den nederlandschen leerling onnoodig is, de fransche taal hetzij naar spel-, hetzij naar klankmethode te leeren lezen, dewijl hij, zijne moedertaal kunnende lezen, het verbinden der geluiden als zoodanig reeds magtig is, en dus alleen maar de hem vreemde klanken behoeft te kennen, om ze tevens te kunnen vereenigen; welke bewering echter zou uitgaan van de onderstelling, dat het onderwijs in de fransche taal eerst aanvangt, wanneer de leerling zijne eigene reeds leest: iets hetwelk niet altijd het geval zal geweest zijn, ja zelfs thans niet overal het geval is. Hoe dit intusschen zijn moge, de gemaakte bedenkingen staan óf met Van den Endes vond in geen regtstreeksch verband, óf zij betreffen slechts bijzonderheden, die de hoofdzaak in hare onverminderde waarde laten, en die hoofdzaak is: dat de rotterdamsche schoolonderwijzer Casparus van den Ende in het jaar 1654 heeft bekend gemaakt eene door hem gevondene en met goeden uitslag in praktijk gebragte manier, om natuurlijker, korter en aangenamer te leeren lezen, dan zulks in zijnen tijd

plaats vond; eene leerwijze, die vele jaren later op verschillende plaatsen en met verscheidenerlei wijzigingen als nieuwe vinding is te voorschijn getreden en thans bijna algemeen wordt geëerd en gebruikt.

Dat men vóór den tijd van Van den Ende in ons vaderland de verbeterde leesleerwijze heeft uitgeoefend of gekend, is mij niet stellig gebleken. Wel rees bij mij deswege eenig vermoeden, toen ik in de Opdragt aan de Staten van Holland en Westvriesland van het zeldzame en zonderlinge boek van Petrus Montanus, getiteld: *Bericht van een niewe konst, genaemt de Spreeckonst,* enz., en te Delft in 1635 verschenen, het volgende aantrof: »Dewijle ic dan heb bespeurt, dat men tot noch toe oover al in de gemeene Schoolen zoodaenigen wijs gebruict in het leeren van de eerste beginselen en hulpmiddelen van alle weetenschappen en handelingen (naemelijc het Leezen en Spelden) die zeer gebreckelijc en bezwaerlijc is (zijnde niet alleen een oorzaec van dooling en losheit in leezen en schrijven: maer voor al van veel onnutte tijtverquisting: en datter veel nae lange en verdrietige moeite, daer in ongeleert blijven: en andere de cost of moeite ontsiende, ofte tot besteeding van zoo veel tijts de gelegentheit niet hebbende, dat naelaeten te leeren) en dat ic met grooten arbeit een Niewe Const heb bedacht en hier beschreeven, daer in neffens andere nutte dingen, de gronden zijn geleit waer door men dit quaet lichtelijc can wech neemen, en zoodaenige middelen te voorschijn brengen, die zelf de ongeleertste Schoolmeesters en Schoolvrouwen connen aen de cleinste kinderen in 't werc stellen, om dezelve met minder moeite in zeer weinich tijt, vaster en grondiger zulx te leeren (gelijc daervan alreede proeven gedaen zijn): en oover zulx veel tijt te winnen, om die tot onderrechting in de Godzaelichheit en andere stichtelijke dingen, te moogen besteeden: zoo

en heb ic niet willen naelaeten, dezelve uuwe Eed. Grootmoog. voor te draegen en toe te eigenen. Opdat, ingevalle uuwe Eed. Grootmoog. eens gelievde orde op de Duitsche Schoolen te stellen, gelijcse op de Latynse hebben gedaen, zij hier aen gedenken mochten: of ooc dat dit tot zulx een beweegende oorzaec mach zijn." — Dan, bij het doorbladeren van 's mans uitvoerige en mij wat te ingewikkelde verhandeling over de uitspraak der letters en woorden, zijn mij wel hier en daar nuttige opmerkingen voorgekomen, doch het is mij niet gebleken, dat het zijne bedoeling geweest is, bij het leeren lezen de gewone namen der letters achter wege te laten (1). Ik houd het echter niet voor onmogelijk, dat de nasporingen van Montanus aangaande de ware uitspraak en verbinding der geluiden aan zijn' tijdgenoot Van den Ende van dienst zijn geweest bij het ontdekken van diens vond. De aandacht van den Nieuwen-Hoornschen predikant had zich toch mede bepaald tot eene meer eenvoudige en minder moeijelijke leerwijze bij het lezen. In de medegedeelde plaats spreekt hij van proeven, dienaangaande in het werk gesteld, en elders komt hij in zijn werk daarop terug. Hij verklaart (bl. 10 der Inleiding) een kind van vijfdehalf jaar met geringe moeite in een half jaar tijds tot ieders verbazing te hebben leeren lezen en spellen, naar eene door hem gevondene kunst, afwijkende van den ouden sleur; alsmede (Naberigt achter het voorwerk) een gehuwd man in twee weken tot het lezen te hebben gebragt »op noch eene andere niewe wijs," dan hij het kind had onderwezen; en bij het vermelden der laatste proef zegt

(1) Ook deze schrijver gewaagt van *voor-* en *nakleefsel*, b. v. bl. 28; doch verstaat daardoor niet hetzelfde als Van den Ende. Bij Montanus wordt in de uitspraak van *sp*, bij voorbeeld, tusschen de *s* en *p* een *nakleefsel* van de *s* en een *voorkleefsel* van de *p* gehoord, en na de *p* nog een *nakleefsel*. Zoo fijn is zijn werk gesponnen!

hij zelfs zich bezig te houden met de wijzen te beschrijven »om licht en grondich elc een te leeren leezen." Dat deze beschrijving immer het licht gezien hebbe, is mij nog nergens gebleken.

Of de leerwijze, door Van den Ende gevonden en aan het licht gebragt, bij zijne tijdgenooten eenigen opgang heeft gemaakt, is mijns oordeels hoogst moeijelijk te beslissen. Zoo zij inderdaad belangstelling en navolging heeft gewekt, dan schijnen deze van korten duur geweest te zijn. In de tweede uitgave van het Woordenboek, van 1669 (1), berigt de drukker aan den lezer, dat hij de *lettertafels*, gelijk die in den eersten druk gestaan hebben, heeft achtergelaten, uithoofde van de vermeerderingen, die het werk heeft ondergaan; »hopende (zegt hij) met gelegener tijd dezelve Lettertafels in een klein Boekje, tot onderwijs in de France taal, te voegen, en zoo uit te geven." En in den vierden druk wordt, 28 jaren later, hetzelfde berigt herhaald, waaruit blijkt, dat de voorgenomen uitgave van het kleine boekje met de lettertafels toen althans nog niet tot stand was gekomen, en van eene uitgave na dien tijd heb ik nergens eenig spoor gevonden. Deze omstandigheid doet mij besluiten, dat de aandrang tot het op nieuw in het licht geven van Van den Endes vertoog niet bijzonder sterk moet geweest zijn; maar dat dit stuk met de zaak zelve, na des Schrijvers dood, in het vergeetboek is geraakt, waartoe het verdringen van den eersten druk des Woordenboeks door volgende telkens verbeterde uitgaven kan hebben bijgedragen. Welligt heeft de nieuwe leerwijze zich nimmer buiten de grenzen van de school des bekwamen onderwijzers uitgestrekt. Zooveel althans is zeker, dat de eenige maal, dat ik er melding van vind, ruim honderd jaren na hare bekend-

(1) Deze druk is versierd met een fraai portret van Van den Ende, door 't welk blijkt, dat hij in 1614 is geboren.

making, er van wordt gesproken als van eene vreemde, geheel onbekende zaak. De vroeger vermelde Zeydelaar, namelijk, geeft, in het *Vervolg der Regelmaatige Nederduitsche Spelkonst* (Amsterdam, 1772), bl. 205—7, van Van den Endes vinding een kort verslag, niet van hem zelven afkomstig, maar hem door een' vriend verstrekt (1). Deze vriend, die toont de bedoeling der nieuwe manier zoo weinig gevat te hebben, dat hij Van den Ende de medeklinkers van het woord *wit wé* en *ét* laat noemen, besluit zijn berigt onder anderen met de opmerking: »ik geloove niet, dat deese nieuwe vond groote nuttigheid heeft;" en Zeydelaar voegt er bij: »men zal uit dit vertoog zien wat wonderlijke denkbeelden men, wegens onze taale, van tijd tot tijd, gevoedt heeft."

Na zulke getuigenissen van mannen, die zich op het gebied van taal en taalonderwijs als wegwijzers van anderen opdeden, kan het niet vreemd schijnen, dat, tegen het einde der vorige eeuw, de vinding van Van den Ende niemands aandacht meer wekte. Zij was te eenenmale uit oog en hart verloren, en toen in het gemelde tijdperk, gelijk in Duitschland, zoo ook in ons vaderland, op meer dan éene plaats nieuwe leesleerwijzen werden aangekondigd, bij welke alle het reeds anderhalve eeuw vroeger gevonden en bekend gemaakte beginsel ten grondslag lag, behoefde men daarom niemand wegens zijne aanspraak op oorspronkelijkheid van kwade trouw te beschuldigen. Erkent men intusschen de verdiensten van een' Nieuwold, een' Schneither, een' Van den Hespel, een' Dellebarre, wanneer zij, ieder in zijnen kring, en ofschoon bijna gelijktijdig, welligt onafhankelijk van elkander, met goeden uitslag werkzaam zijn geweest ter verdrijving der aloude spelmethode: niet minder behoort

(1) Dit verslag is later mede opgenomen in des Schrijvers Nederduitsche Spraakkonst, (Utrecht, 1781) bl. 136—38.

men regt te doen aan den bekwamen landgenoot, die reeds op de helft der zeventiende eeuw, langs den eenig waren weg, dat zelfde doel trachtte te bereiken. Was zijn tijd niet rijp genoeg, om zijne vinding te begrijpen of te waarderen: de onze, in het bezit van wat hij vruchteloos poogde door zijne mededeeling te verbreiden, mag te minder achterlijk zijn hem de verdiende hulde te brengen, naar mate zij hem langer werd ontzegd.

Van den Ende levert niet het eenige voorbeeld, dat loffelijke uitvindingen onopgemerkt kunnen worden voorbijgegaan en, dikwerf eeuwen later, als nieuw en oorspronkelijk te voorschijn treden. In Duitschland heeft, ten opzigte derzelfde zaak, hetzelfde verschijnsel plaats gehad. Ook daar was, voor eene halve eeuw, de verbetering der leeskunst, door de invoering der klankmethode, aan de orde van den dag. Stephani, Pöhlmann en Olivier werden daar voornamelijk vereerd als de mannen, uit wier brein de nieuwe leerwijze te voorschijn trad (1); en toch hadden zij, zoo als later is gebleken, eigenlijk slechts herhaald, voortgezet en uitgebreid, wat in hun land vroeger door anderen meermalen reeds was gevonden, bekend gemaakt en aangeprezen. In de eerste helft der vorige eeuw verschenen de volgende werkjes, te Erfurt, zonder jaartal: *Erleichtertes Lesebüchlein, darinnen gezeiget wird, wie man einem das Lesen, ohne lautes Aussprechen der stummen Buchstaben leicht und balde beybringen könne. Gott zum Preise und allen*

(1) Men zie over dezen Dr. Diesterwegs *Wegweiser fur deutsche Lehrer.* (Essen, 1838) I. 255 u. s. w.; en Niemeijers *Grondbeg. van de Opv. en het Ond.* VI. 221—255. Olivier vooral heeft een werk geleverd, dat door zijne wetenschappelijke beschouwing der taal, als uit klanken bestaande, hooge waarde bezit. De titel er van is: *F. Olivier, Ortho-epographisches Elementarwerk, oder Lehrbuch über die in jeder Sprache anwendbare Kunst rechtsprechen, lesen und rechtschreiben zu lehren.* 2 Th. 8°. Dessau, 1804—6.

denen, die mit Anfängern im Lesen zu thun haben, zur Erleichterung, aus der Verfahrung verfertiget. Die zweyte verbesserte Auflage, nebst einer Vorrede von dem schweren und unnöthigen Buchstabieren. Te Weissenfels in 1712: *Erneuerte Lesekunst, oder deutlicher und auf gewisse Erfahrung gegründeter Unterricht, wie man ohne alles gewöhnliche, langweilige, mühselige und unvollkommne Buchstabiren, auffs allerleichteste, geschwindeste und vollkommenste, die Jugend zum Deutsch Lesen anführen kann.* En te Halle in 1700: *J. G. Zeidlers neuverbessertes, vollkommenes ABC. Buch, oder Schlüssel zur Lesekunst. Nach natürlicher Ordnung der Buchstaben also eingerichtet, dass darinnen allerley Art Sylben, wie man sie nur erdenken kann, vorkommen und jedwede Art in ihrer eignen Klasse anzutreffen, dass ein Mensch, er sey jung oder alt, wenn er nur die Buchstaben kennet und Ba sagen kann, ohne alle Unterweisung, auch ohne alles mühselige und langweilige Buchstabiren, von sich selbst in wenigen Tagen alles, es sey so schwer als es wolle, fertig lesen könne.* Uit de wijdloopige titels dezer geschriften blijkt reeds, en dit wordt door de verslagen en uittreksels die GutsMuths in zijne *Bibliothek der Paedagogischen Literatur* (1) er van geeft, nader bevestigd, dat hunne opstellers, even als onze Van den Ende, het onnatuurlijke der spelmethode helder hebben ingezien en den juisten weg ter verbetering hunnen tijdgenooten aangewezen; terwijl het mij nog opmerkelijk voorkwam, in het tweede der aangehaalde stukken, tot het leeren der letters reeds prentverbeeldingen gebruikt te zien, geheel op dezelfde wijze als

(1) Jahrgang 1804, I. 107—112; 1810, III. 98—109; und 1804, I. 311—318.

zulks later in Frankrijk door Berthaud (1), en ten onzent door Schneither (2) en anderen is ingevoerd.

Zooveel strekke ter inleiding op het nu volgende vertoog van onzen verdienstelijken landgenoot. Het is hier overgenomen naar den nederduitschen tekst, zoo als die voor het tweede deel des Woordenboeks voorkomt; de fransche, voor het eerste deel geplaatst, komt daarmede woordelijk overeen, met uitzondering van de lettertafels, die voor iedere taal afzonderlijk zijn ingerigt en derhalve eenigzins verschillen. Men vindt ze hier beide ingevoegd.

A. D. J.

---

(1) Zie *Le Quadrille des Enfans, ou Système nouveau de Lecture, par feu M. Berthaud; nouv. édition par M. Alexandre* (Gorcum 1807). Dit werkje verscheen voor het eerst in 1744.

(2) Nieuwe Leerwijze, om kinderen, binnen zeer korten tijd, te leeren lezen en denken, (Leijden 1796).

BEDENKING

OP 'T GEWOONLIJK ONDERRECHT DER EERSTER BEGINSELEN, DER LETTERNOEMING, SPELLING, LEES- EN SCHRIJFKONST, ZOO DER FRANSCHER, ALS NEDERDUYTSCHE TALE; AANWIJZENDE WAT GROOVER MISGREPEN DIE ZELVE ONDERWORPEN ZIJN:

MET EEN BYGEVOEGD VERTOON:

WAT MIDDEL MEN MOET GEBRUYKEN, TOT BETER, KLAARDER, EN VOLKOMENER KENNISZE VAN 'T LETTERNOEMEN, SPELLEN, UYTSPREKEN, LEZEN, EN SCHRIJVEN: NIET ALLEEN VAN DE NEDERLANDSCHE EN FRANCOYSCHE TALE: MAAR OOK VAN ALLE ANDRE TALEN, DIE IN CHRISTENRIJK GEBRUYKELIJK ZIJN.

Van alle de gene, die eenig werk in 't licht brengen, en zie ik 'er geene, die niet en hopen, daar door eere in te leggen. Efter nietemin betuygenze byna alle, 't zy in hare Voor-reden, of in eenige andre plaatze hares werkx, dat het haar onverschelig is: Zij verzekeren ons datze niets deugdes en schrijven, immers niets veel bezonders, en datze 'er zelfs weynig werkx af maken; naapende die geveynsde, welke, om door hare ootmoedigheyd onder schijn van eerlijke luyden te gaan, toestemmen, datze groote Zondaars zijn. Ik heb dezen vond niet willen gebruyken; derhalven belijd' ik vrymoedig, zoo ik dit werk voor 't gemeen niet nut en voorderlijk bevonden had, ten zoude nimmer onder de Persze gekomen zijn, vermits, boven 't onrecht, dat ik, uyter natuur had gevreest, my zelfs daar mede aan te doen,

zoud 'et my noch gerouwet hebben, u, t' mywaard onverplicht te maken, in 't geven eenes dings, daar ik zelfs geen wezen van zoud maken. Dewijle het nu niet eerlijk is, over een gifte die men ons schenkt, zich te beklagen, zoo bidd' ik u ook dezes gifts gebreken t'ontschuldigen, zoo gy 'er eenige vindet; want, gelijk ik u gezegt heb, ik en aanbied u niets, dan 't gene ik waardig achte te komen onder d'oogen van naaukeurige en goede verstanden; rouwig zijnde u niet meerder eere te konnen doen.

Met een woord, zoo gy 'er yets in scheldet, ik en zal 'er niet in gestoord zijn; doch zoo gy 'er my eenig lof quaamt over te geven, daarvan denk ik noch hoogmoedig noch ondankbaar te zijn. 't Zal schrap genoeg staan, ik zie wel dat ik niet en zal konnen bevryët blijven van de hairklievers dezer Eeuwe; voornamelijk als ik bemerke dit oud, en gemeen (doch schadelijk) misbruyk, onvoordachtelijk ingeslopen, in de gewoonten, konsten, en wetenschappen; welk is, dat wanneer eenig geschil in de zelve ontstaat, meer op de oudheyd, dan op waarheyd: op 't veelvoudig misbruyk, dan op 't redenmatig gebruyk; meer op d'onbedochte toestemming van vele; dan op 't reden-gegronde tegenspreken van weynige, geoogd en gelet word.

Want alles wat door oudheyd, stadig gebruyk, en veler toestemming in gewoonte raakt, word door den meesten hoop der menschen, van aanval der tegensprekers geveiligt.

Ja den meestendeel der volkeren konnen door de voorverhaalde redenen zoo vervoerd worden, datze alle oordeel te rugge zettende, noch hare oogen, in 't gene zy onfeylbaar zien, noch hare ooren, in 't gene zy ontwijflijk hooren, niet en gelooven; en dit ongeluk heeft niet alleen plaats gegrepen, in zaken van groot beleyd en ge-

volg: maar ook in geringe en kleyne. Ten voorbeeld. In de Natuurkonst hebben alle Philozophen, en Natuurkondigers (voor de komste Hippocrates, en Plato) gelijkelijk, voorzeker en gewis geloofd en beweerd, dat het herte de voornaamste woonplaats der redelijkheyd in den mensche was; ja 't eenigste werktuyg, waar door onze ziel, de daden der voorzichtigheyd, geheugnis, en des verstands uytvoerde, dit haar gevoelen in dezen nu, was zeer oud, lang in de wereld geweest, en van d'aanzienlijkste, haarder voorgaander Eeuwen, gelijkelijk toegestaan: was het dieshalven de waarheyd? Vrylijk neen: Want deze twee voortreffelijke Philozophen, Hippocrates, en Plato, niet steunende op d'oudheyd, langdurigheyd, noch groote meenigte der toestemmers dezes gevoelens, bewezen klaarlijk met bondige redenen, dat die meyning valsch was, ende dat niet het herte des menschen: maar zijne herszenen, de voornaamste Zetel, woonplaats en werktuyg der redelijke ziel zijn: Welk gevoelen ten huydigen dagen geen kloek-gebreynd Natuurkenner derf ontkennen, en zeker, die gezonde herszens heeft, en kan 't immers niet loochenen.

Ten tijden van *Lactantius*, en ook van *Augustinus*, is 'er zeer getwist, over de forme, en gestalte der Aarde, of de zelve rond zy, en of er ook Antipedes, oft tegenvoetische waren (dat is, menschen die tegens onze voeten, aan d'ander zijde des Aardkloots gaan.) eenige weynige wiskonstenaars ten dien tijden, bewezen wiskonstig door middel der Sterrekonst en met vaste bondige redenen, dat het Aardrijk t'zamen met de wateren, een ronde kloot maakte, en dat 'er op alle zijden volkeren woonden. Dit gevoelen wierd van *Lactantius*, en daar na van *Augustin* bespot, en uytgelachen, ja met de Schrifture, en andre schijnbare bygebrachte redenen, voor openbare valschheyd, en snoode Kettery uytgeroe-

pen; in voegen, dat in den Jare na Christi geboorte 745 *Virgilius*, Bisschop van Zaltzburg, in Duytsland, door openbaar vonnis, van den *Paus Zacharias*, en *Utilio*, Koning van Bohemen, als Ketter gedoemd, en van zijn Bisschops-ampt afgezet is, om dat hy, in eene zijner Predikatien gezegt had, dat d'Aarde van gestalte kogelrond was, op allen zijden bewoond, en diens volgens dat 'er Antipedes (dat is, tegenvoetische) waren; en wie en weet niet, dat de waarheyd van dit gevoelen, nu in deze onze laatste tijden, zoo klaarlijk ontdekt is, dat geen redelijk mensch daaraan behoefd te twijffelen.

Door wien van de ontleders, ofte Genees-heeren, der voorgaande Eeuwen, is 'er zoo gelukkig ontdekt de Circulatie, oft omloop des bloeds in 's menschen lichaam? als van dien Edelen *Hervaeus*, Engelsch Medecijn, aan den welken men alleen d'eere moet geven, dat hij d'eerste is geweest, die ons aangewezen heeft, dat 'er verscheyden kleyne deurgangetjens in 't uyterste der Arteriën zijn, waar door 't bloed, datze van 't herte ontfangen, gevoerd word in de kleyne Adertakjens, van waar het wederom na het herte toegezonden word, in voegen dat den loop des bloeds, niets anders, dan een gedurige Circulatie, of omloop is. Welk nochtans, tot op zijnen tijden, onbekend was.

't Blijkt dan genoegzaam door deze weynige voorstellen, dat 'er ter eener zijde, zeer oude, gemeene, en van velen gevolgde meyningen zijn, die evenwel geheel misleydend' en bedrieglijk zijn; en ten andren, dat 'er ten dezen onzen tijden ontdekt zijn (en diens volgens na onze tijden, ontdekt zouden konnen worden) zoodanige zaken, en vonden, die alhoewel geheel nieu, dies niet tegenstaande niet nalaten waarachtig, en zeer vorderlijk te zijn.

Derhalven zoo wel in deze, als in gene, zoo in de minste,

als in de meeste, ja in alle gewoonten, konsten en vonden behoord men meest te letten, op de waarheyd, reden, en grondig bewijs: want alle redelijke menschen moeten toestaan, dat, noch d'oudheyd, noch het veelvoudig gebruyk, noch de toestemming veler volken, een ongegronde dwaling niet en konnen vesten, noch grondig maken; 't groot getal der dwalende, en neemt der dwalingsschadelijkheyd niet weg: maar verergerdze. En 't is ook zoo vreemd niet, dat zomtijds 't gevoelen van weynige, ja ook wel van eenen eenigen, schoon geringer, 't gevoelen van vele grooter in eenige deelen kan overtreffen, 't beurd zelden, dat het beste, by den meesten hoop is aangenomen.

Maar (waarde Lezer) wat is ouder in gewoonte: meest toegestaan (ja bijna als met een onstuymige dwarlwind over gantsch Christenrijk verspreyd) en van alle Taalmeesters striktelijk gevolgd, in de eerste grondregelen der Leeskonst, dan dat men de teere Jongheyd de lettres van den A. B. aldus leerd noemen?

A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P
	bé.	*cé.*	*dé.*		*effe.*	*gé.*	*ha.*	*itje.*	*ka.*	*elle.*	*emme.*	*enne.*		*pé.*

QU	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
quyuwe.	*erre.*	*esse.*	*té.*		*uve.*	*dubbeluwe.*	*ixe.*	*ooye.*	*zéde.*
								ipzelon.	*zeet.*

Maar wat is 'er ook ongerijmder? dan dat men yder doofluydende letter (of zoo menze door misverstand tot noch toe genoemd heeft stomme letter) tweezilbig, oft. op goed Neerduytsch, een tweeledig, ja eenige, een drieledig en vierledig geluyd geeft, daarze immers maar eerste beginzelen, of eynden, van een woordlid, of zilb' konnen wezen.

't Is waar, elke vokaal, of zelf-klinker, kan somtijds een woordlid, ja een geheel woord uytmaken: maar geene der doofluydende letteren (die men consonanten noemd) en konnen yder op haar zelfs, noch twee, noch

drie by een, ja ook allegader t' zamen, geen eenledig beteykenend (ik gezwijge, dat een alleen, zoude konnen een twee-drie-en vier-ledig beteykenend) geluyd uyt maken.

Want daar en kan geen zilb', oft eenluydig beteykend geluyd gemaakt worden, of daar moet een vokaal bygevoegd worden.

Derhalven is deze zoo zeer gewoonlijke letternoeming geheel onschiklijk buyten alle reden ende regel. Door deze wanschikkelijke benaming der letteren, heeft de gene (hy zy dan Oud, of Jong) die eenige Taal zal leeren spellen, lezen, of schrijven, een onlijdelijke moeyte, alzoo hy nimmermeer door zoodanigen letternoeming kan door het gehoor (welk 't eenig werktuyg is, daar door de geluyden gevat worden) vernemen, op wat geluyd de zillaben, en woorden, die hy, met zoodanigen letternoeming spellet, uytgaan, of t' zamenloopen. Daar nochtans de letternoeming zoodanig moeste wezen, datze de woorden, die men voor heeft te spellen, niet verduysteren, ofte van den rechten geluyd, of uytklank des woords afleydeden: maar veel meer stadig verlichteden, en tot het begeerde woord, meer en meer aanleyding gaven; 't welk door deze letternoeming niet en kan geschieden; derhalven besluyte ik, datze misleydend' en valsch is, buyten alle reden, regel, of grond: Ik zegge misleydend en valsch, vermids zij valsche toonen geeft, die geen overeenstemming met het begeerde woord en hebben: maar gedurig ongeschikte, en afleydende geluyden bybrengen.

Ik zal tot beter verstand van mijn gezeg, by voorbeeld, mijn meening in deze navolgende woorden klaar voor oogen stellen, verzoekende (waarde Lezer) dat gy uwe oogen, ende ooren, in dezen, na reden en waarheyd, niet na gebruyk en gewoonte, wilt laten oordeelen. Ik zal hier drie Nederduytsche woorden voorstellen, gy zult lichtelijk van de reste konnen oordeelen.

	WIT, SCHRICKT, DWINGHT.
De letterstelling.	W I T.
Hare gemeene (wanschiklijke) benaming.	*dubbeluwe ije té*
't Rechte geluyd des woords.	WIT (1).
De letterstelling.	S C H R I C K T.
Gemeene (doch wanschiklijke) benaming.	*esse cé ha erre ije cé ka té.*
't Rechte geluyd des woords.	SCHRICKT.
De letterstelling.	D W I N G H T.
Gemeene (doch wanschiklijke) benaming.	*dé dobbeluwe ije enne gé ha té.*
't Rechte geluyd des woords.	DWINGHT.

Indien men nu deze woorden, met de gewoonlijke letternoeming, rasch en vaardig na den andren noemd, en spellet, zoo hoord men 'er de geluyden aldus:

'T EERSTE WOORD.	*Dubbelduwe ije té.* 1 2 3 4 5 6.	Oordeel (waarde Lezer) wat al verschelige en ongelijke geluyden u deze behertigde letternoeming in d' oore dringt, en wat schoonder overeen-stemming zy hebben, met de woorden die men daarmede uytdrukt, zijnde	WIT.
'T TWEEDE WOORD.	*Esse cé ha erre i cé ka té.* 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10.		SCHRICKT.
'T DERDE WOORD.	*Dé dobbelduwe i enne gé ha té.* 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11		DWINGHT.

En word alzoo doende, het eerste woord, zes-ledig, dat is, als uyt zes zilben bestaande: het tweede woord, tien-ledig; en het derde woord elf-ledig gemaakt, zoo men door de aangeteykende talletteren zien kan, daar men immers onwedersprekelijk, met d'oogen ziet, en met de ooren hoord, dat van deze drie voorgestelde woorden, yder voor zich zelfs maar uyt een zillabe bestaat, dat is,

(1) 't Woord WIT, is 't niet een-zilbig? Ja 't: 't Bestaat alleen uyt drie letters, die een zillab' t' zamen maken. 't Woord *dobbelduwe*, heeft het niet vier zilben? Ja 't: Want daar komen vier vokalen en zes consonnanten in. O! hoe fijn past dit! 't Heele woord (WIT) is een-zilbig en bestaat uyt drie lettren: Nochtans de naam van d'eerste letter, deszelven woords, heeft vier zilben, vier vokalen, en zes consonnanten by zich. O vreemde spelling? Belachlijke herssequelling.

datze eenledige woorden zijn. Hier by kan nu een onpartijdige hoorder, die niet zoo zeer op d'oude gewoonte, als op de waarheid let, lichtelijk merken, hoe onbequaam, en lastig (ik gezwijge belachlijk) deze maniere van letternoeminge, en spelling is, en wat ongerijmdheyd daar uyt volgd, daar in 't eerste woord WIT, in 't eerste lid (dezer letternoeming) het geluyd van *o:* In het tweede, vierde, en zeste lid, het geluyd van *é*, *é*, *é:* In het derde lid, het geluyd van *u:* In het vijfde lid, een gemengd geluyd van *i*, en *e*, gehoord word.

Is 't niet gelooflijk, dat yemanden op alle deze toonen lettende, zoo veel in 't getal, en zoo gantsch verschelig van geluyd, die hy, in 't spellen van dit woord, door het gehoor vattet, nooyt rechtzinnig zal konnen oordeelen, datze alle te zamen dienen, tot het eenzilbig geluyd des woords, WIT?

Desgelijkx in 't gewoonlijk spellen van het tweede woord (1) SCHRICKT, daar hoord men nevens, de rammelende geluyden, *esse*, *erre*, drie scherpe geluyden, op *e* uytgaande als 3. 8. 10. *cé*, *cé*, *té*, en twee hooglnydende geluyden op *a* uytgaande (4. 9. *ha*, *ka*.) Laat nu yemanden 't zelve woord (SCHRICKT) eens-geluyds uytspreken, zoo veel maal 't hem geliefd, en genaau, en gaau, op deszelfs geluyd luysteren, hij en zal 'er de drie scherpe geluyden op *é*, noch de twee hoogluydende geluyden op *a;* veel minder de reste, daar inne gewaar worden, en 't zal hem onmogelijk zijn te gelooven (zoo hy anders een goed gehoor, en gezond oordeel hebbende, 't zelve wil gebruyken) dat zoo vele wydverschelende geluyden, bestaande uyt tien zillaben, of leden, zouden

(1) Hoord men in d'uytspraak des woords SCHRICKT, de vokaal *a?* Neen: 't Waar tegen reden de vokaal *a* in de spelling dezes woords te voegen. Veel meer is 't dan tegen reden, *ha* en *ka* in deszelfs spelling te voegen; Want die geen Midasooren heeft, hoord genoeg dat *ha*, en *ka*, hooger in geluyd zijn, dan vokaal *a*, twee maal.

konnen op 't eenzilbige geluyd des woords (SCHRICKT) uyt loopen, of gepast worden.

Van gelijken kan men ook de zelve onmogelijkheyd bespeuren, uyt het derde voorgestelde woord (DWINGHT) welkers gewoonlijke letternoeming elf-zilbig is, bestaande uit elf verscheydene toonen, en 't geluyd der vijf vokalen doorgevlochten is.

Zoo men yemanden, van ouderdom, en oordeel zijnde, niet konnende spellen, 't woord KNECHT, voor gave te te spellen, hem zeggende dat het moeste beginnen, met de stomme geluyden *ka*, *enne*, en eyndigen met de stomme geluyden, *cé*, *ha*, *té:* Ende dat hy dan vraagde, waarom men zulke hooge, en wijd-verschelende geluyden, *ka*, *ha*, *cé*, *té*, etc. in 't spellen van dit woord gebruykt, dewijlz'er niet gehoord worden in 't uytspreken des woords KNECHT? en gantschelijk van 't geluyd des woords afleyden, of het niet beter en ware, dat men de lettren alzoo noemde, datze 't geluyd, of den galm des woords, meer, en meer hielpen treffen? Zoud'et wel een grondig bericht wezen, dat men zulken vrager antwoorde, 't is alzoo d'oude gewoonte, alle Taalstelders doen 't zoo. O! belachlijke antwoorde, en kinderlijk bericht, op zoo een nutte vrage.

Waarlijk, hoe loflijk en nut deze gewoonte der letternoeming is, schoon datze zeer oud, en by na van alle Onderwijzers der Letterkonst tot noch toe gebruykt word, wijst ons de droeve ervarendheyd, meer als te veel, vermids men bevind, dat de Jonge Kinderen, lange Jaren ter Scholen gegaan hebbende, onder tien, schaars een gevonden word, die na behooren kan spellen, en al schoon spellende, door lange tijd, en groote moeyte, efter geen reden weet te geven, waar mede de woorden moeten beginnen en eyndigen, noch wat bezielde geluyden, of vokalen, in de zelve gevonden worden: maar

leeren slecht heen spellen, zonder eenige grondige kennis, hoe de woorden gebonden, ofte t' zamen gevoegd worden, welk haar begin, midden, en eynde zij: Daar uyt dan volgd, dat zy 't bezwaarlijk leeren, en licht het geleerde vergeten, en tot bejaardheyd komende, zich zeer verlegen vinden, in 't letterstellen, spellen, lezen, en schrijven, vreezende ook door 't zwaar bericht der voorgemelde wanschikkelijke, en van der woorden rechtgeluyd-afleydende letternoeming, nooyt tot kennis der spel- en lees-konst te zullen geraken, ja hoeze meer leeren letters noemen, en spellen, hoeze minder konnen uytspreken, en lezen.

Evenwel, zal men mogen zeggen, bevind men, dat'er vele wel konnen spellen, lezen, en schrijven, schoon zy niet en weten, de rechte benaming der letteren, of op wat wijze de woorden t' zamen gebonden, of ontbonden moeten worden, wat yders begin, midden, en eynde zy, dieshalven is het onnoodig andre middelen te zoeken, als men 't met d'oude, en gebruykelijke maniere doen kan; hier op antwoorde ik, dat my niet onbekend is, dat'er vele zijn, die haar Tale konnen spellen, lezen, en schrijven: maar zeer weynige die 't wel konnen, en noch al vry een meerder hoop, die 't geheel niet en konnen, schoon zy'er in hare jongheyd al eenige Jaren mede doende zijn geweest.

Ook is'er zoo grooten onderscheyd, tusschen yemand die yets doet, alleen door gewoonte, zonder noodige grond-kennisse; en een ander, die zulx met de grondkennis begrepen heeft, als'er is, tusschen een blinde, die na den weg tast (en door de minste hinderpaal dadelijk zijn reys moet staken) ende een ziende, die volkomelijk door het gezicht verzekerd is, dat hy den rechten weg gaat, daar geen beletzel te verwachten is.

Ten is immers geen kloekzinnig verstand die 't onzekere,

voor 't zekere kiest, en altijd een moeylijke dwaalweg (daar door veel duyzenden voor hem, misleydet zijn, en nooyt het begeerde eynde hebben konnen verkrijgen) wil volgen; als men hem den rechten weg, op een ongelijk veel bequamer maniere wil aanwijzen. Wie is 'er, die den keur van twee Diamanten, van gelijker waardy voorgesteld wierd, niet en zoud den bestgewrochten kiezen? Wie zoud konnen loochenen, dat de volkomenste dingen niet de meest begeerde zijn, en dat hare waardy niet van hare volmaaktheyd afdaaldt?

Ik houde dat de volkomentheyd eener konst, schoon niet gemeen, efter niet verworpen behoord te worden, dan door den gene, die de zinloosheyd onder 't getal der Weetnieten steld, of die de verwaandheyd uyt 't getal der menschen wegruymd; 't is alleen zoodanige luyden eygen, schatten te weygeren, om geen ander oorzaak, dan, om datze die niet zelfs ontdekt hebben.

Edoch indien gy (waarde Lezer) van gemeen verstand zijt, zoo twijffel ik, dat gy u al mede, nevens vele andre, zult laten inbeelden, dat men d'oudheyd, 't langdurig gebruyk, en veler menschen toestemming, zoo in de gewoonten, konsten, wetenschappen, en andre dingen voor onfeylbare waarheyd, en onwedersprekelijk bewijs 't vonnis moet laten strijken, en dat men niets nieus, noch nutbaarders, en zoude konnen vinden in de spel- lees-en schrijf-konst, dan alle onze voorgangers, en die gene, welke zich bemoeyen met d'onderwijzing der eerster gronden deszelfs, tot op heden gevonden, en ontdekt hebben, steunende alleen op deze zeer ydele, en te gelijk onmenschelijke voorgeving, dat 'er niets nieus en kan in de dingen gevonden worden, alreede van over lange zeer aardig van dien grooten *Seneca* aldus wederleyd: *Multum egerunt, qui ante nos fuerunt, sed non omnia peregerunt.* Den zin is: *Die voor ons waren,*

hebben wel veel, maar doch niet alles volmaaktelijk gevonden. Indien gy dan van deze bovengezeide meening zijt, zo zoud ik u raden, niet verder te lezen, vermids gy 'er een herten-leed zult vinden, alhier te zien ontdekt, eenen vond, geheel nieu, van niemand tot noch toe gevonden; gevolgd, noch toegestemd: welken vond nochtans in waarheyd, en reden, gegrondet, en met onwederleggelijke grond-regelen is onderstut, een vinding, alzoo noodwendig en nutbaar, als weynig bekendt.

Ik late gaarne in dezen, aller voorgaande Taalkenners onderricht, in dit eerste deel der letterkonst, 't zij van de letternoeming, spelling, binding of ontbinding, stelling, en uyting der woorden, in zijn volle kracht en waarde, zonder hare aanzienlijkheyd, en grondkennis te krenken, en met billijke toelatinge en verlof, tot veler menschen behulp, en niemands nadeel, zal ik alhier eenen Koninglijken weg banen, ende een vast bondig grondvest oprichten, door welke de Jongheyd, en yder een die het zal believen, zeer gemakkelijk, licht, en lustig, in weynig tijds, zal konnen volkomentlijk leeren uytspreken, spellen, lezen, en schrijven, niet alleen haar eygene natuurlijke Tale: maar ook alle zoodanige Taal als zy zullen willen.

Om zulkx te doen, heb ik te zamen gesteld twee Letter-tafels, d'eene voor de Nederduytsche, d'ander voor de Fransche Tale, welke tot voorbeeld van alle andre talen zullen konnen dienen.

L E T T E R - T A F E L.

be. ce. de. fe. ge. he. je. ke. le. me. ne. pe. que. re. se. te. ve. we. xe. ze.
A. B. C. D. E. F. G. H. I. J. K. L. M. N. O. P. QU. R. S. T. U. V. W. X. Y. Z.
eb. ed. ef. eg. ek. el. em. en. ep. er. es. et. ex. ez.

1.	2.	3.	4.	5.
Eenvoudige medeklinkers.	Onscheydelijke geluyden by haar zelven onbeduydlijk, daarmede de woorden beginnen; anders genaamd, voorkleefzels.	Vocalen, of klinkers: anders genaamd bezielde geluyden.	Stomme klank na de Vokalen.	Onscheydelijke geluyden, by haar zelven onbeduydlijk, daarmede de woorden eyndigen: anders genaamd, nakleefzels.
B'.	bl'. br'.	a. e. i. 2. o. u.	'B.	'bs. 'bt.
C'.	cr'. chr'.			'ch. 'cht. 'chs.
D'.	dr'. dw'. 6.	*lange vocalen, of*	'D.	'ds. 'dt.
F'.	fl'. fr.	*dubb. klinkers.*	'F.	'ft. 'fs.
G'.	gl'. gr'.	aa. ee. ij.	'G.	'gh. 'gs. 'gt.
H'.		oo. uu. y.		
J'.				
K'.	kl'. kn'. kr'.	*Diphtongen, of*	'K.	5. 'kt. 'ks. 'kx.
L'.		*twee-klanken.*	'L.	'ld. 'lf. 'lfs. 'lft. { 'lg. 'lgt. 'lk. 'lkt. 'lx. 'lm. 'lmt. 'lp. 'lps. 'lpt. 'ls. 'lms. 'lst. 'lt.
		ae. au.		
M'.		ai.	'M.	'md. 'mp. 'mps. 'mpt. 'ms. 'mt. 'mts.
N'.		eu. ey. ie.	'N.	'nd. 'ndt. 'ng. 'ngs. ngt. 7. 'ngts. 'nk. 'nkt. 'nkts. 'ns. 'nsch. 'nscht.
P'.	pl'. pr'. ps'.	oe. ou.	'P.	'ps. 'pt.
Qu'.		uy.		
R'.		*Triphtongen, of drie-klanken.*	'R.	'rd. 'rdt. 'rf. { 'rft. 'rfs. 'rg. 'rgs. 'rgt. 'rk. 'rks. 'rkt. 'rl. 'rls. 'rlt. 'rm. 'rms. 'rmt. 'rn. 'rns. 'rnst. 'rp. 'rps. 'rpt. 'rs. 'rt. 'rst. 'rts. 'rx.
S'.	sl'. sm'. sn'. sp'. spl'. spr'. st'. str'. sch'. schr'. 4. sw'.	aau. aai. eeu.	'S.	'sch. 'scht. 'sp. 'spt. 'st.
T'.	tr'. tw'.	ieu.	'T. 3.	'ts.
V'.	vl'. vr'.	ooy.		
W'. 1.	wr'.	oei.		
X'.			'X.	
Z'.			'Z.	

TABLE LITTÉRALE.

	be.	*ce.*	*de.*		*fe.*	*ge.*	*he.*		*sje.*	*le.*	*me.*	*ne.*		*pe.*	*que.*	*re.*	*se.*	*te.*		*ve.*			*ze.*
A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	J.	L.	M.	N.	O.	P.	QU.	R.	S.	T.	U.	V.	X.	Y.	Z.
	eb.	*ec.*	*ed.*		*ef.*	*eg.*				*el.*	*em.*	*en.*		*ep.*		*er.*	*es.*	*et.*					*ez.*

Consonnes simples aux commencemens des Syllabes.	Consonnes inséparables, aux commencemens des Mots et Syllabes.	Voyelles simples et doubles.	Consonnes terminant les mots.	Consonnes inséparables finissant les Mots et Syllabes.	Quelques Grammairiens acceptent, et d'autres rejettent ces triphtongues.
B' 1.	bl'. br'.	8. a. aa.	'B.		eau.
C'.	7.ch'.cl'.cr'.chr'.4.	e. ee.	'C.	'ch.'ct.'cts.'*cq*.'*cqs*.'cs.	ieu. oeu.
D'.	dr'.	5. i. ij.	'D.	'*ds*.	ueu.
F'.	fl'. fr'.	o. oo.	'F.	'fs.	oei. eui.
G'.	gl'. gr'. gn'.	u.	'G.	'gs. '*gt*. '*gts*.	uei.
H'.					iei.
J'.	sj'.	*Dipthongues.*			oue.
L'.			'L.	'ls. '*lt*.	oui.
M'.		ai. *ou* aij.	'M.	'm*b*. m*p*. m*ps*. 9.	aou.
N'.		oi. *ou* oy.	'N.	'nc.'nd.'n*g*.'nc*q*.'ns.'nt.	oua.
P'.	ph'.pl'.pr'.ps'.pt'.	au.	'P.	'*ps*. '*pt*.	*Ces tripthongues se peuvent séparer en une dipthongue et voyelle. Exemple.*
QU'.		ei.			
R'.		ie.	'R.	'rd. 'r*ds*. 'r*g*. 'r*gs*. 3.	
		eu.		'*rps*. 'rs. 'rt.	
		2. ou.			ueu. *Sueur. Su-eur.*
S'.	sc'. scr'. sp'. sph'. squ'. st'. sm'. str'.	ui. *ou* uy. oa.	'S.	'st. 6.	eui. *Feuille. Feu-ille.*
T'.	th'. thr'. tr'.		'T.	'th. '*ts*.	oue. *Mouelle. Mou-elle.*
V'.	vr'.				oui. *Fouir. Fou-ir.*
X'.			'X.		*Et ainsi du reste.*
Z'.			'Z.		
1.	2.	3.	4.	5.	

UYTLEGGING DEZER LETTERTAFELEN.

Eerstelijk, boven in 't Hoofd van deze Letter-tafels worden vertoond alle de letters vervolgens, en in gemeene schikking, zoo als de zelve in de Nederlandsche en Fransche Tale moeten gebruykt worden, met den eygen name yder der zelve, te weten, boven aan geteykend 't geluyd der stomme letter, wanneerze voor de vokaal komt, ende onder, 't geluyd dat de zelve letter hebben moet, wanneerze na de vokale volgd. Daar na word deze Tafel gedeeld in vijf Calomnen geteykend, 1. 2. 3. 4. 5.

Waar van in d'eerste Calomne na de slinkerhand gezien worden, in een recht nedergaande rege, alle de eenvoudige enkelde stomme lettren, yder voor zich, met hare benaming, zoo veel als 'er onze Nederlandsche Tale behoefdt.

In de tweede Calomne worden vertoond, de doove, of stomme geluyden, de welke gebonden, en t'zamen gesteld worden, van twee, drie, en vier stomme letters, welke letters in 't spellen nooyt en mogen gescheyden, maar teffens eens-geluyds uitgesproken worden.

Merkt, deze twee Calomnen begrijpen, alle stomme lettren ende geluyden, zoo enkele als t'zamengevoegde, met de welke alle woorden in onze Nederlandsche Tale beginnen, geene uytgezonderd, zonder dat nochtans geene der zelver den naam, of geluyd van een zilb, of woordlid, mag gegeven worden, alzoo de zelve maar beginzelen der zilben, of woorden zijn.

De derde Calomne, bevangt alle de bezielde geluyden, die men klinkers, of zelfklinkers is gewoon te noemen; enkele, dubbelde, korte, of lange, tweeklanken, en drieklanken, die in onze Taal gebruykt worden; dieswegen deze Calomne byna het midden aller woorden aanwijst.

De vierde Calomne, vertoont ons alle de stomme, of doofluydende enkele letters, en hare benaming, welke

onze woorden, en zilben eyndigen: Hier ziet men ook, dat wy in onze Nederlandsche Taal geen woorden hebben, die op H. J. Q. noch W. konnen eyndigen.

De vijfde, en laatste Calomne, toont alle de eyndegingen, en uytgangen der t'zamengevoegde stomme geluyden, die van twee, drie, vier, en vijf stomme letters t'zamen gesteld zijn, welke lettren ook in 't spellen, niet en dienen gescheyden, noch yder bezonder genoemd, maar eens-geluyds, en teffens uytgesproken te worden, in voegen dat deze vierde, en vijfde Calomne begrijpen, alle d'uytgangen der zilben, en woorden van onze gantsche Tale, welke nochtans yder voor zich de kracht eener zilb' niet en konnen toegeschreven worden, alzoo alle de zelve maar uytgangen der zilben en woorden zijn.

ONDERRICHTING VAN 'T GEBRUYK DEZER TAFELS.

In deze Letter-tafels zijn begrepen, alle de woorden van een volmaakte Taal (en bezonder van de Nederlandsche, en Fransche, op welke Talen ik deze tafels gerichtet heb) niet na gemeene wijze, gelijk men ons gewoon is, de letters van den A. B. enkeld voor te stellen: Maar geschikt, in zulker voegen, dat men ter eerster opslag dadelijk ziet, en kendt, hoe, en op wat wijze yder woord, dat men begeerd, moet gespeldt, gelezen, en geschreven worden, welke d'enkele, en t' zamengevoegde geluyden zijn, zoo wel de gene daar mede de woorden beginnen, als daarze mede komen te eyndigen, welke, en hoe veel de bezielde klanken zijn, die de woorden de beduydende kracht geven, als zelfklinkers, lange klanken, twee- en drie-klanken.

Om nu te toonen hoe men zich daar mede zal konnen dienen, zoo zal ik de eerste voorgestelde woorden hervatten, te weten, WIT, SCHRICKT, DWINGHT, waar van de letteren, die daar toe noodig zijn, in de eerste Letter-tafel

geteykend staan met zoodanige talletters, als hier onder in schikking aangewezen word, yder dezer gestelde woorden, is gedeeldt in drie deelen, als begin, midden, en eynde.

1	2	3		4	2	5		6	2	7
W	I	T		SCHR	I	CKT		DW	I	NGHT
't Begin.	*'t Midden.*	*'t Eynde.*		*'t Begin.*	*'t Midden.*	*'t Eynde.*		*'t Begin.*	*'t Midden.*	*'t Eynde.*

'tBegin van 'teerste woord, is de letter W, genaamdt W*e*, 't midden des zelven woords is 'tbezielde geluyd I, en d'uytgang, of eynde des woords is de letter T. genaamdt *e*T. spellende 't woord met deze geluyden, W*e*I*e*T. dat is, WIT.

In 'tbegin des tweeden woords, ziet men vier t'zamengevoegde letteren, haar onscheydelijk geluyd is, SCHR*e*, 't midden is, I, eyndigende CKT. genaamdt, *e*CKT. luydende de spelling dezes woords aldus, SCHR*e*I*e*CKT. dat is, SCHRICKT.

Het derde woord, begindt met het t'zamengevoegde geluyd DW*e*, de zelfklinker I, is 't midden des woords, en 'teynde, of uytgang des woords, bestaat in vier t'zamengevoegde stomme lettren, makende 'tgeluyd *e*NGHT. zijnde alzoo de deelen dezes woords DW*e*I*e*NGHT. welkers t'zamengevoegd geluyd den klank des woords DWINGHT. volkomelijk uytdrukt, zonder vermenging eeniger valsche afleydende geluyden.

Desgelijkx, uyt de Letter-tafel, gerichtet tot de Fransche Tale, worden deze woorden tot voorbeeld gesteld, BOURGS, CHRIST, CHAMPS. die yder ook in begin, midden, en eynde worden gedeeldt, zijnde yder deel, in de Fransche Letter-tafel, met de zelve talletteren aangewezen, en wor-

den op gelijker wijze gespellet, en uytgesproken, als van de voorgaande Nederlandsche woorden is gezegt.

1	2	3		4	5	6		7	8	9
B	OU	RGS		CHR	I	ST		CH	A	MPS
Begin.	*Midden.*	*Eyndiging.*		*Beginzel.*	*Midden.*	*Eynde.*		*Begin.*	*'t Midden.*	*'t Eynde.*

Door deze weynige voorbeelden kan men merken, dat alle de stomme geluyden, daar mede de woorden beginnen, ende eyndigen, moeten eens-geluyds (dat is, eengalmig) uytgesproken worden, desgelijkx moet men ook de bezielde klanken (die zomtijds uyt twee, of drie vokalen bestaan) gelijkelijk eens-klaps uytspreken, en dat yder met zoodanige benoeming, als in onze Letter-tafels klaarlijk wordt aangewezen. Zoo doende, zal men bevinden, dat'er tusschen de letternoeming, en het ware geluyd der woorden geen verschil valt: maar dat deze letternoeming 't geluyd der woorden gelijkelijk treft.

In voegen, dat door middel van deze onze nieuwe vond, een zeer groot licht ontsteken, en aangeboden word, aan alle onderwijzers der spel- lees- en schrijf-konst; want door 't rechte gebruyk dezer Letter-tafelen, zullen alle Leerlingen, 't zy oud of jong, inboorlingen of vreemde, in een korte tijd, met weynige moeyt, tot volkomen kennis van lezen en schrijven konnen gebracht worden, 't zy in wat Tale men begeerd, onder den Christenen gebruykelijk.

Dit en zegg' ik niet uyt een losse waan, of vermoeden, noch uyt afneming door redenen: maar door een dadelijke, gewisze, vaste, en dagelijksche ondervinding; want na dat ik deze nieuwe maniere van onderwijzing bedacht, gevonden, en in 't gebruyk gesteld heb, zijn

door my verscheiden Kinderen in zeer korten tijd, tot volkomene kennis van spellen, lezen, en schrijven gebracht, die van andre Onderwijzers, of te jong, of te dom geoordeeldt wierden. Mijne eygene Kindren, tot drie na den andren, twee Zoontjens, en een Dochtertjen, door deze middelen onderricht zijnde, hebben konnen volkomelijk lezen, de Nederlandsche, Fransche, en Latijnsche Tale, en goed leesbaar schrift schrijven in de zelve Talen, eerze den ouderdom van vier Jaren bereykt hadden, andre heb ik in vijf of zes maanden, zoo verde gebracht, datze (tot verwondering van vele menschen) konden grondig bericht geven, van de lid- en woord-spelling, begin, midden, en eynde, aller woorden, die te verandren, mengelen, scheyden, te meerdren, minderen, te verschikken, ende herstellen, te binden, en ontbinden, met zoodanigen gauwigheyd, dat zyluyden, een Onderwijsmeester, na de gemeene gewoonte, en ouden sleur wel geoeffend, konden beschamen.

Tot overvloed, is genoeg bekendt, dat in den jare 1648 in 's Graven- Hage, is gebracht een Kind, genaamdt GYSBERTUS RYZER (wiens Vader, tot aanleyding van 't Schoolampt, en tamelijk onderricht der voorgestelde nieuwe gronden, door my geoeffend is, die daar na zijn voorgenoemde Kind, door de zelve middelen heeft onderwezen) welk Kind, ten ouderdom van vier Jaren, gekomen zijnde op 't Hof, wiens schriften aan zijne Hoogheyd Hoogloflijker gedachtenis overgeleverdt zijn, die de zelve met groote verwondering ontfing: Ende naderhand, in 't bywezen van *hare Majesteyt van. Bohemen*, *hare Hoogheyd Princesse Royal*, en *hare Hoogheyd princesse van Oraignien*, verzeldt met verscheyden Edelen, ende Heeren, openbaar gelezen, en geschreven heeft zoo Ronde, Loopende, als Italiaansche letteren, tot groote verwondering van 't gantsche Hof. En zijn zijne schriften te vinden, in de Zale

van den Hoogen Raad; als ook ten huyze van den *E. Heer Jacob Catz*, ende de *Heer Constantin Huygens*, en andre, die de zelve tot verwondering hebben gewaardigt aan te nemen.

't Zelve Kind is nu tegenwoordig binnen de Stad Leerdam, alwaar zijn Vader met het Schoolampt, der zelver Stad, door hare gemelde Hoogheden begenadigt is.

Deze bewijzen heeft my goed gedacht by te brengen, op dat yder, die 't gelieve, daar na moge vernemen, en by gevolg bemerken, de groote nuttigheyd, die ik door deze nieuwe grondreglen alreede uytgewrocht heb, en in 't toekomende uytgewrocht zal konnen worden, door andre Onderwijsmeesters, wanneer het haar gelieven zal, de zelve gronden (die doch nu door deze onderrichting licht zijn te bevatten) t'onderzoeken, en in 't gebruyk te stellen.

Derhalven (waarde Lezer) gelieft deze mijne gedane moeyte, en arbeyd ten goeden te duyden, en dankelijk aan te nemen. Zoo gy 'er midler tijd eenig gebrek inne vindet, gelieft'et te verbeteren, dat zal voor u prijslijk, voor my nut, en voor vele dienstig zijn: Edoch laat het uyt liefde, en drift tot des naasten nut, en 't gemeene best (gelijk mijn oogmerk in dezen is) en niet uyt nijd, of bittere galle geschieden, alzoo zulx den verstandigen, en kloekzinnigen onbetamelijk, en alleen den onredelijken, en zinloozen eygen is, wiens herszeloos gesnater, by my, en alle rechtzinnige weynig geldet, wetende, dat den onwetenden, een benijder, en den luyaard, een hater der konsten is, my verzekerende, dat de verstandige, en vlijtige, dezen mijnen arbeyd niet lasteren: maar loven zullen, aan de welke ik het ook geheel, en al opdrage: God biddende dat hy u met zoo veel voorspoeds begunstige, als my zelfs. Dit wenscht u, van herten,

Uwen Dienstwilligen Vriend,

CASPARUS VAN DEN ENDE.

VOORLEZING

OVER DE

INTERPUNCTIE,

DOOR

Wilhelm Broes.

Voor ettelijke dagen zettede ik mij tot het lezen van zekeren Hoogduitschen schrijver. Het boek viel mij niet gemakkelijk, en bij wijle heel zwaar, van wege uitgerektheid der zinsneden en vooral om opeenstapeling van aangevoegde beschrijvingen en bepalingen, noch door het koppelende *en* noch door het comma afgescheiden. Na dikwijls haperen schoof ik mijn schrijver, hoe hoog ook anders door mij gewaardeerd, met wat gemelijkheid ter zijde; en nu, achter in mijn stoel zittende, begon ik na te denken over de groote waarde van wèl geleide interpunctie. De lust beving mij om vaste regelen voor dezelve in eene der nieuwere Nederlandsche spraakkunsten (waar zou men ze al eer verwachten?) op te zoeken. Maar! vergeefs zocht ik bij Weiland; vergeefs bij Bilderdijk; vergeefs ook in het wetboek der Nederduitsche spelling. Eindelijk vond ik iets bij Winer in zijne *Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms*, doch, gelijk het dáár zijn moest, doorgaans bepaald tot het N. Testament; en nu kwam mij de gedachte aan, of het wel ongepast zijn zou, dat van eenig letterkundig genoot-

schap, en wel van de Tweede Klasse des Koninklijken Instituuts eene vraag daaromtrent uitginge; vraag, in navolgenden of dergelijken vorm bevat:

» Welke is de geschiedenis der zoogenaamde scheidteekenen in het letterschrift, bijzonder bij de Nederduitsche taal? wat is te houden voor het doel dier scheidteekenen? en welke zijn de voornaamste regels, overeenkomstig dat doel bij derzelver gebruik in acht te nemen?"

Neemt, M. H.! de mededeeling dezer vlugtig bij mij opgekomene gedachte met uwe gewone goedwilligheid aan. Wilt ge hare mededeeling al of niet houden voor een ernstig gemeend voorstel, het zij u overgelaten. Altijd zal zij mij gediend hebben tot inleiding van een kort woord, waarmede ik eenige denkbeelden omtrent het gezegde onderwerp wilde voordragen; algemeene denkbeelden, die ik bij aanleiding mijner gezegde verdrietelijke lectuur verzameld heb en op papier gebragt.

Er zijn vragers en vragers. Vraagt een hoog geleerd genootschap, deszelfs vragen gaat dan meestal uit van wél weten. Doch doorgaans geschiedt het van wege niet weten, en dit betuig ik gaarne mijn geval te zijn. Vermits echter iets weten, een weinigje weten, meê behoort tot de gewone d. i. onderrigt behoevende vragers, (hoe immers belang te stellen in iets, waarvan men te eenemale onkundig is?) zoo mag het u niet bevreemden, dat te zelfder tijd als ik ginds en daar onderrigt zocht omtrent interpunctie, en wenschte, dat eene prijsverhandeling daaromtrent onderrigt geven mogt, ik zelf gedachten over het gewigtig onderwerp verzameld heb en in geschrift gesteld. Het komt (want ik mag u niet langer met inleidingen ophouden) op de navolgende opmerkingen uit.

I. In geschrevene en gedrukte boeken, in prosa- en dichterlijke schriften, in brieven en plakkaten ontmoet

men, nevens en behalve letters en woorden, een aantal teekenen, zamen zeer juist, op het enkele groot punctum na, de *interpunctie* geheeten. Eenige ga ik voorbij: als *vraag-* en *uitroepingsteeken*, die van eenigzins anderen aard zijn; ook de *parenthese-klammen*, en nog eens de aandoenlijke *streepjes* der Feithsche *Julia*, door Fokke Simons' satyre nu meest uitgebannen. Overigens zijn de voornaamsten onderscheidenlijk geheeten *punctum*, *duo puncta*, *semicolon*, *comma*. Zoo veel stel ik, en dit met alle vertrouwen, vooraan. Het staat immers voor het oog in alle boeken. Iets meer: hoe in menigerlei, zeker niet alle, echter menigerlei talen gezegde teekenen gelijken vorm hebben en gelijken naam dragen, behoort onder het hoogere, waaromtrent ik vraag.

In schrift dan staan uitgedrukt hier en daar, ter zijde naast en tusschen de woorden, onderscheidene interpunctie-teekenen.

II. Na deze opmerking waag ik vervolgens eene tweede, t. w. zamen de woorden en de interpunctie stellen voor het *oog* hetgeen de spreker tot het *oor* brengt. Beide hebben het doel om iemands, door zijne stem medegedeelde, gedachten te doen kennen op afstand van tijd en plaats: de woorden, voor hun deel, vertoonen de *rede* van den spreker, de interpunctie, voor haar deel, vertoont de *rust*, langere of kortere, met welke hij zijn spreken afbreekt. Ziedaar de verhouding, waarin tot elkander staan de twee genoemde deelen van het schrift, betrekkelijk tot hunne gemeenschappelijke taak. Groote verpligting hebben wij aan het boek. Wat wijsgeeren en dichters, wat de profeten, apostelen en de opperste wijsheid, Jezus Christus, in den loop der eeuwen, luid gesproken of bij zich zelf gesproken, d. i. gedacht hebben, wat menige wijzen in onze eeuw gewigtigs denken en spreken op wijden afstand van ons, dit, buiten het

boek voor ons, ach! verloren of onbereikbaar, geeft ons het boek te lezen en te herlezen. O wie zou bij deze gedachte zijne grootere of kleinere bibliotheek, wie in zijne boekenverzameling het boek der boeken, den Bijbel, niet blij en met overvloedige dankbaarheid aanzien! Maar nu en onder het berekenen van dezen boekschat, zie men niet voorbij de menige comma's en punctums aan de zijde der woorden; deze maken wis geen onwaardig deel uit van het geprezene surrogaat. Ik zeg: surrogaat. Het schrift toch, dood als het is, kan ons den spreker, roerenden redenaar of helder onderwijzenden leeraar, niet in zijn geheel vertegenwoordigen, niet met het sprekend oog, met de teekenende hand, met de uitdrukkende stemleiding (een weinigje doet hier en daar uitroepings- en vraagteeken); intusschen echter doet het gedienstige schrift iets daarvan, ja niet weinig. Door zijne interpunctie namelijk, gelijk ik gezegd heb, wijst het ons aan de wél afgemetene en alzoo juist beteekenende, aanwijzende en bepalende rust, die de spreker in zijne rede zal hebben in acht genomen.

III. Deze verhouding der *interpunctie* met de *woorden* van het schrift gekend zijnde, is het gereed nader te zeggen, wat aan de eerstvermelde onderscheidenlijk is opgedragen, t. w. kennelijk is der interpunctie aanvertrouwd den voortgang en de verbinding der rede te doen kennen, even wat de spreker door langer of korter rusthouden pleegt aan te wijzen en te bepalen, aanschouwelijk — zal ik zeggen? of hoorbaar te maken.

Hetgeen de redenaar voor zijn auditorie spreekt, is, naar de veel en wijdomvattende hoofdgedachten zijner rede, gesplitst in eenige weinige *hoofddeelen*. Deze scheidt hij af door eene geruime wijl zwijgen, daarnevens, volgens gebruik van tijd en plaats (vreemd genoeg!) door hoesten, neus snuiten, een teug waters drinken. Het schrift wijst

die afscheiding aan door een groot lijvig punctum zamen met door op merkelijken afstand een' nieuwen regel aan te vangen. Er zijn vervolgens in de rede onderscheiden menige onderdeelen. De redenaar doet het kennen door afbreking der stem, meerder of minder gerekte afbreking, naar dat het onderdeel meer of min capitaal zij. Het schrift merkt het, zoo veel in zijn vermogen staat, door een punt te zetten en door een' nieuwen regel te beginnen, echter op gelijken afstand met de andere regels. Wederom liggen binnen de laatst gezegde kleinere afdeeling, menige en menige al kleinere stukjes, ieder evenwel op zich zelf bestaande; *zinsneden* of *perioden* heeten zij. De spreker rust een weinig bij ieder, en de schrijver zet telkens zijn punctum. Nog eens is de zinsnede vervat in bij afwisseling grooter en kleiner aantal enunciaten of stellingen, die some eene aangeschakelde andere zinsnede opleveren, doch doorgaans digt aan of in elkanderen zijn geweven, aan het hoofd geteekend met *dewijl*, met *terwijl*, met *wanneer*, met *indien*, met het aan *indien* beantwoordende *zoo*, of met *en* uitgedrûkt. De spreker dan weet deze onderscheidene stellingen, het zij ieder op haar zelve, of ook een meertal zamen, in zijn spreken, meer of min kenbaar, af te scheiden; en aan het schrift, 't welk de stem des sprekers keurigst zoekt af te drukken, dienen daarvoor de *duo puncta*, het *semicolon*, en meest, verre meest het *comma*.

Wat aan de interpunctie in het schrift is opgedragen, meen ik hiermede genoegzaam gezegd te hebben. Het is in het gemeen de deelen der rede behoorlijk af te scheiden. Nader gezien echter, heb ik het nog maar voor een deel aangewezen; want heeft niet hare taak nog een ander zeer gewigtig gedeelte? Ik meen als *zaamgevoegd* te doen kennen, wat in dezelfde rede digt tot één be-

hoort. Bij de eerste helft harer taak, bootst zij na de afgebrokene stem des sprekers, bij de andere helft drukt zij af zijn onverwijld dóórspreken. Bij de eene gaat zij stelligerwijze te werk door scheiden, bij de andere ontkennenderwijze door *niet* scheiden; want niet scheiden is hier naauw zamenvoegen. En dit tweede bedrijf der interpunctie, hetwelk ik haast had voorbijgezien, verdient niet minder te worden aangemerkt dan het eerste, vermits het, wél of kwalijk gedaan, evenveel aan het wél verstaan der rede toebrengt of afdoet.

IV. Ik vond mij, na deze drie, dus ver meêgedeelde, opmerkingen, als van zelf geleid tot de goede en kwade vruchten der interpunctie: namelijk wat zij, naarstig te werk gesteld zijnde, *goeds* teelt, en wat *kwaads* haar achterlaten voortbrengt; wat *goeds* regt gebruikt, wat *kwaads* daarentegen verkeerd gezet zijnde. Ik kan het wel met een paar woorden zeggen: t. w. bij weglaten wordt de rede niet met al verstaan, en bij kwalijk zetten wordt zij misverstaan. Doch vergunt mij dit een weinig te ontwikkelen; eerst het eerste, vervolgens het tweede ordelijk uit een te zetten.

Vooraf zij toegestemd, dat de interpunctie, in haar geheel beschouwd, niet overal eene gelijke noodzakelijkheid heeft. Met kleiner nadeel ware zij gemist in den historischen stijl des Bijbels, die met zijn *ende ende* steeds het gelijk regte pad loopt, voor het oog ligt kenbaar. Tot grooter schade daarentegen ontbrake zij bij den westerschen stijl; tot al grooter, hoe meer uitgebreid en zaamgesteld de zinsnede zij; en tot de allergrootste in Latijnsche gedichten, waar het, zelfs met de vingerwijzing van punctum en comma, soms zoo moeijelijk is de, wegens het metrum verspreide en afgescheidene, woorden dra zaam te voegen. Doch het zij in meerder of minder mate, overal echter is de interpunctie bij het schrift iets

onmisbaars; en het oude d. i. hooggeleerde manuscript, hetwelk haar niet heeft, is gelukkig alleen voor den hooggeleerde.

Hoe zal, buiten dezen wegwijzer, de lezer wat hij leest gereedelijk verstaan? Het boek zonder punctum en comma is voor zijn *oog* wat de spreker voor zijn *oor* zijn zou, die zoo mogelijk een half uur en meer doorsprak zonder ergens te rusten, of die bij ieder woord rust houdt, of die enkel toevallig rust ter plaatse, waar zijn adem ten uiterste einde is. Gewis die redenaar wordt niet verstaan. Nog dringender behoefte aan interpunctie heeft de *voorlezer* van een boek. Verbeeldt u dezen te onzer kerke in zijn ondergestoelte. Voor zijn oog ligge het afbeeldsel van Jesaja, een oogenblik ondersteld, dat die nergens in den gang zijner hooge godspraak zinduidend hadde opgehouden. Lezende gelijk deze gesproken hebbe, zal hij al voorthollende voor de gemeente barbaar zijn. Of wil hij, om afgemetener te gaan, onder zijn gaan weg zoeken; zoo moet hij òm weg te zoeken telkens vooruit, achteruit, ter zijde zien, en hij zal, bij ieder voetstapje stilstaande, den ondragelijken stamelaar gelijk wezen. Ik beklaag den man; zwaar heeft hij het, nog boven wie te huis voor zich zelf leest; deze heeft des noods voor zoeken en omzien tijd en plaats tot zijn wil. — En er is nog een persoon, die bij het voorlezen de interpunctie van schrift slecht ontberen zou. Ik bedoel den leeraar in het bovengestoelte, den lezer namelijk. Hij, zal men zeggen, is toch geen bloot representant eens redenaars, maar de redenaar zelf, die immers den gang en de zamenstelling zijner eigene gedachten klaar weet. Hoe zou *hij* nog een vingerwijzer op het papier behoeven, die hem dat leere kennen? neen! dat wel niet: juist niet die het hem *leere kennen*, echter, die het hem *herinnere*. De gezegde leeraar toch, en evenzeer de advocaat, die

zijn pleidooi op het papier voor zich heeft, is den voorlezer in het ondergestoelte niet geheel ongelijk: ook hij is, in onderscheiding van hem, die zonder blad op zijne gedachte spreekt, niet anders dan representant. Hij namelijk is vertegenwoordiger van zich zelf, toen hij voor ettelijke dagen zijne leerrede of zijn pleidooi dacht en zamenstelde, of wel al voor jaren (wat wel eens het geval is van den kerkleeraar) de overgele predikatie dacht en op het papier bragt.

Zal ik de interpunctie in het boek vergelijken met de mijlpalen, en nog meer met de wijspalen op 's Heeren wegen, van welke gene den reiziger vermanen, hoe ver hij al gevorderd is, en deze, welke van twee, drie zijden hij moet inslaan om te Zutphen, te Arnhem, in eene andere stad aan te komen. Bij deze vergelijking valt klaar onder het oog, wat mij in mijn onderwerp vervolgens voorkomt, dat, indien de interpunctie niet zonder groote schade zou worden gemist en ontbreken, eene te schaarsche, of te overvloedige, en vooral eene ter onregter plaats gezette nog veel grooter schade te weegbrengt.

Onze Van der Palm wil geene predikatie, welke niet vooraf hare hoofddeelen opgeeft. Die is, zegt hij, en te regt, een lange weg zonder scheidpalen, welke verzuimt den wandelaar van tijd tot tijd moed in te spreken. Om gelijke reden schuw ik een boek, als b. v. de van die zijde ondragelijke *Weltgeschichte* van Schlosser, dat eerst na vier soms zes digte bladzijden het groote punctum zet met den wijder afstaanden regel, dat mij aldus onheusch, zoo lang mogelijk, het berigt onthoudt, dat ik weêr een aanzienlijk gedeelte mijner lectuur heb volbragt. — En het overgestelde uiterste, dat telkens na vijf en zes regels met groot punctum en nieuwen regel eene nieuwe afdeeling aankondigt, — gelijk aan den weg, die elke vijf roeden met een paal zou merken, — is evenzeer

onbehagelijk voor het oog, ook onbehagelijk om de kosten; behalve dat dit brokkelen door een vijfentwintigtal zinsneden, welke digt zamen behooren, van één te scheiden, ook aan het wèl verstaan zeer schadelijke afbreuk doet.

Maar wijders en nog veel meer is op te merken de *verkeerd* geplaatste interpunctie, ik meen het geval, waar zij, binnen den omtrek eener zinsnede, door comma's, semicolons, duo puncta's, en meest door comma's afscheidt wat tot één behoort, en zamenvoegt of wel onafgescheiden laat, wat te scheiden is. Nu is zij, boven onbehagelijk, hoog schadelijk; nu is zij werkelijk tot *misleiding*; en dus voor veel erger te houden, dan haar afwezen, waaruit alleen *gebrek* aan leiding ontstaat. Zij is gelijk aan een valsche interpretatie onder den tekst; gelijk aan de hand op den weg, die den wandelaar, op reis van Doesburg naar Zutphen, te Dieren gekomen zijnde, Arnhem in stede van Zutphen zou aanwijzen. Hoogelijk beklaag ik dien wandelaar, en evenzoo den lezer, wien het comma in zijn boek voor links regts wijst.

Bewijzende voorbeelden aan te voeren, is toch wel niet noodzakelijk. Zoo u als mij ontmoeten er van tijd tot tijd menige. Ik gevoelde mij echter opgewekt om er ettelijke van onderscheiden aard te verzamelen. Winer, nog op mijne tafel liggende, bood mij eenige aan, waarover Griesbachs uitgave van het Nieuwe Testament te berispen valt. Ik nam er een der Latijnsche dichters bij, Horatius, omdat het, gelijk ik straks zeide, bij Latijnsche dichters op de juiste interpunctie niet het minst aankomt. Berispelijk is Marc. VII. 10: *ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα* (,) *θανάτῳ τελευτάτω.* 1 Thess. IV. 9: *περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας* (,) *οὐ χρείαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν.* 1 Cor. VII. 1: *καλὸν ἀνθρώπῳ* (,) *γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι.* Hoe subject en praedicaat af te scheiden? Hoe dat niet schrijven te scheuren van het onderwerp, over hetwelk niet te schrijven? Te veel is het

comma bij Hor. Carm. l. III. c. VII. v. 10, scheidende *dicens* van *suspirare Chloen*, hetwelk met *dicens* naauw is verbonden, even zoowel als *miseram ignibus uri.*

»Atqui sollicitae nuntius hospitae,
Suspirare Chloen(,) et miseram tuis
Dicens ignibus uri,
Tentat mille vafer modis."

Tè veel l. III. c. VIII. v. 20, scheidende *cantaber* van *Hispanae orae hostis* — men is in gevaar van *cantaber* te houden voor aanroep:

»Servit Hispanae vetus hostis orae(,)
Cantaber, sera domitus catena."

Daarentegen ontbreekt het achter *alius* en *aeque*, eenigermate tot verduistering van den zin, niet verbindende *aeque* met *sciens*, lib. III. c. VII. v. 26:

»Quamvis non alius ( ) flectere equum sciens
Aeque ( ) conspicitur gramine Martio,
Nec quisquam citus aeque
Tusco denatat alveo."

Ongepast staan de duo puncta l. III. c. XVI. v. 36, tusschen *pascuis* en *importuna*, te zeer scheidende het voorgegaan *quamquam* van het daaraan beantwoordend *tamen:*

»Quamquam nec Calabrae mella ferunt apes,
Nec Laestrygonia Bacchus in amphora
Languescit mihi, nec pinguia Gallicis
Crescunt vellera pascuis(:)

Importuna tamen pauperies abest"....

Eene meerdere afscheiding dan het comma aanduidt, voegde l. III. c. XIX. v. 18, tusschen *juvat* en *cur*.

»Vates: tres prohibet supra
Rixarum metuens tangere Gratia,
Nudis juncta sororibus.
Insanire juvat(,) cur Berecynthiae
Cessant flamina tibiae?"

V. Onderwijl in deze en andere voorbeelden de niet kleine schade mij voor oogen lag, waaraan eene verkeerde interpunctie pleegt schuldig te zijn, wenschte ik àl vuriger, dat haar een klaar te vatten en zoo veel mogelijk vaste regel gesteld ware. En mogt ik ook verre zijn van tot die moeijelijke taak mij op te werpen, ik wil echter geven wat mij, daartoe betrekkelijk, als van zelf voor den geest kwam. Het is dit. Naauwkeurige schrijvers zelfs verschillen veelal in het gebruik van : en ;. Waar b. v. de een met die teekens de zinsnede nog vervolgt en wijder uitzet, wordt door een ander met . gesloten. Waar deze met het , zich vergenoegen, nemen gene het meerdere ; aan; bijzonder als op het midden der periode *zoo* aan *indien* beantwoordt. Dit nu en dergelijke meer worde wel keurig onderzocht, doch geen stellig voorschrift daaromtrent gegeven; vermits het tot wél verstaan of misvatten van den zin der rede weinig afdoet, doorgaans veel minder dan het te veel, of te schaars, of te onregter plaats gezette comma. Er zij intusschen van den schrijver streng gevorderd, dat hij in zijne interpunctie overal zich gelijk blijve, dat hij, gelijk het heet, consequent zij. Inconsequentie toch, behalve dat zij als blijk van onkunde of slordigheid het geschrift onteert, zal strekken om den lezer te misleiden en te verwarren; hetzelfde teeken nu eens deze, dan eene andere aanduiding gevende. De regel, der interpunctie voor te schrijven, ligt oorspronkelijk, gelijk het is bij de wet van het schoone, in het voorbeeld van den volmaakten redenaar, onderwijzer, versenopzegger, in één woord, spreker. Gelijk die, als met ingeschapene logica en grammatica, nu in éénen adem doorspreekt, dan rust houdt, langer of korter, zoo interpungere de schrijver. Vervolgens echter zijn na te sporen (wederom zoo als het ten aanzien van alle schoone kunsten ge-

schiedt) de redenen en beginselen, door welke dat voortreffelijk voorbeeld werkelijk geleid wordt, zij het ook daarvan onder het spreken onbewust; en van deze gaat dan naast het voorschrift uit. Tot den voor te schrijven regel zullen wel de navolgende hoofdpunten, die ik voor een deel uit Winer ontleen, in aanmerking en ter toetse komen: ik zeg ter toetse komen, omdat niet alle in mijn oog boven bedenking zijn: 1. dat elk logisch enunciaat, in eene zinsnede vervat, binnen zijn omtrek, met uitzondering eener tusschenkomende nadere omschrijving, bepaling of aanwijzing van tijd of plaats, nooit gescheiden zij, daarentegen *doorgaans* afgezonderd sta van het voorgaand en volgend enunciaat. 2. dat tot het niet af te scheiden enunciaat behooren, behalven subject, praedicaat en copula, alle zulke woorden als vereischt worden om den bedoelden zin genoegzaam te leeren kennen. Matth. XXII. 3: »Hij zond zijne dienstknechten om de genoodden te roepen." Is wel uit de eerste halfscheid: *hij zond zijne dienstknechten*, buiten de tweede: *om de genoodden te roepen* kenbaar wat de schrijver wil zeggen? Matth. V. 32: »wie zijne vrouw verlaat anders dan uit hoofde van hoererij maakt, dat zij overspel begaat." 3. dat al mede van wege het onafscheidbare van een logisch enunciaat, eene relatieve voorstelling gewonelijk wel vóór en achter zich het comma hebbe, echter onafgescheiden blijve, ingeval zij het subjectum of praedicatum beschrijft. »Opdat gij gelooft in wien hij gezonden heeft." 4. dat waar twee logische stellingen zamen eene grammatikale stelling uitmaken (als b. v. 1 Tim. VI. 3: »Indien iemand eene andere leer volgt en afwijkt van de gezonde woorden van onzen Heer;" twee logische stellingen, doch hier tot éëne grammatikale gevoegd), die twee de eene met de andere, bij weglaten van het comma, naauw worden

vereenigd. 5. dat in enkele gevallen ook binnen den omtrek eener logische of grammatische stelling, en geene omschrijving of bepaling het vorderende, het comma gesteld worde, indien het afscheiden van twee woorden daar noodig mogt zijn tot voorkoming van misverstand. Voorbeelden doen zich dikwijls voor; misschien Hor. IV. XI. 30, *sperare*(,) *nefas*. Men zou wenschen tot dit gebruik, gelijk aan de onderscheiding van ὅτι et ὅ,τι een half comma te scheppen.

VI. Bij de gemaakte opmerkingen valt onder het oog, dat het voornaamste doel der interpunctie van een geschrift is een gedeeltelijke uitlegging van het geschrift te leveren; dat alzoo de goede interpunctie eene goede interpretatie aanbiedt, de kwade daarentegen eene slechte; en dat het weglaten der interpunctie alle uitlegging aan den lezer zelven overlaat. Over dit laatste nadenkende, komen bij ons op eene vraag en een wensch.

De vraag, die ik onder het oog heb, is: of ook moge aan te raden wezen, dat het interpunctie-teeken worde voorbijgegaan op plaatsen van zeer onzekere en veel betwiste uitlegging, en alzoo het vrijwikkend oordeel van den lezer niet door vooruitloopend advies worde gehinderd. Winer, van wien ik ook dit quaeritur ontleen, oordeelt, dat gezegde bepaling wel somtijds, als Rom. I. 17, VII. 21, is in acht te nemen; doch ook veelal niet, b. v. Joh. VII. 21.

De vraag leidde mij voort tot den wensch; wensch, wel in schijn doch niet wezenlijk in strijd met het veel genoemde nut der interpunctie: dat er in de hand van den bekwamen, wél toegerusten, uitlegger van het uit te leggen geschrift een exemplaar voorhanden zij *zonder alle interpunctie*. Zeldzaam is zij hem noodig en doorgaans schadelijk. Waarom? om gelijke reden als b. v. den uitlegger van het Nieuwe Testament zijn lexicon en

commentarie van het heilige boek. Ja konde hij, ik meen den kenner, onderscheiden van den leerling, tot onderzoek zich zettende, in plaats van menige advisen te hooren, en uit alle één voor zich te kiezen of op zijn fraaist twee er zaam te voegen, veeleer alle vroeger gehoorden te zamen vergeten zijn!

VII. Welke interpunctie-regelen de vervaardigers van de zoogenoemde staten-overzetting des Bijbels zich hebben voorgezet, heb ik niet gevonden. Intusschen is het mij voorgekomen, dat dezelve juist daar, over het geheel, bij uitnemendheid goed is, en in het bijzonder gelukkig vermijdt een al te rijken overvloed van comma's, de feil, welke in mijn oordeel thans aan onze boeken wel meest is te berispen.

Tantum. Er is omtrent het onderwerp veel te zeggen overig, daaronder allerlei hoog geleerds, hoedanig ik bij mijne eerste opmerking heb aangeraakt. Ik *laat* het overig, en mag dat, met mijn korte woord niet meer bedoelende, dan van de moeijelijke stof daarin op te nemen slechts zoo veel als voor den voet ligt, voorts aan te wijzen, dat gewis niet voor ongepast en nutteloos te houden ware eene prijsvraag, welke de volledige behandeling uitlokte.

NASCHRIFT.

Het bovenstaande stukje had ik, wel voor 14—16 jaren, in een kleinen kring meêgedeeld, en ik was het nagenoeg vergeten. Komt het nu in het licht, en dat in een hooggeacht geschrift opgenomen, het ligt meerendeels ter verantwoording van leden uit dien kring. Zeker vinden zij er iets goeds in, buiten mijn oordeel. B.

OVER HET

TAALEIGEN

DER

BOEREN VAN HET KANTON AXEL,

VIJFDE DISTRICT VAN ZEELAND;

DOOR

H. J. van ECK,
Litt. Hum. Doctor te Axel.

I.

De uitsluitende invloed, dien het Hollandsche taaleigen op het Nederduitsch uitoefent, is, volgens het gevoelen van bevoegden, niet voordeelig voor hetzelve: ik, die in Zeeland geboren en opgevoed ben, zie met smart het zoetvloeijende der oude taal meer en meer verdwijnen.

De Jagers *Taalk. Mag.* dl. II. bl. 512.

INLEIDING.

Door mijn langdurig verkeer, en inwoning gedurende eenige jaren, in het kanton Axel, vijfde district van Zeeland, heb ik dikwijls gelegenheid gehad met de boeren van dat kanton te spreken.

In hunne gesprekken heb ik opgemerkt, dat zij sommige woorden gebruiken in eene andere beteekenis, dan ik ze elders gehoord heb of gelezen, en vele woorden en uitdrukkingen, die ik nergens vernomen heb. Ik ben begonnen er eenige op te teekenen en in alphabetische orde te stellen. Mijne verzameling is gaande weg grooter geworden. Verder heb ik getracht dezelve zoo te schrijven, als ik meen, dat ze uitgesproken worden; of ik de ware uitspraak getroffen heb, wil ik niet beslissen. — De kenner oordeele en neme in aanmerking hoe moeijelijk het is de ware uitspraak door letters voor te stellen. — De lezer ontvange dan eene lijst van woorden en uitdrukkingen van de boeren van het kanton Axel, bij welke iets over de klankwijziging der letters en eenige opmerkingen gevoegd zijn.

Waarschijnlijk verdient deze opgave de aandacht der taalkenners. De boeren toch hebben al deze woorden niet onlangs voor zich zelven gevormd, maar dezelve zijn oud en door het weinige verkeer met vreemden en geringe beschaving onder hen stand blijven houden.

De overige Zeeuwen zullen hierin eenen overgang opmerken van het Zeeuwsch der eilanden tot het Vlaamsch, namelijk in het meerdere vermengen der *a* met *o* dan bij hèn geschiedt, welke uitspraak hun niet vreemd zal voorkomen, wanneer zij de ligging dezer landen aan de Vlaamsche zijde der Schelde in aanmerking nemen. Het bestuur van vroegeren tijd onder Vlaamsch gebied zal ook niet weinig daartoe medegewerkt hebben (1).

De klemtoon is meestal dezelfde, als die in de algemeene Nederlandsche taal, waar evenwel iets lang moet uitgesproken worden en het niet in het oog loopt, heb ik het teeken ´ en waar iets kort moet uitgesproken worden om dezelfde reden, het teeken ` op de lettergreep geplaatst. Om de duidelijkheid te bevorderen zijn al de op te helderen uitdrukkingen in cursijf gesteld.

De taalkenner beschouwe mijnen oogst van geen te hoog standpunt, en zoo hij er iets in vinde, dat hem voor algemeene of bijzondere taalkennis te pas kan komen, hij doe er zijn voordeel mede, zoo als mijn hartelijke wensch is.

---

(1) Mr. A. F. Sifflé heeft reeds in Taalk. Mag. van De Jager, dl. I. bl. 174, aangemerkt, dat in Zeeuwsch Vlaanderen, een naar den Zeeuwschen tongval overhellend Vlaamsch gesproken wordt. — Met het taaleigen van het andere gedeelte van het voormalige Staatsvlaanderen, het tegenwoordige vierde district van Zeeland, ben ik niet genoegzaam bekend. Doch het taaleigen van het vijfde district scheidt zich in twee hoofdtakken; terwijl bezuiden Axel en in het kanton Hulst *een naar den Zeeuwschen tongval overhellend Vlaamsch* gesproken wordt, treft men in het meer noordelijke gedeelte van het kanton Axel *een naar den Vlaamschen tongval overhellend Zeeuwsch* aan. Over het laatstgenoemde handelt dit stukje.

OPMERKINGEN,

WELKE VOORNAMELIJK DE VERBUIGING EN VERVOEGING BETREFFEN.

Opmerkingen omtrent de bijvoegelijke naamwoorden.

De bijvoegelijke naamwoorden worden dikwijls verlengd met *ig*, zoo als: *bestig*, *goejig*, *nattig* voor: best, goed, nat. Verg. het Taalk. Mag. IV. 669, over het Groningsch: »Achter deze en gene woorden plaatsen wij ten overvloede den uitgang *ig: mien vrouw is niet te bestig*, *te goedig*, *zeer ziekig*, *heel zwakkig. Het vleesch smaakt schapig* (d. i. *naar schapevleesch)*, *hij is schaperig* (*onnoozel*)."

Wanneer het bijvoegelijke naamwoord vóór een mannelijk zelfstandig naamwoord, dat met eenen klinker begint, gesteld wordt, voegt men eene *n* achter het bijvoegelijke naamwoord, zelfs in den eersten naamval. *'T is è* m o o ij è n *oed*, d. i.: Het is een mooije hoed. *Da's èn* g r o o t è n *iingst*, d. i.: Dat is een groote hengst.

Doch de *n* wordt er niet bijgevoegd noch in den eersten, noch ook in de andere naamvallen, wanneer het mannelijke zelfstandige naamwoord met eenen medeklinker begint. *Daôr is die staerkèn ond van die* g r o o t e *vent*, d. i.: Daar is die sterke hond van dien grooten vent.

Voornaamwoorden.

De boeren laten in het spreken den eersten persoon altijd voorgaan, b. v. *ik en ji* (ik en gij), *ik en i* (ik en hij). Het persoonlijke en bezittelijke voornaamwoord van het mannelijke geslacht wordt dikwijls voor het vrouwelijke gebruikt.

De eerste naamval meervoud van den eersten persoon van het persoonlijke voornaamwoord is: *mè* of *wuldèr.*

2de Persoon.

Enkelvoud	Meervoud
1. *ji*	1. *jè*, *juldèr*
2. *van joe*, *jè*	2. *van juldèr*
3. *an joe*, *jè* en *joe*, *jè*	3. *an juldèr*, *juldèr*
4. *joe*, *jè*	4. *juldèr*

3de Persoon.

Het mannelijke en onzijdige enkelvoud wijkt van de Ned. taal niet af, behalve dat de *h* wegvalt.

Vrouwelijk Enkelvoud	Mannelijk en Vrouwelijk meervoud
1. *zè*	1. *zè*, *zuldèr*
2. *van eur*	2. *van uldèr*
3. *an eur*, *eur*	3. *an uldèr*, *uldèr*
4. *eur*	4. *uldèr*

Het onz. meervoud verschilt van het mann. en vrouw. slechts daarin, dat men in den eersten naamval alleen *zè* gebruikt.

Wederkeerende voornaamwoorden.

Voor de wederkeerende voornaamwoorden worden de persoonlijke gebruikt, b. v. *i vèrwaermt èm* voor: hij verwarmt zich, *ze kleedt eur* voor: zij kleedt zich.

Bezittelijke voornaamwoorden.

Voor de bezittelijke voornaamwoorden haar en hun, worden *eur* en *ulder* gebruikt.

Dikwijls worden de bezittelijke voornaamwoorden gebruikt, waar dezelve niet noodig zijn, b. v.: *Jan zèn goed* voor: Jans goed. *Janna eur oed* voor: Janna's hoed.

Die wijze van spreken heeft evenwel dikwijls ook in andere gedeelten van ons vaderland plaats. Dr. W. G. Brill teekent op bl. 487—88 van zijne Hollandsche Spraakleer daaromtrent op: »Bij deze wijze van uitdrukking wordt in het bezittelijk voornaamwoord de eigenaar als bekend begrepen, maar deze tevens, om misverstand te verhoeden, buiten den grammatischen zamenhang der rede, genoemd."

Voor zelf gebruikt men *eigèn* en *eigèns*, b. v. *'K docht in mèn* eigèn, d. i. Ik dacht bij mij zelven. *I eit èt* eigèns *gedaôn*, d. i. Hij heeft het zelf gedaan.

Werkwoorden.

Het enkelvoud wordt dikwijls voor het meervoud gebruikt, b. v. *dèr staôt er veel* voor: Er staan er veel; *dèr is èr veel op* voor: Daar zijn er veel op.

Het enkel- en meervoud der gebiedende wijs wordt niet onderscheiden, b. v. *Klaôs* blueft *daôr staône* voor: Klaas blijf daar staan; *Kees* roept *èm ès* voor: Kees roep hem eens. Men leze hierover De Jager, Taalk. Handl. tot de Staten-Overz. des Bijbels, bl. 142: »Tusschen het enkel- en meervoud der gebiedende wijs maakte men voorheen geen onderscheid, maar schreef dezelve

altijd met *t*. Dus b. v. 2 Chron. I. 7: »In die selve nacht verscheen Godt aen Salomo, en hy seyde tot hem: Begeert wat ick u geven sal" Joan. XI. 43. »Ende als hy dit geseght hadde, riep hy met grooter stemme, Lazare komt uyt." Zie wijders het Taalk. Mag. I. 178 tot 184, en Huyd. Proeve II. 201 en volgg.

Vervoeging van het hulpwerkwoord aen (*hebben*).

Tegenwoordige tijd.

'k aen	*m', wuldèr*	*aen.*
j'ei, eit (1)	*j', juldèr*	
i, z', 't ei, eit (1)	*z', zuldèr*	

(1) *Ei* voor eenen medeklinker, *eit* voor eenen klinker.

Onv. verl. tijd.

'k	*aô*	*m', wuldèr*	*aôn.*
j'		*j', juldèr*	
i		*z', zuldèr*	

Volm. verl. tijd.

'k aen g'ad, enz.

Meer dan volm. verl. tijd.

'k aô g'ad, enz.

Toek. tijd.

'k zal aen, enz.

Voorw. tijd.

'k zou aen, enz.

Vervoeging van het hulpwerkwoord ziin (*zijn*).

Teg. tijd.

'k bèn	*mè, wuldèr*	*ziin, bèn, bènnèn.*
je bèn, bènt	*jè, juldèr*	
i is	*zè, zuldèr*	

Onv. tijd.

'k / *jè* / *i*	*was*	*mè, wuldèr* / *jè, juldèr* / *zè, zuldèr*	*waôren.*

Volm. verl. tijd.

'k bèn gewist, enz.

Meer dan volm. verl. tijd.

'k was gewist, enz.

Toek. tijd.

'k zà ziin, enz.

Voorw. tijd.

'k zou ziin, enz.

Vervoeging van het hulpwerkwoord worden.

Teg. tijd.

'k wor	*mè, wuldèr*	
jè wor, wort (1)	*jè, juldèr*	*worrèn.*
i wor, wort (1)	*zè, zuldèr*	

(1) *Wor* voor eenen medeklinker, *wort* voor eenen klinker.

Onv. verl. tijd.

'k / *jè* / *i*	*wier*	*mè, wuldèr* / *jè, juldèr* / *zè, zuldèr*	*wieren.*

Vervoeging van het hulpwerkwoord zullen.

'k zà, zal (1)	*mè, wuldèr*	
jè zult	*jè, juldèr*	*zullen.*
i zà, zal (1)	*zè, zuldèr*	

(1) *Zà* voor eenen medeklinker, *zal* voor eenen klinker.

Zouën (zouden).

'k		*mè, wuldèr*		
jè	*zou*	*jè, juldèr*	*zouën.*	
i		*zè, zuldèr*		

De derde persoon van het enkelvoud van den tegenwoordigen tijd van willen is: *wilt.*

Onregelmatige hoofdtijden van werkwoorden.

Aelpen (helpen), *olp*, *g'olpen.*
Beginnen, *begon* en *begost*, *begonnen.*
Briingen (brengen), *brogt*, *gebrogt.*
Deugen, *dogt*, *gedogt.*
Diinken (denken), *docht*, *gedocht.*
Diirven (durven), *dorst*, *dorsten.*
Draögen (dragen), *droeg* en *dreeg*, *gedrogen* en *gedregen.*
Gaön, *gaône* (gaan), *gong* en *giing*, *gegaône.*
Jaögen (jagen), *joeg*, *gejogen.*
Kunnen, *kost*, *gekonnen.*
Kwellen, *kwol*, *gekwollen*, zoowel bedrijvend als onzijdig.
Leggen (leggen en liggen), *lei*, *gelegen.*
Maggen (mogen), *mog*, *gemaggen.*
Raöken (raken), *rocht*, *gerocht.*
Scheiën (scheiden), *schè*, *gescheiën en gescheën.*
Schillen (schelen), *schol*, *geschollen.*
Slaôn, *slaône* (slaan), *sloeg* en *sleeg*, *geslogen* en *geslegen.*
Staôn, *staône* (staan), *stiing*, *gestaône.*
Steken, *stak*, *gesteken.*
Twufelen (twijfelen), *twefelde*, *getwufeld.*
Vangen, *vong*, *gevongen.*
Vriezen, *vroos*, *gevrozen.*
Wegen, *woeg*, *gewogen.*
Zwaerven (zwerven), *zworf*, *gezworven.*

KLANKWIJZIGINGEN.

KLANKWIJZIGINGEN DER KLINKERS.

Deze klankwijzigingen stellen voor, hoe de Nederlandsche woorden moeten gespeld worden, om de bedoelde uitspraak te verkrijgen.

A.

De klank van *a* is meestal vermengd met die van *e* of *o;* een weinig naar de *o* hellende, doch bijna zuiver hoort men de korte *a* in: *Jan*, *pap* en andere.

Als *ae*, zijnde de klank van *ae* als het Fr. *ai* in *maître*, of de Gr. η: *aeriing*, *aerm*, *aerte*, *daerm*, *kaerpel*, *paerel*, *smaerte*, *vaerken*, *waerm* voor: haring, arm, hart, darm, karper, parel, smart, varken, warm.

Als *e: dek*, *slek*, *step*, *strek* voor: dak, slak, stap, strak.

Als *o: slop*, *zocht*, voor: slap, zacht.

Valt weg in: *greel*, voor: gareel.

aa.

Als *ae*, met den klank die bij de *a* opgegeven is: *aerde*, *paerd*, *paers*, *staert*, *waerd*, *zwaerd*, voor: aarde, paard, paarsch, staart, waard, zwaard.

Vele woorden, welke ik met *ae* gespeld heb, zijn

vroeger geschreven met de dubbele *e*, b. v. *peerd* voor paard, enz. Voorbeelden van den overgang van *e* in *a*, vindt men in menigte in De Jagers Taalk. Handl. tot de Staten-Overz. des Bijbels op *geern*. Doch ik heb gemeend, de uitspraak der boeren in de bedoelde woorden niet anders te kunnen uitdrukken dan met *ae* (1).

Als *aô* : *kaôrt* , *kaôrten* , *klaôr*, *maôr*, *zaôland*, *zwaôr*, voor: kaart, kaarten, klaar, maar, zaadland, zwaar.

Deze klank blijft, wanneer deze dubbele *a* in de enkele in het meervoud overgaat, b. v. *klaôr*, *klaôre*, *zwaôr*, *zwaôre*.

De klank van *a* in *aô* voor *a* en *aa* wordt in vergelijking met de Vlaamsche spraak naauwelijks gehoord, doch wel, wanneer men ze vergelijkt met de Hollandsche uitspraak.

Als *ieê*: *lieêg* voor laag; b. v. *da waôter* is *lieêg* of *lieêge*, d. i. dat water is laag.

aauw.

Als *ou*: *pou*, *wiinkbrou* voor: paauw, wenkbraauw.

E.

Als in het Nederlandsch: en, stevig, enz.; de harde *e* in stomme *e*: *bèn*, *èm*, voor: ben (ik ben), hem.

Als *ae*: *aerte*, *maelk*, *maens*, *paens*, *waens*, voor: erwt, melk, mensch, pens, wensch.

De harde *e* in *i*: *bringen*, *kitting*, *ridderen*, voor: brengen, ketting, redderen.

De harde *e* als *ii*: *iilk*, *iingel*, *iingst*, *iinkel*, *schiinken*, *striing*, *wiillekom*, *wiinkbrou*, voor: elk, engel, hengst, enkel, schenken, streng (garen), welkom, wenkbraauw.

(1) Zie Tuinmans Fakkel, Uitg. van 1722. Oud en Nieuw, bl. 74, N°. 152.

Als *o: vors* voor: versch.

Als *u: vunster* voor: venster.

Als *eu: zeuven* voor: zeven.

Tusschengevoegd: *vaereken*, *waereken* voor: varken, werken. Doch men zegt ook *vaerken*, *waerken*.

Achtergevoegd: bij zelfst. naamwoorden van éene lettergreep, zelden bij de mannelijke *nikke*, *zeune* voor: nek, zoon.

In den Zeeuwschen Almanak voor 1846 heb ik in een stukje over het Zeeuwsche, voornamelijk Schouwsche taaleigen van H. M. C. van Oosterzee, eenige mannelijke woorden aangetroffen, die de *e* aannemen, zoo als bl. 131 *balk* en *kloet*, en bl. 136 *dulve* voor dulf. Door de boeren van hier wordt kloet niet gebruikt, balk en dulf altijd zonder bijvoeging der *e*.

Meermalen bij de onzijdige *aemde*, *aerte*, *baedde*, *beeste* en *bieëste*, voor: hemd, hart, bed, beest. Het laatste wordt hier meestal vrouwelijk gebruikt: *de bieëste*.

Meestal bij de vrouwelijke *baenne*, *bleine*, *blomme*, *deure*, *flesse*, *kaerke*, *karre*, *kaste*, *katte*, *keete*, *krikke*, *mande*, *matte*, *padde*, *plaôsse*, *ratte*, *rispe*, *schure*, *schuve*, *smaerte*, *stoepe*, *tonge*, *vroue*, *vurke*, *zurge* voor: ben (eene soort van mand), balein (het vervaardigde uit balein), bloem, deur, flesch, kerk, kar, kas, kat, keet, kruk, mand, mat, pad (een zeker dier), plaats, rat, rups, schuur, schuif, smart, stoep, tong, vrouw, vork, zorg.

Bij werkw. voornamelijk van éene lettergreep: *doene*, *gaône*, *staône*, voor: doen, gaan, staan.

Valt weg: *trug* voor: terug. Bij het voorgevoegde *ge* der deelwoorden, wanneer er een klinker volgt, b. v. *g'angen*, *g'ind*, *g'oord* voor: gehangen, geïnd, gehoord.

ee.

Als *ee* en *ieê*: eenig, geen, been, steen en *ieênig*, *gieên*, *bieên*, *stieên*.

Als *é*: *begéren* voor: begeeren.

Als *è*: *è maens* voor: een mensch.

Als *ae*: *smaer*, *vraemd* voor: smeer, vreemd.

Als *i*: *Lindert*, *gewist* voor Leendert, geweest.

Als *ei*: *bleik*, *teiken*, *vleis* voor: bleek, teeken, vleesch.

ei.

Als *eê* in: *kleên* voor: klein.

eu.

Als *e* in: *krepel* voor: kreupel.

I.

Als *i*: kind enz.

Als *ii*: *aeriing*, *diingen*, *euniing*, *iintpot*, *kliinker* voor: haring, dingen, honig, inktpot, klinker.

Als *e*: *blek* voor: blik (metaal).

Als *o*: *ommers* voor: immers.

Als *u*: *tummeren*, *tummerman*, *schulver*, *Wulm*, *zulver* voor: timmeren, timmerman, schilfer, Willem, zilver.

Valt weg: *boejen*, *koejen*, *oojen*, *stroojen*, *vloojen* voor: boeijen, koeijen, hooijen, strooijen, vlooijen.

ie.

Als *i* in: *vrind* voor: vriend.

ij.

De *ij* en de *ei*, welke in de Nederlandsche uitspraak een klein of geen onderscheid vertoonen, worden hier sterk onderscheiden.

Als *ii*: wanneer dezelve stuit op eenen medeklinker: *piin*, *wiin* voor: pijn, wijn.

Zoo ook wanneer de volgende woorden met nadruk uitgesproken worden: *miin*, *ziin* voor: mijn, zijn. Zonder nadruk zegt men: *mèn*, *zèn* voor: mijn, zijn.

Als *i*: wanneer de *ij* niet stuit op eenen medeklinker in dezelfde lettergreep: *kiken* voor: kijken.

Als stomme *i*: op het eind van een woord, als de klemtoon er niet op valt, al volgt er een medeklinker: *dadelìk*, *wekelìks*, *werkelìk* voor: dadelijk, wekelijks, werkelijk.

Als eene eenigzins verlengde *u*. vóór eenen medeklinker in dezelfde lettergreep: *vuëf*, *wuëf* voor: vijf, wijf.

Als *u*, wanneer er geen medeklinker in dezelfde lettergreep volgt: *bluven*, *pupe*, *twuvel*, *wuven* voor: blijven, pijp, twijfel, wijven.

Valt weg in: *leelk* voor: leelijk.

O.

Als *o*: bord enz.

Als *oe*: *koeffer*, *koegel*, *schoeffel* voor: koffer, kogel, schoffel.

Als *oo*: *schroomen* voor: schromen.

Als de stomme *e*: *avend* voor: avond.

Als *ae*: *maergen* voor: morgen.

Als *eu*: *bleusje*, *euniing*, *meulen*, *meulenaer*, *veugel*, *weuniing*, *steuren* voor: blosje, honig, molen, molenaar, vogel, woning, storen.

Als *u*: *durpel*, *kurve*, *schuttel*, *sturm*, *urgel*, *vurke*, *wurm*, *zurge* voor: dorpel, korf, schotel, storm, orgel, vork, worm, zorg.

oe.

Als *oe*: *zoenen* enz.

Wordt schielijk uitgesproken in *moeder*.

Als *o*: *genog* voor: genoeg.

Als *oo* en *eu*: in *woonsdag*, *weunsdag* voor: woensdag.

oo.

Als *oo*: sloot, goot enz.

Als *o*: *betógen*, *góchelen*, *lóchenen*, *meêdógen* voor: betoogen, goochelen, loochenen, mededoogen.

Als *eu*: *deur*, *zeun*, *zeune* voor: door, zoon.

U.

Als *u*: mul enz.

Als de stomme *e*: *zatèrdag* voor: zaturdag.

Als *i*: *jifvrouw*, *krik*, *stik* voor: jufvrouw, kruk, stuk.

Als *o*: *dobbeld* voor: dubbel.

Als *oe*: *noe*, *spoegen* voor: nu, spuwen.

Valt weg voor de *w* in: *eew*, *leew* voor: eeuw, leeuw.

eu.

Als *eu*: leugen enz.

Als *oo* zacht lang: *rook*, *roke* voor: reuk.

ui.

Soms als *ui*: buis, duit, fluit, lui.

Als eene verlengde *u* vóór eenen medeklinker in dezelfde lettergreep, welke verlenging het best door *ue* zal uitgedrukt worden, daar dezelve korter is dan de dubbele u: *ues*, *mues*, *snuef* voor: huis, muis, snuif.

Als *u*: wanneer *ui* niet op eenen medeklinker in dezelfde lettergreep stuit: *uzen*, *muzen*, *snuven* voor: huizen, muizen, snuiven.

Als *ie*: *stieren* voor: sturen.

uu.

Als *uu*: duur, (zelfst. naamw.) muur, zuur enz.

Als *ie*: *dier*, (bijv. naamw.) *vier* voor: duur, vuur.

OMZETTING, VERMEERDERING EN VERMINDERING DER MEDEKLINKERS.

D.

Gewoonlijk als de Ned. *d.*

Als *j: bajen, bloejen, brajen, goejen* (*goejen dag*), *oejen, spoejen* voor: baden, bloeden, braden, goeden, hoeden, spoeden.

Als *s: ansveger, slorsig* voor: handveger, slordig.

Tusschengevoegd: *'k za dèr opslaône* voor: ik zal er opslaan.

Achtergevoegd: *iinkeld, dobbeld* voor: enkel, dubbel.

Weggelaten, om de zachtheid der uitspraak te bevorderen: *aerbeiër, aerbezèn, breeë plank, bojen, breiën, goeland, kleên, lueën, wieën, zaôland* voor: arbeider, aardbezie, breede plank, boden, breiden, goed land, kleeden, luiden, wieden, zaadland.

Veelal in de werkwoorden voor *en: dèën, rèën, vermèën, wieren, zouën* voor: deden, reden, vermeden, wierden, zouden.

ds.

Als *ss: smisse* voor: smidse.

d voor *s* valt weg in: *Ollanse, Neêrlanse* voor: Hollandsche, Neêrlandsche.

F.

Gewoonlijk als de Ned. *f.*

Valt weg in: *aelt, stisel* voor: helft, stijfsel.

G.

Gewoonlijk als de Ned. *g.*

Als *ng: euniing* voor: honig.

H.

De *h* wordt door hen, die echt Zeeuwsch spreken, niet gebruikt.

Het komt mij raadzaam voor, hier eene aanteekening bij te voegen, uit eenen brief getrokken van mijnen taalkundigen vriend Mr. F. »Het is niet overbodig dit" (het niet gebruiken der *h* door de Zeeuwen) »bepaaldelijk te zeggen, omdat de dwaling omtrent dit punt vrij algemeen is. Siegenbeek en Bilderdijk b. v. gelooven er beide aan," (dat de *h* wel, doch verkeerd door de Zeeuwen gebruikt wordt. De geachte Schrijver dacht, dat ik ook van die meening was). »Ook Sifflé (Taalk. Mag.). De *h*, als klank aan de Zeeuwen onbekend, werd toch als *letterteeken* aan de schrijven leerenden bekend gemaakt. Bij datzelfde onderwijs vernamen zij, dat de goede uitspraak van vele woorden was, b. v. *half* en niet *alf*. Deze schoolherinneringen zijn de oorzaak, dat de gebrekkig onderwezene Zeeuw de *h* op eene zotte wijze laat hooren, *wanneer hij eens Hollandsch* wil spreken. Maar het is zoo weinig Zeeuwsch, dat er zelfs Zeeuwen zijn, die onmogelijk eene *h kunnen* uitspreken."

Door het geringe begrip van de *h* stellen de half geleerde boeren dezelve tegen de *a* over. Zij noemen de *a*, *de kleine a;* de *h*, *de groote a* of *stoel a* wegens hare gedaante. De hoofdletter *h* (*H*) wordt *de open'a* genoemd.

K.

Gewoonlijk als de Ned. *k*.

Verdubbeld in *stakken* voor: staken (onv. verl. tijd van steken).

Valt weg voor de *t* in: *iintpot*, *mart* voor: inktpot, markt.

kd.

Als *dd* in: *zaddoek* voor: zakdoek.

kt.

Als *tt*: in *litteiken* voor: likteeken.

L.

Gewoonlijk als de Nederl. *l*.

Valt weg in: *as*, *zuk*, *zukke* voor: als, zulk, zulke. — In *wael* voor: wel, vóór eenen medeklinker b. v. *J za 't wae doene* voor: hij zal het wel doen; doch niet voor eenen klinker b. v. *'kan 't wael uetstaône* voor: ik kan het wel uitstaan. Zoo ook in *al* (het encliticum) b. v. *z'eit 't a gedaône* voor: zij heeft het al gedaan. *Z' is èr al an* voor: zij is er al aan. En *zal* b. v. *J zal eiërs vo zèn geld kiezen*, in andere orde zou men zeggen: *J za vo zèn geld eiërs kiezen.*

M.

Gewoonlijk als de Ned. *m*.

Als *w*: *kòwan* voor: kom aan.

Verdubbeld: *kommen*, *kwammen*, *inkommen* voor: komen, kwamen, inkomen.

Ingevoegd: *pampier* voor: papier.

N.

Gewoonlijk als de Ned. *n*.

Als *l* in: *rammelas* voor: rammenas.

Bijgevoegd achter de doffe *e* tot vermijding van den hiatus: *dèn appel*, *i groetten èm* voor: de appel, hij groette hem.

Valt weg of smelt te zamen met den volgenden medeklinker (in het onbep. lidwoord) *è maens*, *è mispel* voor: een mensch, eene mispel.

nd.

Als *ng* in: *ochtèng* voor: ochtend.

ng.

Even als in het Ned. ééne letter, namelijk eene door den neus uitgesprokene *n*.

Als *nk*: *diink*, *keuniink*, *lank*, *pippelink*, *viink* voor: ding, koning, lang (wanneer het niet verbogen wordt), pippeling, ving.

R.

Gewoonlijk als de Ned. *r*.

Als *l* in: *kaerpel* voor: karper.

Tusschengevoegd in *arziin* voor: azijn.

Valt weg in: *gaeste*, *kaesen*, *keus*, *mossen*, *vos*, *wat*, *watten* voor: gerst, kersen, keurs, morschen, versch, wrat, wratten. NB. De boeren zeggen *watten*, de burgers *fratten*.

T.

Gewoonlijk als de Ned. *t*.

Vóórgevoegd in: *tnegentig* voor: negentig.

Tusschengevoegd in: *sommigte* voor: sommige.

Achtergevoegd in: *vivèrt* voor vijver.

Verdubbeld in: *schuttel*, *zatten* voor: schotel, zaten.

Valt weg in: *ni* voor: niet.

Smelt zoo te zamen op het einde van een woord met den medeklinker van het volgende woord, dat de medeklinker van het volgende woord bij beide woorden gehoord wordt. Na *dit* en *dat*: *dìbrood*, *dìdak*, *dìflesje*, *dìgeluk*, *dìjongetje*, *dìkannetje*, *dìlak*, *dìmandje*, *dìnulletje*, *dìpaerd*, *dìrend*, *dìspek*, *dìteiken*, *dìvroutje*, *dìwiintje*, *dìzakje* voor: dit brood, enz.,

dàbrood, *dàdak*, enz, voor: dat brood, dat dak, enz. Zoo ook met *tot: tòdaôrtoe*, *tòmaergen* voor: tot daartoe, tot morgen.

ts.

Als *ss* in: *musse*, *mussen*, *plaôsse*, *poessen* voor: muts, mutsen, plaats, poetsen.

De *t* voor de *s* valt weg in: *ies*, *pachsté*, *ransoen*, *uspot* voor: iets, pachtstee, rantsoen, hutspot.

V.

Genaamd *uvé*, heeft eenen klank, die zeer veel met de *f* overeenkomt.

W.

Genaamd *dobbeld'uvé*, gewoonlijk als de Ned. *w*.

Als *f* in: *freet* voor: wreed.

Als *g* in: *spoegen* voor: spuwen.

Als *v* in: *taerve* voor: tarwe.

Wordt op het eind en in het midden der woorden dikwijls niet uitgesproken: *aert*, *pou*, *schou*, *vrou*, *aerten*, *pouën*, *schouën*, *vrouën* voor: erwt, paauw, schouw, vrouw, erwten, paauwen, schouwen, vrouwen.

Z.

De klank der *z* is weinig zachter dan die der *s*.

TAALZUIVERING

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT.

In de zitting der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, van 7 September 1848, werd het werk der taalzuivering voortgezet. De Klasse besloot de volgende opmerkingen ter kennisse van het algemeen te brengen.

EERLANGE, VOORLANGE, ONLANGSCHE, MEERMALIGE, ANDERMALIGE.

Al deze in de laatste jaren, vooral door sommige dagbladschrijvers, nu en dan gebezigde zoogenaamde bijvoegelijke naamwoorden, zijn te verwerpen. Elk nieuw gesmeed woord, dat in zijne zamenstelling niet *logisch* is, is niet *Neêrduitsch*; want de Nederduitsche taal duldt naar haren aard geene andere dan *logische* woorden. Dat nu de bovenstaande dit niet zijn, zal spoedig blijken, wanneer men in aanmerking neemt:

1e. wat *bijvoegelijke naamwoorden* zijn, en wat hun aard is;

2e. wat, ten gevolge van dien aard, bij hunne vorming en afleiding van andere rededeelen in acht dient genomen te worden.

Vooreerst: wat zijn bijvoegelijke naamwoorden; en wat is hun aard?

Bijvoegelijke naamwoorden zijn die rededeelen, die aan de substantiven worden toegevoegd, om zekere hoedanigheden of eigenschappen, welke aan de personen of zaken, door deze substantiven aangeduid, worden toegekend, te *benoemen.*

Indien zij dan zulke eigenschappen of hoedanigheden *benoemen*, heeten zij (vooreerst) te regt *naamwoorden*, en (ten andere) moeten zij ook *begripswoorden* zijn; dat is: zij moeten het volledig begrip der eigenschap of hoedanigheid, die zij benoemen, *in zich besluiten.*

Zoo sluit *groot* het begrip der *grootheid*, *wijs* dat der *wijsheid*, *verstandig* dat des *verstands* in zich.

Deze aard, dit wezen der adjectiven als volledige begripswoorden, moet bij hunne vorming en afleiding van andere rededeelen wel in het oog worden gehouden.

De beantwoording der *tweede* vraag zal dan niet moeijelijk vallen;

2e. immers, al dadelijk volgt hieruit:

a. dat de zoogenaamde *demonstrative* en *vormwoorden*, gelijk *de*, *die*, *hier*, *daar*, *toen*, *nu*, *doch*, *dewijl*, *of*, *op*, *bij*, *aan*, *met*, enz., enz., nimmer door de gewone aanstaarting van *ig*, *lijk*, *zaam*, *baar*, *achtig*, *sch*, enz. (die anders tot vorming der afgeleide adjectiven dienen) tot bijvoegelijke naamwoorden kunnen gevormd worden;

b. dat in hetzelfde geval verkeeren al zulke bijwoorden, die in hun vorm iets elliptisch hebben;

c. dat ook volledige *adverbiale uitdrukkingen*, maar die, nog niet tot één woord versmolten, de eigenschap-

pen van het *woord* ontberen, evenmin tot een adjectivum kunnen vervormd worden.

Passen wij nu de bovenstaande beginselen toe op de adverbia, waarvan de aan het hoofd dezes aangehaalde (zoogenoemde) adjectiven zijn afgeleid, dan vinden wij, dat *eerlang*, *voorlang*, *onlangs*, *veel*, *meermalen*, *andermaal*, waarbij men nog kan voegen: *dikwijls*, *dikwerf*, *somtijds*, elliptische uitdrukkingen zijn, en als zoodanig niet vatbaar, om er adjectiven van te vormen. Men oordeele:

Lang is een oorspronkelijk bijvoegelijk naamwoord; met *tijd* vereenigd geeft het eene adverbiale uitdrukking, dus »ik heb (gedurende) *langen tijd* gewacht en (in) *langen tijd* geen schrijven van u ontvangen." Deze alzoo verkorte adverbiale uitdrukkingen worden nog verder ingekort tot het enkele *lang*, dus: »ik heb *lang* gewacht, en *lang* (of *in lang*) geen schrijven van u ontvangen," bij welk *lang* noodwendig het woord *tijd* gedacht en verstaan wordt, waarvan het de hoedanigheid en wijziging te kennen geeft.

Het woord *lang*, nu eenmaal als bijwoord gevestigd in den zin van *langen* tijd, onderging thans ook, gelijk andere bijwoorden, door voorvoegsels of zamenstelling, wijzigingen van beteekenis. Zoo ontstonden *voorlang*, *eerlang*, *onlang* (en dit laatste met aanhechting van de adverbiale *s*), *onlangs*. In al deze uitdrukkingen blijkt het onderdrukte *tijd* hoofdbegrip, dat enkel gewijzigd wordt door *lang*, hetwelk, in zich zelf altijd een adjectief blijvende, zijn gansche tijdsbegrip alleen *als bijwoord* kan doen gelden, en dit in al zijne afgeleide vormen, als: *eerlang*, *onlangs*, *voorlang*. — Keert derhalve *lang* terug als adjectief voor een zelfstandig naamwoord, dan herneemt het zijne oorspronkelijke beteekenis, van *uitgestrekt*, en wijzigt het stubstantief in die beteekenis;

waarbij aan geen *tijd* gedacht wordt, tenzij het substantief zelf dit begrip in zich besluite, gelijk, bij voorbeeld, het geval is met: »de *lange* regering (voor *regeringstijd*) van Lodewijk XIV."

De woorden *voorlang*, *eerlang*, *onlangs* zijn alzoo elliptische uitdrukkingen, die als *bijwoorden* in 't gebruik, eene bepaalde *tijdsbeteekenis* verkregen hebben: en in *dezen zin* kunnen zij niet als adjectiven gebruikt worden, maar treedt de *eigen* beteekenis van *lang* weder op, om haar regt als wijziging van het substantief, waarvoor zij nu geplaatst worden, te doen gelden. Indien alzoo »een *onlangsche*, *eerlange* of *voorlange* gebeurtenis eenige beteekenis kon hebben, zou het hoofdbegrip *lang* (dat is: *uitgestrekt*) op gebeurtenis overgaan.

De zamenstelling echter, die hier plaats vindt — wij zagen het reeds —, wijzigt het adjectief *lang* als zóódanig niet, maar wel het geheele begrip van *langen tijd*; en de beteekenis dier bijwoorden is door de ellips inderdaad het product eener kunstbewerking, dus niet meer zuiver natuurlijk, maar veeleer conventioneel geworden en derhalve kunnen (gelijk wij ook met der daad zien gebeuren) alleen de voorstanders van het conventiebegrip in de taal genoemde woorden als adjectiven, en dat in dien conventionelen zin, gebruiken en laten gelden. Wie der taal hare natuureischen geven en die eerbiedigen wil, niet.

Dezelfde opmerking en gevolgtrekking kan mede worden toegepast op de woorden *veelmaals* (*veelmalen*), *meermaals* (*meermalen*), *dikwijls*, *somtijds*. Ook deze kunnen worden verkort en terug gebragt tot *veel*, *meer*, *dik*:

»De vijanden, die dick het zetten op een loopen."
Vondel, *Gijsbrecht van Aemstel.*

»Wij hebben dick gestreden."
Huydecoper, *Achilles.*

som (enkelvoudig van *sommige*) of *soms*. En bij het terugkeeren ook van deze woorden als adjectiven geven zij weder eene loutere wijziging — in hunne oorspronkelijke beteekenis — aan het substantief, waarbij zij gevoegd worden. Wanneer wij alzoo zeggen: *veel*, *meer*, *som*(mige) *dikke* menschen, enz. dan valt alle *tijds*begrip weg, en komt dat van getal of vorm terug.

Wie spreken wilde van een *somsche* gebeurtenis, voor eene *gebeurtenis*, die *soms* plaats heeft, zou toonen zijne taal, of liever *de taal*, niet te begrijpen.

't Is waar, in deze woorden: *veel-*, *meermaals* (*alen*), *dikwijls*, *somtijds*, en even zoo in *andermaal*, wordt het begrip van tijd niet (als in *onlangs*, *eerlang* enz.) *ondersteld*, maar werkelijk *uitgedrukt;* maar toch bestaat ook bij de meeste dezer woorden evenzeer een *ellipsis*. *Dikwijls* is zamengesteld uit *dik* (veel) en *wijl* (tijd); alzoo bestaat hier reeds een *apocope* door het (conventionele) gebruik van het enkelvoudige *wijl*, voor het bedoelde meervoudige *wijlen* (gelijk in *op'de been* voor *op de beenen*). Even zoo is het met *somtijds* (voor: *op sommige tijden*), *dikwerf* (voor: *op dikke* of *vele werven*), *veelmaals* (voor: *vele malen*), *andermaal* (voor: *op een andermaal*). Het is met al deze als met andere adverbiale uitdrukkingen gelegen; als bij voorbeeld: »ik was *vele dagen* bij hem," »*dezen morgen* ontving ik eene blijde tijding," »*verleden week* is er veel gebeurd," enz., waarbij steeds eén voorzetsel (*gedurende*, *op*, *in*) wordt onderdrukt. Niemand nu zal er aan denken, van deze adverbiale uitdrukkingen adjectiven te maken, en van een *veeldaagsch* bezoek, van de *dezen-morgsche* tijding, van een *verleden-weeksche* gebeurtenis te spreken. Maar men verwerpe dan evenzeer het vervormen tot adjectiven van die andere tot adverbia ingekrompen uitdrukkingen, en spreke van geen

dikwijlsche, *meermalige*, *andermalige*, gebeurtenissen. 't Is waar: *toenmalig* en *voormalig* zijn voor lang door 't gebruik (zoo niet door 't *misbruik*) ingevoerd; doch dit wettigt geen nieuwe inkruipselen.

Alle bovengemelde bijwoorden zijn, even als vele andere, elliptische uitdrukkingen en als zoodanig kunstig (of verkunsteld) en conventioneel in hare opvatting. Zij hebben eene geijkte beteekenis verkregen in hun toestand als bijwoorden, en kunnen dus ook alleen in dezen hunnen toestand, in die kunstige (verkunsteld) conventionele en geijkte beteekenis gelden en begrepen worden. Zij hebben als 't ware, door de ondergane kunstbewerking, hun voorttelings-vermogen verloren, en wie ze tot adjectiven vervormen wil, die wil *gedoode* takken doen groeijen en nieuwe loten doen dragen.

VOORRADIG.

Men leest sedert eenigen tijd van: *voorradige* goederen, *voorradige* waren. Verkeerd! Logisch zou misschien *voorradig* van *voorraad* gevormd kunnen worden, even als *overvloedig* van *overvloed;* maar *vooreerst* wachte men zich voor het smeden van zoodanige nieuwe woorden, wanneer andere, die reeds bestaan, het denkbeeld even goed en begrijpelijk uitdrukken: »de *voorhanden* zijnde" of »de *in voorraad* zijnde goederen," drukt volkomen uit, wat men wil te kennen geven; en spreekt men van »*voorradige* waren," om zijn »voorraad van waren" aan te duiden, dan is er geen reden, om morgen niet van »de *rijkdommige* gedachten, die zijn brein vervullen," van: »de *schattige* boeken uit mijne bibliotheek," van: »de *verzamelingige* oudheden in dat kabinet," voor: »den *rijkdom* van gedachten, den *schat* van boeken, de *verzameling* van oudheden" te gewagen.

Maar, *ten tweede*, deugt *voorradig* niet, wat de vor-

ming van het woord betreft. *Daad* maakt wel *dadig;* als bij voorbeeld, *werkdadig*, *liefdadig;* maar *raad*, noch de daarvan zamengestelde woorden nemen dien vorm aan, zoo min als: *zaad, kwaad, haat.* Van *raad* komt *raadzaam*, van *beraad*, *beraden;* van *zaad*, *zaadzaam;* van *haat*, *hatelijk.* Geldt het nieuw gesmede woord *voorradig*, dan moet men, zich zelven gelijk blijvende, zeggen: toen die *onradige* brand bij den hovenier uitbrak, haastte hij zich al de *huisradige* en *gewadige* voorwerpen te bergen, en vooral de *geheimradige* papieren, die hem waren toevertrouwd; maar een spuitgast, hem eene *hatige* poets willende spelen, spoot juist over de *zadige* planten, die daardoor geheel bedorven werden."

WERKVATBAAR.

Men leest tegenwoordig gedurig van *werkvatbaren*, waarmede dan bedoeld worden de zoodanigen, die »geschikt zijn tot den arbeid," of »bekwaam om werk te verrigten." Intusschen kan die beteekenis niet wel aan het gemelde woord gehecht worden.

Vatbaar heeft, gelijk alle woorden, die met *baar* zijn zamengesteld, eene lijdelijke beteekenis; het wil eigenlijk zeggen: »wat *gevat* kan worden," »wat zich *grijpen* laat." Oneigenlijk en naar het gebruik geeft het eene zekere *geschiktheid* te kennen; bij voorbeeld: die grond is *vatbaar*, om beteeld te worden;" »dat gedicht is *vatbaar* voor verbetering;" »die jongeling is *vatbaar*, om onderwezen te worden;" of: »*vatbaar* voor onderwijs;" die knaap is *vatbaar* voor goede indrukselen;" dat is: »om indrukken te ontvangen."

Uit al de aangehaalde voorbeelden blijkt, dat *vatbaarheid* altijd bij den persoon of de zaak, die *vatbaar* is, een *lijden*, een *dulden*, een *ondergaan* onderstelt. Hier-

uit volgt dan ook, dat men wel kan zeggen, dat, bij voorbeeld, »het hout *vatbaar* is om *bewerkt te worden*," maar dat het reeds tegen de taal strijdt, van iemand te zeggen, dat hij »*vatbaar* is om te *werken*," en dat men alsdan liever *geschikt*, *bekwaam*, of een dergelijk woord, moet bezigen.

Is dit zoo, dan deugt ook *werkvatbaar* niet in den opgemelden zin, en zoude het — daargelaten dat het woord stroef en hard in Hollandsche ooren klinkt — eer beteekenen: »*vatbaar* tot *bewerking*," dan »*vatbaar* tot *werk*."

GEDAAGDESSE.

Een woord, dat in den mond van alle practizijns bestorven is. Intusschen spreken zij nooit van *bekeerdesse*, *beklaagdesse*, *veroordeeldesse*, *gestraftesse*, *geworgdesse*. Waarom niet? en van waar dat verschil? Omdat tegenover *eischer*, *gedaagde* staat, en alzoo tegenover *eischeresse* het gelijkluidende *gedaagdesse* is in zwang gekomen. Maar Neêrduitsch is het niet. *Gedaagde* is het verleden deelwoord van *dagen*, en het deelwoord blijft voor alle geslachten denzelfden uitgang onveranderd bewaren.

(Get.) DES AMORIE VAN DER HOEVEN,
Lid en vaste Secretaris der Klasse.

OVER EENIGE ABSTRAKTE WERKWOORDEN EN DE TEGEN HEN OVERSTAANDE FACTITIEVE WERKWOORDEN.

Er zijn zekere werkwoorden, die geschikt zijn om in eene zoo abstrakte beteekenis gebruikt te worden, dat zij eerst met behulp van een praedicatief gebruikt adjektief of substantief een volledig gezegde uitmaken. Aan het hoofd dezer werkwoorden staat het werkwoord *zijn* of *wezen*. Dezelfde hoedanigheid bezitten onder anderen ook *blijven*, *staan*, *zullen* en *gaan*. *Blijven*, zeg ik, bezit die hoedanigheid, en dat wel niet alleen in de beteekenis van *bij voortduring zijn*, als in: *hij blijft mijn vriend;* maar ook in die van *na het ondergaan van iets zich voortaan in zekeren toestand bevinden*. In deze beteekenis komt *blijven* niet veelvuldig voor: men treft het aldus gebruikt aan in *dood blijven*, en in uitdrukkingen als: *zij werd zoo geschokt, dat zij krankzinnig bleef; hij bleef er doof van.* — Voorts *staan* in de zegswijzen: *met elkander gelijk staan*, *bekend staan*, *schuldig aan iets staan* (dat is, *bevonden zijn*), *verbaasd staan* en *mooi* of *leelijk staan*, waarvoor men ook *mooi* of *leelijk zitten* zeggen kan: in dit laatste voorbeeld beteekent *staan*, *zich in verband met iets* (*mooi* of *leelijk*) *voordoen*. *Staan* wordt mede abstrakt gebruikt in zinnen, als: *hoe staat het daarmede*, *hoe staan de zaken*, dat is, *hoe bevinden zich de zaken*, *hoe zijn de zaken gesteld*,

en in *te doen staan.* — Ook *vallen* wordt aldus gebezigd in: *zwaar* en (bij Vondel) *zoet vallen*, en in den zin *er valt niet aan te twijfelen.* — Eindelijk *gaan*, want men zegt: *hoe gaat het? het gaat goed*, enz., waar *gaan* zijne gewone concrete beteekenis niet bezit, maar slechts zoo veel als *aan den gang zijn* beduidt, hoezeer *goed* (in *goed gaan*) een bijwoord is, terwijl in *de zaken staan goed*, *goed* als een bijvoegelijk naamwoord moet beschouwd worden.

Tegen elk dezer werkwoorden: *zijn* of *wezen*, *blijven, staan* of *vallen*, en *gaan*, op die wijze abstrakt gebruikt, staat een werkwoord over, hetwelk een *teweegbrengen van het* abstrakte, door een praedicatief woord nader te bepalen *zijn*, te kennen geeft. Zoo staat tegenover *zijn* of *wezen*, *maken* of *doen;* tegenover *blijven, laten;* tegenover *staan* of *vallen*, *stellen* of *zetten*, alsmede *slaan;* tegenover *gaan*, *brengen* of *helpen*, in dier voege, dat *doen* of *maken* als factitieven van *zijn* of *wezen; laten* als een factitief van *blijven; stellen*, *zetten*, *slaan* als factitieven van *staan* of *vallen*, en *brengen* of *helpen* als factitieven van *gaan* kunnen beschouwd worden. De zegswijzen, waarin deze werkwoorden (*maken* en *doen*, *laten*, *stellen*, *zetten* en *slaan*, *brengen* en *helpen*) op die wijze voorkomen, is het mijn voornemen thans na te gaan.

Het behoeft naauwelijks vermelding, dat zoowel *maken* als *doen* het *teweegbrengen van een zijn* te kennen geeft: vooreerst, in oneigenlijk zamengestelde werkwoorden, als: *de kleederen aan-* en *uitdoen; de deur toedoen* of *toemaken; de groenten opdoen* en *inmaken*, dat is, *opgelegd* en *ingelegd doen zijn; het bed opmaken; het werk afdoen* of *afmaken;* en in vereeniging met een voorzetsel, als: *de boeken in de kast doen*, en aldus in *der Minnen Loep*, IV. 1408: *ter aarde doen*, dat is, *ter aarde bestellen*, *begraven.* Voorts in afgeleide werkwoorden: *ontdoen*, dat is, *bevrijd doen zijn; verdoen*

6*

in de beteekenis van *vernielen*, *tot niet doen zijn*, *te niet doen.* Eindelijk in vereeniging: 1°. met een praedicatief adjektief of substantief, als: *iemand blijde maken*, *iemand koning maken.* De Ouden gebruikten hier zoowel *doen* als *maken:* zoo staat Walew. 1838 *enen rudder maken*, maar v. 1476 *enen rudder doen*, en ald. v. 3386 *enen seker doen* voor *iemand zeker* (*gerust*) *maken.* Dit gebruik van *doen* hebben wij over in *kond doen*, dat is, *kond* (*bekend met iets*) *maken*, of, zoo als de Ouden zeggen: *bekent doen;* in *gestand doen*, dat is, (*eene belofte*) *vervuld maken*, en in *genoeg doen*, dat is, *tevreden maken*, waar *genoeg*, alzoo, even als oorspronkelijk in het Gothisch (ganôhs), een adjektief is, zoodat, bijaldien er een objekt bijgevoegd wordt (*iemand genoeg doen*), dit in den accusatief staat. — *Maken* beteekent bij de Ouden, in onderscheiding van *doen*, veelal het *bewerken*, niet van iets wezenlijks, maar *van een blooten schijn.* Zoo spreken zij van *den meester maken* voor *den baas spelen*, *zich als meester aanstellen; hem siek maken*, in plaats van *voorgeven ziek te zijn; een bootscap maken* voor *verzinnen* (zie de plaatsen aangehaald door P. Leendertz, in de Woordenl. op *d. Minn. Loep*). Melis Stoke (VIII. 293) zegt van eene stad, dat men haar *vast maakte*, dat is, *voorgaf*, *dat zij sterk was*, waarbij Huydec. aanteekent, dat wij dus nog dagelijks zeggen *iets groot* of *klein maken.* Diensvolgens is de zegswijze: *gij maakt het mooi*, niet ironisch op te vatten, maar de ongunstige beteekenis in het werkw. *maken* gelegen. Men vergelijke voorts het bijvoegel. nw. *gemaakt*, en de uitdrukking (*valsche*) *getuigen opmaken.*

2°. met een infinitief, die alsdan de waarde van een deelw. van den onvolm. tijd bezit: *ik doe hem drinken*, dat is, *ik doe hem drinkend zijn*, *ik maak hem drinkend* of *aan het drinken.* Huydec. teekent in zijne uitg.

van Mel. St. (II. bl. 327) de uitdrukking *siende doen* aan, voor *ziende maken*, *doen zien*.

3°. met een abstrakt substantief, als: *gewag maken*, vroeger *ghewach doen*, en in *d. Minn. L.* (I. 2146) *gheblijf doen*: deze uitdrukkingen beteekenen het *doen bestaan van dat* abstrakt *begrip*, en zijn dus omschrijvingen van de werkwoorden *gewagen* en *blijven*. Van denzelfden aard zijn *haesticheit doen*, *fijn doen* voor *eindigen*, dat is, *sterven*, of *sinen ende doen* (Mel. St. I. v. 514, en ald. Huydec.). Voorts *enen doeghet doen*, d. i. *iemand wezenlijke diensten bewijzen* (*d. M. L.* I. 245), *iemand eere doen* of *aandoen*, en dergel. Ja, met een concreet substantief vindt men *doen*, in de beteekenis van *doen geworden* vereenigd, in de plaats uit de *Gesta Rom.* aangeh. door P. Leendertz, *t. a. pl. in v. doen: enen cleder ende paert doen*, en zoo lezen wij in onzen Statenbijbel (Matth. 25: 27): *sijn geld den wisselaren doen*, dat is, *bij hen uitzetten*, waarmede men vergelijke wat Mr. J. Pan aangaande het Drenthsche taaleigen mededeelt, in dit Archief, I. bl. 258.

Laten, zeiden wij, heeft de waarde van het factitief van *blijven* in de abstrakte beteekenis, die dit woord vertoont in *dood blijven*, *ergens doof van blijven*, en wij hebben zamengestelde en een afgeleid werkwoord op het oog, als: (*de deur*) *toelaten*, *uitlaten*, *nederlaten*, *ontlaten*; voorts die uitdrukkingen, waarin *laten* geenszins *in zekeren staat laten* beteekent, maar met *doen* in waarde overeenkomt; aldus in: *ik laat hem iets maken*, dat is, *ik doe hem maken*, *ik breng te weeg*, *dat hij maakt*. Eindelijk in de thans verouderde verbinding met een adjektief, zoo als in *der Minn. Loep*, III. 847: *dattet qualic lyet*, dat is, *dat het leelijk stond*. Tot opheldering geeft de uitgever (*Woordenl. bl.* 251) de volgende plaats uit de *Tweespr. der kamer in Liefde*

bloeijende, bl. 14: *De schryfletteren zyn de Grieze zeer gelyck, hoewel de hare wel zo krieweligh ende slordigh laten als de onze.* Dit gebruik van *laten* is slechts schijnbaar intransitief: *het laat schoon* is *het laat*, dat is, *maakt iemand schoon.* In het Hoogd. is de uitdrukking: *das lässt schön*, voor *dat staat schoon*, nog in gebruik. Alzoo dan is *laten* hier *doen blijven*, dat is, *doen zijn*, en komt het overeen met het Latijnsche reddo, in reddere felicem, en het Fransche *rendre*, in *je rends heureux*, welke woorden (reddere, *rendre*) beteekenen *iets in een anderen staat teruggeven, dan men het gekregen heeft*, in dier voege, dat het, wanneer men het afgeeft, in den door het praedicatieve adjectief uitgedrukten toestand *achterblijft.*

Van het abstrakte *staan* erken ik factitieven:

1°. in *stellen*, wanneer het voorkomt in vereeniging met een praedicatief adjektief of andere praedicatieve uitdrukking, zoo als in: *gerust stellen*, hetzelfde als *enen seker doen*, dat is, *gerust maken; vrijstellen, tevreden stellen, gelijkstellen*, dat is, *doen gelijk staan*, met welke zegswijzen men het Grieksche θεῖναί τινα ἀθάνατον καὶ ἀγήραον, θεῖναί τινα μάντιν vergelijke; voorts in *te leur stellen, in het gelijk stellen, te werk stellen, zich in beweging stellen.* Ook in vereeniging met het abstrakte substantief *vertrouwen* (*vertrouwen stellen*, dat als eene omschrijvende uitdrukking voor het eenvoudige werkwoord *vertrouwen* kan beschouwd worden) heeft *stellen* min of meer den aard van een abstrakt factitief werkwoord. Ter loops vermeld ik hier nog de uitdrukking *in twijfel trekken*, waarmede men het Hoogd. *in Frage stellen* vergelijke.

2°. in *zetten*, dat synoniem met *stellen* en het werkelijke factitivum is van *zitten* (dat wij in *goed* of *leelijk zitten* opmerkten), en behalve in (*de deur*) *open zetten*, (*geld*) *in-* of *uitzetten*, *ontzetten*, slechts in eene enkele uit-

drukking op de bedoelde wijze voorkomt. Ik bedoel *betaald zetten*, dat is, *betaald maken*, *doen boeten*, en in het verouderde *ter loer zetten* (*d. M. L.* I. 1336), hetwelk één is met het tegenwoordige, zoo even vermelde *te leur stellen.*

3°. in *slaan.* Ook dit werkwoord komt als het factitief van het abstrakte *staan* voor, behalve in *ontslaan*, in de zegswijzen: *geloof slaan*, *acht slaan* en *gade slaan. Slaan* is oorspronkelijk *treffen*, *werpen* (men zegt beide: *een oog slaan* en *een blik werpen*), *iets van zich doen uitgaan* (emittere, mittere, Fransch *mettre*) *ten einde het eenig punt rake en daarop gevestigd blijve.* Voor *geloof slaan* zegt de schrijver van *d. Minn. Loep* (IV. 1426) *geloof leggen*, waarmede ons *vertrouwen stellen* te vergelijken is, en wij spreken ook van *geloof hechten. Acht slaan* is het Fransche *faire attention*, als het ware, *acht doen*, dat eene omschrijvende uitdrukking zou zijn voor *achten*, *letten*, gelijk *gheblijf doen* voor *blijven. Gade slaan* is hetzelfde als *acht slaan.* Kiliaen teekent aan: *gade*, cura, en heeft *gadeloos* uitsluitend in de beteekenis van *achteloos. Gade* beteekent eigenlijk *onderscheiding*, vervolgens *soort* (*gading*); *gaderen* is *soort bij soort zoeken;* ons tegenwoordig *gade* is *gegade*, dat is, consors. Volgens deze verklaring van de uitdrukking *gade slaan*, zou men eigenlijk *op iets gade slaan* moeten zeggen; doch met *gade slaan* is het gegaan als met het Latijnsche animadvertere: toen het eenmaal de ondeelbare beteekenis van een transitief werkwoord gekregen had, voegde men het objekt in den accusatief daaraan toe, en zeide *iets* of *iemand gade slaan.* Zoo zegt men ook *iemand raadplegen*, voor *met iemand te rade plegen.*

4°. in *brengen* en *helpen*, en ik bedoel de constructie dezer woorden met den infinitief eens werkwoords van het voorzetsel *aan* voorafgegaan. Gelijk men zegt: *aan*

het lagchen maken, zegt men ook: *aan het lagchen helpen*, *aan het schreijen brengen*, dat is *met lagchen*, *schreijen aan den gang maken*, *lagchend maken.* In Walewein, v. 3084 lees ik *brengen* met een deelw. van den volmaakten tijd vereenigd: *brinct hem gheleit*, voor *geleidt hem*, eigenlijk *maakt hêm geleid*, *doet hem geleid zijn;* en in v. 107 van het gedicht *van den Sacram. v. Amsterdam*, staat *brengen* met een deelw. van van den onvolm. tijd: *brocht hem overgaende.* Wat de schrijver van dit gedicht, dat zich geenszins door keurigheid en zuiverheid van taal en stijl onderscheidt, met dit *overgaan* wil zeggen, blijkt voldingend uit den zamenhang: het beteekent vomere, *braken*, en *crancheit brocht hem overgaende* beteekent: *zijne ziekte maakte*, *dat hij aan het overgeven raakte en dus ook de hostie uitbraakte.* — Ten slotte kunnen wij nog de uitdrukkingen *eere*, *hulde brengen* vermelden, in welke *brengen* geenszins in zijne volle concrete beteekenis, maar in die van *doen geworden* voorkomt.

W. G. Brill.

ENGIEN.

Het woord *engien*, ook in de vormen: *engine*, *engyn*, *ingien*, *ingiene*, *ingine*, *ensien*, *angien*, bij onze vroegere schrijvers dikwijls aangetroffen, komt bijna in even veel verschillende beteekenissen als gedaanten voor.

Hij, voor wien de taal onzer voorvaderen vreemd is geworden, zal, indien hij de beteekenis eens woords uit den zin weet op te sporen, meestal genegen zijn, die zelfde beteekenis daaraan toe te eigenen, telkens waar hij het ontmoet, en dat zulks tot dwaling of misvatting moet aanleiding geven, hebben wij nog onlangs, in het derde stuk van het eerste Deel van dit Archief, met betrekking tot de woorden *greyden* en *greyen*, opgemerkt.

De meerdere of mindere lust om de oudere schrijvers te lezen, moet ontegenzeggelijk afhangen van de meerdere of mindere gemakkelijkheid en bedrevenheid, om de door hen gebruikte woorden, uitdrukkingen en spraakwendingen te begrijpen; want hij, die ze niet verstaat, zal veelal een' afkeer gevoelen, om aan zulke oude werken, al waren het ook de schoonste en heerlijkste gewrochten, zijn' tijd en aandacht te wijden.

Elke poging dus, om die duistere woorden tot klaarheid te brengen, kan en mag niet als overbodig of nutteloos, maar moet veel eer als nuttig en belangrijk beschouwd worden, daar zij wellicht aanleiding kan geven

tot eene meerdere beoefening der werken van vroegere eeuwen, waaronder velen, zoo wel voor de taalstudie als voor den inhoud, uiterst belangrijk zijn, en het ware te wenschen, dat lichamen, zoo als de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, of het Koninklijke Nederlandsche Instituut, de middelen beraamden, om de Geleerden van ons Vaderland uit te noodigen, een woordenboek der oude taal zamen te stellen, en wel zoodanig, dat elke bewerker eene enkele letter voor zijne rekening name; want de geheele arbeid is te reusachtig groot voor een enkel individu.

Om nu tot de verklaring van het gemelde woord, in zijn onderscheiden gebruik, over te gaan, zoo schijnt het zijne oorspronkelijke beteekenis, namelijk van *verstand*, *vernuft*, *vinding*, *scherpzinnigheid*, enz. van het Lat. *ingenium* ontleend te hebben, welk woord in het algemeen de *natuurlijke aangeboren aart* en *gesteldheid* van een' persoon of zaak, en, in meer beperkten zin *aangeboren vatbaarheid*, *natuurlijk verstand*, *geest*, *genie*, *vernuft*, *bekwaamheid* aanduidt, en waaruit later het Fransche *engein*, *engin*, is voortgesproten.

In deze beteekenis vinden wij het onder anderen bij de volgende schrijvers:

I. Anna Byns, Ref. 1548. II. 144:

Luther scherpt in dezen wel sijn Ingien.

II. Oude Raedsels, Belg. Mus. V. 99:

XVII { *sijn schoene van ansiene*,
sijn subtijl van engiene.

III. Chiromantie, Belg. Mus. X. 272:

Als dese linie es rechte sonder berch van goeder breetheit, diep gnouch, van goeder varwen, dit betekent goede dispositie van conplexien ende ghesontheit, engien *ende ghetrouwecheit.*

IV. Id. bl. 273:

Eist oec dat dese linie bleec es, ende daer in staen roede poente, dese heeft goet engien *wel tonifane, ende te verstane eist, dat hi hem brect in studerne.*

V. De Borchgravinne van Vergi, vs 666 en volgg.:

Hier na peinsde die vrouwe sere,
Ende pijnder na in allen kere
Hare ensien, *om dat se woude*
Dat hi haer segghen soude.

Op eene andere plaats, en wel bij Van Maerlant, ontmoet men dit woord in de beteekenis van *aandrijving, aandrift.* Zie Wapene Martijn, C. 62:

Doch zoo vijntmen zonder waen,
al zijn zi zelsiene,
die den aerdschen goede ontgaen,
ende die aermoede ontfaen
bi der heiligher engine.

Even als vele woorden, bij uitbreiding, eene andere beteekenis krijgen, zoo heeft zulks ook bij *engien* plaats gehad. Van *verstand*, *vernuft*, *scherpzin*, kwam men langs een' enkelen trap, op alles wat *verstandig*, *vernuftig*, *scherpzinnig* was, of uitgedacht en zamengesteld was, en zulks zoo wel voor iets onstoffelijks, als *geest*, *geestig wezen; list*, *streek*, enz., als voor iets stoffelijks; en dus voor alle werktuigen, die den menschen veel gemak aanbrachten, hun veel tijd en moeite bespaarden, en van de bekwaamheid en het vernuft der uitvinders of vervaardigers getuigden. Hiertoe behoorden in de eerste plaats de oorlogswerktuigen, en zij, die deze zamenstelden, of het plan daartoe ontwierpen, werden later, en worden nu nog bij voortduring *ingenieurs* genoemd.

Voor de eerste dezer drie beteekenissen, namelijk voor die van *geest*, *geestig wezen*, in het oud-Fransch ook *engin* (zie Lacombe, Dict. du vieux language, suplément), vindt men het onder anderen bij J. B. Houwaert in zijnen *Handel der Amoureusheyt;* 1621, bl. 7, alwaar Eneas tot Venus, die zich in de gedaante eener gewone maagd aan hem voordeed, maar in wie hij iets verhevens, iets bovenmenschelijks meende te bespeuren, zeide:

> *Maer hoe zal ick v noemen? wilt ons dat bedien*
> *Reyn maechdelijck* engien, *want allen v wesen*
> *Schijnt onsterffelijck, en v stemme by desen*
> *Ghelijct gheenen mensche, maer een goddinne.*

Dat de dichter het woord *engien* in den zin van *geest* of *geestelijk wezen* gebruikt heeft, hiervoor pleit nog het gebruik dat hij elders van een werkwoord *engienen* gemaakt heeft, in den zin van *bezielen* of, volgens Bilderdijk, *ontblaken*, in het zelfde werk, op bl. 62:

> *Zuldy my laten in dit verzeeren?*
> *Die met uwer liefden ben zoo vyerich* gheengient.

De vijfde beteekenis, namelijk die van werktuig in het algemeen, en die van *krijgs-* of *belegeringswerktuig* in het bijzonder, in het Eng. *engine*, komt het menigvuldigst voor. Eenige voorbeelden daarvan zullen ook dit gebruik van het woord nader leeren kennen.

I. Limborch, B. IX. vs. 855 en v.:

> *Hier binnen souden si hem vorsien*
> *Ende maken doen enich* engien,
> *Daer si met des soudaens macht*
> *Enter olifan[ten crac]ht*
> *Mochten [wederstaen ende verdriven.]*

II. Aldaar, vs. 882 en v.:

Oec ghinghen si hem beraden,
Met wat engiene *dat si mochten,*
Alst quame die tiit dat si vochten,
Wederstaen die elpendiere.

III. Karel de Groote, Fr. I. vs. 635 en v.:

Ende sanderdaechs sendi te besiene
Gelloene waer men mochte engiene
Stellen best vor die stede.

IV. Velthem, Sp. Hist. naar het HS. verbeterd. fol. 238:

Dies men daer conde volbringen,
Van eten, van drinken, van engienen.

V. Id. fol. 217:

Daer om lach doe menich engyn.

In de verklarende woordenlijst van Karel de Groote en zijne XII Pairs, door Dr. Jonckbloet, vindt men geene andere beteekenis aan *engien* gegeven, dan die van *werktuig ter belegering;* en Dr. De Vries, die eene kritiek op dit glossarium, in den vorm van een' Brief (1), geschreven en in het licht gegeven heeft, schijnt met deze enkele verklaring mede genoegen te nemen, althans, ofschoon vele punten van minder belang zijne aandacht tot zich getrokken hebben, wordt deze glosse niet wederlegd.

Tot de voorbeelden, welke Dr. Jonckbloet aanhaalt, om de door hem aangewezen beteekenis te bevestigen, behooren de volgende plaatsen.

I. Walewein, vs. 7674 en volgg.:

Nu hort vort vander joncfrouwen
Ende van Waleweine die ghinder lach,
Daer hi sonne no mane en sach:

(1) Brief aan Dr. W. J. A. Jonckbloet. Bijdrage tot de kritiek en verklaring van *Karel de Groote en zijne XII Pairs.* Leiden, D. Du Mortier en Zoon. 1845.

Dies was hi droeve in sinen sinne.
Ende die jonghe coninghinne,
Die alle die engiene *wiste*
Van den carkre, soe dede met liste
Ene duere up.

In plaats van *oorlogswerktuigen* zoude ik liever aannemen, dat de dichter *geheime toegangen, toegangen, die door kunst en vernuft uitgedacht waren*, bedoeld had, want wat zouden *oorlogswerktuigen* hier te pas kunnen komen? Volgens deze verklaring zou er in onze tegenwoordige taal gelezen kunnen worden:

En de jonge koningin
Die al de geheime toegangen
Van den kerker kende, zij deed met list
Eene deur open.

II. Walewein, vs. 8007 en volg.:

Ghi sijt verraden jammerlike,
Ende ghi sult derven cortelike
Juwer werelt ere ende juwer crone.
Jouwe Ysabele, die scone,
Heeft ju bi subtylen engiene
Verraden.

Mij dunkt, dat in deze regels het woord *engiene* geene andere beteekenis hebben kan, dan die van *list* of *lage*.

Het derde voorbeeld, dat daar ter plaatse aangehaald wordt, om de glosse te staven, is genomen uit de *Borchgravinne van Vergi*, welke plaats reeds op bl. 91 onder n°. v. door mij is afgeschreven, en waarin ik voor *ensien* niets anders dan *vernuft, verstand, zinnen*, enz., denkbaar acht:

Ende pijnder na in allen kere
Hare ensien.

zou dan beteekenen »en scherpte op allerlei wijze haar verstand, vernuft, zinnen enz.”

A. C. Oudemans.

[Dat de hier aangewezen gang der beteekenissen van 't woord *engien* de ware is, wordt onder anderen bevestigd door Kausler, die in zijne *Denkmäler altniederl. Sprache und Litteratur* (Th. I. S. 546) op *engien* aanmerkt: »Maschine zum Kriegführen, zum Belagern, franz. *engin;* aus dem latein. ingenium, das im Mittelalter neben seiner gewöhnlichen Bedeutung auch noch den Begriff dessen, wozu ein besonderer Verstand, ein grösserer Aufwand von Klugheit oder Nachdenken erforderlich ist, in sich schliesst und somit einerseits gleichbedeutend gebraucht wird mit List, Betrug, Kunstgriff, andererseits eine mechanische Erfindung, eine Maschine, insbesondere eine Kriegsmaschine bezeichnet.” Even zoo vindt men reeds bij Ménage: »*Engin* vient du Latin *ingenium;* et par ainsi la propre signification de ce mot est *esprit, industrie* et *entendement.* —— Il fignifiait anciennement *tromperie* et *trahison.* — — Le mot d' *engin* ne se dit aujourdhui que des machines et instrumens d' invention subtile: auquel sens il étoit aussi pris par les Anciens. — — Or comme il faut beaucoup d' esprit et d' invention à faire des machines et des instrumens, ce mot a été pris ensuite pour des machines et des instrumens.”

De beteekenis van *list, misleiding,* hier mede aan *engin* toegekend, heldert volkomen 't oudfransche werkwoord *engeigner* op, door Lafontaine nog bij ons bekend, Fables, IV. 11:

Tel, comme dit Merlin, cuide engeigner *autrui,*
Qui souvent s'engeigne *soi-même.*
J'ai regret que ce mot soit trop vieux aujourd'hui,
Il m'a toujours semblé d'une énergie extrême.

't Woord zegt eigenlijk »door *list* iemand overwinnen, verkloeken,” in 't hoogduitsch nóg *überlisten,* en bij ons voorheen *verlistigen* en *belistigen.* — Wat ons oude *engien* betreft, de heer Oudemans heeft de verschillende beteekenissen er van door voorbeelden gestaafd. Die van *krijgswerktuig* is wel de meest gewone en alom aan te treffen. Van de overige zij hier nog een en ander voorbeeld aangevoerd. In Reinaert de Vos zegt het woord *kunst,* vs. 452:

Doe leide men Coppe in dat graf,
Dat bi ingiene *gemaect was*
Onder die linde in een gras.

Waarop Willems te regt aanteekent: »*Bi engiene*, ingeniosé, kunstelijk.'' Bilderdijk gaf aan Grimm van deze plaats reeds vroeger dezelfde verklaring, zie zijne Brieven, III. 243. — In de Nieuwe Werken der Maatsch. van Lett. V. St. I. bl. 18, heeft men de beteekenis van *list*, *vond:*

Dese mach men qualike vaen
Met engiene *met eneg' aert.*

Dus ook Maerlant, Sp. Hist. I. 257:

Alse dat Amio versiet
Dattem dit en diedet niet,
Peinst een ander engien,
Hoe sijn wille mochte vulscien.

en D. II. 424:

Een wijf can bi engiene
Keren scietende hare zienne
Ende gelaet ter werelt togen
Sonderlinge vorden ogen.

Voor *uitvinding* heeft hetzelfde werk I. 160, in het verhaal van den wreeden Phalaris:

So dat een an hem quam mettien
Ende soudem maken nieu engien,
Ende ghoot hem enen osse wale
Groot ende hoog van metale, enz.

Men zou intusschen te dezer plaatse mede aan *pijnigingswerktuig* kunnen denken, in welken zin, blijkens de plaatsen in Nares' Glossary aangehaald, het oud engelsch *engine* insgelijks werd gebezigd, welligt ook aan *werktuig* of *voorwerp* in 't algemeen. Zulk eene algemeene beteekenis althans treft men aan bij denzelfden dichter, in de Nieuwe Werken der Leidsche Maatsch. I. St. II. bl. 269:

Alle hemelen, die luchte tien [d. i. *te dien*].
Snee, ende hagel ende al engien.

A. D. J.]

GEMENGDE OPMERKINGEN,

BERIGTEN, MEDEDEELINGEN ENZ.

Bastaardwoorden. — Van verschillende zijden heeft men in de laatste tijden onder ons pogingen zien in het werk stellen, om de indringende taalverbastering te stuiten. Zij betroffen echter, indien niet uitsluitend dan toch voornamelijk, zoodanige woorden en uitdrukkingen, welke niet zoo terstond door ieder als bastaarden worden erkend, naardien zij hunne vreemde afkomst onder een in schijn nederlandsch gewaad, voor den minkundige althans, plegen te verbergen: de meer gewoonlijk dus genoemde, als zoodanig algemeen erkende, en ook voor ieder ligt herkenbare, bastaardwoorden bleven meestal ongemoeid. En voorzeker! in de invoering van gene ligt voor de zuiverheid eener taal grooter gevaar dan in het gebruik van deze. De eerste, eenmaal binnengelaten zijnde, zullen, uit hoofde van hun twijfelachtig voorkomen, mettertijd ligtelijk het burgerregt ontvangen en voor echt worden aangezien; terwijl de laatste, het kenmerk hunner uitheemsche afkomst als op 't voorhoofd dragende, steeds als vreemdelingen erkend zullen blijven. Indien het intusschen voor eene taal eene wenschelijke zaak is, zoo min mogelijk met vreemde bestanddeelen te zijn vermengd; indien het vooral voor de nederlandsche taal, welke het aan geene middelen ontbreekt om uit eigen

schatten te putten, onnoodig mag gerekend worden, de toevlugt tot anderer bezitting te nemen: dan verdient elke poging, om al, ook het minder gevaarlijke, valsche en onechte uit de taal te weren, goedkeuring en ondersteuning.

Ik meen daarom wél te doen met hier te vermelden, *vooreerst*, dat volgens berigten in Von der Hagens Neues Jahrbuch der Berlinischen Geselschafft für Deutsche Sprache und Alterthumskunde (VIII. S. 392), ten verleden jare door het genoemde berlijnsche genootschap bij de te Frankfort gehoudene Rijksvergadering een verzoek is ingediend, om bij de nieuwe regeling van het krijgswezen de daarin gebruikelijke uitheemsche uitdrukkingen door duitsche te vervangen. Terwijl dit verzoek door de hooge Vergadering gunstig werd opgenomen, en de zaak bij het schrijven der berigten nog in onderhandeling bleef, heeft de »Bürgerwehr" van meer dan ééne duitsche stad reeds het voorbeeld van taalzuivering gegeven, door b. v. in plaats van *Lieutenant* en *Unterofficier* in te voeren *Zugführer* en *Rottenführer*, in plaats van *Bataillone* en *Majore*: *Banner* en *Bannerführer*, en andere.

Eene *tweede* lofwaardige poging ter wering van bastaardwoorden vermeld ik met te meer genoegen, naar mate ze ons van naderbij betreft. Zij werd ondernomen door den Eerw. Schultz Jacobi, Predikant bij de Evang. Luthersche Gemeente te Rotterdam. In de *Toespraak en Gebeden bij de openl. Vergad. van de Rott. Afd. des Nederl. Bijbelgenootschaps*, in October des vorigen jaars ter gemelde stede gehouden, en daarna in het licht gegeven, werden de anders gewoonlijk genoemde *Presidenten*, *Assessoren*, *Thesauriers* en *Secretarissen* aangesproken als: *Voor-* en *Bijzitters*, *Schatbewaarders* en *Geheimschrijvers*. Mogt op het eerste gehoor, onder deze verduitschte titels, die van *Bijzitter* velen eenig-

zins vreemd in de ooren klinken, eenig nadenken moest dit woord als eene gepaste vertaling doen voorkomen van *Assessor*, en althans even goed als dit, de waardigheid uitdrukkende van hen, wier roeping het is, *nevens* den *Voorzitter* het bestuur eene Bijbelvereeniging uit te maken. In den loop zijner rede, wegens keurigheid van taal niet minder dan in andere opzigten uitmuntende, gaf de Spreker nog andere bewijzen van zijnen toeleg om voor langer of korter ingevoerde basterduitdrukkingen, vaderlandsche benamingen in de plaats te stellen. Zoo werd niet alleen de *Bibliothecaris* des Genootschaps door hem steeds *Boekbewaarder* geheeten, maar ook het min gelukkig gekozene *dépot*, dat, tot niet weinig misverstand bij onkundigen, sedert eenigen tijd met groote kapitaalletters aan de gevels van sommige boekwinkels prijkt, vervangen door *hoofdstapel* en *stapelplaats*. Ik acht het zeer wenschelijk, dat het Hoofdbestuur des Nederlandschen Bijbelgenootschaps het voorbeeld van de taalzuivering, thans door den Redenaar der rotterdamsche Afdeeling gegeven, moge goedkeuren, en eerlang door zijne navolging bekrachtigen, in welk geval de hoop zou mogen gevoed worden, dat ook de overige Afdeelingen des Genootschaps in eene zoo loffelijke zaak als om strijd almede zouden toetreden. Op die wijze toch zou de lezer van de Verslagen en Handelingen des Genootschaps op dezelfde bladzijden, die zoo veel bewijzen opleveren van echt vaderlandsche deugd en godsdienstzin, niet langer ontsticht worden door zoo veel onnederlandsche klanken. Welligt ook dat door zoodanigen voorgang andere vaderlandsche maatschappijen, en met name het nederlandsche Zendelinggenootschap, wegens den aard en de bedoeling zijner werkzaamheden zoo naauw met het Bijbelgenootschap verbonden, ten deze tot edelen naijver werd opgewekt. De *Diréctor* van het Zendelingshuis, en

de *Inspéctor* van de Zendelingsposten zouden dan welligt mede hunne vreemde titels afleggen, en het Genootschap, dat (vreemd genoeg!) aan deze benamingen de voorkeur gaf boven de anders gewone van *Directeur* en *Inspecteur*, het verwijt van anglomanie kunnen ontgaan. De Amsterdammers hebben zich reeds genoeg vermaakt met het rotterdamsche *Yacht-club*, dat inderdaad, voor nederlandsche oogen meer nog dan voor nederlandsche ooren, onlijdelijk is; hoewel aan de andere zijde niet kan ontkend worden, dat velen de vertaling: *Zeil- en Roeivereeniging*, der Amsterdammers, wat te deftig, wat te zeer »een mond vol" zullen vinden, om ze, vooral voor het volk, gepast te oordeelen.

»Giegauwen." — Bl. 140 mijner *Verscheidenheden uit het gebiëd der Nederd. Taalkunde* bragt ik, ter gelegenheid van het werkwoord *gigagen*, uit Meermans bekend *Bootsmanspraetje*, een voorbeeld bij van *ghygaen*, dat mij voorkwam, met het eerstgenoemde eene gelijke beteekenis te hebben. Dit werkw. *ghygaen* intusschen bestaat niet. De heer Oudemans heeft mij doen opmerken, dat de eerste druk van Meermans' werkje (van 1718) niet heeft *ghygaende*, zoo als mijne tweede uitgave (van 1732) te lezen geeft, maar *ghyghaeude*. Ik had derhalve dit werkwoord niet behooren te vermelden op *gigagen*, d. i. kugchen als een ezel; maar bij *giegauw*, waarvan bl. 141 en 194 voorbeelden door mij zijn gegeven. De plaats uit Meerman is mij nu ook duidelijker. Hij spreekt namelijk van »het verward door elkander trekken van hoeken en bogen," met krijt op de luiken en den overloop van het schip, om den koers te bepalen. In deze beteekenis komt het werkw. *giegauwen* dus overeen met

het naamwoord *giegauw*, waaraan ik meende den zin te te moeten hechten van *strikken*, *dooreen geslingerde figuren*. *Giegauwen* is alzoo van *gigagen* even wezenlijk onderscheiden als het geluid eens ezels van door elkander gevlochten strikken, en de hoogl. Lulofs stelde onlangs — het zou mij spijten, door mijne verkeerde lezing tot de verwarring aanleiding gegeven te hebben — ten onregte het eene werkwoord voor het andere, in zijn werk *Declamatie*, enz. bl. 35:

Hoort ge! afgrijslijk giegaauwt *de ezel; ganzen gagg'len gaarne in 't gras.*

De ezel toch *giegaauwt* niet, maar *gigaagt*, zoo als Kiliaan opgeeft, en de drie door mij aangevoerde plaatsen dit bevestigen. Ten overvloede voeg ik er hier nog een paar bij uit De Brunes Bancketwerck, I. 318: »als yder roept, dat ghy een esel zijt, soo *ghygaeght*." En II. 432: »Zent een kat naer Enghelant, een ezel naer Lijfland, d' eene zal meeuwen, en d' ander *giegaeghen*, als zy t'huys komen."

»Om een haverklap." — Bl. 332 mijner zelfde *Verscheidenheden* beproefde ik de opheldering van 't woord *haverklap*, in de gewone uitdrukking: *iets om een haverklap doen*. Ik meende dat *klap* hier hetzelfde woord was, 't welk in sommige naburige streken van Duitschland gebruikt wordt voor *een klein bundeltje stroo*. *Om een haverklap* zou dan zoo veel zeggen als wat men anders noemt: *om een haverstroo*, d. i. om eene beuzeling, eene nietswaardige kleinigheid.

Onlangs verklaarde mij een vaderlandsch Geleerde de uitdrukking op eene andere wijze. Volgens hem werd *haverklap* gezegd voor *aveklap*, en zou daarmede gedoeld

worden op den tijd, dien men behoeft om *een ave* (*Maria*) te *klappen* of te *rammelen*.

Naar deze opvatting komt de spreekwijze overeen met *amerij*, voor *ave Maria*, bij Langendijk *amerietje*, Ged. II. 74:

> *'k Zel alle daegen drie van je* amerietjes *leezen,*
> *Voor al je zongden, die je in 't leeven hebt 'edaen.*

welk *amerij* mede is overgegaan tot de beteekenis van *tijd*, welken men noodig heeft om het *ave* uit te spreken; b. v. Rusting, Werken, I. 428: *zy was* in een aamry *schier omhoog*. J. van Dans, Thyrsis Minnewit, I. 45: *wilt* een amerijtje *wachten*. Zie voorts het Taalk. Mag. III. 510 en de daar aang. schrijvers. Volgens Meijers Woordenschat is *amerij* ook tot *amering* verbasterd. Langs den Nederrijn zegt men *amelang*, d. i. (volgens Müller und Weitz, die Aachener Mundart) *een amen lang*, zoo lang de tijd duurt, om *amen* te zeggen. Dergelijke tijdsbepalingen, van gebeden ontleend, komen bij onze oude schrijvers meermalen voor, als in den Reinaert de Vos, vs. 5628:

> Eer men een paternoster soude lesen wale,
> *Hi sach hi was tien milen verre.*

en vs. 6096:

> Eer men eens credo hadde geseit
> *So had gi u deel op, als gi selt weten.*

Zoowel *aveklap* of *haverklap*, als *amerij*, kan dus ontleend zijn van dezelfde zaak. Want, ofschoon ik, nopens 't laatstgemelde woord in de Vaderl. Letteroeff. (1802, bl. 621 der Boekbeoord.) lees: »Zij dwaalen, die dit woord voor eene verkorting van *Ave-mary* houden. *Ame* is zoo veel als *Adem*, met de terminatie *ry*, even als in *dievery*, *talmery*." — zoo blijft mij de gewone verklaring van dit woord verre weg de verkieselijkste.

»Scherlookeren." — Bij de behandeling van dit woord in mijn opstel over de »Benamingen van het heimelijk Schoolverzuim" (Archief, I. 203), had moeten vermeld worden de verklaring, die de heer Buddingh er van geeft in zijne Verhandeling over het Westland, enz. (Leyden, 1844), bl. 12 en 66, en volgens welke de spreekwijze zoude afkomen van *schaker-loo*, d. i. heilig water, zoodat *scharlookerên* zou beteekenen: zich met heilig water bevochtigen. Naar 't mij voorkomt, is evenwel die afleiding niet genoegzaam gestaafd. — Voorts zij hier nog opgemerkt, dat, naar mij later is medegedeeld, de bedoelde nalatigheid der schooljeugd te Wijdenes (prov. Noordholland) den naam draagt van schoolwachten, en te Tholen dien van de boekschool zoeken. Beide uitdrukkingen zijn mij, evenmin als mijnen opgevers, genoegzaam duidelijk, om ze, meer dan bij gissing, te verklaren. Verstaanbaarder is de benaming schuilen, in de zeventiende eeuw in Utrecht gebruikelijk, en mij voorgekomen in eene *Schoolordening ten platten lande binnen Utrecht* (van 1654), medegedeeld in Buddinghs Geschied. v. Opvoed. en Ond. in de Nederl. St. II. 2e Ged. bl. 69 en volgg. Het 18e artikel dier Schoolordening, thans nog overwaardig, in ieder schoolreglement opgenomen en door alle ouders behartigd te worden, luidt dus:

»Sal ook neerstig acht nemen op de afwesende kinderen, datse niet en gaen *schuylen*, ende tot dien eynde de Ouders vermanen, dat sy dese bescheydenheyd behoorden te gebruyken, datse hare kinderen niet af en houden van het School, dan om merkelyke redenen."

Dure spreekwijs. — Vermeldde ik vroeger (Archief, I. 296) eene spreekwoordelijke uitdrukking, die, hoe

onschuldig gebezigd, eene geheele stad in rep en roer bragt: onlangs kwam er mij eene voor, die haren gebruiker op eene aanzienlijke somme gelds te staan kwam. Uit eene geldersche rekening namelijk van den jare 1494 heeft G. van Hasselt (Geld. Maandw. I. 291) de bijzonderheid opgeteekend, dat »Olifyer van Gameren" eene boete van »hondert golden gulden" moest betalen, om reden, dat hij aangaande den »gen. lieven Heere Hertoige van Gelre" gewenscht had, dat zijne hertogelijke Genade »soe verre were, als een Entfoigell in soeven dagen flyegen muchte."

MIDDEL OM EEN WOORDENBOEK TE SCHRIJVEN. — »Als de kok met den bottelier kijft, weet men waar de boter blijft," zegt het spreekwoord. Ik vond dit bevestigd, in Van den Endes Woordenboek onlangs het berigt lezende van »Den Drukker tot den Lezer," waarbij de eerste (Johannes Naeranus) aan den tweede het geschil bloot legt, in 't welk hij met zijn stad- en ambtgenoot Pieter van Waasbergen, wegens de uitgave van meer gemeld Woordenboek, was geraakt. Er wordt daar aan dezen herinnerd, hoe zijn vader »Van Waasbergen" weleer een fransch en nederduitsch Woordenboek had zamengesteld. Hij plagt, namelijk, aan de schooljongens en anderen, van iedere honderd woorden, die ze hem bragten, *twee stuivers* te geven, en alzoo had hij »hetzelve werk voor dezen by een gelapt."

UITGEKOMEN WERKEN. — Meermalen heeft men mij het verlangen geuit, in het Archief verslagen of beoor-

deelingen op te nemen van alle geschriften, die in het vak der nederlandsche taalkunde het licht zien. Mij zijn tot zulk einde zelfs uitgekomen werken toegezonden. Ik blijf echter steeds bij de meening, dat het Archief, zoo min als vroeger het door mij verzamelde Magazijn, daartoe geschikt is. Dergelijke aankondigingen toch vinden eene betere, immers eene ruimere en meer tijdige, plaats in letterkundige, maandelijks geregeld uitkomende tijdschriften, aan welke het in ons land voorwaar niet ontbreekt.

Om — althans eenigermate — aan sommiger verlangen ten deze te voldoen, zal het Archief voortaan van tijd tot tijd een beknopt overzigt aanbieden van 't geen onze letterkunde, met betrekking tot de nederlandsche taalkunde, oplevert, waarbij ook het taalonderwijs niet zal worden uitgesloten. Het tegenwoordige overzigt bepaalt zich tot de werken, in 1848 en tot hiertoe in 1849 verschenen, voor zoo verre zij tot mijne kennis kwamen.

Als in 't algemeen onze taalkunde of hare geschiedenis betreffende, zij allereerst vermeld een tweetal redevoeringen, getiteld: *Over wetenschappelijke beoefening der Nederlandsche Taal, Redevoering bij de plechtige aanvaarding van het professoraat in de Vaderl. Geschiedenis en Letterkunde aan het Athenaeum Illustre te Deventer, enz., uitgesproken door* W. J. A. Jonckbloet (Deventer, 1848; 47 blzz. 8vo.); en: *De Nederlandsche Taalkunde, beschouwd in hare vroegere geschiedenis, tegenwoordigen toestand en eischen voor de toekomst. (eene Voorlezing) door Dr.* M. de Vries, *tweede praeceptor aan het sted. Gymn. te Leiden*, (Haarlem, 1849; 44 blzz. 8vo.). — De eerste der twee genoemde schrijvers — in ijver en bekwaamheid met elkaâr wedijverende coryphéën onder onze voorstanders der nieuwere, historische taalstudie — schonk ons bovendien

eene Verhandeling: *Over middennederlandschen epischen versbouw, door* W. J. A. Jonckbloet (Amsterdam, 1849; 178 blzz. 8vo). — Voorts verscheen: *De Declamatie; of de kunst van declaméren of reciteren en van de mondelijke voordragt of uiterlijke welsprekendheid in het algemeen. Door Mr.* B. H. Lulofs, *Hoogleeraar, enz. (Ten gebruike voor Studenten en voor elk een, die in het openbaar lezen of spreken moet.)* (Groningen, 1848; 278 blzz. 8vo). Eene nuttige handleiding, in den trant der overige leerboeken des werkzamen Hoogleeraars, meer populair en onderhoudend dan streng wetenschappelijk bearbeid. — En: *Beknopte Uitspraakleer der Nederlandsche Taal. Handleiding tot zelfonderrigt voor jonge lieden en ten gebruike der Scholen. Door* H. M. C. van Oosterzee, *Lid, enz., en Predikant te Oirschot.* ('s Hertogenbosch, 1848; 107 blzz. kl. 8vo). — Eene vrucht des tijds waren de: *Aanmerkingen op de taal en stijl der Ontwerpen van Wet tot Herziening der Grondwet. Door Mr.* J. Pan. (Amsterdam, 1848; 39 blzz. 8vo). 't Is mij niet gebleken, dat de nu tot wet geworden Ontwerpen eene herziening in den geest des Schrijvers hebben ondergaan. 't Verstrekke hem intusschen tot troost, dat onze herziene Grondwetten niet lang van duur schijnen, en dat derhalve, bij eene wederom nieuwe herziening der herziene Grondwet welligt van zijne veelzins juiste aanmerkingen zal worden gebruik gemaakt.

Als voor het taalonderwijs geschikt, werd reeds, om den wille van de overeenkomst des onderwerps, de *Uitspraakleer* des Hn. Van Oosterzee vermeld. Vooral echter verdient hier vermelding en aanbeveling de: *Hollandsche Spraakleer ten gebruike bij Inrichtingen van hooger Onderwijs; door Dr.* W. G. Brill. (Leiden 1849; 359 blzz. 8vo). De *Syntaxis*, aan deze Spraak-

kunst nog niet toegevoegd, maar door den Schrijver toegezegd, zal door velen met verlangen worden te gemoet gezien. — Verder de *Handleiding tot de theoretische beoefening van den Nederlandschen Prozastijl; door* Dr. G. van Wieringhen Borski. (Haarl. 1848; 44 blzz. 8vo). — Gelijk de genoemde werken voor *hooger* of *middelbaar*, zoo is voor *lager* onderwijs bestemd de: *Handleiding tot praktische Taaloefening in de lagere Scholen*, (*door* A. van Brink *en* H. van den Heuvel) 3e *Stuk*, (Delft, 1848, 8vo); met dit Stuk is het hoogst nuttige werkje voltooid.

Herdrukt werden: *Handleiding tot de beoefening der Nederlandsche Taal- en Letterkunde, voor de kadetten van alle wapenen, door* G. Kuijper Hz. *Luit. Ing. Tweede Druk* (Breda, 1848; 488 blzz. 8vo); en: *Korte Handleiding tot het Redekundig ontleden van Voorstellen en Volzinnen, door* J. van Schreven, *Onderw. te Zwolle. Vierde, verbeterde en vermeerderde Druk. Met aanteekeningen.* (Deventer 1848; 175 blzz. 8vo). — De eerste dezer Handleidingen kan ook buiten den kring, voor welken zij, volgens den titel, in de eerste plaats bestemd is, met vrucht gebruikt worden; en de tweede is de beste, die wij in hare soort kennen.

Ten slotte — want op het taalkundige gedeelte van de *Werken der Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde*, komen wij na de voltooijing van den nog loopenden jaargang (den laatsten, helaas! dien wij te wachten hebben) terug — ten slotte dan mogen hier niet onvermeld blijven twee Berigten van Inteekening, op werken van gelijksoortigen inhoud, hoewel verschillend van plan en bewerking: 1°. *Berigt van Inteekening op eene Verzameling van Nederlandsche Spreekwoorden, met de vertaling en omschrijving bij den vreemde in gebruik, die er woordelijk of in zin*

mede overeenstemmen of het meest aan verwant zijn; door J. Custis, *vroeger Officier van Gezondheid bij het Nederl. Leger. Uit te geven door* H. Palier en Zoon, ('s Hertogenbosch, 1848). 2°. *Berigt van Inteekening op het Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal, door* P. J. Harrebomée, *uit te geven door* Kemink en Zoon, (Utrecht, 1849). Van het laatst aangekondigde werk gaf de Schrijver zelf reeds eenig verslag in dit Archief (I. 19). Wij uitten (aldaar, bl. 81) den wensch, dien wij hier herhalen: »Moge de bekwame schrijver bij de uitgave zijns werks in grootere deelneming van ons publiek zich verblijden, dan doorgaans aan ondernemingen van wetenschappelijken aard ten deel valt." Wij voegen hier alleen bij, dat, blijkens het Prospectus der Uitgevers, het Spreekwoordenboek, ook wat de uitvoering betreft, een sieraad onzer letterkunde zijn zal; en dat, daar het werk geheel voor de pers voltooid is, de Inteekenaars in geen geval staking hebben te vreezen.

A. D. J.

BIJDRAGEN

TOT DE

MIDDELNEDERLANDSCHE

TAALKENNIS,

DOOR

Dr. *M. de Vries.*

II.

HUSSEN, HUSSCHEN.

In het rijmwerk *Vanden levene ons heren* wordt, bij de beschrijving der mishandelingen, die Jezus van de Joden te lijden had, onder anderen gezegd (vs. 2160):

> *Sie spouwen hem in sinen mont,*
> *Sie* husten *op hem alst ware een hont.*

waarop Dr. Vermeulen in het Gloss. aanteekent: »Husten: *schreeuwden* of *stieten?* Het woord is in dezen zin niet duidelijk." Sedert heeft de Heer De Jager (*Konst- en Letterbode*, 1843, N°. 24) er het volgende van gezegd: »Zoo men denkt aan ons oude *huuc*, *gehu*, *gehoe*, 't oud-Fransche *huz*, getier, geschreeuw, en de werkwoorden *huen*, Fr. *hucher*, tieren, schreeuwen, zou het woord in dezen zin zeer wel kunnen opgevat worden. Meer nog echter schijnt met het verband te strooken de beteekenis van *slaan*, en dan komt het woord overeen met het bij Wachter en Adelung voorkomende *husche*, oorvijg of kinnebakslag, en *huschen*, zulke slagen met drift geven."

Men ziet, deze verklaringen laten de zaak twijfelachtig, te meer, daar ons *huuc* en *gehu* te veel in vorm van *hussen* verschillen, om voor hetzelfde woord te kunnen doorgaan, terwijl de beteekenis van *slaan* slechts uit de

8*

vergelijking van een Hoogduitsch woord gegist, maar geenszins door andere plaatsen uit Mnl. schrijvers geregtvaardigd kan worden.

Het komt mij voor, dat het woord *hussen* en de zin der aangehaalde verzen ons niet zooveel moeite behoeven te baren. *Hussen* of *husschen*, meen ik, beteekent *aanhitsen*, *opjagen*, ook *sarren*, *tergen*, en was voornamelijk een jagersterm, van het opjagen der honden gezegd.

In de fabel van den Vos en den Wolf, achter den *Reinaert* van Willems, bl. 291, zegt Isegrim tot Reinaert: »Ziet gij dat schaap daar staan, waar die kraai op zit?" En straks daarop (vs. 42):

Satic daer op, si souden alle
Op mi roepen, die mi sagen,
Husschen *ende met honden jagen.*

Uitjouwen, zegt Willems, en werkelijk komt de beteekenis van *husschen*, gelijk wij straks zien zullen, soms aan *uitjouwen* zeer nabij, ofschoon die verklaring hier toch kwalijk gelden kan. Als een wolf uw schaap dreigt te verscheuren, dan jouwt gij het beest niet uit, maar gij heft een geschreeuw aan om hem te verschrikken, en hitst uwe honden tegen hem op. *Husschen* is dus hier klaarblijkelijk niet anders dan een *tergend geschreeuw aanheffen*, om den wolf te verschrikken; maar een dergelijk geschreeuw dient ook om de honden tegen het wild *aan te jagen*, en daarom wordt ook dit *husschen* genoemd. Zoo heeft Kiliaen: »*Husschen*, *Hisschen*, stigare, instigare," en elders, in gelijken zin: »*Hisschen*, *hitschen*, *hussen*, *hetsen*." Men gevoelt, dat dit alles klanknabootsend is. Wil men een hond aanhitsen of wegjagen, wat roept men? *Hsch! Hsch!* en deze klank, in een woord gekleed, ziedaar ons *husschen*, of, naar-

mate de toon van het geroep zich wijzigde, ook *hisschen*, *hissen* of *hessen* 1).

Het blijkt dus tevens, dat het betwijfelde *hussen* of *husschen* geheel hetzelfde is als het *hissen* in den *Leken Spieghel*, II. LII. 1:

> *Eermen die messe ane slaet*...,
> *Maectmen dwijwater om docsoen*
> *Dattet daghelijcs zonden can afdoen*
> *Ende die quade gheeste* henen hissen.

In het Gloss. heb ik dit verklaard door *verjagen*, *wegdrijven*, en gezegd, dat *hissen* hetzelfde is als ons *hitsen*, *ophitsen*, vanwaar *den haes hissen* een gebruikelijke jagtterm was. Ik voegde er bij: »Met *henen* verbonden staat het dus met *wegjagen* gelijk, en op dezelfde wijze wordt het gebruikt in de oude spreuk (bij Prof. Meijer, *Spreuken* enz. bl. 4):

> *Men solde hem — mit honden* uut der stadt hessen" 2).

Zoo leest men ook in den *Minnen Loep* (I. 1283) van »enen hase, daer zij na *hesten*", en de Heer Leendertz wijst daarbij in het Gloss. op de volgende verzen uit een gedicht van Hillegaertsberch 3):

---

1) Ook *huuc* en *gehu* voor *geschreeuw* zijn klanknabootsend, maar in eene andere opvatting. Zelfs zie ik in het Hoogd. *husche* voor *oorveeg* niets dan eene uitdrukking van den suizenden zwaai der slaande hand. »*Hoesch! daar hebje er een!*" zeggen wij ook, en dat spreken wij uit alsof er *hoesj* stond, dus volkomen hetzelfde als het Hd. *husche*.

2) Men verwarre dit *hessen* niet met een toevallig gelijkluidend woord, dat ik aantref in het *Belg. Mus.* 1837, bl. 118, vs. 16:

> *Mijn herte es an u ghevest*,
> *Als een clesse aen een becken* hest.

»het *kleeft* er aan als eene klis." Hangt dit met *hechten* zamen, als *laster* met *lachter*?

3) Hieruit verbetere men tevens de bedorven lezing in het Brusselsche

Mittien die jagher vaste heyst
Sine winden mitten honden,
Soe dat si Reynart deghelic pronden
Mitten tanden ende maecten,
Dat Reynart al sijn naden craecten
Vanden rocke die hi droech.

Keeren wij thans terug tot de plaats uit het *Leven ons heren*, dan zal het duidelijk zijn dat de zin deze is: »zij deden hem allerlei mishandelingen aan, zij spuwden hem in den mond, zij *sarden* hem als een hond."

Hussen of *husschen* is dan tergend schreeuwen om een beest op te jagen, *husschen op iemand*, tergend tegen iemand schreeuwen, *sa! sa!* tegen hem roepen, hem sarren, en dit scheelt zeker niet veel van *uitjouwen*, gelijk Willems het verklaarde.

Men vergelijke voorts de aant. van Kausler op de *Anl. Denkmäler*, I. bl. 625.

INDWAGHEN?

De Heer De Jager heeft in zijne *Verscheidenheden* (bl. 215—217) aangetoond, dat het voorzetsel *in* ten tijde

HS., waaruit Willems dit gedicht van Hill. liet afdrukken in het *Belg. Mus.* 1842, bl. 412 vlgg. Men leest daar, vs. 200:

Mittien die jager vaste hist,
Si en wonnen metten honden,

bij welke onverstaanbare woorden W. de vreemde noot voegt: »Daer mede kwam de jager zoo dapper aenhitsen dat zy hem achterhaelden met de honden. Ik vermeen niet dat men hier aen het Deensche woord *hist* (aldaer) zou kunnen denken." — Zou wel iemand dat vermeenen?

van Kiliaen veelvuldig in gebruik was, om bij zamenstelling met adjectiva de beteekenis te versterken, gelijk wij nog in den gemeenzamen omgang van *ingoed*, *inlief* enz. spreken. Hij voegt er bij, zich niet te herinneren, dat dit versterkende *in* reeds in het Mnl. gebezigd werd. Er wordt echter daarvoor ten bewijze bijgebragt de volgende plaats uit het gedicht *Van ons heren kyntscheide* (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. II. bl. 85):

Zine cleder waren altoes wit
Indwaghen, *goet recht was dit.*

waarop Mr. Van den Bergh aanteekent: »*Indwaghen*, schoon, goed gewasschen, nog iets meer dan *ghedwaghen*." Doch te regt merkt de Heer De Jager aan, dat de verbinding van het versterkende *in* met een deelwoord vreemd is te noemen, en daarenboven twijfelt hij aan de lezing, omdat dezelfde plaats, elders voorkomende, aldus luidt:

Sine cleder waren altoes wit,
Nieuwe gedweghen, *groot recht was dit.*

De twijfel van den Heer De Jager was billijk: wie zal het ontkennen? of wie zou weigeren met hem in te stemmen, dat de lezing van *indwaghen* »nadere bevestiging vereischt?" Maar wij mogen verder gaan, en gerust beweren, dat *indwaghen* niet bestaat, zelfs niet in het HS., door Mr. Van den Bergh gevolgd. Mij ten minste zou het ten hoogste bevreemden, indien er niet bij nader toezien bleek te staan: *Nidwaghen* of *Nudwaghen*, volkomen hetzelfde als *Nieuwe gedweghen*, maar de oude en betere lezing. De letters *in* en *ni* in de HSS. te onderkennen, is doorgaans onmogelijk; en *ni*, *nie* of *nu* voor *nieuw*, is bekend genoeg. De woordvorming *niedwaghen* of *nieuwdwaghen* kan niemand

hinderen: zij staat volkomen gelijk met ons *nieuwbakken* en *oudbakken*, en met *nieboren* voor *pasgeboren* in *Vanden Houte*, vs. 174:

> *Een kint, alsic u segghen mach,*
> Nieboren *in doeken ghewonden.*

waar de Var. desgelijks *Nyboren* spelt, maar ook *Nyeu gheboren* heeft, een tweede bewijs, hoe die oude vorm reeds aan de latere afschrijvers wat vreemd begon te klinken. Ook grammatisch is echter die vorm geheel zuiver: men vergelijke slechts de evenzoo gevormde adj. *platboomd* en *eigenerfd*. Inderdaad, het is niet hetzelfde of men *nieuwbakken* brood zegt, of *nieuwgebakken*. Het laatste behelst de vermelding van het onlangs bakken, het eerste drukt den toestand en den aard uit van het onlangs gebakkene. Feitelijk is het brood *nieuwgebakken*, soortelijk *nieuwbakken*. De concrete beteekenis wordt door de weglating van *ge-* aangeduid, even als bij de deelwoorden van verba met onafscheidelijke voorzetsels (*onderdrukt*, *overwogen*, enz.). Zoo ook *nieboren* en *niedwaghen*, de soortelijke hoedanigheid van *pasgeboren* kinderen of *nieuwgewasschen* kleederen.

Wat voorts de vraag betreft, of het versterkende *in* reeds in het Mnl. bekend was, die kan niet ontkennend beantwoord worden. *Inhertelike* als adv. voor *innig hartelijk*, vind ik in den *Walewein*, vs. 7850 en 8131, en volgens opgave van Prof. Jonckbloet, komt dit mede in den *Lancelot* (III. 4603) voor, waar men ook (II. 46224) het adj. *inscone* aantreft. Men schijnt er echter spaarzaam gebruik van gemaakt te hebben.

DWATER OF TWATER LADEN.

In den *Leken Spieghel* komt tweemaal de spreekwijze voor: *die twater laedt*, d. i. *die door het water* (*de waterzucht*) *gekweld wordt*. Ik heb in het Gloss. *laden* in deze spreekwijze verklaard als *overladen*, *overlast aandoen*, het woord *water* namelijk als Nom., het pronomen als Acc. opvattende, terwijl ik tevens te kennen gaf, dat *die* voor *dien* »te wijten was aan de zamensmelting van Nom. en Acc., daar het voluit *die* (*gene*) *dien* luiden moest.'' In de Bijvoegsels echter (bl. 698) heb ik dit herroepen, en, naar aanleiding van eene plaats uit de Nederduitsche Geschriften van J. Rusbroek, aangetoond dat de eigenlijke spreekwijze was: *het water laden*, d. i. *water* (in zich) *laden*, *opnemen*, *de waterzucht krijgen*. Sedert zijn mij drie voorbeelden van het gebruik dezer spreekwijze voorgekomen, die het gezegde volkomen bevestigen, en die ik derhalve hier wil mededeelen. In *S. Franc. Leven*, vs. 8017, heet het:

> *Want hi blende, dove, stomme,*
> *Juchtegen, creple ende cromme,*
> Laetsi twater, *of sijn si beseten,*
> *Lasers of uptie zee gespleten,*
> *Of in karkere ghevaen,*
> *Sine genaden verleent zaen.*

Laetsi is *laden zij*, gelijk bekend is. Zoo ook in de *Heimelijkheden van Man en Vrouw* (volgens het afschrift van Prof. Clarisse), vs. 1117:

> *Ende daer af* laedt men dwater *mede*
> *Ende die bloetsocht oec gerede.*

En in het *Bouc van Seden* bij Kausler, *Anl. Denkmäler*, II. bl. 595, vs. 1024:

> *Dats die ghene die* dwater laet,
> *Die bi drinckene niet versaet.*

Ik zie thans, hetgeen mij vroeger ontgaan was, dat reeds Kiliaen (op *Waeter*) onze spreekwijze opgeeft en door *laborare hydrope* vertaalt.

L A K E N.

In het Gloss. op den *Leken Spieghel* heb ik bij dit woord de beteekenis van *ontbreken* opgegeven en kortelijk bevestigd, met belofte evenwel van er later op terug te zullen komen. Aan die belofte wil ik thans voldoen door een overzigt te geven van de verschillende beteekenissen, die zich geleidelijk ontwikkeld hebben uit den oorspronkelijken wortel, waaruit ons woord met vele andere is voortgesproten. Het komt hier (gelijk meestal) voornamelijk aan op den juisten gang dier beteekenissen en het wel onderscheiden van hare achtereenvolgende wijzigingen: iets dat men bij de verklaring van het Mnl. tot nog toe niet genoeg in het oog hield, hetgeen tot een aantal onnaauwkeurigheden, ook met betrekking tot het woord *laken* en zijne aanverwanten, aanleiding heeft gegeven.

Het grondwoord van den stam, waartoe *laken* behoort, is het nog heden bekende *leken*, d. i. *zachtjes vloeijen*, waaruit zich ook het gewone *lekken* gevormd heeft, met dit verschil van opvatting, dat *lekken* uitsluitend gezegd

wordt van het uitloopen van eenig vocht door eene reet of spleet 1), *leken* daarentegen, in sierlijker zin, van een *zacht vloeijen* of *uitsijpelen* in het algemeen, zoodat b. v. het bier uit het vat *lekt*, maar het bloed uit de wonde, of de traan uit het oog *leekt*. Thans wordt dit *leken* zwak verbogen (*leekte*, *geleekt*), en reeds Hooft gebruikte het als zoodanig 2), doch oudtijds volgde het te regt, als oorspronkelijk werkwoord, de sterke verbuiging: *lac*, *gheleken*. Ik wil hier slechts een paar voorbeelden aanhalen. *Reinaert*, vs. 808:

So dat hem sijn bloet uut lac.

Minnen Loep, IV. 337:

Doch also sijt vat ontstack,
So taptesijt uut dat altoes lack.

---

1) Oudtijds echter werd ook *leken* in den zin van *lekken*, *lek zijn*, gebezigd, als in het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 171: »Waert so dat zijn scip daer *lekende* brake ende hij metten zinen daer verdronke." Eenigzins duister is de opvatting van het ww. *leken* in eene oude Psalmberijming, medegedeeld door Prof. Meijer in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* V. I. bl. 213, vs. 3:

Ic ben int slic der diepheit ghesteken,
Daer ghien gront en es, *sonder* leken.

De vreemde verklaring van M., *zonder spleet of scheur*, is te regt afgekeurd door Prof. Clarisse in het *Taalk. Mag.* IV. 239. Of echter de uitlegging, door dezen voorgesteld, volgens welke *sonder* hier *maar* beteekenen, en *leken* het meervoud zijn zou van *laak*, *lake*, Geldersche benaming van zekere stroompjes, voldoende kan heeten, trek ik zeer in twijfel. Misschien is de meening: »waar geen grond *zonder vloeijen* is" d. i., »waar de moddergrond altijd onder de voeten wegvloeit." De Staten-Overzetting heeft slechts (Ps. 69: 4): »Ik ben gesonken in grondeloose modder, daer men niet en kan staen."

2) Zie de plaatsen in het *Uitl. Woordenb.* op *Leeken*, zoo als Hooft naar zijne manier, maar stellig ten onregte, schreef. Men vindt daar ook het ww. *uitleeken* voor hetgeen wij *uitlekken* (*bekend worden*) noemen.

Zie ook *Lek. Sp.* Gloss. en *Limborch*, X. 262, alsmede de plaats uit den *Wap. Mart.*, aldaar in het Gloss. aangehaald 1).

Nevens *leken* ontstond eerlang in gelijke beteekenis het werkwoord *laken*, op dezelfde wijze als *braken*, *staken* en *wraken* aan *breken*, *steken* en *wreken* beantwoorden 2). Men beschouwe echter deze vormen niet als bloote klankverwisselingen. Afgeleid van den verleden tijd der werkwoorden, drukken zij in den grond een langeren duur der handeling uit, en zijn derhalve oorspronkelijk versterkende vormen, hoezeer door het gebruik hunne kracht niet zelden weder is uitgesleten en slechts iets meer overdragtelijks aan de beteekenis overbleef. *Laken* als intensief van *leken* lees ik in den *Reinaert*, vs. 4672:

Soude men lose kativen
Geloven van al dat si spraken,
Daer soude veel misval af laken;

hetgeen Willems te regt door *voortvloeijen* verklaart. Men vindt het zelfs nog in Hoofts *Gedichten*, I. 350:

Een' adem Gods, die uit den hemel laaken
Komt in een hart wel keurigh toegericht.

---

1) Het deelwoord *gheleken* blijkt uit het afgeleide *ontleken*, waarvan straks in de aant. eenige voorbeelden uit Cats. Ik vestig hier de aandacht op het mij altijd duistere *lac* in den *Ferguut*, vs. 1670:

Ferguut niet wel en lac,
Ende hi wert gram.

Prof. Visscher leidt het flink weg van *lachen* af, hetgeen wij aan zullen nemen, zoodra aan alle grammatica de bodem zal zijn ingeslagen. Wat echter *lac* hier is, of het van *leken* komt, en in welken zin, betuig ik niet te weten. De bedoeling is niettemin duidelijk, dat het F. niet aanstond, dat hij niet in zijn humeur was.

2) Zoo ook *rakelen* en (*in*)*rekenen*, beiden van *reken*, waarover zie *Lek. Sp.* Gloss.

d. i. *afvloeijen*, *nederdalen*. Vandaar ook het afgeleide *ontlaken*, bij Blommaert, *Oud-Vl. Ged.* II. 68, vs. 216:

> *Zo wie die niet en heeft van desen nootsaken,*
> *Dicwile ziet men zijn recht* ontlaken.

«dikwijls ziet men hem zijn regt *ontvloeijen*, *ontgaan*, *ontnomen worden* 1)." Men bemerkt, dat *laken*, in tegenoverstelling van *leken*, doorgaans overdragtelijk gebezigd wordt.

Van *vloeijen*, *afvloeijen* was de overgang zeer gemakkelijk tot de beteekenis van *vervloeijen*, *verslappen* of *ver-*

1) Vermelding verdient hierbij een opmerkelijk gebruik van het ww. *ontleken* in de volgende pll. uit den *Trouwring* van Cats (uitg. 1643), als bl. 455:

> *Al zijt ghy, lieve Nicht, ons nu al vry* ontleken,
> *Hoort ons des niet-te-min, hoort ons een weynigh spreken.*

Het is de familie van Phryne Bocena, vroeger herderin, thans tot koningin verheven, die de gunst van hare nu hooggeplaatste nicht komt inroepen. De zin is derhalve: » al zijt gij nu boven ons verheven," en *ontleken* moet dus verstaan worden als *ontvloeid*, *ontgaan*, *ontschoten*, *ontwassen*. Eene dergelijke opvatting vind ik bl. 629:

> *Als Chloris dit verstont, doen is haer geest besweken,*
> *Midts sy aen Celadon haer meynt te zijn* ontleken.

d. i. » dewijl zij meende dat zij aan Celadon *ontgaan*, *ontschoten* was, dat hij haar niet meer kende." Evenzoo, bl. 730:

> *De droeve jongelingh die schijnt hem aen te spreken,*
> *Maer vint dat sijne stem sijn knechten is* ontleken:

d. i. *ontgaan*, *ontschoten*, *onherkenbaar geworden*. En in het *Geestelick Houwelick*, bl. 23:

> *Ten lesten komt de maeght met Sichem aengestreken,*
> *En schijnt haer eygen selfs geheel te zijn* ontleken:

d. i. *aan zich zelve ontgaan*, *van haar eigen wezen afgeraakt*, *zoodat zij zich zelve niet meer was*, dus *onkenbaar geworden*.

minderen, *te kort schieten*. Al wat goed zamenhangt, wat vast en stevig is, geldt als uitdrukking van *hechtheid*, *kracht*, *sterkte*, *overvloed;* wat los en vloeibaar is, als zinnebeeld van *slapheid*, *krachteloosheid*, *gebrek*. Een *stevige* oogst is een *overvloedige*, een *slappe* daarentegen een schaarsche. Wil men meer? Men zie het ww. *druipen*, oorspronkelijk synoniem met *leken*, vervolgens, bij gelijke overdragt, *vallen*, *vervallen*, *te kort schieten*. Vandaar de verklaring, door Kiliaen aan *laecken* gegeven, die het als bedrijvend ww. door *minuere*, *attenuare*, *deterere*, als onzijdig (en dit is het oorspronkelijk) door *minui*, *decrescere*, *rarescere*, *attenuari*, *deficere paulatim*, *deesse* vertolkt. Van Hasselt verwijst daarbij op Plantijn en haalt uit dezen de spreekwijzen aan: »dat koren *laket* van lang te liggen," en »*lakinge* des korens" d. i. *vermindering*, *verderf* van het koren. Een krachtig bewijs voor de juistheid der verklaring van Kiliaen vind ik verder in den *Hugo van Tabarie* (*Belg. Mus.* 1842, bl. 97) vs. 84:

> *daer af soude sere* laken
> *Mijn lof ende mijn ere;*

waarop de koning terstond antwoordt:

> *Ghi segt, daer af soude* minderen *sere*
> *U lof, ende uwe ere* te gaen.

Hoe Willems hier *laken* door *bevlekken*, *een vlek krijgen* kon verklaren, is moeilijk te begrijpen: de dichter zelf geeft *minderen* en *te gaen* als de beteekenis op, en men zou geene juistere woorden kunnen uitdenken. De lof en eer zou *vervloeijen*, dus *verminderen*, *te niet gaan*, volkomen het Latijnsche *deficere*. Desgelijks volgt straks in hetzelfde gedicht, vs. 192:

Here, ghi sult pensen in alder stont
Om hem, die u ridder heeft gemaect,
Ende houden in uwer herten gront
Dat hi u leerde, al ongelaect.

»gij moet er niets van laten *vervloeijen*, gij moet het *onverminderd* onthouden."

Maar wij zagen, dat Kiliaen aan *laken* in dezen zin ook eene active kracht toekent. Inderdaad, gelijk een aantal onzijdige werkwoorden ook in active opvatting gebezigd worden, zoo geldt dit ook hier. *Brabantsche Yeesten*, VI. 11465:

enege saken,
Die de vorseide ghelooften mochten laken.

Ook hier komt de verklaring van Willems, *bevlekken*, *bezwalken*, niet te pas, maar geldt buiten twijfel het uit Kiliaen opgegevene, want *verminderen*, *te kort doen*, is, blijkens den zamenhang, de bedoeling van den schrijver. En evenzoo verklaart zich de uitdrukking *slyck laycken*, door Van Hasselt t. a. pl. uit het Utr. Plac. B. aangehaald, in den zin van *modderen*, *baggeren*, als zijnde eene vermindering of wegneming van het slijk.

En nu komen wij tot de boven vermelde beteekenis van *ontbreken*, eene nieuwe en zeer natuurlijke ontwikkeling der eenmaal gewijzigde opvatting. Zoo worden het Latijnsche *deesse* en de Fransche woorden *faillir* en *manquer* voor *te kort schieten* en *ontbreken* beiden genomen, en het Lat. *deficere*, waaraan wij ons *laken* straks volkomen zagen beantwoorden, vertoont in het hedendaagsche *deficit* van menige schatkist denzelfden overgang. Ziehier een drietal voorbeelden van *laken* in den gemelden zin, waarin het met het Engelsche *to lack* geheel overeenstemt. *Leken Spieghel*, III. xii. 201:

Dit sijn seven poente van eren,
Die wel voeghen landsheren;
Ende soe wien datter een laect,
En es niet landshere volmaect.

»wien één van die zeven *ontbreekt.*" Dat ik bij mijne uitgave van den *L. Sp.* aan de Var. *wie* de voorkeur gaf boven de ware lezing *wien*, was eene vergissing, die ik mij gehaast heb in het Gloss. te herroepen. Ik verwees daarbij ook op de volgende plaats uit de *D. Doctr.* III. 53:

Gheen dinc nes eersam no volmaect,
Daer gherechtecheit iet in laect.

»waar de geregtigheid eenigermate in *ontbreekt.*" Desgelijks in *Limborch*, III. 256 (er worden kampregters aangesteld):

Of daer van den rechte iet laect,
Dat sijt keren te rechte.

»zoo er soms iets aan het regt mogt *ontbreken.*" Mr. V. d. Bergh in Gloss. verklaart het door *ontbreken*, en te regt, maar voegt er, onnoodig en onjuist, bij *afzijn*, *afvallen*, en haalt daarbij een voorbeeld aan van het Imperf. *lac* en den Infin. *laken* voor *vloeijen*, en zoo doende wordt de geheele verklaring onbestemd en verward, bij gebreke van eene juiste onderscheiding der trapsgewijze ontwikkelde beteekenissen.

Tot dusverre het oude *laken.* Maar hoe hangt daarmede nu het tegenwoordige *laken* te zamen, in den zin van *berispen?* Is het een geheel ander woord, of uit het eerste ontsproten? Ik geloof het laatste, en stel mij de zaak aldus voor, dat uit het oude *laken* eerst ontstaan is het bekende subst. *lak*, hetwelk op zijne beurt het hedendaagsche *laken* deed geboren worden. *Lak*, doorgaans als *berisping*, *verwijt* opgevat, is overbekend en

vooral in de spreekwijzen *iemand een lak aanwrijven* of *op den hals werpen* gemeenzaam 1). Men verklaart het gewoonlijk als *smet*, *vlek*, en leidt het dan terstond af van *leken*, *laken*, als *druipen*, *smetten*, denkelijk te veel toegevende aan de schijnbare gelijkheid met het druipende en smettende zegel*lak*, dat evenwel van geheel anderen, van Oosterschen oorsprong is 2). Doch juister is het, naar ik meen, *lak* van *laken* af te leiden, zoodat de oorspronkelijke opvatting die van *gebrek*, *tekortschieting*, *schuld*, de gewijzigde die van *verwijt*, *beschuldiging* zij. Men houde daarbij in het oog, dat *lak* eigenlijk nooit de zuivere beteekenis van *verwijt* of *berisping* heeft, maar steeds van de *schuld* of de *feil*, die aan iemand wordt toegeschreven. Immers, wanneer ik zeg, dat mij eene smet wordt aangewreven, dan behoort die smet niet tot den persoon die ze aanwrijft, maar tot mij zelven; wanneer uw vijand kwaad van u spreekt, dan ziet dat kwaad op uw gedrag en niet op het zijne: zoo ook, wanneer men mij een lak toedicht, word ik zelf als bezitter van het lak aangemerkt, en niet de lasteraar, die het mij toedicht. Men wrijft iemand geene besmetting aan, maar wel eene smet; men dicht hem geene beschuldiging toe, maar wel eene schuld: derhalve is *lak* oorspronkelijk, blijkens al de spreekwijzen waarin het voorkomt, niet *berisping*, maar *gebrek*, *schuld*, *fout*, niet het *vituperium*, maar het *vitium* van Kiliaen. De door mij voorgestelde afleiding strookt hiermede uitnemend, en wanneer men verder bedenkt, dat de oudste

1) Zie mijne aant. in De Jagers *Taalk. Mag.* IV. 78 en de aldaar aang.

2) De Jager leidt werkelijk het (zegel)*lak* van »*lakken*, *lekken*, *leken*, d. i. *druipen*" af (zie zijne *Proeve over de Werkw. van herhaling en during*, bl. 133), en hetzelfde wordt ook door Graff (II. 100) gegist. Doch de Oostersche oorsprong des woords is voldoende aangetoond door M. T(ydeman) in de werken van *Dulces ante omnia Musae*, I. 206 vlg.

zegswijze niet was *een lak aanwrijven*, maar *iemand* (in dat.) of *van iemand lak spreken*, gelijk de oude schrijvers genoegzaam bewijzen, dan is er voldoende reden om de afleiding van *leken*, als *druipen* of *smetten*, voor geheel onaannemelijk te verklaren 1). Misschien werpt men mij tegen, dat van *laken* niet *lak* moest afkomen, maar *laak*. Ik antwoord, dat vooreerst Kiliaen nevens *lack* ook *laccke* opgeeft, en dat vervolgens de verwisseling der korte en lange vokaal door de vergelijking van *pal* en *paal*, *staf* en *staaf* bevestigd wordt 2), gelijk dan ook van *kraken* het verbale subst. niet *kraak* luidt, maar *krak*.

Men mag dus aannemen, dat het oudtijds zoo gewone *lak* van *laken* in den zin van *ontbreken*, *te kort schieten* is afgeleid. Maar allengs vormde zich van dit *lak*, dat zoo veelvuldig gebruikt werd, een nieuw werkwoord, om het *aanwrijven* of *toedichten van een lak* met één

---

1) Naar aanleiding der bekende verzen uit Hoofts *Geeraardt van Velzen* (*Gedichten*, bl. 53):

Toen werdt verdicht de valsche schuldt,
Tot mijnes broeders last, en 't trouwloos lak geweven,
't Welk ghy hem op den hals deedt werpen;

stelt Bilderdijk (*Geslachtl.* op *Lak*) dat »*het trouwloos lak* het Fransche woord *lac* is, strik of net, van het Ital. *laccio* en 't Lat. *laqueus*." Ik zie geene reden, om voor deze ééne plaats eene beteekenis te vermoeden, die van elders geheel onbekend is, te meer daar *geweven* in den algemeenen zin van *beraamd* of *ontworpen* gold. Ook kan Hooft, gelijk wel eens meer gebeurt, zich in de grondbeteekenis des woords vergist en daaraan zijne keuze van het woord *geweven* ontleend hebben. De Mnl. dichters schreven zonder veel taalkennis zoo maar weg, en verdienen juist daarom vertrouwen; maar bij de etymologiserende schrijvers der XVIIde eeuw, vooral bij Hooft, den taalkundige van zijnen tijd, moet men voorzigtig zijn.

In allen gevalle luidt het Fransche woord, door B. bedoeld, niet *lac*, maar *lacs*.

2) Zoo ook oudtijds *wal* en *waal* beiden, voor *diepte*, *kolk*. Zie *Lek. Sp.* Gloss. op *Wal*.

woord uit te drukken. Juist echter, omdat *lak* oorspronkelijk van *laken* kwam, en dus tot de lange vokaal, niet tot de korte behoorde, juist omdat het met *laecke* afwisselde, moest het nieuwgevormde werkwoord niet *lakken* worden, maar *laken*. En ziedaar den oorsprong van het thans gebruikelijke woord, waarvan weder *lachteren* als frequentatief en daaruit, bij letterwisseling, *lasteren* als nieuwe afleidingen zijn voortgesproten. (Zie De Jager, *Proeve*, t. a. pl.)

LUUSSCHEN.

Een woord, waarvan thans bij ons geen spoor te ontdekken is, doch dat ons echter regtmatig toebehoort, en, als iemand het weder wenschte te gebruiken, niet als een germanisme zou behoeven uitgekreten te worden. Niet alleen toch is het een algemeen Germaansch eigendom, maar weleer maakte het ook hier te lande een deel uit van dien rijken taalschat, die sedert, helaas! door ijdele willekeur of schandelijke zorgeloosheid zoo aanmerkelijk gedund is. Het Ohd. had *loscên* (Graff, II. 281 vlg.), het Mhd. *lôschen* of *lûschen* (Ziemann, 227), het Nhd. heeft nog tegenwoordig *lauschen*, allen in den zin van *schuilen*, *zich schuil houden*, hetzij dan om zich te verbergen, hetzij om te bespieden of te beluisteren, hetzij, zonder bedoeling, eenvoudig *zich ophouden*, *zich bevinden*, altijd echter in eene beslotene plaats. Volkomen hetzelfde geldt van ons *luusschen* of

luysschen 1), reeds door Kiliaen zeer juist vertaald: *latere*, *latitare*, et *insidiari*, *observare*. Het zal niet overbodig zijn, deze beteekenis met eenige bewijsplaatsen te bevestigen en op te helderen.

Bij Maerlant, *Sp. Hist.* D. II. bl. 54, vs. 19, leest men:

Wachti van zinne, radic wel,
Die luusscet *onder des vos vel.*

Het is eene vertaling van het Horatiaansche (*A. P.* 437):

Numquam te fallant animi sub vulpe latentes.

In de *Destructie van Jerusalem* van denzelfden schrijver vond ik de twee volgende plaatsen, die ik aanhaal naar het afschrift der Mecklenburgsche fragmenten, vermeld in den nieuwen *Catal. der Maatsch. v. N. Lk.* II. 477:

(Fol. I. c.) *Vaspasiaan, die niet ne w[oude*
Datter meer rovers luussch[en *soude.*

(Fol. II. f.) *hi sette sinen moet*
Hole te makene ende hagedochten,
Daer hi entie sine in luusschen *mochten*
Ende oec sinen roof in dede.

Zoo ook *Brabantsche Yeesten*, II. 3672:

Coninc Marceris ende Beligant
Namen met hem al te hant
Vijftich dusent Sarrasine,
Ende ghinghen luuschen *stillekine*
In enen woude daer bi, twee daghe.

Rose, vs. 2105:

Cort hu naghelen met zinne,
Datter gheene vulheit luussch *inne.*

---

1) Ik merk hierbij aan, dat de dubbele *u* in het Mnl. altijd aan ons *ui* beantwoordt, *ue* daarentegen aan ons *uu*.

St. Franciscus leven, vs. 4747:

> *Jhesus Karst, die was gecruust,*
> *Die es die woent entie* luust
> *Altoos ende in hem moet merren.*

»die altijd in hem woont en *zich ophoudt* (binnen zijn gemoed).” Men ziet, dat de beteekenis hier, gelijk wij boven reeds aanduidden, een weinig verzwakt is, bijna even als in het *Leven van St. Amand*, I. 5619:

> *Die derde plaghe, die es meest,*
> *Dats dat omtrent hu die quade gheest*
> Luusschen *soude ende bringhen hu voort*
> *Al datter quaetheit toe behoort.*

ofschoon er daar de beteekenis van *beloeren* onmiskenbaar mede gepaard gaat.

OFLAET?

De uitgaven der Mnl. schrijvers bevatten nog altijd een niet gering aantal woorden, wier verklaring noodeloos hoofdbreken kosten zou, om de dood-eenvoudige reden dat zij nooit bestaan hebben. Wij zagen er zoo even bij *indwaghen* een voorbeeld van, en wie zou zich, om uit vele slechts een paar voorbeelden te noemen, met het bekende *nosmal* van Bilderdijk willen vermoeijen 1), of

1) Zie over dit staaltje van taalverklaring de aant. van den Heer De Jager op zijne *Verscheidenheden*, bl. 228. Men vindt daar nog een paar andere fraaijigheden aangeteekend.

zich aftobben over de beteekenis van het schoone *areustachegen*, waaronder Blommaert het onnoozele *arenstachtegen* (ernstachtigen) vermomt 1)?

Op een ander, misschien minder in het oog loopend, voorbeeld wil ik hier de aandacht vestigen. Ik bedoel Melis Stoke, II. 1209, waar men leest:

Vrederic, de inde vaert
Verdranc tAntiochen waert,
Hadde drie zonen, ende deene bleef doot
Voor Akers inden oflate *groot.*

»dat is, gelijk Seb. het verklaarde, *in den krijghstocht* (of kruistogt) *daer veel aflaet voor belooft werde*," teekent Huydecoper daarbij aan, en schijnt dus in ernst die verklaring tot de zijne te maken, gelijk dan ook Weiland deze beteekenis van *aflaat* onveranderd in zijn Woordenboek opnam. Met allen eerbied voor Huydecoper komt het mij voor, dat Sebastiaen hier met woorden en beteekenissen speelde. Even goed zou men dan een moeilijken togt, waarvoor veel geld beloofd werd, *een geld* kunnen heeten, of eene onverpligte dienst van een knecht met den naam van *fooi* bestempelen, omdat hem eene fooi was toegezegd.

Maar hoe dan het woord te verklaren? Mij dunkt, in het geheel niet te verklaren, slechts wat scherper toe te zien in het HS. Zou er werkelijk oflate staan, of laten zich welligt de sporen van 9flicte onderscheiden, dat zoo heel veel niet scheelt? Welnu, men leze dan:

Voor Akers inden conflicte *groot.*

want 9 is de bekende verkorting van *con*. Het is waar, Hertog Frederik van Zwaben, de zoon van Barbarossa, sneuvelde niet in den strijd, maar viel als een slagtoffer der vernielende ziekte, die destijds zoovele kruisvaarders

1) *Oud-Vl. Ged.* II. bl. 61, vs. 44.

voor St. Jean d'Acre ten grave sleepte. Dit is echter geene zwarigheid, want bij eene vroegere gelegenheid zegt Stoke ook van den Vlaamschen Graaf Philips van den Elzas, die in hetzelfde jaar aan dezelfde ziekte bezweek (II. 1018):

Int selve orloghe, *int selve doen,*
Starf oec tAkers voer de stede
Philips de Grave van Vlaendren mede.

Orloghe en *conflict* komen vrij wel op 't zelfde uit. Beiden zien niet op éénen bepaalden strijd, maar op den geheelen duur des oorlogs.

SAKEN.

Ofschoon dit woord bij onze Mnl. schrijvers volstrekt geene zeldzaamheid, maar integendeel veelvuldig in gebruik was, is het echter verre af, dat de verklaring daarvan reeds naauwkeurig bepaald en onwrikbaar vastgesteld zijn zou. Ook hier, gelijk meestal, bleef men aan de enkele plaatsen hangen, die men voor oogen had, zonder het gebruik van andere schrijvers te vergelijken, zonder den geheelen gang der beteekenis te doorloopen en daardoor elke bijzondere opvatting in het juiste verband, in het ware licht te stellen. Dwaling op dwaling moest er het gevolg van zijn, en men mag gerust beweren, dat het ww. *saken* voorheen slechts op den gis verklaard werd, totdat eindelijk Dr. Halbertsma in zijn *Letterkundige Naoogst* (bl. 73—76) er een opzettelijk onderzoek aan wijdde. Is echter daarmede de zaak afge-

daan? Ik geloof het niet, en meen te kunnen aantoonen, dat de door hem gegevene verklaring niet alleen gedrongen is en op vele plaatsen geheel niet toepasselijk, maar ook dat zij berust op eene verwarring van twee geheel verschillende woorden. De uiteenzetting hiervan zal ons wat langer moeten bezighouden, niet te lang echter, indien wij de zaak tot een goed einde kunnen brengen.

Dr. Halbertsma zegt: »Het werkwoord *zaken*, waarvan ons *zaak* het thema is, heeft de volgende ons bekende beteekenissen doorgeloopen. Iemand zijn kwaad onder de oogen zetten, berispen, bestraffen, aanklagen; twisten, pleiten, strijden, vechten, schaden, plunderen. Goth. *sakan*, ἐλέγχειν, ἐπιτιμᾶν. Germ. inf. *zaken*, *saken*, rixari, litem movere. Kil. *saecke*, dica, lis. Angelsax. *sacan*, rixari, certare; *secce*, oorlog. Scand. *at saca*, nocere. Eng. *to sack*, allerlei geweld plegen in eene met storm genomene stad. Spaansch, *saco*, Fr. *sac d'une ville; saccager une ville*. Wanneer men nu van deze hoofdbeteekenissen in afgeleide beteekenissen zijlings afgaat, moet de kring, waarin het werkwoord *saken* zich beweegt, buitensporig groot worden." Hij past vervolgens deze verklaring op drie plaatsen uit Velthem, en twee uit den *Ferguut* toe. Ik zal die plaatsen met andere straks moeten behandelen, en daarbij doen zien, dat zij zich niet zonder dringen en wringen in de verklaring van Dr. Halbertsma voegen, terwijl daarentegen eene andere uitlegging overal even gemakkelijk en natuurlijk sluit.

Vooraf echter merk ik aan, dat de reeks van beteekenissen van *berispen* tot *plunderen* zoo gaande weg nog al iets afwijkt. Het is waar, van stap tot stap is de overgang naauwelijks merkbaar, maar veel kleintjes maken een groote, en men komt ten laatste tot eene geheel onverwachte uitkomst, gelijk men zoo doende gemakkelijk van elke beteekenis tot de lijnregt tegen-

overgestelde kan oversteken. Doch dan wordt de beteekenis der woorden ten laatste ook niet meer dan een spel, hunne verklaring een behendige kunstgreep om van alles alles te maken, de etymologie (gelijk zij vroeger was) een vermakelijk schouwspel van het dartel vernuft 1).

De geheele uitlegging van Dr. Halbertsma gaat daarenboven uit van de onbewezene onderstelling, alsof ons *saken* met het Goth. *sakan* en Nederduitsche *saken* identisch ware. Ik erken, dat de klank en vorm geheel dezelfde, en het bestaan dier oudere woorden volkomen bewezen is. Het Goth. *sakan*, het Ohd. *sachan*, het Mhd. *sachen*, het Angelsaks. *sacan*, zijn allen bekend, en bij Loebe en Gabelentz, bij Graff, Ziemann en Bosworth is daaromtrent inlichting genoeg te bekomen. Maar uit al hunne opgaven blijkt tevens, dat de ware beteekenis eigenlijk *litigare* is, een regtsgeding voeren, twisten voor het geregt, waarvan dan ook ons *zaak*, oorspronkelijk regtszaak, later in het algemeene begrip van *voorwerp* opgelost, gelijk *ding* van *dingen* (*pleiten*, hetzelfde als *zaken*) en Fr. *chose* van 't Lat. *causa*. Bij kleine uitbreiding kwam de beteekenis tot *twisten*, *kijven* in 't algemeen, doch verder ging zij niet 2). In die beteekenis nu komt het enkele *saken*

1) Men versta mij hier wèl. Ik beweer niet, dat de beteekenissen der woorden niet soms door overdragt, toepassing, enz., enz., veel verloopen, ja schier onkenbaar, zelfs bijna tegenstrijdig worden kunnen: elke taal leert dit overtuigend in tal van voorbeelden. Maar ik eisch slechts, dat elke overgang der gedachte van stap tot stap logisch ontwikkeld, en vooral door bewijsplaatsen uit de schrijvers als historisch feit bewezen worde. En dat heeft Dr. Halbertsma t. d. pl. niet gedaan.

2) Dr. Halbertsma haalt er het Fr. *sac*, *saccager* bij, en ontleent daaraan de woorden *schaden*, *plunderen*. Maar *sac* en *saccager* zijn van een anderen stam, die bij ons (blijkens Kil.) niet *zaken*, maar *zakken* luidde, vanwaar ook *sackeman*, roover. Ook het Ital. heeft *sacco*, *saccheggiare*, het Spaansch *saqueo*, *saquear*, kennelijk onderscheiden van *sacar*, waarover straks.

in het Mnl. *nooit* voor. Ik zeg het enkele, want in de gewone zamenstellingen *missaken*, *ontsaken* en *verzaken*, voor *loochenen* of *verloochenen*, is onmiskenbaar het Oud-Germ. *saken* bewaard. *Ontpleiten, voor het geregt ontkennen*, dus *loochenen*, ziedaar een zeer geleidelijken overgang. Vandaar dan ook ons *wedersake* voor *tegenpartij*, beter in 't Hoogd. *widersacher*, eig. *tegenpleiter*, *adversarius in jure*.

Maar het enkele *saken*, zeide ik, komt in het Mnl. nooit in de vermelde beteekenis voor, en de opvatting, waarin wij het zullen aantreffen, is ook zoo moeilijk met die van *missaken* en de verdere zamengestelde vormen te rijmen, dat men wel tot het vermoeden moet komen, dat ons woord noch met deze schijnbaar gelijke vormen, noch met de gelijkluidende Oud-Germ. woorden iets meer dan den klank gemeen heeft. Dit vermoeden wordt tot zekerheid, wanneer wij elders een woord aantreffen, insgelijks met ons *saken* eensluidend, en waarvan de beteekenis op alle plaatsen der Mnl. schrijvers gelijkelijk en volkomen sluit.

Inderdaad, ik houd ons *saken* voor hetzelfde woord als het zeer gewone Spaansche *sacar*, dat ook in 't Oud-Fr. bekend was, en aldaar *sacer* of *sacher* luidde. Of deze beiden misschien hooger op van Germaanschen oorsprong zijn en daaruit in de Romanische talen ingeslopen, wil ik niet beslissen, ofschoon ik het, juist om ons Mnl. woord, voor zeer waarschijnlijk acht. Maar zooveel is zeker, dat de beteekenis van het Spaansche *sacar* zoo geheel voldoende is ter verklaring van ons *saken*, dat men dit op bijna alle plaatsen, waar het voorkomt, bij eene vertaling in het Spaansch, door *sacar* (of althans door het synonieme *traer*, *atraer*) zou kunnen en moeten wedergeven. En zou de overeenkomst dan slechts toevallig zijn?

De algemeene beteekenis van het Sp. *sácar* en 't Oud-Fr. *sacher*, is *trekken*, veelal *uittrekken*, hetgeen natuurlijk die kleine wijzigingen toelaat, die ook bij het Fr. *tirer*, het Eng. *to draw* en ons *trekken* gelden. Ik wil met eenige voorbeelden het gebruik van *sacar* en *sacher* nader ophelderen, omdat daardoor later, bij de behandeling der Mnl. plaatsen, de gelijkheid te meer in het oog zal springen.

Sacar un diente, zegt de Spanjaard, dat is, een tand trekken; *sacar los ojos à alguno*, iemand de oogen uittrekken; *sacar la espada*, den degen trekken; *sacar agua*, water (op)trekken, putten; *sacar dinero de la faltriquera*, geld uit den zak trekken; *sacarse del peligro*, zich uit het gevaar trekken, redden, Fr. se tirer du danger; *sacar à luz*, in het licht trekken, voor den dag brengen; *sacar en limpio*, in het net trekken, overbrengen, overschrijven; *sacar de una lengua en otra*, van de eene taal in de andere trekken (zoo sprak men ook in 't Mnl., zie *Lek. Sp.* Gloss. op *Uuttrecken*), dus overbrengen, vertalen enz. enz.

Roquefort verklaart het Oud-Fr. *sacer* of *sacher* door *tirer*, *ôter* en *mettre dehors*. Ik ontleen aan hem de volgende voorbeelden: *le povre sache del femier*, eene vertaling van *de stercore elevat pauperem;* voorts *faites sacher du vin*, laat wijn halen (voor den dag trekken); *sacheur de dens*, tandentrekker; *sacquer ung cousteau*, een mes trekken, enz. enz. In het Supplement vermeldt Roquefort nog het subst. *sacquoir*, een knop om eene deur achter zich toe te trekken, dus eig. een *trekker* 1).

Zien wij nu het gebruik van ons Mnl. *saken*, wij zullen

1) Du Cange brengt het Oud-Fr. *sacher* ten onregte tot *saccare* (in saccum mittere), doch heldert het gebruik des woords met sterke voorbeelden op. Zoo vindt men bij hem: »*le vaillant comte* sacqua *son épée*," en uit den *Roman de Garin le Loherans:*

zien dat ook daar de beteekenis van *trekken* overal opgaat.

Het meest gewoon is de uitdrukking *aen hem saken* d. i. *tot zich trekken*, *tot zijne partij overhalen*, meest met geweld, dus *zich meester maken van*. — *Leken Spieghel*, I. xxxvii. 66:

Daer hi den viant mede versloech,
Die alle menschen aen hem saecte,
Om dat Adam den appel smaecte.

Zoo ook II. i. 6: Toen God zag dat

die duvel aen hem *hadde* ghesaect
Alle dese werelt ghemene,
Ende princhе daer in was allene.

Voorrede van den afschrijver voor Heelu (bij Willems in de Bijlagen, bl. 331), vs. 80:

Dat volc van Israel wert ghevelt
In Egypten alsoe,
Onder den coninc Pharao,
Dat hise algader eyghen maecte,
Ende datsi hadden ane hem saecte.

Kluchtig is het, wat Willems er bij aanteekent: »Waerschynlyk hetzelfde als *sechte*, de kost, de broodwinning." Dit zal wel geene wederlegging behoeven, evenmin als de gissing van Dr. Vermeulen (Gloss. op *V. d. levene o. h.* bl. 228), die den laatsten regel aldus lezen wil:

Ende dat hisè ane hem saecte,

waardoor eene tautologie ontstaan zou. Kennelijk is de zin: »dat hij hen geheel in slavernij bragt, en hetgeen

---

Et dit un Rois: »*por Deu mercy vos pri*,
Sachiez *moi fors c'est quarriaus qui m'occi.*"
Il li sacherent, *et li cors s'estandit*,
L'arme s'en part que lons sejor ni fit.

Zie ook vooral het Suppl. op *Saccare*, en verg. het Woordenboek van Lacombe.

zij hadden aan zich trok, d. i. van hunne bezittingen zich meester maakte." Daarom volgt er ook:

Ende datsi wonnen met haren pinen
Dat telde hi al ten sinen 1).

Van Wijn (op Heelu, bl. 20) heeft trouwens reeds de ware verklaring gegeven, en haalt daarbij aan de plaats van Heelu zelven, II. 7698:

Doen hadden sine gherne gesaect
Ane hen *ende ghevaen.*

» *Gesaect*, voor *gesact*, genomen; van *sacken*, *deripere*, by Kil.," zegt Willems. *Zakken* voor *wegnemen* kennen wij nog: het is *in den zak steken*, *wegmoffelen*, maar een geharnast ruiter te zakken, is, dunkt mij, toch wel wat kras. Kiliaen zegt ook niet *deripere*, maar (hetgeen veel scheelt) *diripere, depraedari*, en dát *zakken* is hetzelfde als 't Fr. *sac*, *saccager*. De bedoeling van Heelu was: »zij hadden zich gaarne van hem meester gemaakt en hem gevangen genomen." Nog verwijst Van Wijn naar Maerlant, *Sp. Hist.*, D. I. bl. 280, vs. 18:

Wat steden so was ande vaert
Hevet hi an hem ghesaect.

Met eene gewijzigde, schoon zeer natuurlijke, toepassing lees ik dezelfde uitdrukking ook in de *Rose*, vs. 11043:

Ende nam eene cricke al openbare,
Als of hi harde crepel ware,
Die hi vaste an hem saect.

»hij trok de kruk vast aan zich, sloot ze digt aan 't lijf." Ook hier spreekt het denkbeeld van *trekken* luide genoeg.

Behalve *aen hem saken* zeide men ook *na hem saken*,

1) Men zegge niet, dat ook hierdoor eene tautologie ontstaat. De dichter onderscheidt tusschen hetgeen zij bezaten en hetgeen zij voortaan zuur verdienden.

tsiere hant saken, en later, kortweg, *saken* alleen. Velthem, bl. 433:

> *Die alle dinge* na di saecs,

d. i. »tot u trekt, naar u toetrekt, voor u inpalmt;" doch volgens Dr. Halbertsma, »naar u [naar uwe lust] plooit; eigenlijk, bepleit, beregt, beschikt, bereddert," hetgeen met de kracht der praepos. *na* in strijd is. 1) Elders (bl. 50) zegt Velthem van Koning Hendrik III van Engeland, dat hij

> *Voer al dorentore Ingelant*,
> *Ende hevet* gesaket tsiere hant
> *Castele, dorpe ende port.*

»in zijne magt getrokken, er zich meester van gemaakt." En bl. 65 heet het:

> *Hi doet dien raet, dat hi* saect
> *Alle die heren van Ingelant*
> *Dat hise hadde* te siere hant,
> *Met beden ende met sinen scatte.*

»tot zich trekt, aan zich sluit," niet, gelijk Dr. Halbertsma vrij gedrongen het uitlegt, »aanzoekt (aanvecht, bestrijdt) om hen te verleiden." Hoe zou ook *saken*, dat toch oorspronkelijk wel *pleiten, twisten*, of, wil men, *strijden*, maar nooit *bestrijden* is, zóó als activum met een accus. kunnen staan? En twijfelt iemand nog misschien, of *trekken* ook hier wel het gronddenkbeeld is, hoor hoe de dichter straks daarop hetzelfde herhaalt:

> *Aldus oec hise* an hem trecte.

1) Het leelijke *cepere der sonden*, dat bij Velthem voorafgaat, heet bij H. *bedwang der zonde*, van 't A.S. *cepan*, Eng. *to keep*. Maar sedert wanneer staat de *c* voor *e* bij ons met *k* gelijk? En waarmede kan dat *cepere* verder gestaafd worden? Ik twijfel naauwelijks, of men moet lezen *tepere*, *temperen* (temperare a peccatis).

Gelijk nu in de laatst aang. plaats *saken* reeds van *te siere hant* verwijderd en grammatisch gescheiden is, zoo werden deze en andere bijstaande woorden later geheel weggelaten, en begon *saken* alleen in gelijke kracht te gelden. De schrijver van het *Leven ons heren* gebruikt die uitdrukking meermalen. Vs. 121:

Alse God vanden hemel, onse vader,
Sine creaturen sach algader
Ter hellen varen die hi ghemaecte,
Datse die helle algader saecte.

Juist hetzelfde wat in den *Lek. Sp.* (ouder en beter) *aen hem saken* heette. Zoo ook vs. 1161:

Sduvels kinder sidi alle,
De duvel heeft u allen gesaect 1).

En vs. 4438:

Dat dine hille algader sakede
Mine creaturen, die ic makede.

En gelijk daar de hel de menschen *zaakt*, *tot zich trekt* of *sleept*, *overmeestert*, zoo doen het elders de helsche draken: vs. 4097:

dat ons die felle draken
In hare kele niet en saken.

Doch niet alleen booze draken zijn het, die menschen in hunne keel *zaken*, ook onschuldige menschen *zaken* iets in hun keelgat. Zoo *zaakt* de zieke zijn drankje, hij trekt of neemt het tot zich, neemt het in. De schrijver der *Heim. van Man en Vrouw* (boven aang., bl. 117) zegt van eene leverziekte, vs. 1520:

Ten selven es goet gesaect
Tsap van donderblade in scine,
Gedronken met witten wine.

---

1) Op deze plaatsen heeft de uitgave *gesact* en *sacte*, maar de rijmwoorden *waect* en *ghemaecte* duiden dit klaarblijkelijk als eene schrijffout aan.

»Het is goed, het daarvoor *in* te *nemen* 1).” Maar hoe zou de beteekenis van *pleiten*, *twisten* enz. hier met mogelijkheid in te wringen zijn?

Tot hiertoe zagen wij de uitdrukking *aen hem saken* of *saken* alleen steeds in den zin van *attirer vers soi*, *prendre pour soi;* doch men zeide ook *iets aan een ander saken* voor *iets tot hem trekken*, *hem bezorgen*, *toeëigenen*. Velthem, bl. 482, in den lofzang op Maria:

Waeran haer yet ontbraect,
Onse here hadde an haer gesaect.

Dr. Halbertsma, altijd aan het Goth. *sakan* denkende, verklaart dit: »Was er iets in hare schoonheid waaraan iets ontbreekt, onze heer [als die in haar lag] hadde tegen haar geklaagd [had het in haar gewraakt];” eene verklaring, die mij niet alleen gedrongen voorkomt, maar die ook stellig de praepos. *jeghen* vereischen zou. Eenvoudiger was de bedoeling van den dichter: »Al wat er aan hare schoonheid nog kon ontbreken, onze heer had het [tot haar getrokken] haar toegevoegd.”

Zien wij thans nog eenige voorbeelden van *saken* alleen, waarin de beteekenis van *trekken*, ofschoon eenigzins gewijzigd, zich echter zeer duidelijk vertoont. *Lek. Sp.* II. VI. 155:

Het ware vele meerre zake
Datmen niet in yet trake,
Dan dat dinc dat is ghemaect
In een ander dinc werde ghesaect.

1) Men vergelijke het Eng. *draught* van *to draw*, het Fr. *trait* van *traire (trahere)*, het Hoogd. *zug* en ons *teug* van *ziehen*, ons *tien*, *(getogen)*, allen oorspronkelijk een *trek*, maar bij gevolg een *slok*, een *dronk* beteekenende. In 't Lat. heet dat *haustus aquae*, maar *haurire aquam* is *water putten*, en dit luidt weder, gelijk wij boven zagen, in 't Spaansch *sacar agua*, Fr. *tirer de l'eau*. Bewijs genoeg voor den zamenhang van al deze denkbeelden, bij welke steeds het begrip van *tot zich trekken* op den voorgrond staat.

Trecken en *saken* worden hier, gelijk wij boven ook bij Velthem zagen, afwisselend gebruikt, beiden in de beteekenis: *van het een tot het ander trekken*, dus *overbrengen, veranderen*, in welken zin trouwens *trecken* genoegzaam in het Mnl. bekend is. Kan men sterker bewijs verlangen voor de beteekenis van *saken?*

Volkomen dezelfde opvatting geldt ook bij Velthem, bl. 475:

> *Die sin van binnen werd oec* gesaect
> *In ere sinninge der minscelijcheit.*

»overgebragt, veranderd." Ten onregte dacht Van Wijn (op Heelu, bl. 21) hier aan eene veranderde spelling voor *gezegd* 1), een monstrueusen vorm, die evenmin gewettigd wordt door de andere bij Van Wijn aang. plaats uit Velthem, bl. [niet 407, maar] 401:

> *Maer daer vore waest* gesaect
> *Int Latijn ende oec gemaect.*

»getrokken, gebragt, geschreven." Men bedenke dat men in 't Mnl. ook zeide: *iet in Latine trecken*, juist niet altijd voor *overbrengen, vertalen*, maar ook eenvoudig voor *in 't Latijn brengen, redigéren*. Voeg daarbij het Eng. *drawn*, dat zoowel *getrokken*, als *geteekend, beschreven* aanduidt. In de reeds genoemde *Heim. van Man en Vrouw*, lees ik vs. 167:

> *Dit sijn die poente daer men mede*
> *Kinnen sal des menschen sede,*
> *Ende waertoe hi es* gesaect,
> *Ende waer hi meest af es gemaect.*

dat is, blijkens het verband: »waartoe hij [door zijne natuur] wordt *aangetrokken, henengebragt* of *geleid*."

1) Dat echter *versaect* bij Velthem voor *versaagd* voorkomt, stem ik Van Wijn gaarne toe.

Ook hier derhalve kan men *saken* bijna door *brengen* wedergeven: maar *brengen* is niets anders dan van de eene plaats naar de andere trekken, en het gronddenkbeeld blijft dus altijd en onveranderd *trekken* 1).

Nog resten mij de twee plaatsen uit den *Ferguut.* Daar vindt men *saken* niet als activum, gelijk steeds tot dusverre, maar als neutrum gebruikt, iets dat Dr. Halbertsma wel had mogen onderscheiden. En wat beteekent nu *saken* als neutrum? Niets anders (en dit is de proef op onze verklaring) dan wat bij ons *trekken* is als onzijdig werkwoord. *Gaan*, *voortgaan*, *op weg zijn* is de zeer gewone opvatting daarvan, en een aantal zamenstellingen (*het land doortrekken*, *intrekken*, *omtrekken*, *uittrekken* enz. enz.) zijn in dagelijksch gebruik, terwijl bij de spreekwijzen *reizen en trekken* en het subst. *trekvogel*, voor een mensch die veel verhuist, kennelijk ook het bijbegrip van *onzeker ronddolen* geldt. Zien wij in hoeverre hetzelfde op *saken* in den *Ferguut* kan toegepast worden. Vs. 3478:

In een foreest leiden die woch 2),
Daer hi vele in moeste tsaken,
Hine conster niet wel uut geraken.

---

1) In den *Lek. Sp.* II. XLVIII. 481, leest men:

mids Diederic den coninc
Wart so ghesaect *die dinc*,
Dat Symachus paeus is bleven.

Men zou dit zeer wel kunnen opvatten: »de zaak werd daarheen *getrokken*, daartoe *gebragt*, enz." Maar de var. H. heeft *ghesaet* d. i. *geschikt*, *geregeld*, *bepaald*, en dit zal denkelijk de ware lezing zijn. Zie *L. Sp.* Gloss. op *Saten.*

2) »Leidde hem de weg." Ik citeer den *Ferguut*, volgens gewoonte, naar het HS.

Te regt teekent Dr. Halbertsma bij *tsaken* aan, dat dit eene verandering is van *'saken*, gelijk *tsage*, *tsop* en *tsitteren* voor *sage* (horror), *sop* (*top*) en *sidderen.*

Zullen wij hier met Dr. Halbertsma zeggen: »De weg liep door een bosch, daar hij veel in moest *strijden;* hij kon er niet best uitraken. — *Strijden* heeft hier de beteekenis van heen en wederkruisen in een onbekend woud, om een weg te vinden, die er u uitleidt, totdat gij van angst en vermoeijenis bijkans nedervalt 1)." Ik herhaal, dat de oorspronkelijke beteekenis *pleiten, twisten* is (met woorden), en de sprong komt mij dus nog al gewaagd voor. Maar zullen wij niet liefst, eenvoudig en zonder sprong, aan *saken* de beteekenis toekennen van *trekken, rondtrekken*, met het bijbegrip van *ronddolen?* Te meer, omdat die verklaring ook volkomen sluit op de tweede plaats, die aldus luidt (vs. 3010):

Si dore ronnen menech rike,
Maer sine horden van Ferguut niet;
Dies hebben si menich verdriet,
Ende hebben hem weder te hove gemaect,
Ende seiden, si hadden gesaect
Menigen bosch, menich heet.

Zij hadden menig woud, menig heideveld *doorgetrokken, rondgedoold*, niet *met groote moeite doorkruist, doorstreden*, gelijk Dr. Halbertsma het uitdrukt, om aan de eens opgevatte etymologie getrouw te blijven. Men merke nog op, dat *saken* hier geen activum is, al staat er ook een accus. bij. Bekend toch is de accus. bij neutrale werkwoorden, die men vroeger uit de ellips van een voorzetsel verklaarde. *Een langen weg loopen, een uur wandelen*, zegt men: toch blijven *loopen* en *wandelen* neutra.

Ik meen thans mijn gevoelen genoegzaam gestaafd,

1) Prof. Lulofs, *Handboek*, bl. 395, gaat nog verder: — »*Tsaecken*," zegt hij, met het oog op de plaats uit den *Ferguut*, »'t zelfde als *sacken*, bij Kil., afstroopen (*depraedari*) en voorts afloopen, doorkruisen."

de ware beteekenis van *saken* aangewezen en de voornaamste plaatsen, waar het woord voorkomt, elk in hare bijzondere opvatting toegelicht te hebben. Duidelijkheidshalve herhaal ik hier met een enkel woord de slotsom van ons onderzoek:

Het Gothische en Ohd. *saken* voor *pleiten*, *twisten* bestaat in het Mnl. niet, dan alleen in de zamenstellingen *besaken* (*L. Sp.* Gloss.), *missaken*, *ontsaken*, *versaken* en *wederzake:* vandaar is ook ons *zaak* 1). Maar het Mnl. *saken* beteekent, actief zoowel als neutraal, niet anders dan *trekken*, met al die wijzigingen welke dit begrip toelaat. Met het Germaansche *saken*, noch met de Mnl. zamengestelde woorden heeft het iets gemeen dan den blooten klank: maar het is één met het Spaansche *sacar*, het Oud-Fr. *sacher*, die welligt beiden oorspronkelijk Germaansch zijn.

STIJT, STIDE.

»*Stide* is geen woord," zegt Huydecoper naar aanleiding van Stoke, VII. 251:

Si souden hem comen also tide,
Dat hijs te rechte mocht wesen blide;

waar in de Andd. staat *also stide*. Ik wil niet beslissen, of *also tide* de ware lèzing is, maar zooveel is

1) Ook *zoeken* (*zocht, gezocht*), gelijk *roeken* (*rocht, gerocht*) van *raken*.

zeker, dat *stide* niet met regt uit de rij der woorden kan uitgemonsterd worden. Vreemd zelfs, dat Huydecoper, die den *Walewein* zoo goed kende, de twee volgende plaatsen daaruit voorbij heeft gezien. Vs. 10536:

> *Hi reet up den castelein*
> *Met enen spere grof ende* stide.

Dit *stide* is de verbogen vorm van *stijt*, gelijk van zelf spreekt en ten overvloede blijkt uit vs. 10722:

> *Walewein reet' enen in den buuc*
> *Met ere glavie* stijt *ende stranc:*
> *Soe quam al dure ere helne lanc.*

De beteekenis is kennelijk *sterk*, *hard*, *stevig*, zeker van *grof* en *stranc* niet veel verschillende. Tot nadere bevestiging vergelijke men het Angelsaksisch, waarin ons woord zeer bekend was. Ziehier wat Bosworth er van zegt:

»Stið, Styð; adj. [Old Eng. stith, stithe *strong*, *hard*, *stiff*: Scot. stith, styth *firm*, *stiff*, enz.] *Stern*, *austere*, *severe*." En

»Stiðe, Styðe; adv. *Sternly*, *severely*." Enz.

Men ziet, dat de beteekenis in het Oud-Eng. en Schotsch volkomen met de Mnl. overeenkomt, en slechts in zooverre eene wijziging is van de Angelsaksische, dat hier de hardheid op den geest, dáár op de stof wordt toegepast, juist gelijk ons *streng* aan het Eng. *strong* beantwoordt. Ten onregte echter stelt Bosworth ook het Eng. *steady*, ons *stedig*, *steêg* (bij Cats zoo gewoon), en dus ook *stug* op ééne lijn. Deze zijn het Ohd. *stâti* (bij Graff, VI. 645, *stabilis*, *firmus*), regtstreeks van den wortel *sta*, *staan* afstammende, en welligt met *stijt*, *stijf* en anderen eenigzins zamenhangende, maar toch te verwijderd om hetzelfde woord te kunnen heeten.

Wat nu de plaats van Stoke betreft, misschien bedoelde

hij: »Zij zouden zoo *sterk*, zoo *duchtig* komen, enz." Of welligt geldt hier de opvatting, die Bosworth toekent aan het Friesche *steithe*, dat hij door *directly*, *punctual* vertaalt. Ik erken echter, dat ook de lezing *also tide* niet onaannemelijk is, en durf haar niet bepaald voor *stide* verwerpen 1).

WATTAN.

Veelvuldig komt dit woord bij de Mnl. schrijvers voor. Doorgaans hebben de uitgevers het geheel onverklaard gelaten, somtijds ter loops eene verklaring aangestipt, doch

1) [Voor de lezing *also stide* pleit de volgende plaats uit Maerl. Spieg. Hist. III. 107, waar dezelfde uitdrukking voorkomt:

> *Maer tfolc quam up hem* so stide,
> *Dat sine worpen met steenen doot,*
> *Ende daer nontgincse clene no groot.*

't Woord *stide, stijt,* wordt voorts mede gelezen in de Hist. van Seghelijn, bl. 60:

> *Ende die rose had in sijn hant*
> *Een spere sterc ende* stide
> *Ende stac Seghelijn in sijn side.*

En Maerl. Sinte Franc. Leven, vs. 9523:

> *Al te hant, daer soe ter vaert*
> *Den rechtren arem te werke waert*
> *Boot, daer bleef hi staende* stide
> *Ende verdroochde in corten tide.*

A. D. J.]

niemand heeft er opzettelijk de aandacht op gevestigd. Het had dit echter, dunkt mij, wel verdiend, te meer daar er gevaar bestaat, dat, zonder eene juiste opvatting van de ware kracht dezer uitdrukking, menigmaal de fijnheid eener rede verloren zal gaan.

Wattan is niet anders dan eene zamentrekking van *wat dan?* en staat dus oorspronkelijk gelijk met *wat zou dat dan zijn?* of *nu, wat zou dat?* Als antwoord behelst het derhalve de verklaring, dat, hetgeen men gehoord heeft, nietig is en tegen de besprokene zaak niets bewijst. Vandaar, dat het met ons *welnu* of zelfs met het Fransche *qu'importe?* of *enfin!* overeenkomt. Eenige voorbeelden zullen dit genoegzaam ophelderen en alle verdere uitweiding overbodig maken.

In het *Belg. Mus.* (1843, bl. 318—324) leest men eene »zamenspraak tusschen een gezeten en een rondzwervenden menestrel." De eerste tracht den laatste de nadeelen en gevaren van zijn rondzwerven onder het oog te brengen, en hem zijne »wandelinghe" af te raden; de ander verdedigt zijne levenswijze hardnekkig, en elk hunner tracht de aanmerkingen zijner partij te ontzenuwen. Tot driemaal toe (vs. 64, 76, 174) begint nu zulk eene wederlegging met de woorden: *Wattan, gheselle?* d. i. gelijk wij zeggen zouden, *welnu, wat zou dat?*

In den *Gloriant* zegt Godevaert tot Gheraert, sprekende over het wenschelijke van een huwelijk des hertogs: »Gij zijt zijn oom, daarom moet gij er zorg voor dragen, meer dan ik of iemand anders die hem niet bestaat." Daarop antwoordt Gheraert (vs. 58):

> Wattan? *Godevaert, ghi moet ons raet*
> *Gheven, hoe dat wi varen moghen.*

»*Welnu, wat zou dat*, dat gij hem niet bestaat? Gij kunt ons toch raden, hoe te handelen."

Buskenblaser, vs. 200 (de man bekijft zijn wijf om een *faux pas;* het wijf zegt, dat zij met dien ander niet dan spel had, waarop de man haar toeduwt):

> Wattan? *het en ghenoechde mi nie wel*
> *Spel dat ghi daer bedreeft.*

»*Welnu, wat zou dat?* juist dat spel was nooit erg naar mijn zin." — *Esmoreit*, vs. 234:

> Wattan? *her coninc, ghi selt helen*
> *Voor uwe dochter algader.*

»[Wilt gij den jongeling als zoon aannemen,] *welnu, dat kan gaan*, maar verzwijg aan uwe dochter wie hij is." — *Rose*, vs. 11095:

> *Minder Broeders ende Predekeeren*
> *Si gaen vetter dan die beren,*
> *Ende alle ordene.... ja* wattan?
> *Daer nes gheen, hine scijnt goet man.*

»en alle andere ordes.... ja, *enfin! (welnu, wat zal ik er meer van zeggen?)* enz." Ik heb de interpunctie naar deze verklaring ingerigt. Kausler schrijft eenvoudig:

> *Ende alle ordene ja wattan*,

hetgeen mij niet doet denken, dat hij de juiste meening van den dichter begreep.

In de *Oud-Vlaemsche Gedichten*, uitg. door Blommaert, I. bl. 78, klaagt een zoon aan zijn vader, hoeveel hij te lijden heeft. Deze wil hem geruststellen door de verzekering, dat de natuur aan niemand ooit de kracht weigert, om zijn leed te overwinnen; maar de zoon antwoordt mistroostig (vs. 338):

> *Trouwen, vader,* wattan?
> *Mi duncke ic ben soe crancken man,*
> *Ic wille den doghene al ontflien.*

Men versta dit aldus: »In trouwe, vader, *wat zou dat?* (*wat beteekent dat in mijn geval? wat kan dat mij schelen?*) Ik voor mij ben zoo zwak, dunkt mij, dat ik het lijden [niet overwinnen, maar slechts] ontvlieden wil.'' — Nog sterker spreekt de beteekenis in de volgende spreuk uit het *Bouc van Seden* (in Kauslers *Denkmäler* (II. bl. 566, vs. 169):

Oftu iemene sies vallen of gliden,
Ne lache niet ende wes niet blide:
Wattan? *al valt die ghene die snevet:*
Een paert valt dat vier voete hevet.

»Al valt hij, wien gij struikelen ziet: *welnu, wat zou dat?* (*daar is hij niet minder om.*) Ook een viervoetig paard valt wel eens. (*Il n'est si bon cheval qui ne bronche*).''

Eindelijk kan men op andere plaatsen ons woord door niets beter wedergeven dan door het Fransche *qu'importe?* Zoo deed reeds Willems te regt in den Reinaert, vs. 242:

Om dat Harsint, die scone vrouwe,
Dor minne ende dor quade sede
Reinaert sinen wille dede,
Wattan? *soe was sciere genesen:*
Wat tale mach daer omme wesen?

Men vergelijke vs. 1293:

Swiget, Julocke, soete vrouwe,
Ende laet sinken desen rouwe,
Ende laet bliven uwen toren;
Wattan? *al hevet u here verloren*
Eenen van den clippelen sinen:
Al te min so sal hi pinen 1).

1) Of *waen,* dat elders (vs. 6426) in den *Reinaert* voorkomt, als eene zamentrekking van *wattan* beschouwd moet worden, gelijk Willems meent, komt mij twijfelachtig voor.

Ten slotte nog twee zeer duidelijke voorbeelden uit *der Ystorien Bloeme*, Fol. 8. b.:

Hi sprac: »Staet op, lieve sone!
Wattan? *al hebdi die crone*
Vander suverheit verloren:
Ghi moegt nochtan sijn vercoren
In hemelrike te groten lone."

Fol. 10. b.:

*Die coninc antwoerde: »*Wattan?
Ic hebt dor den goeden man
Sente Janne ghedaen:
Hi saelt mi ghelden sonder waen."

OVER HET

TAALEIGEN

DER

BOEREN VAN HET KANTON AXEL,

VIJFDE DISTRICT VAN ZEELAND;

DOOR

H. J. van ECK,

Litt. Hum. Doctor te Axel.

II.

WOORDENLIJST.

Achterbord. Z. N. De plank die van achteren in de wagens en karren staat.

Aelte. Z. N. Helft. Gez. *I is dèn* aelte *te stout om zoet te ziin.* d. i: Hij is de helft (veel) te stout om zoet genaamd te worden. Aelte bane. Het land labeuren, bewerken voor de helft. Èn aeltèn boer. Een boer, die voor de helft werkt.

Aemdrok. Z. N. De borstrok die toegeknoopt wordt; borstaemdrok, die overgeslagen wordt.

Aendevunster. Z. N. Het venster aan het end, einde van het huis.

Aensèntaende. Bijw. Van het eene naar het andere eind.

Aer. Tussch. Her, herwaarts. Een geroep jegens de paarden, om links op te gaan, vergezeld door een trekken aan de lijn, die aan het linksche paard verbonden is. Zie het Taalk. Mag. II. 422 over het Geldersch »*Haar en hot.*"

Aerbezèn. Z. N. meerv. aerbezens. Aardbezie, aardbei.

Aerde. Z. N. Aarde. Gez. *Iemand achter* aerde *zitten*, d. i. Iemand opjagen, aansporen tot iets.

Aermues. Z. N. Aardaker.

Aerdol. Z. N. Aardmuis.

Aerg. Erg. Gez. *I eit èr gèn* aerg *ih*, d. i. Hij vat het niet, denkt er niet om. Kil. »argh. Argutus, callidus."

Aerpel. Z. N. meerv. aerpels. Aardappel.

Aers en dwaers. Bijw. Geheel verkeerd. *Dwaers* zal dwars zijn; *aers* is anders. Dr. Brill meldt in zijne Holl. Spraakl. bl. 738, dat *aers* voor anders, vooral in de zeventiende eeuw, veelvuldig in gebruik was.

Aerte. Z. N. Erwt. **Aertepap.** Z. N. Erwtesoep.

Aertebeeste. Z. N. Hert.

Aeter. Z. N. Een scheldnaam. Van het Fr. *être.*

Afgaônde van goed, d. i. verminderende van bezittingen.

Afwachten. Werkw. Afgrazen. Gez. *Die plaôsse is deur de koejen* afgewacht, d. i. Die plaats is door de koeijen afgegraasd. Het woord komt van *wachten, bewaken. Wachten* is (de koeijen) bewaken, terwijl zij grazen. *Afwachten* is dus eigenlijk bewaken tot de plaats afgegraasd is. Van daar komt de beteekenis *afgrazen.*

Allei en allo, mèn koetjes loopen in stroo, wordt door de koeijewachters gezongen.

Amper. Bijw. Maar even, even. Kil. geeft eenigzins verschillend de beteekenis op; want hij verklaart het door »acerbus, immaturus, austerus, asper, amarus.'' Ver-Huell in het Taalk. Mag. II. 448: »*Amper.* Dit woord, dat *bijna* of *ter naauwernood* beteekent, en in onze taal veelmalen in het gemeene leven gebezigd wordt, heeft dezelfde beteekenis in het Maleisch.'' In het Taalkundig Mag. III. 57, vindt men voorbeelden uit Cats, dat het vroeger *zuur* beteekende. Siegenbeek leidt het af van het Latijnsche *asper*, zie aldaar, III. 298. Zie verder Magazijn van Ned. Taalkunde, n°. 1, bl. 33.

Andpaerd. Z. N. Handpaard. Het paard, dat met de hand bestuurd wordt, en aan den linkerkant van den dissel ingespannen is.

Ansveger. Z. N. Handveger. Een werktuig, dat dient om te vegen en van eenen langen stok voorzien is.

Aôrzakker. Z. N. Haarklover.

Aren (van). Bijw. Meest, gewoonlijk. Gez. *De vruchten ziin* van aren *op èn verkooping dierder.* d. i. De vruchten zijn gewoonlijk op eene verkooping duurder. Mogelijk staat het voor »van aard."

Armetierig en aermetierig. B. N. Van *arm* en *tieren*, dat slecht tiert. Gez. *Die blomme, dà maens ziet èr* armetierig *uet; die boel is* armetierig.

Arziin. Z. N. Azijn.

As dat. Voegw. voor het enkele *dat.* Gez. *I zei* as dat *i dà doen zou.* Hij zeide *dat* hij dat zou doen.

Awaôr. Tussch. gebruikt tot uitroep bij het aanbieden van iets. B. v. à waôr *daôr ei j'èt.* Zie daar, daar ontvangt gij het.

Babblèguesjes. Z. N. Tegenspraak. Gez. *Je moe mèn zoo veel* babbleguesjes *ni opangen*, d. i. Gij moet mij zoo niet tegenspreken. Groningsch. Taalk. Mag. IV. 674: »*babbelgugies*, kwinkslagen van een' grappenmaker."

Baerrie. Z. N. Eene baar, lijkbaar. Kil. »Baere, berie, berrie."

Baersje. Z. N. Bark, barge, berge. Kil. »Baersie" en »Barsie." Zie Taalk. Mag. III. 407—408.

Baersje. Z. N. Een hoop goed (met verachting.)

Bagge of sluetbagge. Z. N. Eene hooge ronde sluitmand. — Kibagge. Z. N. Eene langwerpige en opene mand, dienende om de kiemen (*kiën*) der meê te bevatten.

Bak, bakje. Z. N. Kop, kopje. Gez. *En bak té, èn bak koffi.* Kil. »back, beker. Poculum, vas potorium."

Bakkeete. Zie Ues.

Balje. Z. N. De leuning eener brug. Kil. »balie. Vallum, septum."

Balpupe. Z. N. Een uitgeholde stok, waardoor de jongens balletjes naar vogels blazen.

Balsturig. B. N. Die zich niet laat leiden. Dit wordt in dezelfde beteekenis bij Frieseman gevonden. Zie ook Weiland.

Bamesse en **baômesse.** Z. N. De mis of misse van Bavo, de 1ste October.

Bansje. Z. N. Bankje (om op te zitten.)

Baôs (dèn) is de boer der hofstede; zijne vrouw wordt de vroue, de knechts de jongèrs, de meid èt meissen, die er niet wonen, maar vast werk hebben des zomers, en des winters komen dorschen, d'aerrebeiërs (arbeiders), die dagelijks op wiedtijd komen wieden de wieërs genoemd.

Beelen. Werkw. Toegeven.

Beest. Dit woord is bij de boeren in het vierde district van Zeeland, het land van Kadzand en omstreken nog vrouwelijk. Men zegt: *de beeste is ziek* en *het is zonde van de beeste.* Verg. Taalk. Mag. III. 502 en 517.

Beet aen. Werkw. Gez. *I* eit *èt duchtig* beet (*van de verkouënteit*) d. i. Hij is schrikkelijk verkouden.

Begankenis. Z. N. Geloop, van *begaan.* Gez. *Daôr is weinig* begankenis, d. i. Daar is weinig geloop. Van daar wordt het ook gebruikt voor: daar is weinig te doen. Zoo is 't woord bij Kiliaan *aditus*, *frequens conventus.* Voor *toeloop* of *vergadering* werd het gebezigd door Van Iperen, Historie van het Psalmgez. I. 18. »godsdienstige *begangenissen* en bijeenkomsten," zoo mede ald. bl. 73 en 81. Oudtijds beteekende hetzelfde woord *kerkgang eener kraamvrouw* en *begrafenis*, zie V. Hasselt op Kil.

Begudderin̤g. Z. N. Drukte.

Beiër. Z. N. Stekelbezie.

Bekaennen. Werkw. Herkennen. Gez. *I* bekaent *èm*, d. i. Hij herkent hem. Hoeufft haalt in het Taalk. Mag. I. 249 een voorbeeld aan, waaruit blijkt, dat vroeger *bekennen* voor *kennen* gebruikt werd.

Bekletsen en besletsen. Werkw. Vuil maken.

Bel, bel. Tussch. Wel. Teeken van verwondering. — Bel zoo, d. i. wel zoo.

Beletten. Werkw. Opletten. Gez. *Ei je dà wae* belet, d. i. Hebt gij daar wel op gelet. Hoeufft, in het Taalk. Mag. I. 250, uit het Passionael Winterstuc, 2e druk, fol. 130 c. »ende hi besach alomme offen yemant *beletten* mochte.''

Beleuter. Z. N. Begrip. Gez. *I eit èr gèn* beleuter *van*, d. i. Hij heeft er geen begrip van.

Bemaôken. Werkw. Vermaken. Gez. *Èn legaôt* bemaôken, d. i. Een legaat vermaken. Zoo vindt men in Kil. »bemaenen'' vertaald door *admonere*, hetwelk dus hetzelfde als *vermanen* is.

Besletsen. Zie Bekletsen.

Biister. Bijw. Zeer. Gez. Biister *veel*, d. i. Zeer veel. Kil. »Bijstier, bijster, *ad extremum redactus* — bijstier groot, bijster groot. *Vastus*.''

Bitje en mitje. Z. N. Beetje. Een mondje vol. Eigenlijk gezegd van voorwerpen, die gegeten, gebeten worden, morsiuncula, en toch hoort men dikwijls èn bitje of mitje *waôter*, *maelk*, enz.

Bitter. Z. N. Roet uit den schoorsteen. Fr. *du bistre*, roetzwart.

Blein. Z. N. Blaar. Gez. *Èn* blein *op de tonge*, d. i. Eene blaar op de tong. Bloedblein. Eene blein die door knijpen veroorzaakt is, en waarin men het bloed ziet. Kil. »Bleyne, blaere. *Pustula*, *pusula*. Angl. *blayne*.''

Blek. Z. N. Blik. Kil. »Bleck, blick."

Bleusje. Z. N. Blosje.

Bleusje. Z. N. Eene handgreep hout. Het wordt alleenlijk gebruikt van klein en dun hout, dat op het vuur gelegd wordt. *Èn* bleusj' *out èr onder leggen,* d. i. Een handvol hout er onder leggen. Mogelijk komt dit *bleusje* van blosje, dewijl ligt hout spoediger vlam geeft dan zwaar hout.

Bleuzen. Werkw. Blozen.

Bloke. Zie Platine.

Blutzen. Werkw. Blusschen.

Boengoed. Z. N. Het vocht waarmede men boent. Zoo spreekt men ook van *schuurgoed.*

Boenen. Werkw. Gez. *Stoelen, kammenetten,* enz. boenen. In Holland zegt men *wrijven.*

Bof. Z. N. Bogt. Gez. Bof *van goed,* d. i. Bogt van goed.

Bogt. Z. N. De mestput achter de schuur. — Bogteim, het heim, de omheining van den bogt.

Bord. Z. N. Boord, plank eener kas. Kil. »Bord. *Asser, tabula.*"

Bot. Z. N. Bof, een keelgezwel. Kil. »Botte. Zeland. *Hydrops ac tumor strumosus ovium.*"

Bot. Bijw. Gez. *'T moet èr maôr* bot *op,* bot *over éne,* d. i. Het moet er maar vlak op, vlak over heen.

Bots. Bijw. Dadelijk. Gez. *'K zà 't* bots *doene,* d. i. Ik zal het dadelijk doen. Ook gebruikt men dit woord als *bot*, b. v. *De wind zit èr* bots *op,* d. i. De wind zit er vlak op. Hiervoor heeft het Taalk. Woordenb. *bot* en verklaart het door »geheel en al, schielijk, onverwacht: *bot blijven staan, bot stilzwijgen.*" Bilderd. Aant. op Huyg. VI. 333: »*bot* werd (ook in mijn tijd nog) als adverbium gebruikt voor *t' eenemaal;* als *bot stil staan,* iets *bot afslaan, bot weigeren,* waarvoor men ook *plat* zei." Het Taalk. Mag. III. 52, meldt,

dat *bot* ook slag beteekent, van daar *bot vangen*, slaag krijgen.

Botten. Meerv. Z. N. Gez. *Bi* botten, d. i. bij beurten, bij afwisseling.

Boureis en bourus. Z. N. Behoudene reize. Gez. *De daerde reis* bourus, d. i. De derde reis behoudene reize. 't Wordt voornamelijk gebruikt door kinderen, die voor de derde keer overspelen, omdat de voorgaande mislukt zijn.

Breissel. Z. N. Breiwerk.

Breséte. Z. N. Eene zekere of stemmige vrouw.

Brodsen. Z. N. De wortels van geroeide boomen. Eenige overeenkomst in klank met het Fr. *brossailles*, kreupelbosch.

Broekman. Z. N. Dit wordt gezegd om iemand te bespotten, die veel praat. Gez. *I praot as èn* broekman. Anders wordt dit gezegde veel gebruikt: Hij praat als Brugman.

Broenetel. Z. N. Brandnetel. Kil. »Broeyen — *Calida perfundere: fervente aqua aspergere.*"

Brokke. Z. N. Klokhen.

Brokstik en brokje stik. Z. N. Een stuk brood. Van *brok* en *stuk.*

Bund, bussel. Z. N. Bos, bundel. Gez. *Èn* bussel *stroo*, d. i. Een bos stroo. Zie voorbeelden van *bussel* bij De Jager, Taalk. Handl. tot de Stat. Overz. des bijbels. Kil. heeft »bund, bond, band, bundel, bondel en bussel."

Buts. Z. N. Bots. *Pulsus.* Het omgekeerde van buil, in ketels, enz. Spreekw. *De* buts *tegen de* buel *slaôn*, d. i. Het eene tegen het andere doen opwegen. Kil. schijnt *buts* en *buil* voor hetzelfde te houden, want hij schrijft »Butse, blutse, buyle. *Tuber, tumor e lapsu sive ictu.*"

Daôken. Werkw. Goed staan, passen. Gez. *Da kleed* daôk *ni*, d. i. Dat kleed past niet, of, staat niet goed. Overeenkomst met *haken*.

Daôrentoe. Z. N. Gez. *I is zoo knap as èn* daôrentoe, ook astertoe, d. i. Hij is zoo knap als ik weet niet wie. Voor: daar aan toe. Zie Dicht. Uitsp. van Mr. W. Bilderdijk, in zes brieven uitg. door Mr. J. F. van Breugel, bl. 46:

» *Van woorden, die men weinig leest,*
En echter zoo zoetvloeijend krachtig,
En teder zijn, als daar aan toe."

Daôs, meerv. daôzen. Z. N. Eene groote soort van bremen, paardevliegen. Het woord is voornamelijk Vlaamsch.

Detteren. Werkw. Ook genoemd *met de deinzend' eegde rièn*, d. i. rijden met de eg, dat de tanden slepen.

Die, dat. Voorn. Veelal wordt dit voornaamwoord overtollig gebruikt achter het zelfstandig naamwoord, b. v. *Jan*, die *ei gezeid*, voor: Jan heeft gezegd. Zie Stat. Overz. v. d. Bijbel, Gen. XVIII. 22: »maer Abraham *die* bleef noch staende voor het aengesichte des Heeren," en verder de aanteekening op het woord *die* bij De Jager, Taalk. Handl. des Bijbels.

Diepsteker. Z. N. De ijzeren bout, die den wagen aan de voorste wielen verbindt. Van *diep* en *steken*.

Diissèndag. Z. N. Dingsdag. Kil. »Dijnsdagh, dijssendagh, dingsdagh."

Diister. Z. N. Uitwerpselen van vogelen.

Diingen andoen, d. i. Moeite veroorzaken.

Dik. Bijw. Veel. Gez. *Ze bènnèn dèr* dik, d. i. Er zijn er veel. Daartegenover staat iinkèld. Gez. *ze bènnèn dèr* iinkèld. Er zijn er weinig. Zie Taalk. Mag. III. 511.

Dit op. Bijw. Aan dezen kant. Gez. *Bi de stad*, dit op, d. i. Bij de stad, aan deze zijde. Daartegenover staat gunt op, d. i. Aan gene zijde.

Dizig. B. N. Niet helder, duister. Gez. *Èn* dizig *kleed*, d. i. Een vuil kleed. Dizig *weêr*, Duister weêr. Verg. *deizig weêr*, Taalk. Mag. IV. 675.

Dod, dodde, meerv. dodden. Z. N. Een onbehouwen voorwerp, of voorwerpen die tot één gedrukt zijn. Gez. *Èn* dodd' *aôr*, d. i. Uitgevallen haar, dat tot eenen klomp gebragt is. *Èn* dodde *klei*, d. i. Ineengedrukte klei. Doddegos, zie Gos. Kil. »Dodde — *paxillus quo aliquid continetur aut obstruitur.*"

Dol *met iemand* aen, d. i. Last met iemand hebben.

Doppen, indoppen. Werkw. Even indoopen. b. v. *Zèn paenne* doppen *in den iintpot*, d. i. Zijne pen even doopen in den inktpot. Kil. » Doppen, doopen. *Intingere.*"

Doren. Z. N. Dooijer van een ei.

Dreve. Z. N. Laan. Kil. »dreve, *Iter.*"

Driejarig. B. N. Paard van drie jaren. Men begint de paarden van dien leeftijd voor het werk te gebruiken. Zij zijn alsdan nog vrij onhandig en ongemakkelijk. Van daar het gez. *Opspelen en angaôn as èn* driejarige, d. i. als een driejarig paard.

Drieling. Z. N. Eene flesch, waarvan er drie in eene stoop gaan.

Drossen. Werkw. Wegloopen.

Drummen. Werkw. Dringen. Kil. heeft »drommen — dringhen, *premere*, *pressare*" en verder op »drummen" naar *drommen* verwezen.

Dulf. Z. N. Eene sloot. Van *delven*, hetgene gedolven is. Kil. »Delve, dilve."

Durp. Z. N. Dorp.

Durzelen. Werkw. Verbrijzelen.

Dust. Z. N. Gras op het bouwland. Kil. heeft »Dunst — dust — donst. *Lanugo lintei.*"

Dwaers. Zie Aers. Kil. heeft »Dwaers — dweers — *Obliquus*, *transversus.*"

Eewig en erfelik. Bijw. Altijd. Gez. *'T is* eewig en erfelik *zoo*, d. i. Het is altijd zoo. *I doet èt* eewig en erfelik, d. i. Hij doet het altijd.

Eigenaer. Z. N. Die de hofstede in eigendom heeft, ook princepaôl en eer door de boeren genoemd. Een boer die op zijne eigene hofstede woont, *weunt op* eigen gebruek; die dezelve gepacht heeft op èn pachsté.

Eindeliinge. Bijw. Eindelijk.

Ès. Bijw. Eens. Wordt soms gebruikt om een bevel te verzachten. B. v. *Zul je 't* ès *doen* voor: Zult gij het doen, zoowel gebiedend als vragend. Soms als stopwoord, b. v. *'K zal 't* ès *gaôn aôlen* voor: ik zal het halen.

Euniing. Z. N. Honig.

Eutebeuten. Werkw. Laten begaan. Gez. *'K laôt èm maôr* eutebeuten, d. i. Ik laat hem zijnen gang maar gaan.

Facie. Z. N. Aangezigt. Gez. *Iemand ies in zèn* facie *zeggen*, d. i. Iemand iets in het aangezigt zeggen. Fr. *face.*

Finistig of finistrig. B. N. Slim, met streken, zooveel als *leep*. Heeft overeenkomst met het Fr. *finesse.*

Fluine. Z. N. 1) Eene soort van bunsing. Fr. *fouine.* 2) Eene kussensloop. Kil. heeft »Fluwijne, flouwijne, fouwijne. *Mustela foenaria*, *domestica* — *felis sive mustelae genus*" en »Pulwijne, flouwijne. *Pulvini theca*" van »pulwe, *pulvinar.*"

Gaerde. Zie Vlui.

Gang. Z. N. Gez. *Op de* gang *aen*, d. i. Iets op het oog hebben en nagaan. *De katten aen de veugels op de* gang, wordt gezegd van katten, die dagelijks de daken afloopen om jonge vogels te halen.

Garre. Z. N. Reet, kier. Gez. *De deure staôt op èn* garre, *èr ziin* garren *in de planken*, enz. Kil. »Harre, herre. *Cardo.*"

Gedeelig. B. N. Dat tusschen beide is, geschikt. Gez. *Èn* gedeelige *man*, d. i. Een man die noch groot, noch klein is.

Geisteren. Werkw. Gez. *'T zal èr je* geisteren, d. i. Het zal niet gemakkelijk met u afloopen. Kil. »Gheynsteren, ghensteren. *Scintillare, agere scintillas.*"

Gelui. Z. N. Gezuiverd stroo. Gez. *Rogge* gelui, *taerve* gelui. Doch het stroo van de gerst wordt niet gezuiverd. Kil. »Gluye, gheluye — *Fascis stramentorum*". Fr. *Glui*, roggestroo.

Gemeen. Bijw. *'T is maôr eel* gemeen *met èm*, d. i. Het is met hem maar naar gesteld.

Gemet en vlaôms gemet. Z. N. Een stuk lands van 44 roeden 56 ellen Ned. Het woord komt af van *meten.*

Genanne. Z. N. Naamgenoot.

Gerdine. Z. N. Gordijn.

Getes. Z. N. Eene bepaalde portie eten. Gez. *I ei zèn* getes, d. i. Hij heeft zijne tax. — De heer De Jager schrijft in zijne Versch. van bl. 271—277, onder anderen over het woord *ghetes* of *getes*, dat het in de schrijvers voorkomt als: *verzorging*, *verpleging*, en teekent bl. 338 aan. »Het verdient opmerking, dat de uitdrukking (*getes*) inzonderheid bij zeeuwsche schrijvers — Cats, Hondius en De Brune — voorkomt. Zij schijnt door hen uit het vlaamsch overgenomen."

Gevleukt. B. N. Zie Vleuk.

Goeste. Z. N. Smaak. Gez. *Iilk zèn* goeste, d. i. Elk zijn smaak. Fr. *goût*. Lat. *gustus*.

Gos, gossing. Z. N. Gras, grazing. Het *gos* wordt verdeeld in strek gos en dodde gos. Strek gos, ook trekgos, dat zich wijd uitstrekt; doddegos, dat op eenen hoop groeit. Kil. »Gors, gras. *Gramen*."

Graens. Z. N. *Aergèns* graens *an aên*, d. i. Aan iets hekel hebben. Kil. »Grensen — grijnsen, grijzen. *Ringere — fremere*." Verg. dit Archief, I. 210, op *granjen*.

Gratès. Bijw. Geheel en al. Gez. *Drie roten uzen ziin èr* gratès *neêrgedonderd*, d. i. Drie reken huizen zijn door den bliksem geheel neêrgeslagen. Gratès *vo niet*, d. i. Geheel voor niet.

Greel. Z. N. Gareel.

Groensel. Z. N. Groente. Zie Overz. v. d. bijbel, Job XXXIX. 11. »ende hy soeckt allerley *groensel* na." Kil. »Groensel. *Viridia, viridantia folia, gramina*."

Gruessels, grueslementen en griislementen. Z. N. meerv. Gruis. Gez. *Èt valt in* grueslementen. d. i. Het valt in een, of in stukken, tot gruis.

Gunter, gunterse. B. N. en Bijw. Ginds, ginder, gindsche.

Ideltuet. Z. N. Een nietig mensch. 't Wordt voornamelijk van nietige meisjes gebruikt. Kil. »IJdeltuyte, *Ambubaia, mulier vana*".

Iilk. B. N. Elk.

Iingst. Z. N. Hengst.

Iinkeld. Telw. Enkel.

Iintpot. Z. N. Inktpot.

Iisje. Z. N. Gez. *Naar* iisje *keep gaôn*, d. i. sterven.

Immer. Z. N. Emmer.

Itevat, itewat. Voorn. Iets. Kil. »Icht-wat, wat, etwat, ie-wat, iet-wat."

Ival. Z. N. Kwijnende ziekte. Gez. *Di is an dèn* ival, Die lijdt aan eene kwijnende ziekte. Hoeufft zegt in het Taalk. Mag. I. 251, dat *ivel* hetzelfde is als *evel*, *euvel*, en in het Angels. *ijfel.*

Ivèrs. Bijw. Ergens. Nivèrs. Nergens. Kil. »ie-wers, ie-waers" van »*ie. Aliquis*, *unquam.*" Zie de aanteekening bij Kiliaan.

Ivrig. B. N. Huiverig.

Jeniver. Z. N. Aalbes. Denkelijk van het Lat. *Juniperus.* Zie Taalk. Mag. I. 176.

Jong. B. N. Niet getrouwd. Gez. *Di is nog* jong, d. i. Die is nog niet getrouwd.

Jongen, meerv. jongers. Z. N. Kinderen, jongens en meisjes. Gez. *I ei* jongers *as blokken*, d. i. Hij heeft vette kinderen. De Jager brengt van dit meervoud twee voorbeelden bij uit den bijbel in zijne Taalk. Handl., doch noemt het enkelvoud *jonger.* Kil. »iongher, leer-iongher. *Discipulus.*"

Jongen jaô en jongen nee. Bijw. Is sterker dan *ja* of *neen* en wordt gebruikt niet alleen tegen jongens, maar tegen iedereen.

Kaerpel. Z. N. Karper.

Kaerspoppelier. Z. N. De Italiaansche populier. Kers-populier, naar de kleur der bladeren genoemd.

Kalessi. Z. N. Keisteen om te bestraten. Fr. *caillou*, keisteen. Kil. »Kassije, kassij-wegh. *Via strata* — Ang. *caucie*, *calsey.*"

Kaleur. Z. N. Kleur. Fr. *couleur.*

Kam. Z. N. Reefkam, Groote kam — Luse kam, Fijne kam.

Kanis. Z. N. Een rond mandje met langen hals, hetwelk men op zijde van den vischbak bindt, om den gevangen visch te bewaren. Een van boven hol deksel wordt in den hals geschoven.

Kappe. Z. N. Vrouwenmuts. Gez. Kappe *zetten*, d. i. De muts opzetten. — Kapoed, de hoed der boerinnen. Kil. heeft »kappe. *Culmen*" en »kappe — *Capitis tegmen.*"

Karre. Z. N. De karren worden verdeeld in twee hoofdsoorten, in waerkkarren en speelkarren. De *waerkkarren* zijn in twee soorten verdeeld, die met twee wielen vrachtkarren, en met drie wielen stortekarren genoemd. De *speelkarren* zijn of met losse of met vaste huiven, doch nu meest met vaste. De losse huiven worden om hoepels geslagen en vastgebonden, en zijn van wit linnen. Zulke karren kunnen ook tot *waerkkarren* worden gebruikt, door het wegnemen der hoepels. De vaste huiven zijn meest van geolied linnen. De weelde heeft er raampjes op zijde in doen zetten, maar de bakken der boerenkarren staan noch op veren, noch op riemen. Het onderscheid tusschen *sjees* (chais) en *speelkarre* bestaat daarin, dat de *sjees* eene lederen kap heeft, die opgeschoven kan worden, de *speelkarre* vroeger eene losse, doch nu meestal vaste huif. Staat de lederen kap vast, dan heet zulk een rijtuig sjeeskarre. Alle *sjeezen* en *karren* staan op breed spoor dat Vlaôms spoor genoemd wordt.

Karrekot. Z. N. Het gebouw, waarin men de karren zet.

Kas, meerv. kassen. Z. N. De zijstukken van den boerenwagen.

Kativig. B. N. Ziekelijk. It. *cattivo.* Spaansch *cativo*,

cativa, mann. en vrouw. *Infelix*, *aerumnosus*. Fr. *chétif*, ellendig. Men vindt dit woord in verschillende vormen in het rijmwerk Van den Levene ons Heren gebruikt. Zie De Jager, Versch. bl. 182. Kil. heeft »kattijf, katijvigh." In de aanteekening staat, dat Huydec. geschreven wil hebben »keityf" en het afleidt van een slecht Lat. woord *cadivus*. Evenwel komt *cadivus* bij Plinius voor en beteekent *afgevallen*.

Kavalje. Z. N. Gez. *Èn* kavalje of *èn oue* kavalje. Een oude en vervallen boel. Kil. »Kavalie, kraecke. *Domus ruinosa*."

Kaveloten. Werkw. Verruilen. Van *kavel* en *kavelen*. *Kavelen* is met de kavel (kabel) meten. Zie Kil. op »Kavel."

Keep. Zie Iisje.

Keete. Zie Ues.

Kèrnoffel. Z. N. Nagelbloem, angelier. Fr. *giroflée*. Kil. »Garoffelbloeme, ghenoffel — Ital. *garofolo*."

Kesiin, kesine. Z. N. Neef, nicht. Meest alle boeren en boerinnen gebruiken dien titel jegens elkander. Fr. *cousin*, *cousine*. Doch *neef* en *nichte* wordt ook wel gebruikt.

Kestekkès. Z. N. Gez. *In de* kestekkès *zitten*, d. i. sukkelen.

Keu. Z. N. Wordt eene enkele keer voor een varken gebruikt. Kil. »Kudde — *Porcus*" en in de aanteekening »in Gelria nunc *keun*."

Keuken. Zie Ues.

Keus. Z. N. Vrouwenrok. Heeft overeenkomst met *keurs*, over hetwelk de Heer Oudemans handelde in het Mag. van Ned. Taalk. I. 114 en volgg.

Ki, meerv. kiën. Z. N. Kiem, kiemen. Gez. Kiën *van de meê*, d. i. Kiemen van de meekrap.

Kibagge. Zie Bagge.

Kiis kas ki opia. Gez. (tegen kinders) *'K zà je geven vo je* kiis kas ki opia, d. i. Ik zal je op de billen slaan.

Kladiteren. Werkw. Wordt gebruikt van het gesprek van iemand, die alle nieuwtjes kinderachtig aanbrengt. V. d. gekladiter. Een zoodanig gesprek. Kil. »klateren. *Strepere*" van »klater, ratel — *sistrum.*"

Klaransie. Z. N. Aanstalte, begin. Gez. Klaransie *maôken*, d. i. Aanstalte, voorbereidselen maken.

Klavier, meerv. klavieren. Z. N. Gemeen woord voor hand. Gez. *Ze slaôn over al un* klavieren *in,* d. i. Zij slaan in alles hunne handen. Van klaauw, *ungula.* Kil. »klauwiere — *clavus aduncus.*"

Kleftrig. B. N. Kleverig. Kil. »Kleve — *Viscus, gluten.* Germ. *kleb.* Ang. *klevve*, *glevve.*"

Kleis of klein. Z. N. Kleinigheid. Gez. *'K aen èt voor èn* kleis *gekocht*, d. i. Ik heb het voor eene kleinigheid gekocht. *'T is maôr èn* kleis, d. i. 'T is maar eene kleinigheid.

Klets. Z. N. Kleinigheid (met verachting) *'T is èn* klets, d. i. Het is eene kleinigheid, en *'T is èn eele* klets. Het beteekent niets. Kil. heeft het in eene andere beteekenis: »Klets, kletse. *Ictus resonans.*" *Klets* is hetzelfde als: *kluts*, *klutsje.*

Klitig. B. N. Vochtig, b. v. *De grond is* klitig, d. i. De grond is vochtig. Kil. »Klijte, klijt — *Argilla.*"

Klodde, meerv. klodden. Z. N. Oneffenheid. Gez. Klodd' *in 't aôr*, d. i. Eene klis, verwarring in het haar. Klodden *te betaôlen*, d. i. Schulden te betalen. *Dà kommen nog oue* klodden *vo dèn dag,* d. i. Daar komen nog oude schulden voor den dag.

Kluetspeler. Z. N. Grappemaker. Voor kluchtspeler. Kil. » Kluyte — kluchte. *Ludicrum.*" Brill. Holl. Spraakl. bl. 46 ; »De lettervereeniging *uch* ging in

een paar woorden in *ui* over, te weten: in *fruit* van fructus, d. i. vrucht, *kluit* voor *klucht*." Zie voorts bl. 766 ald. en De Jagers Proeve over de Werkw. bl. 253.

Kluts. Z. N. Eene kleine hoeveelheid van het een of ander in eenen zak. Gez. *Èn* kluts *appels, peren*, enz.

Knak. Bijw. Knak *over ies ziin*, d. i. iets kwalijk nemen, niet te vreden zijn over iets.

Knecht. Z. N. Als er twee zijn, wordt de voornaamste *de* groote, de andere *de* kleine *knecht* genoemd. Zijn er drie, dan heet de eerste groote *knecht*, de tweede, tweede *knecht*, de derde kleine *knecht*, met den scheldnaam van knevelsteker.

Kobi. Z. N. Soort van roofvogel, met bruinzwarte veren en breeden geelkleurigen kop.

Kodde, meerv. kodden. Z. N. De staken van het hout, die te dik zijn om voor boonstaken te dienen, doch gebruikt worden voor tuinstaken, of om te verbranden. Kil. »Kodde — kudse, kodse. *Clava nodosa, stipes nodosus*."

Koebeest of koebeeste. Z. N. Koe. Ook beest of beeste alleen genoemd. Gez. *Èn schoone* beeste, d. i. Eene schoone koe. *Oeveel* beesten *ei je?* d. i. Hoevele koeijen hebt gij? Paerden en beesten, d. i. Paarden en koeijen.

Koejer, koejewachter. Z. N. Die de koeijen wacht.

Koeskoes. Bijw. Dooreen gemengd. Gez. *Alles* koeskoes *do mekandren*, d. i. Alles door elkander gemengd. Voornamelijk van verschillende spijzen dooreen gemengd. Lijst van Groningsche woorden in het Taalk. Mag. II. 337: »*Koeskas*, alles dooreen."

Koffi koken. Koffij zetten. Meestal filtereren de boeren de koffij niet, maar doen een weinig koffij op eene groote massa water en koken die fiks door.

Kooje. Z. N. Drift. *Èn* kooje *koejen*. Eene drift koeijen.

Kop, meerv. koppen. Z. N. Knop, knoppen. Gez. *Dèn boom begint* koppen *te krigen*, d. i. De boom begint knoppen te krijgen.

Koppespinne. Zie Spinnige kop.

Korte maônd. Z. N. Februarij.

Kortrok. Z. N. Eene soort van mans buis met eenige ruimte van achteren.

Kortvliken. Werkw. Kortwieken — Gekortvliikt, gekortwiekt. Kil. »Kort-vlerken, kort-vloghelen."

Kortzak. Z. N. Een zak, waarin men kort gesneden eten voor de paarden bergt.

Korvé. Z. N. Karwei. Fr. *corvée*.

Kou. Z. N. Koude. Gez. *'T gaôt èr èn* kou *deur*. Het gaat er goed door, het vordert veel. Dit gezegde is afkomstig van de scheepvaart. De schepen toch vorderen grootendeels door den wind. De wind geeft koude, vandaar wordt een windje, een koutje, en een felle wind eene knappe of fiksche of stevige kou genoemd.

Kraaipeer. Z. N. Rietpeer, in Holland.

Krakken. Werkw. Knakken. Gez. *Èn blomme* krakken, d. i. Eene bloem knakken. Frieseman teekent het woord *krakken* wel op, doch alleen als een onzijdig werkwoord en hier wordt het ook als bedrijvend gebruikt.

Kribbe. Z. N. Gez. *De* kribb' *is èr oog*, d. i. De krib is er hoog. Het wil zeggen: men leeft er zeer zuinig. Het spreekwoord is ontleend van die paarden, welke eene hooge krib hebben en daardoor moeijelijk bij hun eten kunnen komen.

Krimèltje. Z. N. Een stukje. Gez. *Èn* krimèltje *vier*, d. i. Een stukje vuur. Zoo ook *èn* krumèltje voor een kruimeltje. — Krumelen beteekent in eene overdragtelijke beteekenis: Iets nietig behandelen. Bij Frieseman vindt men *kriemelen* en *kruimelen* afzonderlijk,

en het eerste vertaald door *cessare*, het tweede door *friare*, *conterere.* Naar mijn oordeel zijn *kriemelen* en *kruimelen* zeer verwant.

Kroute, krets. Z. N. Kraauwaadje. *Krausel* leest men in den bijbel, Deut. XXVIII. 27: »De Heere sal u slaen met sweeren van Egypten — ende met *krausel*: waervan ghy niet sult konnen genesen worden." Kil. »Krauwsel, krauwagie — *Pruritus* — *Scabies.*"

Krunagel en krunagel-boomtje. Z. N. Sering. Kil. »Kruyd-naghel, groffel-naghel. *Caryophyllon.*"

Kwar. Z. N. Kwast in het hout, *nodus.*

Land. Z. N. In plaats van iemand uit het land van Hulst, uit het land van Axel, zeggen de boeren: *een* land *van* Ulstenaôr, *een* land *van* Axelaôr. Die uitdr. wordt als één woord beschouwd: Landvanulst, Landvanaxel en dan krijgt men de gewone verlenging, zoo als van *Utrecht*, Utrechtenaar, zoo ook *Landvanulst*, Landvanulstenaôr. Verder strekt men die verlengingen niet uit en zegt niet *Landvangoesenaôr* enz.

Langen. Werkw. Krijgen. Wordt gezegd van iets, dat niet dadelijk onder het bereik valt, b. v. dat verborgen is of ophangt. Dus van *lang*, zich *verlengen.* Groningerlandsch »langen", Deensch »lange." Zie Mag. van Ned. Taalk. N°. 2. bl. 98. De boeren zeggen ook *èn paerd* langen, voor halen.

Lapje. Z. N. Gez. *Vlak vo 't* lapje, d. i. Vlak voor den wind. *Lapje* voor *zeil*, dus de wind vlak voor het zeil.

Lebreken. Werkw. Ziekelijk zijn en een gevoel hebben, alsof alle leden verslapt zijn. Het zal dus afkomen van *leden* en *breken.*

Leiste, meerv. leisten. Z. N. Leidsel, leisel. Ook vindt

men *leis* en *leisen* gebruikt. Zie dit woord in Friesem. »Leis, *habena.*" Doch meermalen gebruikt men hier line, d. i. lijn.

Ligt. Z. N. De long van het slagtvee. Kil. »Lichte, lichte lever, longer, loose — Ang. *lighte.*"

Liib. B. N. Wordt gebruikt van stoffen, bijv. linnen, katoen enz. die dóórhangen met eene verzakking aan den anderen kant, als men den eenen kant strek houdt.

Liink, meerv. liinken. Z. N. Vuile strepen, voornamelijk in het ondergoed. Onderscheiden van liemen daarin, dat deze laatste niet altijd door vuilheid veroorzaakt worden, maar van afschaven enz. Kil. »Lijnckse, linckse, lijnckseme — lincke. *Vibex.*"

Linen. Werkw. Met eenen stok in den dweil den grond schuren. Het wordt tegenover *dweilen* gesteld, d. i. wanneer men met den dweil in de handen den grond schuurt.

Linen. Z. en B. N. Linnen, lijwaad. Kil. »Lijnen. *Linteus*, *lineus*" van »lijn, vlas". Zie De Jager, Taalk. Handleiding van den Bijbel. »Lijnen, linnen, Deut. XXII. 11: Ghy sult geen kleet van gemengde stoffe aentrecken; wollen ende *lijnen* te gelijck. Zoo ook Richt. XV. 14, Joann. XIII. 4 en meer plaatsen. Het woord is van *lijn*, dat bij Kil. voorkomt voor *vlas.* Lat. *linum.* Fr. *lin.* Wij zeggen nog *lijnwaad* voor *linnen gewaad,* welk linnen van *lijnen* verbasterd is."

Luiwammes. Z. N. Luiaard. Van *lui* en *wammes* (wambuis). *Luibuis* vindt men in Frieseman onder *lui.*

Luse-kam. Zie Kam.

Maelk. Z. N. Melk. — Maelkbogt. Z. N. De melkplaats. De plaats, waar de koeijen bijeen worden gedreven om gemolken te worden; deze plaats is omheind.

Maennen. Werkw. Mennen, besturen. Gez. *Taerve, gaerste* maennen, d. i. Tarwe, gerst van het land naar de schuur voeren. *Maennen* is eigenlijk de paarden besturen, maar de uitdrukkingen: *an 't* maennen *ziin, i is an 't* maennen enz. worden alleen gebruikt voor het binnenvoeren van den oogst, niet voor mist op het land brengen, ploegen, enz.

Maensekinders. Tussch. Een uitroep van verwondering.

Magoggel. Z. N. Wordt gebruikt voor een dik en log mensch, voornamelijk in de uitdrukking: *moeder* magoggel. Waarschijnlijk is 't woord verwant met moggel, hetwelk bij Frieseman verklaard wordt door een dik, vet kind.

Mamme. Z. N. Uijer der dieren. Kil. »Mamme, borste. *Mamma.*"

Manteline. Z. N. De mantel der boerinnen. Fr. *manteline*, vrouwen schoudermantel.

Marote. Z. N. Gez. *Op zèn* marote, d. i. Op zijnen gang. Van een paard, dat wat onhandig liep, heb ik hooren zeggen: *'T zà wae beteren, as i ès op zèn* marote *is*, d. i. Het zal wel beteren, als het eens goed aan den gang is.

Mé dat. Voegw. Dewijl. Gez. *'K kan 't ni doene,* mé da *'k ies anders moe doene*, d. i. Ik kan het niet doen, dewijl ik iets anders moet doen. — *Met dat* vindt men in de beteekenis van *toen, zoodra als*, Stat. Overz. v. d. bijbel, Gen. XXXII. 2: »Ende Jacob seyde, *met dat* hyse sach." Zie verder De Jager, Taalk. Handl. op de woorden *met dat.*

Medeen, mèt dèn deen en zoo medeen. Bijw. Dadelijk.

Mee. Z. N. Meekrap. Kil. heeft zoowel *mee* als *meekrappe*, en noemt *mee* de plant, *meekrappe* den wortel dier plant.

Meiën. Z. N. Takken van de haagstruik, aldus genoemd, omdat zij gewoonlijk in het begin van Mei bloeit. De boerejongens zetten gewoonlijk den eersten Mei takken van die struik aan de woningen van hunne meisjes, om haar eer te bewijzen. Mr. J. H. Hoeufft, Verouderde woorden in den Staten-bijbel, Taalk. Mag. II. 435 : »*Meijen* voor takken. Marc. XI. 8: »Sommige hieuwen *meijen* van de boomen.'' Zie het woord bij Kil. en mijne Proeve van Bredaasch Taaleigen, bl. 385—387.''

Mekker, meerv. mekkers. Z. N. Dus worden genoemd de boerejongens, die zondags namiddag thee komen drinken bij de boeremeisjes en haar hun hof maken.

Mekker. Z. N. Die zijn deeg om te bakken bij den bakker brengt. Gez. *Op oogtiën bakt i ni vo de* mekkers, d. i. Op feestdagen bakt hij niet voor degenen, die zelf kneden, maar alleen om te verkoopen.

Mèsanden. Werkw. Mishanden. Gez. *'T* mèsan *ni.* Het komt er niet op aan.

Mier. Z. N. Gez. *Aergèns* mier *an aen*, d. i. Aan iets hekel hebben. — Mieren. Werkw. Gez. *Aergens over* mieren, d. i. Kwaad, nijdig over iets zijn. — Mierig. B. N. Kwaad, nijdig. De woorden komen van mier, *formica.* Zie Taalk. Mag. I. 318 en III. 47.

Minne. Z. N. Baker. — Minnen. Werkw. Voor baker uitgaan. Gez. *Ze gaôt uet* minnen, d. i. Zij gaat voor baker uit. — Zuegminne. Z. N. Min, zuigmin, zoogmin.

Mis. Z. N. Mest. — Missen. Werkw. Bemesten; v. d. mis*wagen*, *voer* mis, enz. Kil. »Mest, mist, mesch. *Stercus* — Germ. *mist:* Sax. *mess.*''

Misel, miseltje. Z. N. Een weinig, weinigje. Gez. *Èn* miseltje *vier*, *wiin*, enz. d. i. Een weinigje vuur, wijn, enz.

Mitje. Z. N. Zie Bitje.

Mitje. Z. N. Meter, petemoei.

Moerig. B. N. Los. Gez. *De grond is* moerig, d. i. De grond is los. Bij Frieseman vindt men *moerig*, gelijk aan slijkig, moerassig.

Monkelen. Werkw. Grimlagchen van genoegen. Kil. »monckefroyen. *Vultu composito et severo ridere, subridere*" en »monckelen. *Mussitare, susurrare.*" Het komt af van *mom*, een masker.

Motsig. B. N. Mottig, morsig.

Mul, mullig. B. N. Los. Mullige *grond*, losse grond. Kil. »Mul. Fland. ghemul. *Pulvis.*" In de aanteekening op Kil. staat dat *mul* alleen overig is in de uitdrukking »Turfmul." Onjuist, want men heeft ook *mul* der mee.

Mustèrd. Z. N. Mutsaard, mutserd.

Muten. Werkw. Het ruijen der vogelen. Kil. »muyten. *Mutare. — Plumas in aviariis amittere sive mutare.*"

Naôisel. Z. N. Naaiwerk.

Naôst. B. N. Gez. *De* naôste *weke*, d. i. De volgende week.

Naô en naôr. Voorz. Na en naar. Als deze woorden eene beweging naar eene plaats uitdrukken, worden zij gebruikt naar dat er een klinker of medeklinker op volgt, b. v. *I gaô* naôr *Axel*, d. i. Hij gaat naar Axel, *I gaô* naô *Zaômslag*, d. i. Hij gaat naar Zaamslag. Zoo ook in den zin van volgens en achter, als: naôr *im* en naô *Klaôs*. (Hetzelfde heeft plaats met daôr, b. v. daô *kommen ze* en daôr *ei je ze* (daar hebt gij hen). De Jager meldt in het Taalk. Mag. I. 61, dat *na* en *naar* oorspronkelijk hetzelfde is, de verschillende beteekenissen onderling zeer verwant zijn, en de oude schrijvers naar de welluidendheid, dan eens van het eene, dan van het andere gebruik gemaakt hebben.

Negenste. Rangtelwoord. Negende. Zoo ook zeven-

ste, elfste, twaôlfste. De Jager brengt in zijne Taalk. Handl. tot de Stat. Overz. des Bijbels op het woord »elfste" voorbeelden uit den bijbel bij van *vijfste*, *sevenste*, *negenste*, *elfste* en *twaelfste*, en uit andere schrijvers *tweeste* en *tienste.*

Neut, neutje. Z. N. Een stuk, end van kaarsen. Gez. *Èn* neutje *kaers*, d. i. Een end kaars.

Nidig. B. N. Nijdig en moedig. Gez. *I eit èn* nidig *aerte*, d. i. Hij heeft een moedig hart.

Nikke. Z. N. Nek. Kil. »Nick, neck."

Nikkestaert. Z. N. Eene hoos. 't Komt af van den staart des Nikkers. *Nikker* is Duivel.

Nivèrs. Zie Ivèrs. Kil. »Niewers, nieuwaers = ne iewaers."

Niwejaôrsmaond. Z. N. Januarij.

Note. Z. N. De gesteldheid, de aard van het land. Gez. *De* note *van 't zaôland is beter vo taerve as die van 't gaeste land*, d. i. Het land, waarop het vorige jaar koolzaad gestaan heeft, is beter voor tarwe, dan het land, waarop het vorige jaar gerst heeft gestaan.

Oersel. (horzel) Z. N. Groote, harige bij, anders *hommel* genoemd, dat bij de boeren hier niet bekend is.

Oest. Z. N. Oogst. De woorden *oegst* en *oest* worden bij Frieseman gevonden.

Ollebollig. B. N. Hol en bol, b. v. *De weg is* ollebollig, d. i. De weg is met hoogten en laagten. Vergelijk De Jager in het Taalk. Mag. I. 49: »Over hol over bol vallen."

Olm. Z. N. De algemeene naam voor den boom, dien de Hollanders dikwijls *ijp* noemen.

Ommedebi. Bijw. Om en bij, omtrent.

Ommedeweer. Bijw. Even, dadelijk. Gez. Ommedeweer *zà 'k trugkommen*, d. i. Dadelijk zal ik terugko-

men. *'K ga ès* ommedeweer *uet*, d. i. Ik ga eens even uit. Van om en weder. Geldersch. *Hen en weer*, even, gedurende eenige oogenblikken. Zie Taalk. Mag. II. 416.

Ontiïg. B. N. Ongeschikt. Gez. *'T is tèr maôr* ontiïg, d. i. Het is maar eene slechte of ongeschikte plaats. Kil. »ontijdigh. *Intempestivus*, *importunus*."

t' Oope loopen. Werkw. Te hoop loopen, stollen, b. v. van melk.

Opdoen. Werkw. *Èn kind* opdoen, d. i. In het pak doen.

Opgeweert. Voorz. Behalve, uitgezonderd. Gez. *Dèn oest staô goed*, opgeweert *de boonen*, d. i. De oogst staat goed, uitgezonderd de boonen.

Opmonteren. Werkw. Opbeuren, opknappen. Gez. *Ze* montert *èm wat* op, d. i. Zij beurt hem wat op. *I is veel* opgemonterd, d. i. Hij is veel opgebeurd, opgeknapt; Hoogd. *ermuntern*.

Opslag. Z. N. Hetgeen opkomt van het gevallene zaad na het rooven van den oogst.

Opsolveren. Werkw. Opschepen, belasten. Gez. *I is daô mé* opgesolverd, d. i. Hij is daarmede opgescheept, belast.

Opsteken. Werkw. Stil heen loopen. Gez. *I* steekt *èt* op, d. i. Hij loopt heen. *I eit èt* of *is èt* opgesteken, d. i. Hij is stil heen geloopen of met de noorderzon verhuisd.

Orenbeeste. Z. N. Oorworm. Van *horen* en *beest*.

Orrel. Z. N. *Dèn* orrel *steken*, d. i. Beleedigd zijn. *Horrel* beteekent stoot, oneenigheid.

Ossig. B. N. Lomp. Van *os*.

Over. Bijw. Vóór. De boeren zeggen altijd *over* in den verledenen tijd in plaats van *vóór*, b. v. *I is* over *veertien daôgen vertrokken*, enz. Kil. »over veel jaeren — *Multi sunt anni cum*" — »over langhe — *Jam pridem*."

Overboffen. Werkw. Overbrassen; doch het komt voor in de bedrijvende beteekenis, namelijk te veel eten geven. Men vindt ook gebruikt *verpoft*, die te veel gegeten heeft.

Paerdewachter. Z. N. Kwikstaart. Eene soort van vogels, die zich veelal bij de paarden ophoudt.

Pa'erdrig. B. N. Zegt men van merriën, zoo als *tuchtig* van koeijen en geiten.

Paje. Z. N. Iets dat in verscheidene termijnen betaald wordt. Gez. *I weunt op èn* paje, d. i. Hij woont in een huis, dat hij gekocht heeft en in gedeelten betaalt. Zoo wordt ook pajement gebruikt voor betaling in gedeelten. Gez. *I betaôlt in* pajementen, d. i. Hij betaalt bij gedeelten. Van het Fr. *paye*, *payement*. Kil. »Paye. *Pensio*, *solutio*."

Paleuter. Z. N. Iemand die weinig doet, maar veel wauelt of wawelt. Komt overeen met *leuteraar*, cessator.

Paljas, paljasse. Z. N. Bestrood stal. Gez. *De* paljasse *maôken*, d. i. Het stal bestrooijen. *I slaôpt op èn* paljasse, d. i. Hij slaapt op stroo, ook op eene stroomatras. Komt van het Fr. *paillasse*.

Palje (de) *van de mee*. Z. N. Het groene, het loof van de meekrap. Komt v. het Fr. *paille*. Kil. »Palie — *Palea*."

Pé, meerv. péën. Z. N. Peen, wortel.

Perse. Z. N. Perzik. Kil. »Perse, persick — *Malum persicum*."

Peuk, meerv. peuken. Z. N. Vodden. In Holland wordt een onzindelijk vrouwmensch wel eens *vuilpeuk* genoemd.

Pierwurm. Z. N. Een scheldnaam voor een mager kind. Het woord is zamengesteld uit twee woorden van gelijke beteekenis: *pier* en *worm*. Kil. »Pier, pierworm. *Lumbricus*."

Piest, meerv. piesten. Z. N. Dikke stukken, zoowel van

brood als vleesch; soms wordt er het bijv. naamwoord *dikke* bijgevoegd. Mogelijk komt het van het Fr. woord *pièce.*

Pile. Z. N. Eene tamme eend. De wilde wordt *endvogel* genoemd.

Pitje, pit. Z. N. Peet, peetoom. Kil. heeft »Pete" mannelijk en vrouwelijk.

Pizel. Z. N. Eene plaats in de schuur, om gedorscht graan of zaad te bergen. Deze wordt afgesloten en vervangt de graanzolders. Kil. heeft »Pijseel. Zeland. *Theca vestiaria.*" Zie voorts het Taalk. Mag. I. 176.

Plamooten. Werkw. Drukt iets meer uit dan verfrommelen of verkreukelen, dewijl het vuil maken van het goed hiermede tevens begrepen wordt. Dus Frieseman: »Plammotten, b. w. bij letterverplaatsing van het oude woord *palmotten*, palmis vel manibus dedecorare, turpiter manibus pertractare, manibus sordidis inquinare." Kil. »Palmmotten — *Palmis dedecorare.*" De Brune (Bancketwerck, I. 335) schreef *palmoten:* — »ongansch vleesch, dat door veel kocks *gepalmoot,* in veel schouwen geroockt en in veel waters gheweykt is." Bekker en Deken (Willem Leevend, II. 26) hebben *plamoten:* »Zy hoort hier een woord en zy vangt daar een woord — — dan gaat zy heen en rommelt en klutst dit alles in haar harssenvat tot hakmoes; met dat *geplamoot* komt zy en presenteert het," enz.

Plankier en bochtplankier. Z. N. De steenen stoep, die langs de stallen loopt en dezelve van den bocht scheidt. Aan de zijden van den bocht zijn diep in den grond planken geplaatst, om het uitwijken der steenen te beletten. Mogelijk komt daarvan de naam *plankier.* Kil. »planckier. *Coassatio.*"

Plaôt. Z. N. Schol, een platte zeevisch. Van dat platte is de naam van *plaat.* Vergelijk het spreekwoord: Hij

droomt van schol en eet gaarne platvisch. Hoeufft in het Taalk. Mag. I. 253, zegt, dat *de schollen* in het oud Nederlandsch heetten *pladijzen*, in het plat Brabandsch *plôddeisen*, in het Hoogduitsch *plateisen*, bij Ausonius *platessa*, in bastaard Latijn *platesia*.

Platine, meerv. platinen. Z. N. gelijk bloke. Z. N. Muil op houten blok. Kil. »Plattijn. *Calo — calceus ligneus — βλαῦται, crepidae.*" Passow teekent in zijn Gr. Lexicon op het woord βλαύτη aan, dat deze soort van schoenen alleen de zolen bedekte en dat de Romeinen ze gebruikten te huis en bij gelegenheid van maaltijden; hij verklaart het door *pantoffel*.

Plattezeug. Z. N. Van *plat* en *zeug* (het wijfje van een varken). Een platte borstel. Ook noemt men platte zeugen die langwerpig ronde, blaauwe en platte diertjes, welke zich veelal op vochtige plaatsen aan de muren en tusschen de reten der planken ophouden, elders *pissebedden* geheeten.

Plavues (plavuis). Z. N. Plavei, plaveisteen. Steen om de huizen te bevloeren. De boerewoningen zijn meest alle geheel met deze steenen bevloerd.

Poelje en jonge poelje. Z. N. De hoenders, die beginnen te leggen; zij houden dien naam tot dat zij eenigen ouderdom hebben gekregen. Komt van het Fr. *poule*, hen. Kil. »Poelie. *Gallina*. Gall. *poulle.*" »poellie — *Gallina juvenca* — Gall. *poulette.*"

Poke. Z. N. Buik. Gez. *Piin in de* poke, d. i. Pijn in den buik. — Pookzak, d. i. Dikbuik. Kil. »Poke, poksack. *Saccus cilicinus*. Gall. *poche:* Ang. *poke.*"

Pompernikkel. Z. N. Slag, stoot, voornamelijk op den neus. De Jager, in het Taalk. Mag. dl. I. bl. 64, verklaart het door een »zwart hard Westfaalsch brood" en leidt het af van den naam van zekeren Westfaalschen bakker »*Nicolaas Pumper.*"

Poppe. Z. N. Kruiden in eene flesch afgetrokken op water of jenever. Gez. Vr. *Gebruekt i ivers iis vo zèn ziekte?* Antw. *Jaô, i driinkt van èn* poppe, d. i. Vr. Gebruikt hij ook iets voor zijne ziekte? Antw. Ja, hij drinkt van afgetrokken kruiden. Zoo heeft men galpoppen enz. De poppen worden meestal door ronddragers verkocht.

Poter. Z. N. Gez. *I is èr* poter *en burger*, d. i. Hij is er alles of hij is er altijd. *Poter* voor *poorter*. Kil. »Poorter, borgher."

Pot nat. Z. N. Gez. *'T is èn aôrdege* pot nat, d. i. Het is een lastig mensch. Hier en elders zegt men *het is één potnat*, om van twee zaken of personen aan te duiden, dat zij tamelijk gelijk zijn. Bij Weiland komt *poteten* voor in den zin van iemand, die niet veel waarde heeft.

Potwuiten. Z. N. Een scheldnaam voor een aankomend meisje.

Pou. Z. N. Het geslacht der paauwen, — poueindrik, een mannetjes paauw, — pouoender, paauwin.

Priem. Z. N. Breinaald. Kil. »Priem. *Stilus, acus.*"

Prigelen. Werkw. Krengen, zeer naauw dingen, hetwelk men hier kringelen uitspreekt. *Priegelen* beteekent gewoonlijk met eenen stok slaan. Van het Duitsch *prügeln*. *Priegel*, stok, Duitsch *prügel.*

Prioen. Z. N. Belooning. Lat. *praemium.*

Puet. Z. N. Kikvorsch. — Puetslokker. Eene soort van groote en magere paling, die zich met kikvorschen voedt. Van daar een scheldnaam voor een mager mensch. Kil. »Puyt. Fland. Zeland. Vorsch. *Rana.*" Zie De Jager in het Taalk. Mag. I. 175, op het woord »puut." Hoeufft zegt in het Taalk. Mag. I. 254, dat *pute* of *puit* geen uitsluitend Zeeuwsch woord is, zooals zou blijken uit *puit-aal*, welke volgens hem dien naam heeft, omdat de kop van dien visch naar

een' kikvorsch gelijkt. *Pute* is in het Brem. Nieders. Wörterb. Th. I. S. 32 een *visch* die zich in poelen en moerassen ophoudt. Zie verder Hoeuffts aant.

Put. Z. N. Zoowel in de gewone beteekenis, als ook voor vijver, welke soms *vivèrt* genoemd wordt.

Raenne. Z. N. Renbaan. Eene afgeslotene plaats voor dieren om in te loopen. Gez. *Deur de* raenne *mesten* d. i. zoo uitmageren dat men wel door de omheining van de renne kan. Het spreekwoord is van de hoenders ontleend.

Rantantren. Werkw. Onder handen nemen. Gez. *Iemand duchtig* rantantren, d. i. Iemand duchtig onder handen nemen.

Ree. Z. N. Gez. *De boel over de* ree, d. i. De boel in de war, over hoop.

Reef. Z. N. Rijf, hark. Kil. »Ryve. *Rastrum.*" en van daar reven, werkw.

Reefkam. Zie Kam.

Reeën. Werkw. Kammen. Verwant men *reven.* Groningsch. Taalk. Mag. IV. 682: »Redkam, een *roskam. Hij heeft hem het haar doorreed*, hij heeft hem doorgekamd, d. i. de waarheid gezegd." De Jager voegt er bij »Halbertsma: *Reidekamme*, kam. *Reyen*, kammen. *Uutreyen,* uitkammen; *reen*, kammen; *oetreen*, uitkammen."

Regelet. Z. N. Liniaal. Fr. *règle*, *réglet.*

Regtswaerd. Z. N. Doch meestal als bijwoord van regtswaerd. Eigen neef en nicht. Kil. »recht-sweer. *Patruelis*, *sobrinus*, *consobrinus*, *amitinus: consanguineus*, *germanus.*"

Resteel. Z. N. Ruif. Houten traliewerk, boven de krib der paarden, waarin men hun 't hooi voorwerpt.

Revelaôr. Z. N. Lijnzaad dat van de Oostzee komt,

en revelaôrskind, het eerste zaad, dat hier van dat lijnzaad gewonnen is. Denkelijk van *Revel*, eene stad in Lijfland.

Roepaerd. Z. N. Het paard dat aan den regterkant van den dissel ingespannen is en door het handpaard (andpaerd) geleid wordt. Kil. anders »roed-peerd, roey-peerd. *Equus sinister in curru: equus sinisterior.*"

Roojonk. Z. N. Roodvonk. Kil. »rood-ionck, rood-hond, rood-ioock, rood-vonck."

Rote. Z. N. Reek. Denkelijk van het woord *rot*, dat voornamelijk in de krijgsdienst gebezigd wordt.

Rouaôje, voor *rouwaôdje*. Z. N. De ruwe boel op eene verkooping. Van *ruw* en den uitgang *aadje*. Kil. »rouwagie, ruychte."

Saensejuen. Z. N. Kruiswortel. Fr. *Gentiane*. Lat. *Senecio*.

Schabernak. Gez. *Op* schabernak *gaôn* d. i. Klaploopen. Taalk. Mag. II. 340, Groningsch: »*Schaverdebonk*, in de spreekw. *op schaverdebonk loopen*, d. i. ongenood en onbeschaamd het een of ander zoeken op te doen" en de aanteekening van De Jager. Kil. »*schaven*. Impudenter et inverecunde petere, parasitari; *schavernacken*. Parasitari." De uitdrukking *schaverdebonk loopen* is ook elders gebruikelijk.

Schabouelik. B. N. doch meest Bijw. Haveloos. Gez. *I ziet èr* schabouelik *uet*, d. i. Hij is slecht, haveloos gekleed. *Die boel ziet er* schabouelik *uet*, d. i. Die boel ziet er slecht uit.

Schadeelig. B. N. Schadelijk.

Scharlinks. Bijw. Schrijdelings of schrijelings, met de

beenen wijd van elkander. Kil. »scherdelinck, schrijdelinck. *Divaricatis et distentis pedibus*" van »scherde, schrede."

Scheel, meerv. schelen. Z. N. Deksel van een' schotel of schaal. Dit woord komt overeen met *schel* of *schil*, hetwelk een hol ligchaam of bekleedsel is, dat iets anders omgeeft en bedekt, zoo als: de appelschel, de schillen van het oog, welke laatste hier *oogschelen* genoemd worden. Kil. »Scheele, scheyle, scheedel, scheydel. *Vertex capitis.*"

Scheuken. Werkw. Zich tegen iets aanwrijven wegens jeukte.

Scheul. Z. N. De dop der erwten. Scheulaert. Z. N. Peul.

Scheutelderie. Z. N. Voor hetgeen men gewoonlijk bordewerk noemt; alles wat tot schotels en borden behoort.

Scheuteleten. Z. N. Middag-eten.

Schikken. Werkw. Rekenen. Gez. *I* schikt *èt op zoo veel*, d. i. Hij rekent dat er zoo veel is, of dat het eene zoodanige waarde heeft.

Schoeffel. Z. N. Schoffel, werktuig om te wieden. Staten-overz. v. d. bijbel, Exod. XXVII. 3: »Sijn *schoefelen*, ende sijn besprengbeckens." Doch V. d. Palm vertaalt dit woord door »schop." Kil. »Schoeffel. *Pala*. Germ. *Schauffel: schovel.*"

Schotzèn-drie. Z. N. Een boerendans.

Schou. Z. N. Schoorsteen. Bij Frieseman »Schouw, een boeren schoorsteen." Kil. »Schoude, schaude, schouwe, schauwe. *Caminus*". Hij voegt er bij »*chaude* Gal. *calidus* dicitur."

Schrappen of schrabben. Werkw. Braauwen in het spreken.

Schrepel. Z. N. Een werktuig om te wieden. Kil. »Schrepen. Fland. *Radere.*"

Schrobben. Werkw. Wrijven. In Holland zegt men daartegen boenen. Kil. »Schrobben. *Scalpere*, *scabere*.'

Schulfer. Z. N. Schilfer, schelfer.

Seffèns. Bijw. Tevens. *Seffens* wordt in Frieseman gevonden en gelijk met *teffens* en *tevens* gesteld. Kil. heeft »Seffens."

Sichtens. Bijw. Sedert. De Jager teekent in zijn Taalk. Handl. tot de St. Overz. des Bijbels, bij het woord *sint* op: »Op velerlei wijzen vindt men dit woord bij de vroegere schrijvers gebezigd. Het Taalk. Woord. vermeldt *sinds*, *sint*, *sindert*, *sident*, *sedert*, *sicht*, *sichtens* en *sichtent*. Men kan daar nog *sidert*, *siden*, *snident* bijvoegen, die bij Maerl. voorkomen, zie Sp. Hist. III. 41 der Inl."

Sikeneurig en sikkeneurig. B. N. Twistziek. Komt van het Fr. *chicaneur*, haarklover, muggezifter.

Sikkepitje. Z. N. Een weinigje. Groningsch. Taalk. Mag. IV. 684: »Sikkepitje, *geen sikkepitje waard*, dat is *niets* waard."

Sint Jans beraôd. Dit is eene uitdrukking, welke gebruikt wordt jegens de vlasboeren, die hier te lande land pachten om te bezaaijen met lijnzaad en daarvoor eene som bepalen tot het beraad op sint Jan (24 Junij), wanneer zij komen zien, hoe de oogst staat, en zoo die op den bepaalden tijd (24 Junij) slecht staat, dingen zij van de som af, of laten den oogst loopen. Hier tegenover staat stik sta vast. *Sint Jans beraôd* voor: het beraad op den dag van den heiligen Johannes.

Sittebitje. Z. N. Een verkleinend woord van *bitje*.

Slameur. Z. N. Slommer. Kil. heeft in dezelfde beteekenis de werkwoorden »Slammeren" en »Slommeren."

Slom. B. N. en Bijw. Gez. *Di boomen groeijen krom en* slom, wordt gezegd van boomen die krom groeijen.

Kil. »Slom, slim. *Obtortus.*" Zie voorbeelden van dit woord bij De Jager, Handl. tot de St. Overz. des B. bl. 99.

Sluts. B. N. Slap, ruim, los. Kil. »Slus. Fland. slap. *Laxus.*"

Smisse. Z. N. Smidse, smederij. Kil. »Smisse, smidse, smedse."

Smokkelen. Werkw. Vuil, smerig iets doen.

Snabbel. Z. N. Gemeen woord voor mond, verwant met *sneb* en *snavel.* Kil. »Snabel, snebel, snavel. *Rostrum.*"

Snikker. Z. N. Snipper, snippel, vod papier, linnen enz. — Snikkeren. Werkw. Vodden laten slingeren, dat is op den grond laten liggen.

Snoesteren. Werkw. Okkernoten ontbolsteren. Kil. »Sloester, snoester. — *cortex viridis putamen nucis ambiens*" en »sloesteren, snoesteren. *Demere culleolas.*"

Snokken. Werkw. 1) Korte trekken geven, voornamelijk aan een touw, v. d. Snok, een zoodanige trek. 2) Iemand te veel voor iets afnemen.

Solfer en solferstek. Z. N. Zwavelstok. Kil. »Solfer. *Sulphur.* Gal. *soulfre.* Ital. *solfo.*" Volgens Hoeufft, Taalk. Mag. I. 256, ook te Breda in gebruik, zoowel *solfer* als *solferstek.*

Soms. Bijw. in de uitdr. *Ik weet ni of i* soms *nog kommen zal* drukt niet uit somtijds, maar geeft eene gedachte van twijfeling op. B. v. *Ik weet ni of i nog kommen zal* geeft alleenlijk de onzekerheid van zijn komen te kennen; voegt men er *soms* bij, dan wil men aanduiden, dat men nog eenige verwachting van zijn komen heeft.

Sop. Z. N. Nat van vleesch enz. *Vosse* soppen, d. i. Geweekt brood in het versche nat van varkensvleesc . Broodsoppen, brood met melk; appelsoppen,

brood met appels; juensoppen, brood met juin enz. Zie De Jager, Taalk. Handl. tot de St. Overz. des Bijbels op *sop*.

Spaônse jool. Z. N. Fr. *Poire Signor*.

Spetter, meerv. spetters. Z. N. 1) Spat, vlek. 2) Stuk. Gez. *I slaôt de boel an* spetters, d. i. Hij slaat alles kort en klein. — Spetteren. Werkw. Spatten.

Spinde. Z. N. Spijskas. Kil. »Spinde, spijnde. *Cella panaria* — Gal. *despense*: Ital. *dispensa*: Hisp. *despensa*." In de aanteekening staat, dat A. de Rooy dit woord afleidt van *dispendere*, doch Wachter van *spond*, *spund*, hetwelk *plank* beteekent. Het woord is mede in andere gewesten gangbaar, en komt bij onze vroegere schrijvers meermalen voor, zie Taalk. Mag. I. 176 en II. 411.

Spinnege kop, spinnekop en koppespin. Z. N. Spin. Kil. »Kop, koppe, spinne-koppe. *Araneus*."

Steigeren. Werkw. Tegenstaan, en stegerachtig of steigerachtig, B. N. Dat tegenstaat, stuit. Gez. *'T eten* steigert *mèn*, d. i. Het eten staat mij tegen. *Die persoon is zoo* steigerachtig, d. i. Die persoon stuit alles af. Frieseman teekent op, dat *steigeren* voorheen ook wel beteekende stuiten of terughouden. Zoo heeft Kil. »steygheren het water. *Sistere aquas*."

Stelle. Z. N. Op het schorre de hoogste plaats, welke bij den vloed droog blijft en gebruikt wordt tot toevlugt voor de schapen. Na het indijken van de schorren blijft de naam van *stelle* dikwijls aan de hofstede, welke zulk eene stelle bevat, verbonden; van daar dat men in vele polders eene hofstede aantreft, die *de Stelle* genoemd wordt. — Het woord *stelle* heeft overeenkomst met *stelling*, *stal*. Kil. »Stelle. Sax. Sicamb. *Locus tutus*."

Sterlings. Bijw. Plotselijk. Noordstar 1841, Tweede

jaarg. 2de deel, afl. 4, bl. 185, reg. 7: »starlings." Dr. Brill heeft, bl. 684 van zijne Holl. Spraakl. *sterlinx* en *staerelings*.

Stieren. Werkw. Sturen. Gez. *Ik kan èt tò maergen wae* stieren, d. i. Ik kan het tot morgen wel uithouden, b. v. zonder eten of drinken. Eene spreekwijs die zekerlijk van de scheepvaart afkomstig is. Alzoo zal dit woord overeenkomen met *besturen*, en onderscheiden zijn van *stieren*, *sturen*, zenden. Kil. »Stieren, stueren, stuyren."

Stik sta vast. Eene uitdrukking, welke gebruikt wordt voor de vlasboeren, die het land om lijnzaad te zaaijen pachten voor eene bepaalde som, waaraan zij zich moeten houden, hoe ook de oogst uitvalle. Daar tegen over staat: Sint Jans beraôd.

Stolp. Z. N. Soort van zeer wijd mandewerk van onder breed, van boven naauw toeloopende, zoo als de kevie daar de klokhennen ingezet worden, doch wat grooter. Dezelve wordt gebruikt om in den rijtijd der karpers, dezelve er in het water overheen te slaan, hetgeen stolpen genoemd wordt.

Stookkot. Zie Ues.

Stoppelstierig. B. N. Wordt gebruikt van iemand die onbeleefd, ingetrokken en stekelig is, en komt af van *stoppel* en *stuurs*, en zal beteekenen: zoo stuursch als een stoppel.

Stortekar of driewielskar. Z. N. Eene kar, welke aan elke zijde en van voren in het midden een wiel heeft. Hoewel met andere karren ook gestort wordt, noemt men deze bij uitnemendheid stortekarren.

Streepje of striepje. Z. N. Een weinigje, van natte waren. Gez. *Èn* striepje *maelk in de koffi*, d. i. Een weinigje melk in de koffij.

Strek. Z. N. Gehalte, houding. Gez. *Dà paerd is kort of lang van* strek, d. i. Dat paard is kort of lang.

Strekgos. Zie Gos.

Stremien. Z. N. Vergiet, vergiet-test. Fr. *étamine*, zeef.

Strengeljoen. Z. N. Eene zware verkoudheid der paarden, welke zeer besmettelijk is. Mogelijk van *strang*, naauw, en het werkwoord *strangen*, dat verwant is met *strangulare* , stikken, worgen, den adem doen verliezen. Kil. »strenghel. *Catarrhus equorum cum anhelitus difficultate, vulgo strangulina, strangulio.*"

Stroppen. Werkw. Met stroppen, strikken, wild vangen, stroopen. Stropper. Z. N. Die op die wijze wild vangt. Kil. »stroppen, stroopen — *Ligare laqueo.*"

Strubbel. Z. N. Stribbeling, beletsel. Strubbelen. Werkw. Stribbelen, tegenhouden, beletten. Gez. *Dà geeft veel* strubbel, d. i. Dat houdt lang op, geeft veel beletsel. *I* strubbelt *tegen*, d. i. Hij werkt tegen.

Stuit, stuitje. Z. N. Eene onbepaalde lengte van tijd. Gez. *'T is al èn* stuitje *geleën*, d. i. Het is al eenen geruimen tijd geleden. *Nog maôr èn* stuitje, d. i. Nog maar eenen korten tijd. Elders zegt men in dezen zin *stoot*. Dus heeft De Groot ergens in zijn Bewijs van de ware Godsdienst:

't En is ook niet geweest voor eenen korten stoot.

en de uitdrukking, bij Weiland vermeld: *het is nog maar om* eenen korten stoot *te doen*, zal wél beteekenen: *het is nog maar om* een' korten tijd *te doen*, doch niet: *er is nog slechts* eene korte inspanning van krachten *noodig*.

Stuiten. Werkw. Ophouden. Gez. *De sneew* stuit *vo gèn twee voeten dik*, d. i. De sneeuw houdt met geen twee voeten dikte op, ligt meer dan twee voeten dik.

Sturkelen. Werkw. Stremmen van water, vet enz. Kil. »Sturckelen, storckelen, stelckeren, stollen. *Coagulari.*"

Stute. Z. N. Stuk. Gez. *Èn* stute *brood*, d. i. Een stuk brood. Kil. »stuyte. Fland. Brug. Zeland. Boterham. *Panis butyro illitus.*"

Taerve. Z. N. Terw, tarw, tarwe.

Teek, teke. Z. N. Eene kleine soort van bremen, paardevliegen. Het woord is voornamelijk Vlaamsch. Kil. heeft twee beteekenissen: *hondsluis* en *pier.*

Teele. Z. N. Een aarden melkvat, dat van boven wijd is en van onderen naauw toeloopt, ook maelkteele genoemd. — Teeltueg is het houten tuig, waarop de *maelkteelen* staan. Kil. »Teele, teyle. *Testa — vas fictile;*" zoo ook »melckteyle."

Teut. Z. N. Flokker.

Teutkous. Z. N. Scheldnaam voor iemand die langzaam handelt. De Geldersche Volksalmanak van 1836, bl. 75, heeft *talmkous*, dat van *teutkous* niet wijd verschilt. Voor snapachtige meisjes zegt men elders *praatkous* en *babbelkous*, in Sara Burgerhart (II. 495): »een paar zoete *keuvelkousjes.*" *Fijmelkous* leest men in het Lottooneel van Holland, II. 113.

Tië. Z. N. Tijde, getijde. Gez. *I ei veel* tië *op zèn liif*, d. i. Hij maakt veel beweging, drukte. Spreekw. van de zeevaart afkomstig.

Tiëlik (tijdelijk). Bijw. Gewoonlijk. *'t Is* tiëlik *zoo*, d. i. Het is gewoonlijk zoo.

Tikketeelen. Werkw. Slaan met oogmerk om niet zeer te doen. Komt af van *tikken.* Bij Zeeuwsche schrijvers, zoo als De Brune, en vooral bij Cats, vindt men in dezen zin *takketeilen.*

Tingel. Z. N. Brandnetel. Doch meest zeggen de boeren

broenetel. — Tingelen. Werkw. Branden met eene brandnetel. Kil. »Tinghel. Fland. netel. *Urtica.*"

Titertje. Z. N. Een weinigje. Gez. *Èn* titertje *van èn ventje,* d. i. Een klein mannetje. Mogelijk komt dit woord af van *tittel, tuttel.*

Togt of tocht. Z. N. Eenige tijd. Gez. *'T eit al èn* togt *geduurd,* d. i. Het heeft al eenigen tijd geduurd.

Tokken, tornen. Werkw. Het stooten der bokken en geiten met de horens. *Tornen* wordt het meest door de boeren gebruikt. Bij Frieseman vindt men *tokken* gelijk *tikken,* en *torn* verklaard door stoot; doch het werkwoord *tornen* zou alleen beteekenen, met geweld losmaken. Kil. »Tucken, tocken, toetsen. *Tangere, icere.* Gal. *toucher:* Ital. *toccare:* Hisp. *tocar*" en verder »tucken. *Arietare.*"

Top. Z. N. Tol, draaitol. Kil. »Top, dol — tol — Germ. *topff.* Ang. *toppe.*"

Tote. Z. N. Mond. Kil. »Tote. Fland. muyl. *Rostrum.*" De Jager in het Taalk. Mag. I. 175: »*Tote, toot, tuit* beteekent in het algemeen iets, dat uitsteekt en werd ook voor *mond* gebruikt."

Totemollen. Werkw. Een wellustige dans bij de boeren, waarbij de jongens en meisjes elkander kussende de tong in den mond steken.

Trunt, meerv. trunten. Z. N. Kuur, gril. Gez. *Di paerd ei* trunten, d. i. Dit paard heeft grillen. Het naamwoord *trunten* komt bij Westerbaen voor, Ged. II. 384:

— hoe ick dan sal raecken
Aen 't geld, dat weet ick niet. het sullen trunten *zijn*
Komt flus, komt morgen weêr. —

Weiland verklaart dit woord verkeerd door »iets kleins van geringe waarde." Het zegt blijkbaar: *uitvlugten, ijdele beloften.* Dit woord verschilt derhalve in beteekenis

van het aangevoerde *trunt*; en van beide wederom *trunte,* in het dialekt van Kortrijk *eene talmende vrouw* aanduidende, zie Belg. Mus. VIII. 195.

Tut tut. Tussch. Uitroep van verwondering met afkeuring.

Ues. Z. N. Huis. Als er twee vertrekken aan elkander onder één dak zijn, heet het beste de keuken, het andere de keete. Zoo er drie vertrekken onder één dak zijn, heet het beste de kaômer, het tweede de *keuken*, het derde de *keete*. *Keuken* wordt een vertrek genoemd, al wordt er niet gekookt. Bakkeete is het vertrek, waarin de oven staat, hetzij dat het anders keete of stookkot is. *Stookkot* of vlaômsche keete wordt de keet genoemd, die afzonderlijk gebouwd is.

Uetdoender. Z. N. Doperwt.

Uetspannen. Werkw. Uitspannen, uit het gareel spannen. In eene overdragtelijke beteekenis, iemand uit zijne zaak zetten. Gez. *Èn boer* uetspannen, d. i. Eenen boer van de hofstede zetten. Het gezegde is van de paarden ontleend.

Uetwinteren. Werkw. Den winter doorbrengen. Gez. *I is goed* uetgewinterd, d. i. Hij heeft den winter doorgebragt en ziet er goed uit.

Utenentuet en uet ten tuet. Bijw. Tot walgens toe. Gez. *Ze doet èt* utenentuet, d. i. Zij doet het tot walgens toe. Dit bijwoord is zamengesteld uit de verdubbeling van het voorzetsel *uit*, gelijk dat bij andere voorzetsels in het Ned. ook plaats heeft. B. v. *door en door* en *ommentom* of *ommetom* voor om en om.

Utou. Tussch. Een roep tegen de paarden om regts op te gaan, vergezeld van kleine snokken aan de lijn van

het linksche paard, welk paard (het handpaard) ook het andere paard leidt. Mogelijk voor *uit de touw*, omdat bij dien roep de paarden van het touw, waaraan men snokt, zich moeten verwijderen.

Uve. Z. N. Huif, een linnen zeil om over karren en wagens te spannen; van daar uvekar en uvewaôgen. Zie Hoeufft in het Taalk. Mag. I. 251.

Valling. Z. N. Gevatte kou. Gez. *Èn* valling *in 't oofd, in d' aermen*, d. i. Eene gevatte koude in het hoofd, in de armen.

Valput. Z. N. Eene put, die haren oorsprong ontleent uit de doorbraak van eenen polder.

Valsaris. Z. N. Een scheldnaam, beteekenende iemand die valsch van aard is. Kil. in de vreemde woorden »falsaris."

Van. Voorz. De boeren gebruiken *van*, waar men het gewoonlijk niet gebruikt, b. v. *de weve van Jansen*, *van Klaôssen, van van Kampen*, daar men in het Ned. zegt: de weduwe Jansen, Klaassen, van Kampen.

Vasse. Z. N. Een klomp aarde. Gez. *Èn plant uetdoen mèt èn groote* vasse, d. i. Eene plant uitdoen met een' grooten klomp aarde. Fr. *vase* of *vaze*, slijk, modder. Kil. »Wase. Germ. Sax. Sicamb. *Caespes*."

Verabbezakken. Werkw. Vernalatigen. Gez. *I laôt èm* verabbezakken, d. i. Hij laat zich niet gelden. — *Habsakken* komt bij Frieseman voor in de beteekenis van *objurgare, increpare*. Kil. »Verhabsacken, verbabsacken. *Ingenti latratu perterrefacere et protelare*." Duitsch *absacken*, de zakken afnemen. *Einem sein Geld absacken*, iemand van zijn geld berooven.

Verbouereerd. Deelw. van het werkw. *verbouereren*. 1) Verschrokken. 2) Gehavend door koude of armoede.

Gez. *I was èr* verbouereerd *van*, d. i. Hij was er van verschrokken. *I ziet èr* verbouereerd *uet*, d. i. Hij ziet er gehavend uit. Kil. »Verbauréren. Fland. *Attonitum reddere*". Frieseman »Verbaauereren — voor *ontstellen, verschrikken.*" Fransch, *ébaubi*, verwonderd, verbaasd. Verg. De Jagers Verscheid. bl. 136.

Verdoelewitzen. Werkw. Duidelijk maken, verklaren. Duitsch: *Verdolmetschen*, vertalen, vertolken.

Vergudderen. Werkw. Bederven. Gez. *I* verguddert *de boel*, d. i. Hij bederft den boel. *I* verguddert *èt*, d. i. Hij maakt ongenoegen.

Veropperen. Werkw. Vooruitgaan, zoowel in gezondheid als in tijdelijke vermogens. Gez. *I* veroppert *veel*, d. i. Hij gaat veel vooruit. Van *opper*, de plaats achter de zeedijken van waar de wind blaast, welke te verkiezen is om te ankeren.

Verschieten. Werkw. Verschrikken, ontstellen, zoowel van menschen als van beesten, *I* verschoot *er zuver van*, d. i. Hij verschrok er inderdaad van.

Verzei. Z. N. Oplettendheid. Gez. *I ei gèn* verzei, d. i. Hij let niet op.

Vier urens en vier uren stik. Z. N. De maaltijd van vier uren. Daar de boeren tegen elf of twaalf uren het middagmaal gebruiken, volgt tegen vier uren een na-maaltijd van brood met hetgene daar bijkomt. Het wordt *vier uren stik* genoemd, omdat van dien maaltijd de stukken brood het voornaamste deel uitmaken.

Vigge, meerv. vigges. Z. N. Bigge, jong varken. Kil. »Vigge. *Porcellus.* Ang. *pigghe.*" Bij vroegere Zeeuwsche en Vlaamsche schrijvers is dit woord niet ongewoon, b. v. Hondius, Moufeschans, bl. 58:

Als de seugen in het cot
Geven al te groot geschot
Van haer maendelickshe viggen,
Die aen moeders mamme liggen.

De Bie, Faems Weergalm, bl. 217:

't Is schand daer in altijd te vroeten als een viggen.

Reeds in de Vlaamsche Rijmkronijk bij Kausler, I. 221, leest men:

Hi dede een ionghe vigghe *bringen,*
En die dede lude singhen.

Vise mi, d. i. Vieze mie. Wordt gebruikt voor een meisje of eene vrouw, die niet gemakkelijk is.

Vivert. Zie Put.

Vlechte. B. N. Gez. *Mé* vlechte *beenen,* d. i. Met beenen die door zwakte over elkander slaan, als of men ze vlecht.

Vleek, meerv. vleeken. Z. N. Vlerk, vlerken. Zie Taalk. Mag. III. 515.

Vleuk. Z. N. Een kapot kleedingstuk. Gevleukt. Die kapotte kleederen aan heeft.

Vlui. Z. N. Dorschvlegel. — De stok, dien men in de hand houdt, wordt staf, dat waarmede men slaat gaerde genoemd. Kil. »Gaerde, gheerde. *Virga, flagrum.*"

Voer. Z. N. Een wagenvoer, een volle vrachtwagen. Zoo er eene volle vrachtkar bedoeld wordt, zegt men gewoonlijk karrevracht.

Vooje. Z. N. Schoorsteen-manteling. Kil. »voyen, kanteelen."

Vroeg groot en gou groot. Z. N. De populier van Canada. De opgegeven benamingen heeft de boom van wege het vroeg groot zijn of gaauw opgroeijen.

Vuif. Telw. Vijf.

Vumme. Z. N. Stapel (van hout). — Outvumme, d. i. Houtstapel. Bij Weiland *vim.*

Waereld. Z. N. Gez. *Iislèk vo de* waereld, d. i. Schrikkelijk, ontzaggelijk.

Waeren. Werkw. Zich haasten. Gez. *I moet èm* waeren, d. i. Hij moet zich haasten. Vergelijk hiermede *in de weer ziin.* Kil. »Waeren, wandelen. *Ambulare.*"

Waerk. Z. N. Zaak, daad. Gez. *Even as of èt* waerk *sprak*, d. i. Even als of de zaak, de daad uitwerkte, dat het aldus moest geschieden. — Ander gez. *I staôt van de* waerke, d. i. Hij doet iets met moeite, dat niet op zijne handen valt. *I keert èm van de* waerke, d. i. Hij keert zich om en wil er niet mede te doen hebben.

Wanrakt. B. N. Vuil, slordig. Gez. *'T is èn* wanrakten *boel*, d. i. Het is eene vuile, slordige boel. Gelijk *welgeraakt* bij onze oude schrijvers gebezigd werd voor iets dat voortreffelijk of uitmuntend was, zoo hadden zij mede *wanraakt* voor het tegendeel, dus voor iets dat in eenig opzigt verachtelijk of min gunstig was; b. v. Maerlant, Spieg. Hist. I. 209, waar van iemand gezegd wordt, dat hij liever zijne dochter gaf aan een' verstandig' man zonder have, dan »eenen riken, die *wanraect* ware."

Wanteweven. Werkw. Altijd in beweging zijn met de hand, den voet enz.

Waôter-toom. Z. N. Trens. De stang of steng wordt ritoom genoemd.

Weeg. (te) Bijw. Op weg, in de verwachting. Gez. *I ei goe zaôd* te weeg, d. i. Hij is in de verwachting van eenen goeden zaadoogst.

Weeginge. Z. N. De houten wand der schuur. Kil. »Weegh, wand. *Paries.*"

Weven. Werkw. Wuiven, bij oude schrijvers *weiven*, zie De Jager, Proeve over de Werkw. bl. 97.

Wigèrd. Z. N. Wijngaard.

Wreed (spreek uit *freet.*) B. N. Opzigtig, dat te veel in het oog loopt, hinderlijk voor het oog. Gez. *Dà kleedingstik sta* freet of *die kaleur is* freet, d. i. Dat kleedingstuk is opzigtig, die kleur is hard. *Èn meulen an dè weg is maôr* freet *voor èn paerd*, d. i. Een molen aan den weg is een leelijk gezigt, is hinderlijk voor een paard. *Da's* freet, dat is wreed. Een uitroep van verbazing.

Zaerde. Z. N. Een slag met de hand, den stok, enz.

Zaôland. Z. N. Het land, waarop koolzaad gestaan heeft. Zaôlanse taerve is tarwe die staat op land, waarop het vorige jaar zaad stond. Zoo ook zegt men gaeste lanse en boon lanse taerve.

Zeuren. Werkw. Valsch spelen, even als te Kortrijk, volgens het Belg. Museum, VIII. 200. Kil. »soren, seuren. *Suffurari.*"

Zifte. Z. N. Zeef. Kil. »Sif, sifte, seve. *Cribrum.* Ang. *sifte.*"

Ziën. Werkw. Ziften. Gez. *De maelk* ziën, d. i. De melk ziften. Van andere voorwerpen *ziften.*

Zipe. Z. N. Eene soort van boerevest.

Zocht. B. N. Zacht, week. Zocht *beschuet*, zacht beschuit.

Zonde ('t is) en 't is zukke zonde. Het is zonde, het is zulk eene zonde. Wordt 1°. gebruikt om iets beklagelijks te kennen te geven; met andere woorden zou men zeggen: Het is jammer. 2°. Geeft men er mede te kennen, dat hetgene verhaald wordt, geene verwondering baart. B. v. Als iemand vraagt: *Ei je 't niews à g'oord?* en er op geantwoord wordt: 't is zukke zonde, wil men daarmede zeggen: Ik heb

het al lang gehoord, hoe komt gij dat nog te vragen. Verg. Taalk. Mag. III. 517.

Zoo veel as. Zoo veel als. Als stopwoord gebruikt. B. v. *I is daôr* zoo veel as *kastelein*, d. i. Hij is daar kastelein. Even zoo in het Geldersch *zo veul as*. Zie Taalk. Mag. II. 418.

Zuegminne. Zie **Minne.**

Zwak. B. N. Slap, lenig. Gez. *I is al eel* zwak wordt zelfs van een sterk mensch gezegd, wanneer die zijne ledematen gemakkelijk buigt. Zoo ook Kil. »Swack, wack, taey. *Lentus: quod facile flectitur: flexilis.*" Taalk. Mag. II. 419: »zwak heeft in Gelderland den zin van *lenig*, *vaardig*, *vlug*, vermoedelijk de oorspronkelijke beteekenis."

Zwaôlèm. Z. N. Zwaluw. Kil. »Swaelem, swaeluwe."

Zwigtig. Bijw. Ontzaggelijk. Gez. zwigtig *veel,* zwigtig *weinig*, d. i. ontzaggelijk veel, ontzaggelijk weinig. Zoo als *ontzaggelijk* komt van *ontzag*, en dus beteekent: daar men ontzag voor heeft, zoo komt *zwigtig* van *zwigten*, en beteekent: daar men voor zwigt of wijkt.

OVER EENIGE

HEDENDAAGSCHE ZAMENSTELLINGEN

MET

NEVEN.

Sedert eenigen tijd treft men in de spraakkunsten van verschillende talen, die op de Nederlandsche scholen in gebruik, maar veelal uit het Hoogduitsch vertaald zijn, telkens de fraaije woorden *nevenbegrip*, *nevendenkbeeld*, *nevenvorm*, *nevenzin* en dergelijken aan, die dan tegen het *hoofdbegrip*, het *hoofddenkbeeld* enz. worden overgesteld. Sommige Grieksche en Latijnsche grammatica's wemelen er van schier op elke bladzijde, en die nevenliefhebberij schijnt zoo goed te bevallen, dat niet alleen de dagbladschrijvers nu ook van *nevenbedenkingen* en *nevenbepalingen*, van *nevenkampen* en *nevenkantoren* spreken, maar zelfs taalkundige schrijvers (de namen liefst verzwegen!) zich door de algemeene mode laten wegslepen. En toch, plomper germanisme, erger verkrachting van Hollandsche taal, kon wel naauwelijks worden uitgedacht. Het wordt hoog tijd, dat men tegen dit misbruik zijne stem verheffe, en het onkruid verstikke, dat door tal van schoolboeken in den geest van het opkomend geslacht dreigt wortel te schieten.

Ik begin met aan te merken, dat *neven* geen Hollandsch woord is, anders dan als meervoud van *neef*, waarom

het dan ook voor ieder die Hollandsch kent en Hollandsch denkt, onmogelijk is van een *nevenvorm* te hooren, zonder daarbij aanstonds aan een *nichtenvorm* te denken. Doch, dit daargelaten, *neven*, gelijk ik zeide, als voorzetsel, is geen Hollandsch. Het woord is *nevens*, oorspronkelijk bijwoord, later door misbruik ook als voorzetsel in gebruik gekomen, op dezelfde wijze als *behoudens*, *jegens*, *krachtens*, *luidens*, *nopens*, *volgens*, *wegens* enz., die allen in de *s*, waarop zij uitgaan, hunnen oorspronkelijk adverbialen vorm vertoonen. Maar juist daar zij oudtijds niet als voorzetsels golden en slechts adverbiale vormen waren, zoo konden zij, toen het misbruik ze eenmaal als voorzetsels stempelde, den uitgang niet verliezen, waarmede zij onafscheidelijk zamengegroeid waren. Evenmin dus als *jegen* of *wegen*, *luiden* of *volgen* behoorlijke vormen zouden zijn, evenmin is ook *neven* te verdedigen. Of de Duitscher *neben* zegt, daar vragen wij niet naar: wij spreken geen Duitsch, maar Hollandsch, en raadplegen dus het Hollandsch taalgebruik.

Maar al ware ook *neven* volkomen goed, zelfs dan nog zouden de genoemde woorden stellig verwerpelijk blijven, omdat zij geheel wat anders zouden beteekenen dan men bedoelt. Tegenover een hoofdbegrip stelt men een bijkomend, dus minder belangrijk begrip, naast een hoofdvorm staan andere, bijkomende, maar minder echte en wettige, althans minder algemeene vormen, en de verschillende kantoren, vertakkingen van het hoofdkantoor, zijn van het laatste afhankelijk en daaraan ondergeschikt. Welnu, die betrekking wordt in het Hollandsch geenszins door *nevens* uitgedrukt. En hier doet zich de gelegenheid voor om opmerkzaam te maken op eene taalfout, die meer en meer algemeen wordt: ik bedoel het dooreen gebruiken van *nevens* en *naast*, als ware dat volkomen hetzelfde. *Het huis dat nevens het mijne*

staat, de man die nevens mij zat en dergelijken, zijn thans gewone uitdrukkingen. Zij zijn echter geheel verkeerd en strijden tegen de ware opvatting van *nevens*. *Naast* drukt bloot plaatselijk de betrekking uit van twee op ééne lijn geplaatste voorwerpen, *nevens* ziet op den gelijken of bijna gelijken *rang*, krachtens welken het eene naast het andere geplaatst wordt. *De koning wandelde in het bosch*, moet men zeggen, *en zijn oudste zoon ging* naast *hem;* maar *de koning deed zijne intrede in de hoofdstad, en zijn oudste zoon reed* nevens *hem;* want in het laatste geval wordt de plaats aan de zijde des konings als eene eereplaats, als een uitvloeisel der koninklijke waardigheid van den kroonprins aangemerkt. Zoo liggen twee voorwerpen op de tafel *naast* elkander; maar wil men het eene met het andere vergelijken, de waarde of den rang daarvan in betrekking tot het andere bepalen, dan legt men het daar*nevens*. Zoo hangen twee schilderijen, een landschap en een portret, op eene tentoonstelling *naast* elkander; maar bezit gij twee landschappen van éénen meester, gelijk van grootte en vorm, dan hangt gij ze in uwe kamer *nevens* elkander (1).

Past men deze onloochenbare kracht van het voorzetsel *nevens* op de vermelde woorden toe, dan strijdt de beteekenis lijnregt met datgene wat zij wezen moet. Een *nevenbegrip* is dan een zoodanig begrip, dat nevens het andere staat in gelijke waarde; een *nevenzin* is een tweede zin, de wedergade van den eersten; een *nevenvorm* is even echt en algemeen gangbaar als die, waarmede hij wordt vergeleken. Kortom, het vereischte begrip van iets bijkomends, afhankelijks, ondergeschikts, gaat geheel verloren; de tegenstelling van *hoofdzin* en *nevenzin* is be-

---

(1) Dit strookt ook geheel met de oorspronkelijke beteekenis, blijkende uit de etymologie. *Naast* is eenvoudig *het digtst bij*, superl. van *na*, *nabij*. Maar *nevens* is *in evene*, dus in *evenheid*, in *gelijkheid* met.

lagchelijk, want waar gelijkheid van rang bestaat, daar komt geen *hoofd* te pas.

Niet de kracht van *nevens*, maar die van *naast* moet derhalve worden uitgedrukt, of liever nog het niet hoofdzakelijke, het bijkomende, het bijloopende. En welk voorzetsel dient daartoe in het Hollandsch? Geen ander dan *bij*. Wie spreekt niet dagelijks van *bijblad*, *bijnaam*, *bijoogmerk*, *bijpad*, *bijsmaak*, *bijwagen*, *bijweg*, *bijwerk*, *bijwijf*, *bijwoord*, *bijzaak*, en *bijzon* (1)? En hoe zoudt gij lagchen, als iemand op den inval kwam, van *nevennaam*, *nevensmaak* of *nevenwijf* te spreken?

De woorden, die ik bestrijd, zijn derhalve 1°. zamengesteld met een woord, dat geen Hollandsch is, en dus zelve onhollandsch; 2°. beteekenen zij geheel iets anders dan hetgeen waarvoor zij uitgegeven worden; 3°. zijn zij eene miskenning van eene zeer gewone en natuurlijke woordvorming, die elk Hollander verstaat. Reden genoeg om zich voortaan van die bastaardtaal te onthouden, en aan *bijbegrip*, *bijdenkbeeld*, *bijvorm*, *bijzin*, *bijbedenking*, *bijbepaling*, *bijkamp*, *bijkantoor* enz. enz. de welverdiende voorkeur te geven.

Dr. M. de Vries.

---

(1) Men verwarre echter deze woordvormen niet met *bijhang*, *bijlage*, *bijschrift*, *bijstand*, *bijslaap*, *bijval*, *bijzit* enz., die dadelijke verbalia zijn van de met *bij* zamengestelde werkwoorden.

VERBUIGING

VAN

LID- EN VOORNAAMWOORD

IN DEN

DERDEN NAAMVAL VAN HET VROUWELIJK MEERVOUD.

Aan den Heere A. de Jager,

Redakteur van het *Archief voor Ned. Taalkunde.*

Wel-Edele Heer,

Met al mijn hart voldoe ik aan uwe vriendelijke uitnoodiging, om een paar bladzijden bij te dragen tot het eerstvolgend nommer van uw *Archief*, en blijk te geven, dat verschil van inzicht geen maatschappelijke verstandhouding en samenwerking op het gebied der wetenschap verhindert, zoo min als een paar gebroken lansen de verzoening eener veete in den weg staan.

't Is tot een regel van louter praktiesch belang, dat de bedenkingen en historische bewijzen, die ik mede ga deelen, zullen leiden; daar ik het aan des bevoegden overlaat op linguïstiesch-analogische of algemeen wijsgeerige gronden mijne gevolgtrekking te staven of te bestrijden.

Daar is verschil van gebruik in de vorming des derden naamvals (vrouw. meerv.) van lid- en voornaamwoorden.

Bij de groote verscheidenheid van woordschakeering,

die de hedendaagsche dichter in vaerzen of proza behoeft, heeft het gebruik van tweede en derde naamvallen, na twee eeuwen verminderens, weder aanzienlijk toegenomen. Dat acht ik winst. Intusschen laat zich nog iets ongewoons in de herhaalde aanwending van den derden naamval des meervouds bespeuren. Dat doet geen schade. Maar meer dan iets anders, behoort dat gene, wat door ongewoonheid de aandacht op zich bepaalt, in zich-zelve zoo volkomen mogelijk te zijn; behoort navraag, onderzoek te kunnen doorstaan. Iets onzekers, iets wankelbaars, iets verkeerds mag zich vooral niet ten toon stellen. Sommige schrijvers nu, en daaronder lieden van gezach, meenen den derden naamval van het vrouw. meerv. lidwoord uit te drukken met den lettergroep *der;* zij schrijven steeds, en niet zonder een *now-look-at-me-sort-of-air:* »Ik bood *der* zwarigheden het hoofd;" »Hij zong *der* vrouwen een zijner liederen."

Ik houde den vorm *der* in zoodanige volzinnen kwalijk verdedigbaar; hij komt mij gants verkeerd voor. Toetsen wij hem niet aan de logika, maar aan 't schrijvend gebruik aller eeuwen, 't welk in de eerste plaats bevoegd is een stem uit te brengen, waar het sprekend dagelijksch leven rondom ons vergeefs ondervraagd zou worden.

Het Nederlandsch der middeleeuwen; het Dietsch! Ik beroep mij niet op de daaromtrent door onze Hoogduitsche studiebroeders vastgestelde en niet zonder een weinigjen tyrannie toegepaste grammatiek. Naauwelijks acht ik in het Dietsch een buigingsregel denkbaar, waarnaar eenige streekspraak in hare wettige eigenaardigheid, niet weigeren zou zich te schikken, en (van wat jeugdige vermetelheid men mij soms beschuldigd hebbe) nog zie ik tegen de verdediging op eens beginsels van kritische uitgave, waardoor het zelfde stuk, naar dat KAUSLER, HOFFMANN V. FALLERSLEBEN, MONE, WILLEMS of JONCKBLOET

het uitgeeft, op vijf verschillende wijzen gekostumeerd zou worden.

Ik zal eenvoudig uit eenige gepubliceerde Dietsche werken, in verschillende Nederlandsche gewesten geschreven, een tal van voorbeelden aanhalen, zoo mogelijk buiten de emendaties om van kopiïst of uitgever. Hebben deze echter, een van beiden, de hand gehad in het aangetogen voorbeeld — het is en blijft een bewijs van het op zekere tijden of bij zekere schrijvers geheerscht hebbend gebruik.

Reis van Sinte Brandaen, in het oudste der twee bekende HS. (Blommaert, *Oud-vl. Ged.* I), v'. 422 »metten 1) baren," v'. 643 »tallen 2) stonden," v'. 615 »in groten ellenden," v'. 1088 »Van dien groten zeebaren," 2) v'. 1226 »van minen sonden," v'. 1275 »in allen 1) tiden," v'. 1446 »dien tiden," v'. 1852 »metten handen," v'. 1950 »met LX. groten scaren."

Reinaert de Vos, Eerste boek, v'. 515 »van sinen borgen," v'. 875 »met beiden sinen lanken," v'. 888 »toten plumen," v'. 1316 »metten tanden," v'. 1662 »van uwen sonden," v'. 1700 »van swarten nonnen."

Roman der Lorreinen (*Karel de Gr. en z. XII P.*), Fr. I, v'. 1298 »in allen manieren," v'. 1696 »Enten doegden waert bekeren."

Trojaensche oorlog (v. Segher Dieregodgaf), v'. 8 »van diepen grachten," v'. 1057 »in allen battail-

---

1) Ik kan onmogelijk met Jonkh. Blommaert in »*metten*" een akkuzatief, en nog veel minder in »van*den*" of »van*der*" een genitief zien. Verg. zijn *Theophilus*, bl. XVI en XVII.

2) Men late slechts in zoo ver men verkiest de bijv. naamw. als afdoende voorbeelden gelden. »Stonden," is niet stellig een vrouw. voorb.; 't komt ook vaak als mann. op. »Tiden" evenmin. Verg. echter hieronder de voorb. des enkelv.

3) Dit voorbeeld is genomen uit het *Paerlement.* De Heer Jonckbloet heeft, dunkt mij, *vele* argumenten tegen zich, als hij dit hoofdstuk met de volgende drie aan Maerlant toeschrijft.

len 3)," v^s. 1176 »in beiden siden," v^s. 1348 »van clenen maillen 1)," v^s. 1778 »ut haren litsen."

Spieghel Historiael (v. Maerlant) I, bl. 50, v^s. 35 »in sinen handen," 51, v^s. 72 »tesen stonden," ib. v^s. 3 »metten tongen," 55, v^s. 13 »tallen stonden," 97, v^s. 24 »van dieren zaken," 209, v^s. 3 »van allen steden," 428, v^s. 8 »van sinen wisen sproken," ib. v^s. 11 »in sinen zeden."

Slach van Woeronc (v. Jan van Heelu), B. I, v^s. 116 »in allen dogheden," v^s. 396 »met haren scaren," v^s. 477 »tallen staden."

Rijmchronijk (v. Melis Stoke), B. 8, v^s. 230, 386 »met sinen scaren," v^s. 256 ten selven stonden," v^s. 415 »van allen siden," v^s. 822 »vanden vlaemschen scaren."

Roman v. d. Rose (v. Hein van Aken), v^s. 325 »met haren handen," v^s. 346 »ten oren 2) uut," v^s. 618 en 649 »met soeten stemmen," v^s. 1047, »in groeten zaken," v^s. 12271 »met beeden handen."

Spieghel Historiael (v. Lod. van Velthem), B. III, c. V, v^s. 2 »beiden siden," c. VII, v^s. 3, 18 en 19 »ten tenten," c. XI, v^s. 7 »tallen staden."

Lekenspieghel (Jan Deckers of de *Clerc*) I, bl. 19, v^s. 8 »tallen uren 2)," 26, v^s. 20 »uten sonden," 37, v^s. 5 »van haren virtuten," 39, v^s. 58 »vanden planeten," 40, v^s. 81 »vanden sterren," 42, v^s. 37 »van beiden ziden," 51, v^s. 107 »vanden zonden."

V. d. Sacramente v. Amst. (v. Willem van Hillegaersberch), v^s. 26, »buten sinen schouden," v^s. 189 »mitten handen."

Maghet van Ghend (v. Boudewijn van der Lore),

---

1) Opmerkelijk is, dat dit meervoud »van clene*n* maillen" onmiddelijk gevolgd wordt door het enkelvoud »van goede*r* taillen."

2) Dat *oor* en *uur* ook vrouw. waren, blijkt uit *ter oore* en *ter* (*goeder*) *uur*.

v'. 43 »van finen perlen," v'. 233 »bi den letteren," en, in de *Achte persone wenschen*, v'. 151 »van den vrouwen."

Eerste bliscap van Maria (Mysteriespel van 1444), v'. 205 »van allen wijsheiden," v'. 235 »van allen vruchten," v'. 270 »van den sonden."

Die nog al Middelnederlandsch leest weet, dat deze voorbeelden voor de hand zijn weggenomen, dat ze met honderden te vermenigvuldigen zouden zijn. Daar zijn mij slechts weinige schijnbare afwijkingen van den regel voorgekomen, die vermoedelijk aan een daaronder verborgen enkelvoudig getal of bloote verschrijving van kopiïsten of uitgevers zijn te wijten. De vrouw. dativus des meervouds (of *ablativus* des meervouds — dien men wel geene zwarigheid zal maken over de zelfde kam te scheren) is minder gemeen in latere schriften, ondertusschen, waar hij voorkomt, vindt men, wanneer een konsonant sluitletter is, de *n*, niet de *r*. Zoo ook geeft het de Kamer *In liefd bloeyende* in hare *Twespraack* op (1584), bl. 78: *den vrouwen*. Van Heule evenzeer (2e dr., 1633), bl. 49: *den* of *denn*.

En wat wil men daar nu tegen overstellen?

Weilands zoogenoemd »taaleigen," Weilands voorgewend »gebruik?" 1) De tijd ontbreekt mij, om voorbeelden bij onze Auteurs der 17e. eeuw bij éen te zoeken. Zij gebruikten meest *de*, zoowel in het Enkel- als in het Meervoud van den dat. des vrouw. geslachts. Zie Bilderdijk op Hooft, bl. 119, 230, en Huydecoper op Vondel, *Proeve*, II, bl. 403. Intusschen is bij Hooft »ter meyneedighe *keelen* uit" enkelvoud, gelijk ook »ter poorten en ter kerken uit," bij Cats en Vondel komt onophoudelijk »ter aerden" en »der aerden" in dat. sing. voor, en inderdaad:

1) 1820, bl. 82.

De dativus van lid- en voornaamwoord in *r* is, met den uitgang *en* aan het vr. z. naamw., enkelvoud; bijv.:

Brandaen, v^s. 630 »ter hellen," v^s. 762 »ter hellen," v^s. 853 »in der hellen," v^s. 873 »onser Vrouwen," v^s. 882 »te siere scolen," (naar zijne schuilplaats), v^s. 892 »der hellen ghegheven," v^s. 957 »van der hellen," v^s. 1059 »deser vresen," v^s. 1167 » metter scolen," v^s. 1289 »in der hellen," v^s. 1352 »ter hellen," v^s. 1441 »in der hellen," enz., v^s. 1649 »in der scaren," v^s. 1677 »toter eerden," v^s. 2111 »in herde corter stonden," enz., enz.

Reinaert, v^s. 381 » miere sielen," v^s. 433 »ter eerden," v^s. 498 »in siere herten," v^s. 508 »beneden der woestinen," v^s. 537 »van der sonnen," v^s. 694 »bi sier mulen," v^s. 707 »na der talen," v^s. 1054," »ter luchter siden," v^s. 1671 »bi miere moien."

Lorreinen, Fr. I, v^s. 43 »Bi uwen wive der coninginnen," v^s. 44 »ter cameren," v^s. 146 »in der steden," v^s. 1144 »der joncfrouwen."

Troj. oorl., v^s. 56 »tusschen der litsen," 1) v^s. 63 »van der vrouwen," v^s. 321 »der fonteinen," v^s. 1349 »van goeder taillen."

Spieghel Historiael (Maerlant), I, bl. 3, v^s. 32 »uter Byblen, 10, v^s. 29 »nader zielen," 11, v^s. 8 »metter zaleger namen."

Slach van Woeronc, v^s. 13 »der edelre vrouwen Margrieten," v^s. 43 »met grooter eeren," v^s. 109 »sire sielen."

Rijmchronijk (v. Melis Stoke), B. 8, v^s. 234 »siere herten," v^s. 815 »sijnre straten," v^s. 1011 »ter merweden."

---

1) »Litsen" is, althands hier, niet *gelederen*, gelijk de Heer Blommaert opgeeft — maar *lus*, dat wist Kiliaen al; hier de *lus*, waar de lans in rustte bij het »steken."

Rose, v*. 99 »neven eere heiden," v*. 102 »in der valeyen," v*. 307 »der leeliker Ghiericheden," vs. 764 »onder der zonnen," vs. 1111 »der vrouwen," vs. 12236 »ter hogher kerken."

Spieghel Historiael (Velthem), B. III, c. V. vs. 25 »ter tiden," vs. 44 »metter derder scaren."

Lekenspieghel, I, bl. 19, vs. 7 »van lichameliker naturen," 42, vs. 29 »ter ander ziden."

Van den Sacramente, vs. 112 »tot deser meren," vs. 197 »met rechter minnen," vs. 370 »mitter zonnen."

Maghet van Ghend, vs. 51 »van der scoender rivieren," vs. 57 »met eenre clare ghestadegher stemmen."

Eerste Bliscap van Maria, vs. 3 »vander heiliger Drievuldigheyen," vs. 50 »met sijnre partien, v*. 278 »teenre ghesellinnen." Zie voords Huydecoper, *Proeve*, II, bl. 404 en volg.

Kinker zeide, terwijl Bilderdijk 1) met hand en tand »den strammen handen" in dat. vasthield, dat men Bilderdijk, hier, wat hem betrof, den knoop maar mocht laten doorhakken 2). Wij beleven de tijd niet meer, waarin men iemant een wetenschappelijk of artistiesch vraagstuk maar liet doorhakken. Historie en psychologie zijn niet voor niet in de waereld. Ik geloof uit de historie te hebben bewezen, dat men zeer verkeerd doet met »der vrouwen" in dat. plur. te schrijven. »Den vrouwen" moet het zijn.

Mij aanbevelende voor bevestiging of tegenspraak in dit gevoelen, noem ik mij, hoogachtend,

Uw Dw. Dienaar,

J. A. Alberdingk Thijm.

---

1) *Brieven*, III, 62.

2) *Beoord. v. Bilderdijks Spraakleer*, bl. 33.

GEDICHT

AAN

Adr. Koerbagh.

In de zeventiende eeuw verscheen een boek, getiteld: »*Een Bloemhof van allerhande lieflijkheyd sonder verdriet, geplant door Vreederijk Waarmond, ondersoeker der waarheyd, tot nut en dienst van al die geen die der nut en dienst uyt trekken wil; of een vertaaling en uytlegging van al de Hebreusche, Grieksche, Latijnse, Franse, en andere vreemde bastaartwoorden en wijsen van spreeken, die ('t welk te beklaagen is) soo in de Godsgeleertheyd, regtsgeleertheyd, geneeskonst, als in andere konsten en weetenschappen, en ook in het dagelijks gebruyk van spreeken, in de Nederduytse taal gebruykt worden. Gedrukt te Leyden voor Goedaart onderwijs. In 'tjaar* 1668.'' (672 blz. kl. 8vo.) Sommige exemplaren hebben, nevens den gemelden, een' anderen titel, aan den eersten gelijk, behalve dat men aan het slot achter de woorden »*gebruykt worden*'' nog leest: »*gedaen door Mr. Adr. Koerbagh, regtsgel. en geneesm*r. *t' Amsterdam, gedrukt voor den Schrijver, in 'tjaar* 1668.''

De aard en het doel van dit boek zijn uit den breedvoerigen titel genoegzaam kenbaar: het is, zoo als de schrijver aan het hoofd der bladzijden zelf het uitdrukt, een *Algemeen Woordenboek der Bastaard-woorden.* In zoo verre komt zijn werk dus overeen met andere van die soort, hetzij reeds te zijnen tijde bestaande, zoo als *Meijers Woordenschat*, *Van den Werves Schat der Duytscher Talen;* hetzij later verschenen, als *Van Middelhovens Bronader der Woordoorspronkelijkheden,* en andere: doch Koerbaghs werk onderscheidt zich van alle andere daardoor, dat de schrijver alle artikels van zijn Woordenboek, die zich tot dat einde leenen konden, te baat neemt, om zijne uitsporige en veelzins ergerlijke gevoelens in zaken van godsdienst te openbaren. Hij doet dit niet maar zoo in 't voorbijgaan, maar dérwijze opzettelijk, dat de bedoelde artikels alle andere van zijn boek in uitgebreidheid verre overtreffen, en somwijlen eenige bladzijden beslaan. De voornaamste er van komen voor op de volgende woorden: *Agnus Dei*, *Altaar*, *Antichrist*, *Apocryphe boeken*, *Archangel*, *Arke*, *Bibel*, *Bisschop*, *Brandoffer*, *Catechisatie*, *Catechismus*, *Chaos*, *Christijd*, *Collegist*, *Contraremonstrant*, *Createur*, *Diluvie*, *Dominé*, *Duyvel*, *Engelen*, *Euangelium*, *Eucharistie*, *Excommuniceerde*, *Gereformeerde religie*, *Hostie*, *Jesus*, *Idolatrie*, *Inquisitie*, *Misse*, *Paradijs*, *Pascha*, *Paschlam*, *Paus*, *Proponent*, *Quadragesima*, *Religie*, *Sabbath*, *Sakrament* en *Triniteyt.* In welken geest deze artikels, die nu en dan aan Voltaires *Dictionnaire philosophique* doen denken, gestemd zijn, kan uit de volgende uittreksels blijken.

»Arke, een kist, waar van in de Schrift gewag gemaakt wordt, daar van allerley reyn gediert seven en seven, van 't onreyn twee en twee, manneken en wijfken in waren, doe de

Watervloed over de gantsche Aarde kwam, soo die Schrijver meende: dan 't is die man goed te vergeeven, hij heeft niet beter geweeten of de Aarde is plat geweest, gelijk de ouden in die waan sijn geweest, en daarom heeft hy gemeent, dat de gantsche Aarde van eenige dagen regens kon bedekt worden. En daar kan men hem nog al te gemoet komen in 't beschrijven van de kist, om dat hy der niet by geweest is, nog deselve gesien heeft, en de maat is hem vergeeten, en een kunstig rekenaar is 't niet geweest, om de maat weer uyt te vinden: want anders soude het my wat vreemd dunken, hoe in soo kleinen kist, welkers langte maar was dry hondert ellen, de breette vijftig, de hoogte dertig ellen, soo grooten menigte van dieren, en soo veel voeder voor meer als een jaar, heeft konnen zijn. Dog hy heeft er van geschreven, gelijk hy 'er van gehoord heeft.

Bibel. — — daar is in de Schrift iets 't geen vast is en met de rede overeenkomt, 't welk ook by my maar alleen voor de Schrift gehouden word, 't welk wederom, in 't maaken van andere schriften, soude stant grijpen: maar de rest is voor ons onnut en idel, en kan over sulks sonder swaarigheid wel verworpen worden. En ten waar de Schrift door gewelt, van vuur en swaard, staande gehouden wierd, sy soude in 't kort vervallen.

Chaos. — — De Godsgeleerden seggen en leeren, dat de waereld uyt niet gemaakt of geschapen is, en willen ook dat een ieder dat soo moet gelooven; alhoewel de waereldwijsen en geleerden wel weten dat het onwaar, ja onmogelijk en tegen de Schrift is. Want uyt niet komt niet: dat heeft waer geweest van alle eeuwigheid, en sal in alle eeuwigheid waar sijn.

Jesus. — — Soodanigen *Jesus* of *Behouder* stel ik, onder de Jooden van dien naam, geweest te zijn *Jesus*, een timmerman, de soon van *Maria*, de gemeynde soon, sò men segt, van *Joseph*, de timmerman. — Dat hy onse Behouder soude zijn, omdat hy ons met sijn Lijden ende Sterven, en met sijn bloedvergieten, heeft verlost van alle onse sonden en daar door voor deselven volkomentlijk heeft voldaan en betaalt, sijn stellingen buyten de Schrift, en ook tegen de waarheyd. Wie eygentlijk de vader van desen Behouder is geweest, en weet men niet, en daarom hebben eenige onwetende luyden hem gesegt te zijn ge-

weest God, God van eeuwigheid, en een soone Gods van eeuwigheyd, en dat hy in der tijd is gebooren van een maagd sonder toedoen des mans: maar die stellingen zijn ook buyten de Schrift, en tegen de waarheyd.

Religie. — — elk volk, dat een andere Godsdienst heeft als andere volkeren, meynt en gelooft, dat sijn wijse van Godsdienst de beste is en Gode aangenaamst, ja het meynt en gelooft het niet alleenlijk, maar salt ook beweeren en staande houden, niet met reden en waarheyd, die uyt God zijn, maar met geweld van vuyr en swaard, galg en rad. En elk vloekt en scheld den ander om 't seerst voor ongeloovig en godloos, omdatter soo effen op een stipken geen overeenkoming is in de Godsdienst of in eenig gevoelen de Godsdienst raakende. Een groot bewijs voorwaar, dat de regte redelijke Godsdienst niet in de waereld is: want die had niet van noode door gewelt staande gehouden te worden. Ik kan ook niet bevroeden, uyt ondersoeking der geschiedenisboeken, datser immer geweest is. En 't staat te duchten, datser in eeuwigheid niet ligt komen sal.

Sabbath. — Dese rustdag komt elke sevende dag, op welke geen Jood by ouds eenig werk mogt doen op straffe des doods, gelijk daar van een voorbeeld in de Schrift staat, dat imant maar wat hout raapende gesteenigt wierd. Dog die straffe was al te hart en streng, en de misdaad al te kleyn en gering, na mijn oordeel. Maar wat sal ik seggen, het was om dat het de heer *Mosche* gebood, en daarom most het geschieden, en de onnosele houtraaper gedood worden. Hij moet voorwaar niet veel werks gemaakt hebben, om een mensch van 't leven ter dood te laaten brengen. Ik wilde om des waerelds heerschappij niet, dat ik soo bloetgierig was. De rustdag segt men ingestelt te zijn van God selve, na sijn selfs voorbeeld als hy op den sevenden dag der waereldmaaking rustede van al sijn arbeyd, mogelijk seer moede zijnde van ses dagen en nagten sonder rusten te arbeyden. Het kan ook wel dat de Heer des nagts mede wat gerust of geslaapen heeft en des morgens vroeg wederom an den arbeyd is gegaan, tot den sevenden dag toe, wanneer hy deselve heyligde, dat is, dat hy doe heyligavend hield (misschien is dat spreekwoord daar van daan gekomen). Want de Heer op

den agtsten dag niet wederom an den arbeyd gegaan is, om dat men leest: *alsoo zijn volbragt hemel en aarde*, enz. soo dat hij nu nogh rust. De ses dagen worden ons aldus beschreven: *Doe was 't avend geweest en morgen geweest, de eerste dag*, en: *Doe was 't avend geweest en morgen geweest, de tweede dag*, enz. Wanneer nu imant van dat land, alwaar men ses maanden lang dag heeft, de waereldmaaking beschreven had, of beschreef, die soude immers moeten seggen, datse maar gemaakt was in een kleyn gedeelte van den dag, te weeten in 144 stonden of uuren. Of dat het imant beschreef, daar 't soo lang nagt is na malkander als 't op die andere plaats dag is, die soude immers moeten seggen, datse maar in een kleyn gedeelte van de nagt was gemaakt. Vorders heeft 'er de omloop des sons, of na de meeste waarheyd, de draaying der aarde om de son (uyt welke men de daagen en jaaren afmeet) eerder geweest, eerder de son selve geweest is? Want ik lees datse eerst den vierden dag gemaakt word. De stoffe des Sons isser wel geweest, dat kan ik wel bevroeden. Het schijnt my wat klugtig en wonderlijk toe. Dog de schrijver, geloof ik, heeft gedagt: ik schrijf het maar voor een deel domme slaafsche Jooden, die kan men haast wijs maken dat alles waar is, en als het die lang genoeg gelooft hebben, sullen het veel anderen, gelijk het blijkt, ook wel voor waarheyd aannemen."

Dat de schrijver van dit werk in zijn' tijd niet ongemoeid bleef, zal niemand bevreemden. Hij werd te Amsterdam bij vonnis van den 27 Julij 1668 als auteur veroordeeld tot 10 jaren hechtenis en zes duizend gulden boete, terwijl zijn werk: *de Bloemhof* openlijk werd verbrand (1). Op den 19den September van 't zelfde jaar

(1) Door dezen maatregel is de *Bloemhof* zeldzaam geworden. In de vorige eeuw werd hij reeds duur betaald, volgens het getuigenis van Joh. Vogt (*Catal. Librorum rariorum*, p. 383), die hem een »scriptum pessimum, blasphemum, atheisticum" noemt. Deze schrijver vermeldt mede een ander nog zeldzamer werk van Koerbagh, getiteld: *Een ligt schijnende in duystere plaatsen, om te verligten de voornaamste saaken der Godsgeleerdheyd en godtsdienst*, Amst. 1668; hetwelk door hem zelven niet schijnt gezien te wezen.

werd hij naar 't rasphuis ter genoemde stede gebragt, waar hij in October 1669 overleed (1).

Gedurende 's mans gevangenschap is op hem het navolgende gedicht gemaakt, dat nergens (zoo ver mij bekend is) vermeld wordt. Het komt voor in: *Het Nieuwe Hoornse Speelwerck, bestaende uyt verscheyden ernstige en vroolijcke Gezangen en Gedichten, van C. G., V. D. H. en C. G. K. enz. Versamelt door C. C.* (waarschijnlijk de uitgever.) *Tot Hoorn, bij Cornelis Croock,* 1672; en luidt aldus:

Aen den gevangen

KOERBAGH,

over sijn

Godloos Woordenboeck, of Bloemhof
vol alderhande lieflijckheyt sonder verdriet.

Geluckigh waert ghy Koerbagh, dat
Ghy in de groote Amstelstadt
Wierd om u Woordenboeck gevangen:
Had Spanjen, of Italiën
U binnen hare Traliën,
Uw' straf soud swaerder zijn als hangen.
Waert ghy in het Romeyns gewelt,
En daer, als hier, te recht gestelt:
Paus Clemens sloegh wel haest sijn handen
Aen u vergifte Bloemen,
En soud u voort verdoemen

(1) Deze bijzonderheden zijn ontleend uit de Provinciale Groninger Courant van 19 Mei 1846. Uit vergelijking van de aldaar medegedeelde artikels uit den Bloemhof met de bovenstaande kan blijken, dat de lezer der Courant niet genoegzaam op het standpunt gebragt is, om, met billijkheid en onpartijdigheid, »over de vrijheid der drukpers in dien tijd te oordeelen."

In 't vyer van dit papier te branden.
Ick raed u daerom als een Vriendt,
Al hebt ghy 't niet aen my verdient,
Noch aen die Jesus, met my, prijsen:
Blijft binnen Hollandts palen,
En wederroept uw' dwalen,
Soo sal geen Christen u verwijsen:
Daer nu een yder vloeck op vloeck,
Met reden, blixemt op uw Boeck,
Een Boeck vol woorden sonder saecken;
Vol woorden, die Godts Woorden
Bespotten en vermoorden,
En u voor Hem ten gruwel maecken.
Wie was'er, die meer laster vond,
Soo langh 't gebouw des werelts stond,
Als in uw Bloem-hof? ach verdwaelde!
Hoe quam het in uw sinnen,
Dat ghy dit dorst beginnen,
En 't heyligh Boeck soo valsch vertaelde?
't Is schrickelijck Godts eyghen Soon
Te lasteren, met smaet en hoon,
Den Heylgen Geest te wederstreven;
't Is wonder dat de Aerde
U meer als Dathan spaerde,
En ghy in 't leven sijt gebleven.
't Is wonder dat uw' spitse pen,
In Helsche Inkt gedoopt, uw schen-
En vloeck-schrift op Papier dorst drucken.
Is Corach ingeswolgen,
Wel licht sal Koerbagh volgen.
Godtslaster sagh men noyt gelucken.
Ach! trof die strael, die Saul trof,
Uw hert en oogen, die soo grof
De blijde boodtschap dorst versmaden;
Al socht ghy als de blinden,
Ghy soudt de weg wel vinden,
Daer ghy kost in uw' tranen baden.

OVER DE WOORDEN

MET DEN

UITGANG *SCHAP*,

DOOR

L. A. te Winkel.

I.

Wanneer de woorden, die het onderwerp dezer beschouwing uitmaken, door den grooten Ten Kate en latere taalkundigen onder »de afleidsels met een onzachtstaartig achtervoegsel'' gerekend worden, dan geschiedt zulks deels op grond, dat *schap* in onze taal niet meer als een op zich zelf staand woord in gebruik is; deels omdat zijne beteekenis, even als die van *dom* en andere veelvuldig tot zamenstelling gebezigde woorden, eenigzins onbepaald is geworden, velerlei wijziging ondergaan en de natuur van een afleidingssuffix aangenomen heeft. Reeds de grootere mate van ontwikkeling, waardoor *-schap* zich van andere achtervoegsels, als *-er*, *-el*, *-aar*, *-ing*, enz., onderscheidt, doet het vermoeden ontstaan, dat het voor een echt woord te houden zij. Dit vermoeden wordt hooge waarschijnlijkheid, wanneer men in het hoogduitsch woorden aantreft, waarin het vóór *-schaft* gevoegde woord in den verbogen' toestand voorkomt, gelijk, b. v., bij *Judenschaft*, *Völkerschaft* plaats heeft, terwijl echte afleidingssuffixen, als *-inn*, *-isch*, *-chen*, in den regel niet achter buigingsuitgangen, maar onmiddellijk achter den stam gevoegd worden, bij

voorb. in *Jüdinn*, *Jüdisch*, *Völkchen*. Eindelijk, de waarschijnlijkheid verandert in gewisheid, als wij de niet onaanzienlijke woordfamilie van *-schap* nog in onze eigene taal ontmoeten, en het woord *schap* zelf in het middel-nederlandsch, oud-hoogduitsch en engelsch zelfstandig zien optreden. Dan, om zich van de identiteit van dit in onbruik geraakte *schap* en den thans nog bestaanden uitgang *-schap* volkomen te overtuigen, is een bedaard onderzoek noodzakelijk. Dit onderzoek heeft zijne nuttigheid voor de taalkunde, vermits het de ware beteekenis van *schap* leert kennen.

De eerste, die zich met de beschouwing der woorden met den uitgang *-schap* opzettelijk heeft bezig gehouden, is, voor zoo verre mij bekend is, Ten Kate, die in zijne Aenleid. enz., D. II. bl. 345, *-schap* aanvoert onder de afleidsels van het werkwoord *scheppen*, creare. Ook de hoogleeraar Lulofs (Gronden der Ned. Woordafl., bl. 134) zegt, dat het zamenhangt met *scheppen*, *schiep*, *geschapen*, met het daarvan afstammende *schaffen* en met een oud-duitsch substantief (?), dat waardigheid, ambt, gesteldheid beteekent; en Dr. Brill verklaart het bepaaldelijk voor den wortel van *scheppen*. Bilderdijk eindelijk (Verh. o. d. Gesl., bl. 59, 85 en 255) leidt het af van een werkw. *scheppen*, dat volgens hem met *bevatten* gelijk staan en de beteekenis van creare en haurire in zich vereenigen zou.

Zulke getuigenissen zijn voorzeker genoegzaam, om ons aangaande de natuur en oorsprong van *-schap* te vergewissen. Desniettemin geloof ik de eigenliefde der lezers van het Archief niet te zeer te kwetsen, wanneer ik onderstel, dat althans sommigen hunner bij de lezing hiervan wedervaart, wat ik zelf ondervonden heb, te weten, dat hun inzigt in de verwantschap van *scheppen* en *-schap* niet terstond die helderheid en duidelijk-

heid heeft, die in wetenschappelijke zaken wenschelijk is. Ik vermeen daarom geen overtollig werk te doen, wanneer ik hen geleid langs denzelfden weg, dien ik bewandeld heb, om tot eene levendige overtuiging van de waarheid der uitspraak van bovengenoemde geleerden te geraken. Ik heb namelijk in de eerste plaats nagegaan, of men met grond hopen mag, den oorsprong van *-schap* in onze taal, of liever in de duitsche in het algemeen, te kunnen vinden; vervolgens heb ik onderzocht, of de verschillende vormen, waaronder *schap* voorkomt, regelmatig van *scheppen* kunnen afgeleid worden; daarna heb ik de ware beteekenis van *scheppen* bij onze voorouders opgespoord, en nagegaan, welke beteekenis hieruit a priori voor *schap* voortvloeit; eindelijk heb ik aan deze gegiste beteekenis die der woorden op *-schap* getoetst. Het verdriete den lezer niet, mij op dezen misschien wat langen weg te volgen.

Wanneer men den geheelen woordenschat onzer taal in oogenschouw neemt, en de ontleende, ofschoon dan ook met het burgerregt begiftigde, woorden, welke de christelijke godsdienst, de beoefening der historische en philosophische wetenschappen, de regtspleging, het krijgswezen, de handel en nijverheid, het verkeer met niet germaansche volken en andere oorzaken onmisbaar gemaakt hebben, afzondert, dan bevindt men, dat het overblijvende grootere en echt germaansche deel twee soorten van woorden bevat. De eene soort bestaat uit louter zulke woorden, die eerst ontstaan zijn, nadat de hoofdvolkstam, waartoe de Germanen behooren, zich in Azië in de vijf hoofdtakken, de Indiërs, de Zendnatiën, de Grieksch-Romeinsche volken, de Slaven en de Germanen, gescheiden had, en welke dus in den engeren zin des woords den naam van germaansche woorden verdienen. De andere soort bevat de reeds tot de taal

van den hoofdstam behoorende woorden, welke onze voorouders uit Azië medegebragt en sedert in gebruik behouden hebben, en die daaraan gekend worden, dat zij nog in al de vijf taalfamiliën of ten minste in meer dan ééne worden teruggevonden. Van de woorden der eerste soort laat zich het stamwerkwoord in de eene of andere duitsche taal aanwijzen, of zoo het buiten gebruik geraakt is, kan het vroegere bestaan van zulk een wortelwoord uit de duidelijke sporen, die het nagelaten heeft, bewezen worden; doch de woorden der tweede soort uit een duitsch werkwoord te willen verklaren, is voor het minst een nutteloos pogen, waarvan men zich weinig aanwinst voor de wetenschap beloven kan. Zoo zou het, b. v., eene dwaasheid zijn, den oorsprong der woorden *vader*, *moeder*, *deur*, in het nederlandsch of eenige andere duitsche taal te zoeken, daar men deze zelfde woorden ook in het latijn (pater, mater, fores), in het grieksch (πατήρ, μήτηρ, θύρα), in het sanskrit (pitri, mâtri, dwâra) en perzisch (peder, meder, der) aantreft. Kan men echter, de regels der klankverschuiving in het oog houdende, in geene der overige hoofdtakken een in vorm en zin overeenkomstig woord ontdekken, dan mag men redelijkerwijze de hoop koesteren, zijnen stamvader of althans eenige andere leden van zijn geslacht in de duitsche talen te kunnen opsporen. Hetzelfde geldt natuurlijk ook van de achtervoegsels, door middel waarvan de afgeleide woorden gevormd worden.

Wanneer men nu de lange lijst van meer dan 700 indo-germaansche achtervoegsels in Potts Etymologische Forschungen doorloopt, dan vindt men geen enkel suffix, dat met ons *-schap* vergelijkbaar is. Wat meer zegt, zelfs in de overblijfselen der gothische bijbelvertaling worden nog geene op *-schap* eindigende woorden aangetroffen. Daar Ulfila nu gelegenheid genoeg had om er

te bezigen 1), is het genoegzaam zeker, dat de gothische taal nog geene woorden op *skaps* bezat. Men mag dus gerust aannemen, dat *schap* op germaanschen bodem geteeld is, en zich uit die taal verklaren laat. Wij kunnen derhalve, met het uitzigt van wel te slagen, onze voorgenomen taak vervolgen, en thans den vorm van *scheppen* en *schap* in oogenschouw nemen.

De oudste vorm, waaronder *scheppen* voorkomt, is natuurlijk het gothische *skapjan*, *skop*, *skapans*, of eigentlijk *gaskapjan*, *gaskop*, *gaskapans*, hetwelk volgens Grimm tot de achtste sterke conjugatie, bij Gabelentz en Löbe tot de zesde klasse der niet-reduplicerende sterke verba behoort, en wel tot die ondersoort dezer klasse, welke in het praesens, en de daarvan afgeleide vormen de uitgangen der zwakke of gelijkvloeijende werkwoorden op *-jan* hebben. Deze laatste bijzonderheid, te weten, de J of I in het praesens geeft de reden op, waarom ons hollandsche *scheppen*, *schiep* oudt. *schoep* 2), *geschapen*, in den tegenwoordigen tijd eene E heeft, en niet eene A, even als de andere verba der 4de of 7de klasse, b. v. *dragen*, *droeg*, *gedragen*; *vallen*, *viel*, *gevallen* 3). Immers, het is door Grimm voldingend bewezen, dat de vocaalverzachting der A in E 4) veroorzaakt wordt door eene I in de volgende let-

1) Zoo worden, b. v., de grieksche woorden *ἀποστολή*, apostelschap, *μέθη*, dronkenschap, *κοινωνία*, gemeenschap, *χαρά*, blijdschap, *συγγένεια*, maagschap, *οἰκονομία*, rentmeesterschap, *ἱερωσύνη*, priesterschap, *ἔχθρα*, vijandschap, die wij in onze overzetting met woorden op *-schap* vertaald vinden, door Ulfila overgezet met gothische woorden op *ei*, *ths*, *i*, *assus* en andere uitgangen: *apaustaulei*, *drugkanei*, *gamainei* of *gamainduths*, *faheths*, *kuni*, *fauragaggei*, *gudjinassus*, *fijatwa*.

2) M. Stoke, VI. 53: *de hem te were scoepen wale*.

3) Zie over de conjugatie van *scheppen* Dr. Brill, Sprkl., bl. 282.

4) Zie Brill, Sprkl., § 6, 2 Aanmerk. 1.

tergreep; doch deze I is in *skapjan* (*skapian*), wegens den volgenden klinker A, in haren verwanten medeklinker J overgegaan. In het oud-hoogd., oud-saks. en angelsaks. worden *scafan*, *scapan* en *sceopan*, *sceapan*, *sceppan*, *scipan* of *scyppan* ook in het praesens sterk geconjugeerd 1). De stam nu van dit werkwoord is ons *schap*, oud- en middelhoogd. *scaf*, oudn. *skapr*, welke woordvormen dus op dezelfde wijs uit *scheppen* ontstaan, als *val*, *raad*, *slag*, *loop*, uit *vallen*, *raden*, *sla(h)en*, *loopen*.

Hiermede zou men de wording van *schap* voor voldoende verklaard kunnen rekenen, ware het niet, dat men bij onze ouden vormen op *-scip* en *-scepe* aantrof, b. v. in der Minnen Loep III. 331, *maegschip;* Walewein 3253, *ridderscepe*, hetwelk natuurlijk het vermoeden zou kunnen geven, dat men, om den oorsprong der vormen *schip*, *schap*, *schepe*, te verklaren, naar een ander werkwoord van den vorm *bidden*, *bad*, *gebeden*; *zitten*, *zat*, *gezeten*, zou hebben om te zien. Dan een werkw. *schippen*, *schap*, *geschepen*, laat zich te vergeefs zoeken, maar blijkt ook voor ons doel niet noodig te zijn, wanneer men bedenkt, dat in het oud-saks. en oud-friesch woorden op *-scepi* en *-skipi* voorkomen, b. v. Heliand, 2, 14 *heriscepi;* 10, 25 *landscepi;* Rustr. Londr. *herskipi*, en dat deze vormen zich regelmatig van *scapan* laten afleiden. Immers is het blijkbaar, dat *-scepi* een zoogenoemde onechte stam 2) of afleidsel met het beteekenislooze achtervoegsel I is, welke I, zoo als boven is gezegd, de verandering eener voorafgaande A in E kan bewerken. Deze E is vervolgens

---

1) Het angels. bezit behalve al deze sterke vormen ook nog eenen zwakken vorm *sceapian; ic sceapige*, *sceapode*, (*ge*)*sceapod*.

2) Wat onechte stammen zijn, en welke min zelfstandige achtervoegsels wij in onze taal bezitten, kan men vinden bij Dr. Brill, Sprl. § 32.

door assimilatie in I veranderd, en zoo ontstond de vorm *skipi;* eindelijk werd de eind-I zelve bij ons, even als in ontelbare andere woorden of tot de toonlooze E verzwakt 1), waardoor de vorm *schepe* of *scepe* ontstond, of zij werd geheel afgeworpen, waardoor men *schip* of *scip* verkreeg. *Scepe* en *scip* zijn derhalve regelmatige derivaten van *scheppen*, en het eerste komt overeen met *heffe* van *heffen*, goth. *hafjan*, *grebbe* van *graven*, *dregge* van *dragen* in den zin van trekken, terwijl de I in *scip* gelijk staat met dezelfde letter in de middelnederl. woorden *inghel*, angelus; *inghe*, angst; *ghehinghen* voor *gehengen* van *hangen; kilk* voor *kelk*, calix; *sint* van *sanctus*. In het angels. had deze verbastering reeds in het verbum *scheppen* plaats, en bestond zoowel de vorm *scipan* en *scyppan* als *scapan* en *sceapan;* het kan dus niet bevreemden, dat *schap* in het angels. *scipe* en *scype* luidt, en dat het engelsch thans nog de beide vormen *scape* en *ship* bezit, *lordship*, *worship* voor *worthship*, *friendship* naast *landscape*. *Schap* en het verouderde *scepe* of *scip* moeten derhalve als twee verschillende woorden, als twee onderscheidene derivaten van hetzelfde stamwoord *scheppen* worden aangemerkt.

Behalve deze beide vormen bestaat in het oud-hoogd., oud-saks. en angels. nog een derde afleidsel van *scheppen*, de onechte stam *-scaft*, angels. *-sceaft*, dat onder de gedaante van *-schaft* in het nieuw-hd. nog voortleeft, en overeenkomt met ons *dragt*, *graft*, *wacht* van *dragen*, *graven*, *waken*.

De vormen, waaronder *-schap* zich vertoont, leveren dus niets op, dat ons aan zijne afkomst van *scheppen* zou kunnen doen twijfelen; integendeel alles laat zich

---

1) Zie Brill, § 6, 5.

zonder haperen door de regels der afleiding en klankwijziging verklaren. Onderzoeken wij dan nu, of ook de beteekenis der woorden op *-schap* zich ongedwongen uit die van *scheppen* laat afleiden, en trachten wij te dien einde in de eerste plaats tot de ware beteekenis van *scheppen* door te dringen en ze te ontleden.

Scheppen treft men het eerst onder den vorm *gaskapjan* in het gothisch aan. Ulfila bedient zich van dit woord om het grieksche κτίζειν te vertolken 1), hetwelk b o u w e n, s t i c h t e n, m a k e n, v e r v a a r d i g e n beteekent, en door onze overzetters, overal waar Ulfila *gaskapjan* heeft, door *scheppen* vertaald wordt. Zoodanige plaatsen zijn onder andere: Marc. 13, 19: »van den beginne der schepselen, die Godt *geschapen heeft*"; 1 Tim. 4, 3: »gebiedende van spijsen te onthouden, welke Godt *geschapen heeft*"; Eph. 2, 10: »in Godt, die alle dingen *geschapen heeft*"; Col. 1, 16: »want door Hem *zijn* alle dingen *geschapen*.... alle dingen *zijn* door Hem *geschapen*." Ulfila gebruikt dus *gaskapjan* in denzelfden zin, waarin wij thans *scheppen* bezigen. Hieruit volgt intusschen nog niet, dat het gothische *gaskapjan* juist dat denkbeeld uitgedrukt heeft, hetwelk wij heden ten dage gewoonlijk met *scheppen* verbinden, namelijk dat van u i t h e t n i e t v o o r t b r e n g e n. Integendeel men heeft alle reden om te denken, dat *gaskapjan* even als κτίζειν eene veel algemeenere beteekenis zal gehad hebben; maar door Ulfila bij gebrek aan eene betere bewoording, als het naastkomende aan het denkbeeld, dat hij had uit te drukken, alleen als noodhulp zal gebezigd zijn. Immers de groote duitsche taal- en

---

1) Eenmaal, te weten Mc. 2, 27: »*sabbato in mans warth gaskapans*," »d e s a b b a t h i s g e m a e c k t o m d e n m e n s c h e," staat het in het passief voor ἐγένετο.

oudheidkundige Grimm heeft overtuigend aangetoond, dat de godsdienstbegrippen der Scandinaviërs, wat de hoofdzaken betreft, ook het godsdienstige geloof van al de overige heidensche Germanen geweest zijn; met andere woorden, dat de noordsche Mythologie der beide Eddas en de Duitsche in de hoofdtrekken dezelfde zijn. Mogen wij ons hierop verlaten, dan kunnen wij vaststellen, dat het begrip van uit niet iets voortbrengen den Gothen zoowel als den lateren Duitschers vreemd geweest is. Hunne Cosmogonie leert dit duidelijk.

Volgens de Edda bestond er, voor dat de goden en menschen, de reuzen en dwergen, de hemel en de aarde aanwezig waren, eene vreeselijk gapende klove, *Ginnüngagap*, gaping der gapingen, tusschen *Muspilheimr*, de woning des vuurs (het zuiden), aan de eene en *Niflheimr*, het verblijf der nevelen (het noorden) aan de andere zijde. In het midden dezer kloof ontsprong eene bron, naar haar gemurmel *Hwergelmir*, bruisende ketel, of wel *Hwergemlir*, oude ketel, geheeten. Uit deze bron vloeiden twaalf stroomen, wier water op eenigen afstand door de koude in ijs veranderde. Toen echter de warme lucht van het zuiden met dit ijs in aanraking kwam, begon het te smelten en te druipen, en uit de droppels ontstond een reus *Ymir*, de bruisende, razende. Ymir viel in slaap, en kwam aan het zweeten; toen wiesen onder zijne linkerhand een man en eene vrouw, de stamouders der reuzen, terwijl zijn eene voet met den anderen eenen zoon met zes hoofden teelde. Doch het ijs ging voort te druipen, en er ontstond eene koe, die aan de zilte ijsklompen lekte, waardoor op den avond van den eersten dag het haar van een mensch te voorschijn kwam, den tweeden dag een hoofd, en op den derden de geheele man. Deze heette Buri, en zijn zoon droeg den naam van

Bör, welke even als Buri zoon beteekent. Bör nam eene reuzin ter vrouwe, en verwekte bij haar drie zonen *Odin* (woeden), *Vili* (wil) en *Ve* (heilig). Deze drie goden versloegen Ymi, sleepten zijn lijk tot midden in Ginnûngagap, en *schiepen* uit zijn ligchaam de aarde, de zee, de bergen en klippen, den hemel en de aarde, naar luid van Saem. Edda, 45*b*:

»or Ymis holdi *var* iörd um *scöput* 1),
enn or sveita saer,
biörg or beinum, badmr or hâri,
enn or hausi himinn,
enn or hans brâm gerdo blidh regin
midhgardh manna sonom."
Uit Ymis hoofd werd *de aarde* geschapen,
en uit (zijn) bloed (de) zee,
rotsen uit (zijne) beenderen, boomen uit (zijn) haar,
en uit zijnen schedel de hemel,
en uit zijne wenkbraauwen bereidden (de) weldadige goden
de wereld voor der menschen zonen.

Scheppen is hier dus niet uit niets, maar uit gegevene stof, door vervorming iets voortbrengen, en wordt op ééne lijn gesteld met *gera*, maken, bereiden. Hoe Muspill- en Niflheimr en de Hwergelmir met zijne stroomen ontstaan waren, vermeldt de Edda niet, evenmin als den oorsprong der natuurkrachten, waardoor Ymir, de onder zijne hand wassende man en vrouw en de likkende koe hun aanwezen ontvingen; genoeg evenwel, dat deze niet *geschapen* werden, maar dat hun ontstaan als een worden of groeijen wordt voorgesteld.

Hetzelfde begrip hechtten ook de oude Friezen aan de het woord *scheppen*, zoo als blijkt uit het verhaal der schepping van Adam en Eva in het Emsinger landregt:

1) *Scapa* conjugeert in het oud-noordsch zoowel zwak als sterk, even als in het angelsaksisch.

»God *scop* thena ereste meneska, that was Adam, fon achta wendom 1): thet bênete fon tha stena, thet flask fon there erthe, thet blod fon tha wetere, tha herta fon tha winde, thene thochta fon tha wolken, thene swet fon tha dawe, tha lokkar fon tha gerse, tha âgene fon there sunna and tha blerem on (ble er him on) thena helga ôm", en wat verder: »tha scop he Eva fon sine ribbe." *God* schiep *den eersten mensch, dat was Adam, van acht dingen: het gebeente van den steen, het vleesch van de aarde, het bloed van het water, het hart van den wind, de gedachten van de wolken, het zweet van den dauw, de lokken van het gras, de oogen van de zon, en toen blies hij hem den heiligen adem in.*

Maar zelfs bij ons beteekent *scheppen* tegenwoordig somtijds nog eenvoudig maken, vervaardigen, onverschillig waaruit. Zoo leest men in Gez. 14, 7:

» Gij *schept* uit lijden hemelvreugd,
Uit zonde een hooger trap van deugd,
En uit verwarring orde."

en dat zulks oudtijds ook het geval was, blijkt uit den Teuthonista, waarin bij het woord *scheppen* naar *maecken* verwezen wordt. Uit het aangevoerde blijkt, dunkt mij, genoegzaam, dat het voortbrengen uit niets slechts een bijkomend denkbeeld is, dat niet noodzakelijk in het begrip van *scheppen* opgesloten ligt, en dat *scheppen* in den grond niet meer dan maken, vervaardi-

1) *Wend* is volgens Von Richthofen in de eerste plaats wending, omkeering, vervolgens uitzondering op eenen regtsregel, vandaar ook regtszaak, causa, en eindelijk, zoo als hier plaats heeft, ding. *Wend* staat derhalve gelijk met het fransche woord *chose*, hetwelk uit *causa* ontstaan is, en insgelijks de beteekenis van ding verkregen heeft.

gen, daarstellen beteekent. Maar iets maken kan uit verschillende oogpunten beschouwd worden, namelijk: 1. als het geven van eenen bepaalden *vorm*, of andere *eigenschappen* aan gegevene stof; 2. als het bijeenbrengen en tot een *geheel* vereenigen der verzamelde bouwstoffen. Het is voor het vervolg noodzakelijk, dit wat nader uiteen te zetten en aan te toonen.

1. Iets maken bestaat daarin, dat men aan de bestaande stof andere eigenschappen geeft, dan zij te voren bezat, of ze in zekere orde zamenvoegt. Daar nu de taal al hare uitdrukkingen, zelfs die voor geestelijke hoedanigheden en werkingen, aan de zinnelijke aanschouwing ontleent, en de eigenschap van eenig voorwerp, die de zinnen het eerst en sterkst treft, de gedaante of vorm van dit voorwerp is, zoo kan het wel geene verwondering baren, dat *scheppen* in de eerste plaats en voornamelijk vormen beteekent. Dit blijkt uit Kiliaen, die *scheppen* vertaalt niet alleen door *creare* en *condere*, maar ook door *formare*, vormen, en *rudi materiae formam induere*, aan ruwe stof eenen vorm geven, vervolgens meer bijzonder door *kleêrmaken*. Een *schepper* heet bij Verschueren, behalve *creator*, *conditor* en *factor*, maker, ook *plasmator*, vormer. Bij Kiliaen is een *schepper* een *kleêrmaker* 1); een

---

1) De reden, waarom een kleêrmaker bij uitnemendheid *schepper* geheeten wordt, is niet ver te zoeken. Het snijden der stof, het vormen van het kleed, maakt het moeijelijkste en dus voornaamste deel zijner werkzaamheid uit; van daar, dat aan dit moment zijn naam ontleend wordt. Dit blijkt ook uit andere benamingen, die de lieden van dit beroep dragen, als die van *snijder*, *wantsnijder*, in het hoogduitsch *Schneider*, in het fransch *tailleur*, van *tailler*, eenen vorm geven, welke naam ook aan eenen steenhouwer, eenen vormer van steenen, gegeven wordt. In het landfriesch heet een kleêrmaker *skroâr*, zamengetrokken uit *skroder*, oud-friesch *scredere* (van *skreda*, oud-holl. *schro-*

schepmes een *scalprum sutorium; culter, quo calceolarius corium incidit calceumque format*, schoenmakersmes; een mes, waarmede de schoenmaker het leder snijdt en den schoen vormt. In eene vertaling van Boëthius, door Huydecoper in eene noot op Stoke aangehaald (II. 586) is *schepper* een schoenmaker, en in den roman van Ferguut is, vers 74, *schepsterigge* eene naaister, die den mantel van zekere koningin gemaakt heeft. Daarom worden kleederen gezegd *geschapen* te zijn, b. v. Beatrijs, 273:

— »Cleder —
Wel *ghescepen* int ghevoech."

en Bediedenis der Misse, aangehaald door Huydecoper:

»Bi der Casughele moegen wi proeven,
Alse hisi ierst an heeft getogen,
Dat si es alse een clocke *gescapen*."

In den roman van Walewein is *zich scheppen* eene zekere gedaante aannemen, *zich verscheppen* van gedaante veranderen. Aldaar heet het van koning Wonder dat:

785 »Hi *versciep* hem tallen dieren,
Die sijn upt lant of in rivieren:
Banderside *sciep* hi hem wedere
Tallen voghelen."

In de verwante talen is het even zoo gelegen: het oudd. *scafan* beteekent ook formare, *gascaffon*, formare, fingere, plasmare, en in het angels. is *scapan* behalve to create ook to give a shape to, to form.

---

den (Kil.), snijden, hetwelk in het bijzonder van geldsnoeijen gebruikt werd, oud-saks. *scritan*, oudh. *scrotan*, nieuwh. *schroten*). Het nederl. *schroder*, snijder, kleêrmaker (Kil.) is verouderd, en alleen als eigennaam *Schreuder*, *Schrader*, overig.

Aan deze opvatting van *scheppen* is het toe te schrijven, dat het eng. *shape* en het middel-nederl. *scape*, *gescep* en *scheppenesse* de beteekenis van gedaante, en het oudd. *unscaf* en *scafalos* die van misvormd hebben verkregen. Ook noemen wij een kind *welgeschapen*, wanneer het zonder ligchaamsgebreken, welgevormd, ter wereld gekomen is, en een *wanschepsel* is een misvormd wezen.

Van *schape*, gedaante, treft men een voorbeeld aan in den roman van Lancelot:

5172 »Nu suldi hooren hier ter stede
Van den andren, die Garhiës hiet.
Hi was vol van ridderscape
Scone ende van edelre *scape*."

Van *gescep* heeft prof. Clarisse, in zijne uitgave van de Natuurkunde des Heelals, een voorbeeld uit Maerlants Rijmbijbel bijgebragt:

» — hiet Noe maken die arke,
Die wonderlijc was van ghewarke;
Haer *gescep* dat was aldus:
Lanc was sij ccc cubitus."

en *scheppenesse* komt een paar malen in den roman van Ferguut voor. Aldaar wordt van eene leelijke reuzin gezegd:

3348 »Ic ne soude u niet ghesegghen mogen
De *scheppenesse* vander vrouwen."

Doch *scheppenesse*, en dus ook zijn stamwoord *scheppen*, wordt ook van andere eigenschappen gebezigd; b. v. in de Nat. des Heelals wordt het van de *gesteldheid* of *hoedanigheid* des vuurs gezegd:

694 — »onse vier
Neemt *ghesceppenesse* hier,
Nadien dat sijn die saken,
Daer wi onse vier of maken."

In eene door prof. Clarisse uit de Natuurkunde van Broeder Thomas aangehaalde plaats, beteekent het de hoedanigheid der metalen: »die seuen planeten gheuen een yghelic metalle sijn *sceppenisse* ende sijn vorme na huerre kracht."

Het vervaardigen van eenig voorwerp vereischt, dat de onderscheidene bouwstoffen in eene bepaalde orde zamengevoegd en het geheel op zulk eene wijze ingerigt worde, dat het gewrocht die hoedanigheden verkrijgt, die het wezen van het te vervaardigen ding uitmaken. Van hier, dat *scheppen* ook de beteekenis van inrigten hebben kan. In dien zin komt het voor in den oudsaks. Heliand, 52, 24 en verv.: »Huuand gi uuiton that eo an thorniun ne sculun· uuinberi uuesan· eftha uuelon eouuiht fagaro fruhteo· nec oc figun ne lesad· helidos an hiopon· that mugun gi undarhuggean uuel· that eo the ubile bom· thar he an erdhu stad· goden uuastum ne gibid· nec it oc god ni *gescop*· that the godo bom· gumono barnum· bari bittres uuiht." »*Want gij weet, dat nooit aan doornen wijnbessen (druiven) zullen wezen, of eenige hoeveelheid van schoone vruchten; noch ook lezen de helden (mannen, menschen) vijgen aan distelen; dit moogt gij wel in het oog houden, dat nooit de euvele (kwade) boom daar hij in de aarde staat, goeden wasdom (vrucht) geeft, noch ook dat God het* ingerigt *heeft, dat de goede boom den kinderen der menschen bare iets bitters.*"

Van dit inrigten en bepalen worden de Nornir, de schikgodinnen der noordsche mythologie, Urdr, Werdhandi en Skuld, gezegd den menschen hunnen levenstijd te *scheppen*. Bij de geboorte van Helgi, den zoon van Hiörwardhr en Sigurlinn, heet het:

»nótt var í boe, nornir quamo,
thaet er ödlingi aldr um *skopo*"

»*Het was nacht in het hof, de nornen kwamen,*
Die den edeling zijnen levenstijd bepaalden"

Daarom heet eene schikgodin (parca) in het oudd. *scepphanti;* en *giscapu* beteekent in het oud-saks. de besluiten en beschikkingen des noodlots, *quae a fato constituta sunt.* Bekend is het, dat de regters oudtijds een vonnis of oordeel niet alleen *wijsden* en *verdeelden*, maar ook *schiepen*, en dat zij zelve daarom *schepenen* genoemd werden.

Aan de begrippen vormen, inrigten, bepalen, dat is, in eenen blijvenden toestand verplaatsen, is verwant dat van iemand óf iets in eenen voorbijgaanden toestand brengen; het kan dus niet bevreemden, dat *scheppen* somtijds ook dit begrip uitdrukt. Zoo leest men bij M. Stoke, VI. 51:

»Kenemaers ende Waterlandre
Quamen daer, ende menich andre,
De hem te weren *scoepen* wale."

d. i. »die zich in staat van tegenweer stelden;" of, zoo als dezelfde dichter het vroeger uitdrukt »zich ter were zetten:"

»Tfolc ghevreischet al te hant,
Ende *sette* hem dapperlike *ter were*
Als si vernamen tfreemde here."

Dus mede in der Leken Spieghel, III. 12, 137:

»Dat seste poent es stout ende coene,
Dat staet enen here wel te doene.
Als en here comt te stride
Met sinen volke, so sal hi blide
Ghelaet toenen ende onvervaert,
Ende *hem sceppen* te wighe waert
Soe coenlec dat tfolc al
Mids sijn ghelaet vercoenen sal."

Te wige wert sceppen is hetzelfde als *ten strijde waart scheppen*, zoo als dit mede gelezen wordt bij Van Velthem, B. III, Cap. 5, vs. 51:

»Doen dit sach van Wesemale
Die bastaert, riep hi dese tale:
Ic sie wel dat sie strijts niet connen,
Slawi te hem si sijn verwonnen,
Want haer scaren zijn te broken.
Doe hi dit hadde gesproken,
Hi hem vast *te stride werd sciep*."

In het Leven van Jezus, cap. 223, heet het van Christus in Gethsemane: »Doe wart sijn sueet *geschapt* alse druppelen bloeds nederlopende ter erden wert" en cap. 234 wordt van de wachters bij het graf gezegd: »Ende omme de vreese van din inghel so worden die hoeden (hoeders, wachters) sere ververt, ende worden *ghescaept* alse doede liede"; en nog dagelijks gebruiken wij de uitdrukking: »zoo stonden de zaken *geschapen*".

2. De tweede opvatting, waarvoor wij boven zeiden, dat *scheppen*, *maken*, vatbaar was, was die van bouwstoffen tot een wel zamenhangend geheel vereenigen. Het latijn bezit twee bewoordingen voor *scheppen*, *bouwen*, *maken*, welke dit bijdenkbeeld doen uitkomen, te weten: *condere* en *construere*, om van *componere* niet te spreken, hetwelk wij zelven gewoonlijk door *zamenstellen* vertalen, en waarin dus het bijeenvoegen van verschillende bestanddeelen het hoofddenkbeeld schijnt te zijn. De genoemde bewoordingen bestaan uit het voorvoegsel *cum*, *con*, *co*, hetwelk het begrip van vereenigd te zijn uitdrukt, en door ons in zamengestelde woorden door *zamen* wedergegeven wordt, b. v. *cohaerere* is zamenhangen, *conjungere* zamenvoegen. *Struere*, het tweede lid van *construere*, be-

teekent vlijen, leggen; en dit is waarschijnlijk ook de beteekenis van het laatste zamenstellende deel van *condere* 1). *Construere* en *condere*, die gewoonlijk door *stichten*, *bouwen*, *vervaardigen* vertaald worden, beduiden dus in den grond *zamenleggen*, *opeenvlijen*.

Wij hebben boven reeds aangemerkt, dat in het gothisch alleen de vorm *gaskapjan*, maar nergens het eenvoudige *skapjan* voorkomt. Ook het oudhd. *gascafan* en het angels. *gescipan* verschillen niet merkbaar van *scafan* en *scipan*. Wanneer men nu aanneemt, dat het voorvoegsel *ga*, *gi*, in deze woorden niet zonder beteekenis is, hetwelk volgens Grimm in het gothisch althans nooit plaats heeft, dan blinkt ook in deze vormen het begrip van zamenvoegen door. Immers is dit de kracht van *ga*, ons *ge*, hetwelk zoowel in vorm als beteekenis één is met het latijnsche *cum*, *con*, *co*. Zoo is *qiman* venire, komen, doch *gaqiman* convenire, zamenkomen; *rinnan* is fluere, vloeijen; *garinnen* confluere, zamenvloeijen; *bairan* ferre, brengen; *gabairan* conferre, bijeenbrengen, naast elkander leggen om te vergelijken, enz. In het nederl. valt deze kracht van *ge* in het oog bij *gebuur*, *gezel*, *gespeel*, *gesternte*, *gebeente*, *gebroe-*

---

1) *Condere* wordt even als *abdere*, wegdoen, verwijderen; *addere*, bijdoen, toevoegen, en andere op *dere* uitgaande verba gewoonlijk als zamenstelling van *dare*, sanscrit √ *dâ*, gr. δί-δο-ναι, geven, opgeteekend. Bij eene vergelijking van de beteekenis dezer verba evenwel valt het in het oog, dat deze zich niet door *geven* laat verklaren. Neemt men echter aan, dat genoemde woorden zamengesteld zijn uit *cum* met een zeker *dare*, hetwelk wel is waar in het latijn niet meer als op zich zelf bestaand woord voorkomt, maar welks bestaan het sanscrit √ *dha* en het grieksche τί-θε-ναι, leggen, doen vermoeden, dan wordt alles verstaanbaar en duidelijk; *abdere* is dan ter zijde leggen, *addere* bijleggen, *condere* bijeen leggen.

ders, enz. (zie Dr. Brill, Sprl., § 52, 3). In het oud-saks. en angels. komt *ge*, *gi*, nog als op zich zelf staand woord voor, te weten als voegwoord van verbinding (conjunctio copulativa). Zoo leest men in den oud-saks. Heliand, 125, 9: »Tho he te lazaruse hriop· starkaru stemniu. endi het ina upstandan. *ge* fan themu grabe gangen," »*toen riep hij tot Lazarus met eene sterke stem, en heette hem op te staan* en *uit het graf te gaan.*" *Ge* — *ge* beteekent in die taal en in het angels. niet alleen — maar ook; b. v. Hel. 57, 16. »Oft sculun gi for rikea thurh thius min rehtun uuord gebundane standan endi bediu gethologean *ge* hosc *ge* harmquidi." »*Dikwijls zult gij daar voor den regterstoel om dit mijn geregte woord gebonden staan, en dulden beide* en *smaad* en *schimptaal;*" en de angels. wetten van koning Eadmund vangen aldus aan: »Eadmund Cyning gesomnode micelne Synodh to Lonđen byrig on tha thalgan Easterlicon tid, aegther *ge* godcundra hada *ge* woruldcundra." »*Koning Eadmund vergaderde eene groote synode in de stad Londen op den heiligen paaschtijd* niet alleen *van geestelijke personen*, maar ook *van wereldlijke.*"

Doch al wil men zelfs aan *ga* in *gaskapjan* de kracht om vereeniging aan te duiden niet toekennen, en het voor eene eenvoudige exponent van het verledene houden 1), ontkend kan het niet worden, dat in *schep-*

1) *Gaskapjan* komt in de overblijfselen der gothische bijbelvertaling niet zeer dikwijls voor, namelijk slechts viermaal in het praeteritum *gaskop*, zesmaal in het verleden deelwoord *gaskapans* en eenmaal in het tegenw. deelw. *gaskapjands*, telkens aangedaan met het voorvoegsel *ga*. Nu is het bekend, dat er in het gothisch verscheidene enkelvoudige verba voorkomen, van welke men ook een compositum met *ga* gebezigd vindt, met dit eenige onderscheid, dat Ulfila om eene tegenwoordige handeling uit te drukken aan de simplicia, doch bij eene verledene werking aan de met *ga* zamengestelde vormen de voorkeur geeft, zoodat *ga* in die ge-

pen, κτίζειν, bouwen, dit bijdenkbeeld ligt opgesloten. Wat meer zegt, het is waarschijnlijk, dat het denkbeeld van vereenigen, zamenvatten, juist het grondbegrip van *scheppen* is 1). *Scheppen*, haurire, namelijk, hoe-

---

vallen bijna slechts als exponent van het verledene is aan te merken. Een merkwaardig voorbeeld hiervan levert *bairan* in de beteekenis van τίκτειν, baren, op. Men leest namelijk Luc. 2, 6 en 7: »usfolnodedun dagos du *bairan* (τοῦ τεκεῖν) ïzai, jah *gabar* (ἔτεκε) sunu seinana," »*haar werden vervuld de dagen* om te baren, *en zij baarde haren zoon.*" Dit voorvoegen van *ga* in de uitdrukking van het verledene, heeft bij ons, gelijk ieder weet, alleen in de verledene deelwoorden, als *geroepen*, *geschreven*, van *roepen*, *schrijven*, stand gehouden. Nu zou het kunnen wezen, dat men *ga* in *gaskapjan* als een bloot teeken van het verledene wilde beschouwd hebben; dan men bedenke, dat *gaskapjan* ook eenmaal in het tegenwoordige deelwoord met *ga* aangedaan voorkomt.

1) Deze onderstelling is lijnregt strijdig met het gevoelen van den zweedschen taalkundige Dietrich, welke (Runensprachschatz in voce *skabera*) zegt, dat *scheppen* in oorsprong één is met *schaven*, duisch *schaben*, en dat het dus eigentlijk het vormen van iets door afscheiding der overtollige stof zou beteekenen. Indien dit gevoelen gegrond was, dan zou het een gewigtig bezwaar tegen onze afleiding van *-schap* opleveren, vermits *schap* zeer dikwijls eene vereeniging aanduidt, en *schaven*, afscheiden, wel juist het tegengestelde van vereenigen is. Doch hoewel Dietrichs beweren daarin eenigen steun zou vinden, dat *schepper*, kleêrmaker, alsdan zou overeenstemmen met de overige benamingen van die ambachtslieden: *snijder*, *scroâr*, *tailleur*, zoo is het mijns inziens onaannemelijk, vermits de sluitletters van den stam, zoo als uit het onderstaande overzigt blijkt, in geene der duitsche talen dezelfde zijn:

Goth.	skapjan	skaban.
Oudhd.	scafan	scapan.
Nieuwhd.	schaffen	schaben.
Angels.	scapan	scafan.
Engelsch	shape	shave.
Nederl.	scheppen	schaven.
Oudnoordsch	skapa	skafa.
Zweedsch	skapa	skafva.
Deensch	skabe	skave.

Waren *scheppen* en *schaven* één, dan zou men zulk een eenparig verschil der lipletters in de negen talen niet durven verwachten.

wel thans zwak of gelijkvloeijend, werd oudtijds sterk vervoegd en kwam in vorm met *scheppen*, creare, overeen 1). Hetzelfde had in het oudhd. met *skafan* plaats, waarom Graff dan ook *creare* en *haurire* als twee onderscheidene beteekenissen van hetzelfde woord *scafan* opgeeft. Het nieuwhd. heeft, wel is waar, twee verschillende vormen, creare heet daar *schaffen* en haurire *schöpfen*, doch *Schöpfer* beteekent zoowel *schepper*, *creator*, als *vat om te scheppen*, en is bewijs genoeg, dat *schaffen* een latere vorm is en dat beide begrippen vroeger door een en hetzelfde woord werden uitgedrukt. Wanneer men nu aanneemt, dat *scheppen* oorspronkelijk κτίζειν, bouwen, het maken van woningen of andere voorwerpen, waartoe bouwstoffen bijeengebragt en zamengevoegd moesten worden, heeft uitgedrukt, en dat zijne beteekenis eerst later tot het vervaardigen van andere gewrochten is uitgebreid, dan mag men stellen, dat het algemeene begrip, waaruit de beide beteekenissen creare en haurire zich laten afleiden, dat van zamenvatten, bijeenvoegen is. *Scheppen*, creare, heeft dan ten oogmerk het bijeengevoegde in zijn geheel te laten; *haurire* het bijeengeraapte op te heffen en weg te nemen.

Nu wij de beteekenis en de verschillende opvattingen, waarvoor *scheppen* vatbaar is, hebben nagegaan, ligt het aan de beurt te onderzoeken, welke beteekenis *-schap*,

---

1) Roman van Walewein:

9647 »Ende hi *sciep* —
Vander fonteine met der hant."

Lev. van St. Franciscus:

3965 »Ende *sciep* fonteine scone ende rene."

Ook strekt van de ongelijkvloeijendheid van *scheppen* ten bewijze het woord *schop*, *schup*, geldersch *schoep*, dat met klankwissel gevormd is.

bijaldien het waarlijk van *scheppen* afkomstig is, hebben moet. Wij hebben boven gezien, dat *schap*, *schepe*, indien het werkelijk een derivaat van *scheppen* is, tot dit werkw. in betrekking staat als *raad*, *loop*, tot *raden*, *loopen;* dat het tot de stammen behoort, die zonder klankwisseling (Ablaut) uit hun wortelwoord zijn afgeleid. Alle stammen nu drukken, even als alle andere substantieven, of concrete of abstracte begrippen uit, terwijl ieder dezer soorten wederom twee ondersoorten bevat, namelijk woorden met actieve of met passieve beteekenis. Er zijn dus, wat de beteekenis betreft, vier soorten van stammen:

1) actieve concreta, waardoor werkende subjecten worden aangeduid, als *klep*, *klink*, *scherm*, *steun*, *stoof*, *stroom*, hetgeen *klept*, *klinkt*, *schermt*, *steunt*, *stooft* of verwarmt, *stroomt*, enz. 1);

2) passieve concreta, het lijdende voorwerp der werking te kennen gevende, als *blaas*, *sprei*, *schuif*, *sleep*, enz., hetgeen *geblazen*, *gespreid*, *geschoven*, *gesleept* wordt;

3) actieve abstracta, welke eene werking in het afgetrokkene beschouwd als een zelfstandig iets voorstellen, b. v. *loop*, *strijd*, *val*, *was*, *groei;*

4) passieve abstracta, die het gevoel, de verandering of den toestand uitdrukken, welke door de werking in het lijdende voorwerp veroorzaakt wordt, b. v. *prik*, *stoot*, *troost*, *deuk*, *vouw*.

Nu leert eene slechts oppervlakkige beschouwing der woorden op *-schap*, dat zij, eenige weinige tropen uit-

---

1) Hiertoe behooren het angels. *sceap* en het oudn. *sköp*, welke voorttelingswerktuigen beteekenen, en van *scheppen* zijn afgeleid. De *ö* in *sköp* is veroorzaakt door eene afgevallene U, welke in het noordsch, gelijk bekend is, de verzachting der A in O te weeg brengt.

genomen, abstracta zijn, en dat *-schap* nooit de daad zelve van *scheppen* uitdrukt, zoodat het noch tot 1 en 2, noch tot 3 behoort, maar onder 4 moet gerangschikt worden. Is dit echter zoo, geeft *schap* te kennen hetgeen door de werking van *scheppen* in het lijdende voorwerp, de bouwstof, veroorzaakt is, dan valt het niet moeijelijk zijne beteekenis te bepalen. Is *scheppen*, zoo als wij gezien hebben, aan iets eene zekere gedaante geven, iets zoodanig inrigten, dat daardoor een gewrocht ontstaat met zekere hoedanigheden voorzien, die deszelfs wezen uitmaken, of beteekent het iets in zekeren toestand brengen, dan moet *-schap* vorm of gedaante, hoedanigheid of wezen, of eenen toestand uitdrukken. Eindelijk, indien men *scheppen* aanmerkt als het bijeenbrengen en zamenvoegen der bouwstoffen tot een geheel, dan zal *-schap* ook eene vereeniging, een ligchaam, een geheel, dat uit zamenverbondene deelen bestaat, moeten beteekenen.

De eerste beteekenis, die van vorm of gedaante, hebben het engelsche *shape* en ons middelnederl. *scape*, dat wij reeds boven bl. 232 hebben aangehaald, en in het oudhoogd. komt een woord *scaf* voor, hetwelk hoedanigheid, orde, inrigting aanduidt. Zoo leest men in de overzetting van Martiani Capellae de nuptiis Mercurii et philologiae: »uuio getan dero gote fliht (cura) unde uuelih *scaf* (modus) iro rihtennes si." »*hoedanig der goden zorg en welke de* wijze (de hoedanigheid, de aard) *huns bestuurs zij*," en in eene Verhandeling over de Syllogismen: »ube diu uuerlt habe rihtere. i. ube iro ding stande in *scaffe* alde ane *scaf*," »*of de wereld eenen bestuurder heeft*, *dat is*, *of hare dingen in* (*zekere*) orde *staan of zonder* orde." In deze beteekenis komt *schap* dus overeen met de latijnsche woorden *ingenium*, *conditio*, *constructio*, *structura*,

constitutio, met de grieksche φυή en φύσις, met het engelsche *frame:* alle welke woorden in beduidenis meerder of minder overeenstemmen, en afgeleid zijn van de werkwoorden *gignere*, *condere*, *construere*, *constituere*, φύειν en *to frame*, die wederom als synonymen van *scheppen* kunnen beschouwd worden.

TWEEDE TWAALFTAL

NEDERLANDSCHE

SPREEKWOORDEN,

DOOR

P. J. Harrebomée.

I. *Als het der geheele wereld verdriet, verdriet het God mede.*

Als het oordeel over eene zaak eenstemmig is, dan pleit het gewis voor hare waarheid; vandaar een spreekwoord: *een gemeen gerucht is zelden gelogen*, zoo mede: *wat alle man zegt, is gemeenlijk waar*, of nog sterker: *'s volks stem is Gods stem.* In gelijken zin moet ook het spreekwoord: *Als het der geheele wereld verdriet, verdriet het God mede*, verstaan worden. Wanneer eene zaak elkeen verdriet geeft, is zij gewis niet goed, en verdriet dus mede aan God: dit zal wel de beteekenis van het spreekwoord zijn.

Het verdient opmerking, dat dit spreekwoord in verschillende verzamelingen driemaal voorkomt, gelijk het hier is opgegeven, maar even zoo veel maal tegenovergesteld. In de oudste verzameling van spreekwoorden vindt men: *alst al die werelt verdriet so verdrietet god*, en met achtervoeging van het woordje *mede* vindt men 't ook aldus in Gruterus en Meijer, die beide geput hebben uit *les proverbes Anciens, Flamengs et François par M. François Goedthals* 1). Spieghel heeft: *Als 't God verdriet, soo verdrietet al de we-*

1) Nog altijd blijf ik belangstellend naar deze verzameling uitzien.

relt, zoo mede Gruterus en Van Duyse. Gruterus volgt in zijn 1e deel Spieghel, in zijn 3e deel Goedthals 1). In de drie laatste verzamelingen heeft, naar 't schijnt, de oorzaak de plaats van het uitwerksel ingenomen; doch — 't is ook niet meer dan schijn, want zal alles aan den wil des Scheppers onderworpen wezen, dan is het eene waarheid, dat als 't God verdriet, de zaak geen voortgang heeft, en al de wereld zich daarin schikken moet, dat is: het verdriet ook haar.

II. *Men scheldt geene koe blaar, of daar is wat wits aan* (of: *Men noemt nooit eene koe bont, of zij heeft wel een vlekje*).

Bij Weiland is *blaar* eene vlak voor den kop der dieren, anders *kol* genoemd. Ook eene zwarte koe, die eene witte vlek voor den kop heeft. Het mag echter betwijfeld worden, of men bij de zamenstelling van dit en andere woordenboeken deze zaak wel in hare juiste beteekenis heeft gekend: de boeren zullen als bevoegde beoordeelaars het pleit kunnen beslechten. Volgens hen is eene *blaarkoe* eene zoodanige, die den kop zóó gevlekt heeft, dat er om beide oogen eene ronde vlek gevonden wordt, en de kop voor het overige, althans van voren, wit is. Zoo spreken zij van *roodblaar*, *zwartblaar*, *vaalblaar*, *grijsblaar*, of ook, hoewel zeldzaam, van *blankblaar*, als de kringen om de oogen rood, zwart, vaal, grijs of wit zijn. Scheldt men nu de koe *blaar*, dat is: verklaart men haar voor *blaar*, dan heeft zij uit den aard der zake wat wits, want het wit ligt

1) Het 1e en 3e deel heb ik door de goedheid van de heeren Holtrop en Noordziek uit de koninklijke bibliotheek ter inzage gehad. Wie mij iets van het 2e deel zou kunnen melden, zou mij eene groote dienst bewijzen.

in blaar reeds opgesloten. De eigenlijke beteekenis van het woord *blaar* is *kaal*, *naakt*, zoo als prof. M. de Vries aantoont in de Woordenlijst op *Der Leken Spieghel*, bl. 385. In de oudste verzameling van spreekwoorden vindt men dus met regt: *men heet gheen coe blaer, si heeft wat wits*, even als bij Sartorius: *Men schelt geen koe blaer, of hy heeft wat wits*, en zoo mede bij Tuinman. Ik kan dus den heer De Vries (t. a. p.) niet toegeven, dat deze lezing van het spreekwoord verbasterd zijn zoude; zij is de oudste en meest algemeen voorkomende, en behelst, als reeds werd opgemerkt, volkomen waarheid. Op eene andere plaats in de oudste verzameling van spreekwoorden heeft men: *men heet geen koe col si heeft wat wits voer haren bol.* In de te Campen gedrukte verzameling staat: *Men hiet ghien koe blare, off sie hebbe al wat bonts*, en op eene andere plaats in dezelfde verzameling: *Men hietet selden een koe blare, sie hebbe dan eenen bonten vlecke*, en daar *bont* veelverwig is, zal deze eigenschap ook wel op *blaar* toepasselijk zijn. In *Het Mergh van de Nederlandsche Spreek-woorden* wordt mede van *een bonte plek* gesproken. Bij Spieghel en Gruterus wordt dit spreekwoord aldus voorgesteld: *Men heet gheen koe blaar, zy en hebbe plek of haar*, waar *haar* waarschijnlijk om des rijms wille is opgenomen. Op eene derde plaats in de te Campen gedrukte verzameling, en die door Meijer is overgenomen, komt nog voor: *Men hiet wel een koe blare, die nochtans niet wits en heft*, wanneer men namelijk de witte plek *meende* gezien te hebben, gelijk men wel eens meer wat meent, dat daarom nog geene wezenlijkheid is: men noemt dan de koe blaar, zonder dat zij zulks is. Tuinman is de laatste verzamelaar, bij wien de koe *blaar* gescholden wordt, — na hem komt zulks alleen in zoo verre voor,

als door Loosjes en Van Eijk op Tuinman gewezen wordt, als zij het spreekwoord opgeven: *Men noemt nooit eene koe bont, of zij heeft wel een vlekje.* Het is klaar, dat hier dezelfde bedoeling bestaat, schoon het tegenovergestelde wordt uitgedrukt. En dat dit mede waar is, gevoelt elk, die bedenkt, dat het niemand zal invallen, om eene koe, die geheel wit, zwart, vaal of rood is, en geene vlekken van eene andere kleur heeft, bont te noemen. Eene bonte koe is daarin van eene blaarkoe onderscheiden, dat de eerste onregelmatige vlekken heeft, en deze bij de laatste bepaalde plaats en aangewezen vorm hebben. Behalve bij Loosjes en Van Eijk komt het spreekwoord ook aldus voor bij Van Aken, Van der Willigen en Guikema, in het *Magazijn van Spreekwoorden*, in eene verzameling, voorkomende in het tijdschrift *Euphonia*, en in de *verklaring van een vijfentwintigtal vaderlandsche spreekwoorden*, die ten vorigen jare het licht zag. V. O. Bruijn neemt het mede zoo op in zijne *Tegenstrijdige Spreekwoorden*, waar hij zegt:

»Laatst hoorde ik van een diefstal spreken,
Waarvan men in het Staatsblad las;
Nog was de dader niet gebleken,
Men giste toch wie dader was.
't Vermoeden moet voor waarheid strekken:
Geen koe heet bont of ze is met vlekken
Is toch een spreekwoord, dat nooit liegt.
Dit oordeel kon mijn gramschap wekken;
Als alle twijfel niet vervliegt,
Zeg ik veel liever *schijn bedriegt.*"

Bij deze opgaven mag ik het echter niet laten; want maakte ik er mij zoo van af, dan *gaf ik u de wapenen in handen, om mij te bestrijden,* als ik beweerde, dat *een spreekwoord een waar woord is.*

Kunnen wij, zoo vraagt gij misschien, het hart van onzen evenmensch doorgronden? kennen wij de drijfveren zijner handelingen? bestaan dan de ondeugden praatzucht, leugen en laster niet meer? wordt niet het kwade maar al te ligt geloofd? zijn de voorbeelden zoo zeldzaam, waarin de onschuld wel laat, maar des te glorierijker aan den dag kwam? ja heeft niet zelfs de regter meermalen een onregtvaardig vonnis geveld, ofschoon hem de schuld ten klaarste gebleken was? Ten volle toegestemd, dat dit alle bedenkingen zijn tegen de toepassing van het spreekwoord, zoo als men namelijk die toepassing gewoonlijk maakt. Geen spreekwoord is er misschien, dat liefdeloozer wordt toegepast, en met meerder regt in de verzameling van Van der Willigen: *Een spreekwoord niet altijd een waar woord*, kon worden opgenomen. Men strekt het spreekwoord te ver uit, en past het op voorvallen toe, die voor die toepassing niet vatbaar zijn. Wat voor de zinnen niet bereikbaar is, kan door de zinnen geene verklaring erlangen. Maar gelijk het zeer duidelijk aan de koe te zien is, dat zij blaar is of bont, zoo is het aan den mensch mede klaar op te merken, als hij een in het oog loopend ligchamelijk gebrek heeft. Wie nu daaraan mogt twijfelen, geeft men te regt ten antwoord: *Men noemt nooit eene koe bont, of zij heeft wel een vlekje.* Niemand zal het echter onredelijk vinden, dat men dit spreekwoord mede overdragtelijk toepast op menschen, wier daden zoodanig tegen wet en orde strijden, dat men hen onder de booswichten kan rangschikken. Al ligt dat gebrek dan niet zoo gereed voor de hand, ook op de zoodanigen is het spreekwoord van toepassing.

III. *Men zal allen geesten niet gelooven.*

In de te Campen gedrukte verzameling van spreekwoorden vindt men: *Men sal allen geesten niet gheloeuen*, waar door Meijer, die dit spreekwoord overneemt, voor *geesten* gelezen wordt *yeesten*, eene vergissing, die zoo ligtelijk met ouden letterdruk kan plaats hebben, vooral bij gemis van controle 1). Alleen nog komt het spreekwoord voor in de oudste verzameling, waar gelezen wordt: *men en sal alle gheesten niet gelouen*. Hetgeen bij Meijer op het woord *yeesten*, als *geschiedverhaal*, gelezen wordt, moet dus vervallen.

Hetzij men nu door *geest* — *of* ziel, *of* gestorvene, *of* spook, *of* eenig zielsvermogen, *of* een' persoon, die in een of ander vak uitmunt, te verstaan hebbe, wel altijd zal het spreekwoord beteekenen: geloof niet alles, wat men u wil wijsmaken, — en op onwaarschijnlijke voorvallen worden toegepast.

IV. *Die alle bladeren ontziet, Die jage in de wouden niet.*

In gewigtige zaken heeft hij, die zijn doen en laten wikt en weegt, veel boven hem vooruit, die minder naauwlettend is; en het wel slagen zijner onderneming is het gevolg van handelingen, die bij den ander haar doel te eenenmale missen. Hem, die zulks evenwel op gewone en onverschillige zaken wil toepassen, voegt men toe: *Die alle bladeren ontziet, Die jage in de wouden niet*, en te regt; want hoe zou hij door het woud ko-

---

1) In het exemplaar, dat ik door de goedheid van den heer De Jager heb ingezien, staat het bedoelde woord zeer duidelijk, waardoor de veronderstelling van Prof. Meijer, »dat er van dit werkje geen tweede exemplaar in ons vaderland bestaat," alzoo moet vervallen.

men, dat als met bladeren bezaaid is, indien hij bevreesd was de bladeren te vertreden!

In de oudste verzameling van spreekwoorden vindt men: *die alle telgheren ontsiet en voert ten wolde iaghen niet;* — in Gruterus en Meijer: *Die alle bladeren ontziet, en vare jagen inden woude niet*, en in De Brune:

Die vreest de blaren van het woud
Dat hy van daer zich zelven houd.

of:

Die vreeze van de bladers heeft
Die schouw het bos, zoo langh hy leeft.

V. *Men weet nooit, hoe eene koe een' haas vangt.*

Eene menigte spreekwoorden geven te kennen, dat het geluk ons somtijds op eene ongewone wijze kan toelagchen. Om de hoop levendig te houden, wordt dan ook het spreekwoord gebruikt: *Men weet nooit, hoe eene koe een' haas vangt*, als willende men zeggen: de zaak, die gij u voorstelt, dat niet geschieden zal, is gebeurlijk, en waarom zou ze dan bij u ook niet kunnen plaats hebben? Alzoo in eene te Campen gedrukte verzameling: *Mislick woer een Koe een Haese vangt*, zoo als 't ook Meijer overneemt, en voorkomt in *Het Mergh van de Nederlandsche Spreekwoorden: mislick* is wonderlijk, vreemd. *Wie weet*, zegt Winschooten, *waar een koe een haas vangt;* en Folie: *Als 't lukken wil, een Koe sou een Haas vangen.* Ook bij Kerkhoven en Van Eijk, in eene der *twee redevoeringen, gedaan in Doctrina et Amicitia*, en in de *Zeeplanten of Voorlezingen uit het Noorden* komt het spreekwoord voor. De te gebeuren zaak is echter zoo zeldzaam, dat de onwaarschijnlijkheid derzelve door Tuinman in het spreekwoord op-

genomen wordt, als hij zegt: *'t gebeurt zelden, dat een koe een haas vangt*, of: *indien al een koe een haas ving*. Bij De Brune wordt het onmogelijke zelfs uitgedrukt, daar men bij hem leest: *'t Is enckel raes te vanghen met de koe een haes*, of: *Men vanght gheen haze met een koe*. Eindelijk wordt door Van Eijk aan de beide dieren eene tegengestelde positie aangewezen, als hij het spreekwoord mede aldus voorstelt: *Men kan nooit weten, waar een haas een koe vangt.*

VI. *Hij kijkt, alsof hij er vijf (zeven, negen, of: tien) ophad.*

Die een onvriendelijk, barsch en wreed uitzigt heeft, en daarmede even zulke handelingen paart, wordt gezegd *te kijken, alsof hij er vijf (zeven, negen, of: tien) ophad*. Toen het spreekwoord eerst gebezigd werd, zal het voorzeker slechts met één dezer getallen genoemd zijn, welk — is niet te bepalen, daar bij Sartorius, de eerste, die dit spreekwoord opneemt, het vijfmaal voorkomt, en met alle genoemde getallen, het getal negen tweemaal bezigende. Het is alzoo klaar, dat men hier geene gebeurtenis ten grondslag kan leggen, waarin een dier getallen bepaaldelijk voorkomt. Dit doet dan ook Sartorius niet; alleen haalt hij voorbeelden aan ter verklaring van de met de Nederlandsche overeenkomende Latijnsche spreekwoorden. Tuinman en Van Zutphen (die de getallen 5 en 7), Van der Vijver (die het getal 5) en Van Duyse (die het getal 7 opneemt), doen dit echter. Voor 5 leiden zij het spreekwoord af van den cycloop Polyphemus, die reeds 4 reisgezellen van Ulysses had opgegeten, en den laatste aankondigde, hem als nageregt te zullen gebruiken, dat deze echter wist te verhinderen, — en voor 7 brengt men het voorbeeld bij

van de 7 magere koeijen in Farao's droom. Intusschen houden beide verklaringen geenen gelijken gang, want Polyphemus had er 4 op en geen 5, en de 7 magere koeijen 7 en geen 6. Zeker is 't, dat eene der beide verklaringen de regte niet is.

VII. *Hij springt van den os op den ezel.*

Alewijn is de eerste, die de opmerking heeft gemaakt, dat het niet goed gezegd is: *Hij springt van den os op den ezel*, maar dat zulks naar alle waarschijnlijkheid moet wezen: *van den orsė* (het paard) *op den ezel.* Na Alewijn hebben Lublink de Jonge en Van Eijk den *orse* aangenomen, gelijk mede in nog ééne verzameling de *os* in den *orse* is overgegaan; in twee andere is de *os* behouden (echter zonder redegeving), terwijl Loosjes in twijfel staat.

Zegerus, Sartorius en Tuinman, de verzameling van spreekwoorden te Campen gedrukt, en *Het Mergh van de Nederlandsche Spreek-woorden*, die allen Alewijn vooraf gingen, hebben *os* en niet *orse* in het spreekwoord opgenomen. In de laatstgenoemde verzameling vindt men: *'t Is schande van den os op den ezel springen.* Tuinman deelt mede, dat in het Latijnsche spreekwoord, 't welk met het Nederlandsche overeenstemt, van het *paard* gesproken wordt, en gist, dat het *paard* bij ons met den *os* verwisseld is, »om die zaak belachelyker te doen voorkomen." En als Servilius, de eerste, die het genoemde spreekwoord opneemt, heeft: *Van dat paert opten ezel,* dan is de gissing niet ongegrond, dat men hier aan eene letterlijke vertaling van het Latijn te denken hebbe.

Het Latijnsche spreekwoord heeft eene grootere uitgebreidheid in de toepassing dan het onze, dat alleen ziet

op groote onbestendigheid, waardoor men telkens tot eene volgende zaak overgaat, zonder de voorgaande af te werken. Door het Latijnsche spreekwoord wordt mede te kennen gegeven, dat men zich van betere zaken tot slechtere begeeft: wie eerst een paard berijdt, en daarna een' ezel, vermindert. En hoewel het thans zoo geen gebruik is, om eens op den os een toertje te maken, is zulks in Noord-Braband nog zoo gansch vreemd niet. In vroegere dagen schijnt dit gebruik zelfs, hier en daar, meer algemeen geweest te zijn. Als bewijs daarvoor kunnen de compositiën van den Nederlandschen schilder Van Berghem nog al iets afdoen. Genoemde schilder, die in de XVII^de^ eeuw leefde, heeft in de meeste zijner compositiën, zoowel op schilderijen als etsen, beelden op ossen geplaatst. Volgt daaruit niet, dat men vroeger de os niet alleen als trekdier, maar ook als voertuig onder den man gebruikt heeft, dan zou het moeijelijk te verklaren zijn, hoe zulk een bekwaam schilder, als Van Berghem is, herhaalde malen iets zou voorstellen, dat niet op het werkdadige leven gegrond is. Is zulks aan te nemen, waarom dan de *os* in den *orse* veranderd, en het spreekwoord verbasterd genoemd? Zonder meer afdoende bewijzen zal ik het er voor blijven houden, dat het zeer wel te verklaren is, dat de Latijnen *van het paard* (den orse) *op den ezel springen*; maar dat men ook der natuur geen geweld behoeft aan te doen, als men het bij ons nog altijd zeer gebruikelijke spreekwoord bezigt: *Hij springt van den os op den ezel.*

VIII. *Vier dingen laten zich niet verbergen* (of: *houdt men niet onder met geweld*): *vuur, geld, hoest en liefde.*

Die het breed heeft, laat het breed hangen, en waarom? hij kan het doen, en wil ook wel, dat anderen

dit opmerken, en al wilde hij zulks niet, nog zou het op deze of gene wijze blijkbaar worden, dat *hij een man in bonis is.* Die het echter zou willen verbergen, voegt men toe: *Vier dingen laten zich niet verbergen: vuur, geld, hoest en liefde*, of wat hetzelfde is: *Vier dingen houdt men niet onder met geweld: vuur, geld, hoest en liefde.*

In dit spreekwoord heeft bij de onderscheidene verzàmelaars nog al eenig verschil plaats, niet wat aangaat de beteekenis, aan hetzelve te hechten, maar wat betreft de dingen, die zich niet laten verbergen, of die men niet onderhoudt met geweld. Alleen bij Cats en in *Het Mergh van de Nederlandsche Spreek-woorden* vindt men het voorgesteld, gelijk hier is opgegeven, onder deze woorden: *Vuyr, hoest, gelt en heete min, En hout men noyt ter degen in*, en bij Cats ook aldus: *Hoe dat gy gelt of liefde sluyt, Het wil, het sal, het moet 'er uyt.* In de verzameling, te Campen gedrukt, heeft men *schurft* voor *geld*, en misschien is dit nog eigenaardiger, — ook is deze de verzameling, die het spreekwoord eerst opneemt; ondertusschen wordt in alle andere verzamelingen het *geld* opgenomen, en de *schurft* niet meer aangeroerd. Zoo leest men aldaar: *Vier dingen laten sich niet bergen: Vuyr, Schorftheit, Hoest en Liefte.* Zoo vindt men 't ook door Meijer overgenomen, die nog heeft: *Hoeste noch liefde en can niet ghedeckt blyuen:* het laatste naar Goedthals, ofschoon het bij Gruterus gemist wordt, die echter Spieghel volgt, als hij van hem overneemt: *Liefde, hoest, rook en gheld, Men houtse niet onder met gheweld.* Deze beide hebben dus *rook* voor *vuur*, wat zoo weinig verschil oplevert, dat men 't bijna als gelijkluidend kan aanmerken. Nog vindt men in het 1ste deel van De Brunes *Bancket-werk van goede Gedagten*, *zware pijn* voor *vuur* en

hoest, en in het 2de deel *wijn* voor *vuur*. Meestal vindt men dus vier dingen genoemd, en in de te Campen gedrukte verzameling dit getal bepaaldelijk aangewezen. *Hoest* en *liefde* (voor dit laatste ook *heete min*) komen daarin bestendig voor, — voor *vuur* (ofschoon ook wel *rook* genoemd) heeft men eenmaal *wijn*, en voor *geld* eenmaal *schurft*. Waar drie zaken genoemd worden, zijn ze *geld*, *liefde* en *zware pijn*, en waar er twee opgenomen worden, of *geld* en *liefde*, of *hoest* en *liefde*. Daaruit zou men mogen opmaken, dat de *liefde* het minst van allen te verbergen is, en dat daarop de *hoest* en het *geld* volgen.

IX. *Aarde wil van aarde niet*, *'t Spek wil van den zwaarde niet* (of: *Onkruid uit den gaarde niet*, ook wel: *De kat wil uit den gaarde niet*, *En zij laat haar muizen niet*).

Alle zaken hebben hare bijzondere eigenaardigheden, waarvan zij niet afgaan, daar zij zonder deze zouden ophouden datgene te zijn, waarvoor zij bekend staan. Heeft men dus iets, dat zoo en niet anders is, en zoo en niet anders kan zijn, dan zegt men: *De kat en laet haer muysen niet*, zoo als het spreekwoord bij Servilius voorkomt. Ook Zegerus, De Brune en Van Eijk hebben het alzoo, alsmede *Het Mergh van de Nederlandsche Spreek-woorden*. De overige verzamelaars hebben aan dit spreekwoord eene meerdere uitgebreidheid gegeven, zonder echter daardoor deszelfs beteekenis te veranderen. Vooreerst hebben zij allen: *Aarde wil van aarde niet*, dat wil zeggen: wat van de aarde is, verzaakt zijne aardsche afkomst niet. In de verzameling, te Campen gedrukt, vindt men: *Aert laet van aert niet. Die katte laet haer muysen niet*, waar men aan *Aart* (*Arie*) zou

kunnen denken, alsof er stond: Aart blijft aan het aardsche hangen. Die woordspeling, hoewel anders niet ongegrond, moet echter vervallen, daar niet alleen het tweede woord op gelijke wijze als het eerste voorkomt, maar ook omdat de overige verzamelaars bij het eerste woord aan niets anders dan aan *aarde* doen denken. Spieghel en Gruterus hebben het spreekwoord ook in het laatste deel nog een toevoegsel gegeven, als zij zeggen: *Aarde wil van aarde niet, de kat wil uyt de ghaarde niet:* of, *en laat haar muyzen niet. Gaard, gaarde* is eene ingesloten plaats, een *tuin* of eene baan voor dieren, een *diergaard.* En nu is het natuurlijk, dat de kat bij hare soort blijft, en met deze het gewone werk in de diergaard verrigt. In den zin van *tuin* komt de *gaard* bij Tuinman voor, waar men leest: *Aard en wil van aarde niet, onkruid wil uit den gaarde niet.* Geheel anders komt het laatste gedeelte van het spreekwoord voor in *Het Mergh van de Nederlandsche Spreekwoorden.* Daar toch vindt men behalve het voren genoemde: *Aerd en wil van aerde niet, en 't speck wil van den zwaarde niet. Zwaarde* zal hier om 't rijm zijn bijgebragt, en bij klankverwisseling van *zwoord, zwoerd,* gevormd wezen: neemt men dit niet aan, dan wordt het spreekwoord onzin. Het spek wil niet van 't zwoord, wil, evenmin als de andere in het spreekwoord genoemde voorwerpen, zijne eigenaardigheden verloochenen.

X. *Malle luî en rotte peren, Boeken, die geen deugden leeren, Vuile eijeren op een' hoop: Hoe meer om 't geld, hoe slechter koop.*

Op eene zeer vreemde, somtijds vrij zonderlinge, en dikwijls voor de in hetzelve genoemde personen verre van vereerende wijze worden in de spreekwoorden com-

binatiën gemaakt, die het geheel tot eene ware rapsodie vormen. Onder de spreekwoorden van deze gehalte is ook dit: *Malle luy, en, verrotte peeren, boecken die gheen deughde leeren, vuyle eyeren over hoop, hoe meer om gelt hoe quader koop*, zoo als 't in *Het Mergh van de Nederlandsche Spreek-woorden* voorkomt. Tuinman, die het spreekwoord in dezer voege heeft voorgesteld: *Vuile eyeren, rotte peeren, en boeven over hoop, hoe meer voor uw geld, hoe quaader koop*, doet daarbij de vraag: »zoude daar op niet zien: *'t Is van eyeren gemaakt*, voor verdorven, als willende zeggen, van vuile eyeren. Zo komt dan daarmede *bestruift zijn* overeen."

Men bezigt dit spreekwoord, wanneer er meer op de quantiteit dan wel op de qualiteit gelet wordt, en men dit op eene spottende wijze wil voorstellen; en het zal wel geen betoog noodig hebben, dat de genoemde hoeveelheden daar regt toe geschikt zijn. Die met gekken (*malle luî*) gebruid is, en weet, welke zedelooze boeken (*boeken, die geen deugden leeren,*) men heeft verspreid, zal begrijpen, dat dien beiden hier eene geschikte plaats is aangewezen. Tuinman heeft de *malle luî* en de *boeken, die geen deugden leeren*, niet, maar stelt daarvoor de *boeven* in de plaats — mede eene waar, die met de *vuile eijeren* en de *rotte peren van één allooi zijn.*

XI. *Rompslomp, twaalf eijeren, dertien kiekens.*

Het woord *rompslomp* heeft thans de beteekenis van *ruw, wild, slordig, overhoop.* Voorheen echter werd het inzonderheid gebruikt bij het koopen en verkoopen van zaken, die men niet naauwkeurig berekende, maar door elkander genomen wenschte te verhandelen. Zoo zegt Langendijk, Gedichten, II. 429:

»Wel weegze, zo je wilt, maar *rompslomp* door malkaâr."

dat wil zeggen: ruw door elkander, zonder te tellen of naauwkeurig te onderzoeken, maar *in den rommel* genomen, als men mede wel eens zegt. Dus verklaart insgelijks het *Bremisch-nieders. Wörterbuch* het woord *Rumpslump* door »onuitgezocht, voor de hand weg, ongemeten, ongewogen; van zaken, die men bloot op het gezigt en naar gissing schat en betaalt; b. v. wanneer men slagtvee levend voor zekeren prijs koopt of verkoopt, zonder het te wegen, waarbij men dus even ligt nadeel als voordeel kan hebben." Dat het woord *rompslomp* in het bovenstaande spreekwoord de hier vermelde beteekenis heeft, schijnt door de bijgevoegde getallen te worden aangeduid; en spreekt die bijvoeging van *twaalf eijeren* en *dertien kiekens*, dan ligt daarin het bewijs, dat de uitdrukking schertsender- of spottenderwijze moet worden opgevat. Door elkander genomen toch zullen *twaalf* eijeren geene *dertien* kiekens opleveren. Ernstig daarentegen is het gemeend in het spreekwoord: *Rompslomp, vijf schapen, twintig voeten.*

De beide verklaringen, die Van Eijk in zijne *Nalezing op de Spreekw. uit het Dierenrijk*, bl. 8, mededeelt, raken kant noch wal. Bovendien wordt daar *rompslomp* verkeerdelijk als twee afzonderlijke woorden beschouwd, en in de *Handleiding* zelve, bl. 20, *slomp* tot *stomp* verminkt.

XII. *Hij slacht Piero van Leiden* 1).

Zekere Piero, zijnde stads bode binnen Leiden, was zoo vol aardigheid, dat de heeren hem veelmaals in hunne vrolijkheden bij zich namen. Doch door deze gemeen-

1) Deze verklaring is ontleend uit hetzelfde Handschrift, dat in het Taalkundig Magazijn (D. III. bl. 463, n°. 72) werd vermeld, en waaruit aldaar enkele proeven werden overgenomen.

zaamheid werd hij zoo stout, dat hij zich niet ontzag te zeggen alles wat hem in den zin kwam. Om deze reden namen Burgemeesteren voor, hem den dienst te ontzeggen. Niettegenstaande dat een van der heeren zoons hem van de zekerheid dezes volkomen kennis gaf, bestond hij evenwel met dezen te wedden, dat Burgemeesters hem niet afzetten zouden. Des ging hij 's anderendaags, zoo haast als de heeren vergaderd waren, in hunne kamer, verzoekende met alle beleefdheid, dat ze een' ander in zijne plaats beliefden aan te stellen, met bijvoeging, dat hij nu tot jaren was en ook deze bediening liefst niet langer wilde waarnemen. Burgemeesteren, niets wetende van dezen loozen vond, waren verblijd, en zeiden, dat het verzoek hem werd toegestaan. Hierdoor voorkwam hij niet alleen zijne afzetting, maar won hij ook het geld, om 't welk er gewed was. Hieruit is de bovenstaande spreekwijze oorspronkelijk. Als men van deze of gene lieden wil te kennen geven, dat zij gedreigde zwarigheden niet durven afwachten, maar die door eigen afzegging trachten te voorkomen, dan zegt men: *zij slachten Piero van Leiden.*

[Ter bevestiging van de hiervoor verdedigde opvatting van het spreekw. *hij springt van den os op den ezel*, dient, dat op eene onder mij berustende plaat van 't jaar 1577, en verscheidene vaderlandsche spreekwoorden in afbeeldingen voorstellende, bij de woorden: *dese climt van den oss op den esell*, een *os* en niet een *paard* voorkomt. A. D. J.]

OVER HET

WOORDENBOEK

VOOR DE

NEDERDUITSCHE SPELLING,

VOLGENS

MR. WILLEM BILDERDIJK;

DOOR

A. de Jager.

In het jaar 1829 verscheen »te 's Gravenhage, bij J. Immerzeel, Junior," het »Woordenboek voor de Nederduitsche Spelling, volgens Mr. Willem Bilderdijk," 264 pagg. in gr. 8vo. Niet lang na de uitgave werd over dit boek een zeer ongunstig oordeel uitgebragt, door den steller van het »Levensbericht van Mr. W. Bilderdijk," geplaatst voor 's dichters »Nicotiaansche kruid en Uitzicht op mijn dood" (Rotterdam, bij A. F. H. Smit, 1832). In eene noot leest men daar bl. 39 het volgende: »men hechte vooral niet aan het *Woordenboek* enz., dat dikwijls op een dwaalspoor leiden zou, en aanwijzingen bevat strijdig met zijne (B^s.) uitgedrukte gevoelens; — Doch dat *Woordenboek* is ook nimmer door hem-zelven vervaardigd geworden." Als niet onnatuurlijk was, trok zich de heer Immerzeel die afkeurende oordeelvelling aan. In een »Brief aan den Redacteur der Vaderlandsche Letteroefeningen," (Jaarg. 1832 van dat Tijdschrift, n°. 11) verklaarde hij, dat »hij alleen op menigvuldig aanzoek van taalliefhebbers, die B^s. stelsel aankleefden, aan dezen in bedenking gaf, of het tot algemeenmaking zijner taalregels niet raadzaam zoude zijn, om aan zijne vele werken ook een Woordenboek voor de Spelling toe te voegen; dat B. dit volkomen beaamde, en ten ge-

volge daarvan zelf de kopij voor dit Woordenboek voor de pers gereed maakte, en er de drukproeven van corrigeerde."

Het nommer der Letteroefeningen, waarin deze verklaring voorkomt, is mij in der tijd toevallig niet in handen gekomen: anders had ik ze waarschijnlijk beantwoord; want de afkeurende noot, boven aangehaald, was eigenlijk in substantie van mij afkomstig. De heer Maronier, namelijk, op verzoek van den Boekhandelaar Smit op zich genomen hebbende, een Levensberigt van B. te schrijven, verlangde dit te doen in de spelling van den dichter zelven, en vroeg mij tot dat einde 'smans Woordenboek ter leen. Ik zond hem dit, met eenige letteren tot narigt, aangaande de waarde van het boek. Mijn stadgenoot vond goed, van mijne gemaakte aanmerking gebruik te maken in de meergemelde noot van zijn Levensbericht, tegen welke het schrijven van den heer Immerzeel gerigt is.

Ik zelf uitte daarna voor het publiek onbewimpeld mijn oordeel over het Woordenboek in mijn Taalkundig Magazijn, I. bl. 228, in dezer voege: » na een naauwkeurig onderzoek van dit zonder eenig voor- of naberigt in druk verschenen werk, is mij gebleken, dat het, uit hoofde van deszelfs onnaauwkeurigheden en strijdigheden met Bs. uitgedrukte gevoelens, den naam van *Woordenboek volgens Bilderdijk* niet mag dragen en geenerlei gezag heeft."

Sedert is de geschiedenis van de vervaardiging van het Woordenboek opgehelderd geworden. Het handschrift van B. is in December 1834 op eene openbare veiling te Amsterdam verkocht 1), en, zoo als dit reeds vooruit genoegzaam te bemerken was, gebleken niet anders te zijn,

1) Voor *f* 6,75. Het HS. der Spraakleer is op dezelfde verkooping aangekocht door Mr. H. J. Koenen, voor *f* 30.

dan een exemplaar van Siegenbeeks Woordenboek, veranderd, maar dan toch door Bs. eigen hand, naar de Bilderdijksche spelling.

Ik had gemeend, dat de correctie van Siegenbeeks Woordenboek niet door B. zelven, maar door een ander geschied was. Ik kon mij, om meer dan éene reden, niet ligt voorstellen, dat B. zich tot zulk een' arbeid zou verledigd hebben; ook voert het werk ten titel: »Woordenboek *volgens* — en niet *door* — Mr. W. B.," en is het van geenerlei berigt aan den lezer voorzien. In zoo verre dus heb ik mis geoordeeld. B. heeft met eigen hand de veranderingen en aanvullingen in het Siegenbeeksche Woordenboek aangeteekend; doch dat het werk daardoor een »werk, door B. vervaardigd" zou geworden zijn, zal wel niet beweerd kunnen worden. Het is en blijft het Woordenboek van Siegenbeek, veranderd en aangevuld door Bilderdijk.

Was die verandering nu naar behooren geschied, en in overeenstemming met het Bilderdijksche spelsysteem, dan had het boek eenige waarde; doch dit is het geval niet. De noot van 1832 heeft het duidelijk gezegd, en de heer Immerzeel heeft zelfs met geen enkel woord getracht het te wederleggen.

De verlevendigde belangstelling, die sedert eenigen tijd door verschillende letterkundigen onder ons in de litteratuur van Bs. werken is betoond, heeft den lust bij mij opgewekt, om het oordeel, voor verscheidene jaren door mij herhaaldelijk over het Woordenboek van B. uitgebragt, thans te staven. Met de aanteekeningen vóór mij, welke eene vergelijking van dat werk met het Woordenboek van Siegenbeek mij toen hebben in de pen gegeven, is die taak niet moeijelijk.

Dat het Woordenboek van B. eigenlijk een gewijzigde nadruk is van dat van S., valt reeds op het uiterlijk aan-

zien in het oog. Zelfs de *Lijst der verkortingen* komt letterlijk overeen, op éene uitzondering na; S. heeft:

»v. d. beteekent *verleden deelwoord.*"

doch B.:

»d. v. beteekent *deelwoord des verleden tijds.*"

Eene verbetering, zal men welligt zeggen; maar zij beteekent niets, want het geheele boek door is »v. d." behouden. De nadruk is zoo letterlijk, dat de weinige drukfouten, bij S. voorkomende, doorgaans ook bij B. worden gevonden; bij voorb.

Sieg. »Jaar, z. n. M. m. *jaren.*"
Bild. »Jaar, z. n. M. m. *jaren.*"
Sieg. »Wulp, zie *welp*" in plaats van: »Welp, zie *wulp.*"
Bild. »Wulp, zie *welp*" in plaats van: »Welp, zie *wulp.*"

In naauwkeurigheid van correctie laat Sieg. Bild. verre achter zich. Om nu niet te spreken van misstellingen, die den zin niet storen; van de artikels die tweemaal, of (en dat is dikwerf het geval) verkeerd geplaatst zijn, bepaal ik alleen de aandacht tot *spelfouten*, die in een woordenboek voor de spelling wel van het meeste gewigt zullen zijn. Zoo heeft B. onder anderen:

Bl.	7	Aankneeden	*voor*	Aankneden.
»	9	Aanpreken	»	Aanpreêken.
»	32	Beem	»	Been.
»	36	Benijpen	»	Benijden.
»	39	Berichten	»	Betichten.
»	42	*bezwette*	»	*bezweette.*
»	45	Boedlaadje	»	Boelaadje.
»	47	Brak	»	Brat.
»	56	*doorkooken*	»	*doorkoken.*
»	62	Drach	»	Dracht.
»	69	Gaarer	»	Garer.

Bl.	72	Gefeemel	*voor*	Gefemel.
»	91	Hijsen	»	Hijschen.
»	93	Hoovaardig	»	Hovaardig.
»	112	Klust	»	Kluts.
»	116	Kordegaard	»	Kortegaard.
»	»	korzelen	»	korzeler.
»	117	*kreegel*	»	*kregel.*
»	»	Kreevel	»	Krevel.
»	118	*worter*	»	*wortel.*
»	124	*thans*	»	*thands.*
»	125	*lineaalen*	»	*linealen.*
»	131	Meten	»	Metten.
»	135	*vyzel*	»	*vijzel.*
»	136	Moskoviesch	»	Moskovisch.
»	»	Mout	»	Mout, *gemoute garst.*
»	»	Mouw, *gemoute garst*	»	Mouw.
»	161	Onwaardeerlijk	»	Onwaardelijk.
»	166	Opschorsen	»	Opschorschen.
»	169	*overgaren*	»	*overgaâren.*
»	171	Overtreden	»	Overreden.
»	173	Overzeide	»	Overzijde.
»	»	Overzulks, byv. n.	»	byw.
»	»	*paarschen*	»	*paarsche.*
»	225	Verdooven	»	Verdoven.
»	228	Verklaarer	»	Verklarer.
»	230	Vermist	»	Vermits.
»	231	Verplassen	»	Verplasschen.
»	235	Verwaardelijk	»	Verwardelijk.
»	236	Verwachten	»	Verzachten.
»	241	Voordienen	»	Voordiener.
»	244	Voorschieten	»	Voortschieten.
»	249	*eene*	»	*een.*
»	262	Zoetelaars	»	Zoetelaar.

Enz. Enz.

De correctie van het Woordenboek, niettegenstaande er door den heer Immerzeel naar zijne verzekering *f* 47

voor »*extra-correctie*" betaald is, laat dus nog vrij wat te wenschen over. De uitgever zelf, bekwaam letterkundige als hij was, had, dunkt mij, voor een' zuiverder druk moeten zorg dragen.

Een ander gebrek van het Woordenboek is, dat het den gebruiker niet zelden in den steek laat, wanneer hij de echt-Bilderdijksche schrijfwijze tracht op te sporen. Op vele artikels is de Siegenbeeksche spelling behouden en daarnevens eene andere, met de bijvoeging van »of" of »beter". Bij voorb.

»Aanbei, *beter en eigenlijk* ambei.
Ansjovis, *beter* anchovis.
Artikel, *beter* artykel.
Besingelen, *beter* becingelen.
Braband *of* Brabant.
Brandenetel, *beter* brandnetel.
Daauwen *of* dauwen.
Dauwel, *ook* douwel.
Fabriek *of* fabryk.
Garnaal *of* garnaat.
Gefleem, *of beter* gevleem.
Grinneken, *of beter* grinniken.
Hachjen *of* hachtjen.
Hiacint, *beter* hyacinth.
Jakob *of* Jacob.
Krip, *beter* krep.
Kwipsch, *beter* quipsch.
Marsepein, *eigenlijk* massepain.
May *of* Mei.
Mijter, *beter* miter.
Mirt *of* myrt.
Okshoofd, *beter* oxhoofd.
Onordelijk *of* onordendlijk.
Ordelijk, Ordentlijk *of* ordendlijk.
Pals (*kwalijk*) paltz.
Paneel, *panneel*, *paneelen*.

Postelein, *beter* pastelein.
Sagen, *beter* tsagen.
Sarren, *beter* tsarren.
Sekse, *beter* sexe.
Singel *of beter* cingel.
Solfer *of beter* sulfer.
Spon, *beter* spons.
Suizebollen, *of beter* zuizebollen.
Suizelen *of beter* zuizelen.
Suizen *of beter* zuizen.
Taf, *beter* taft.
Toovenaar, *of beter* tooveraar.
Weener, *of beter* Weenner.
Zeuny *of* zeunie."

Indien van tweederlei schrijfwijze de eene beter is dan de andere, waarom dan de minst goede opgenomen in een boek, dat mij de beste moet aanwijzen? En kent men mij de bevoegdheid toe, om naar omstandigheden de beste te kiezen, dan heb ik het Woordenboek niet noodig. Ik verlang daarin geen weifelende, maar stellige uitspraak.

Zulk weifelen tusschen de bestaande en de eigene spelling treft men ook in andere opzigten aan.

De uitgang *waarts*, door Bild. bestendig *waart* geschreven en dus ook in zijne Spraakleer (bl. 236 en volg.) aangewezen, is in het Woordenboek nu behouden, dan verlaten. Men vindt woorden met *waart:*

» Oostwaart."

met *waarts:*

» Inwaarts.
Voorwaarts.
Werwaarts.
Westwaarts."

met *waart* en *waarts:*

» Derwaart *en* derwaarts.
Herwaart *en* herwaarts.

Nederwaart *en* nederwaarts.
Noordwaart *en* noordwaarts.
Opwaart *en* opwaarts.
Uitwaart *en* uitwaarts."

Ten aanzien van het invoegen der *d* achter de *r*, in bijvoegelijke en zelfstandige naamwoorden heerscht niet minder onregelmatigheid. Zonder *d* heeft men bij voorb.

» Breekbarer.
Dankbrer.
Doorwaadbarer.
Draagbarer *of* draagbrer.
Geloofbarer, *meestal* geloofbrer.
Bitterer.
Dapperer.
Dorrer.
Klarer.
Magerer.
Regeerer.
Scheerer.
Toehoorer.
Verhurer.
Zweerer."

Met en zonder de *d:*

» Beroerder *of* beroerer.
Bewaarder *of* bewarer.
Bordurer *of* borduurder.
Durer *of* duurder.
Gaarer, *in dagelijksche uitspraak* gaarder.
Hoorder *of* hoorer.
Schoffeerer *of* schoffeerder.
Uitvoerer *of* uitvoerder.
Verhoorer *of* verhoorder.
Verterer *of* verteerder.
Vierderhande *of* viererhande.
Vierderlei *of* vierenlei.
Vierendeel *of beter* vierdedeel."

en met de *d* alleen:

» Ontwijfelbaarder.
Samenzweerder.
Verstoorder.”

Staat men het beginsel voor, dat het invoegen der *d* in de genoemde gevallen willekeurig is, het zij zoo! Doch dan is iedere aanwijzing daaromtrent in het Woordenboek overtollig; en eene aanwijzing, als de bovenstaande, die nu de invoeging, dan de uitlating voorschrijft, met het beginsel strijdig. Wat voorts de zamentrekking *brer* betreft: men weet, dat Bild. in zijne verzen daarvan dikwijls gebruik heeft gemaakt. Ik meen echter, dat zij in het proza geene aanbeveling verdient, en acht haar dus in het Woordenboek voor de spelling, dat alle andere in de poëzij gebruikelijke zamentrekkingen onvermeld laat, niet op hare plaats.

Met betrekking tot het al of niet bezigen der *d* achter *l*, *n* of een klinker, is het eveneens gelegen. Het Woordenboek heeft bij voorb.

» Opziener.
Daalder *of* daler.
Dunner *of* dunder.
Toeziener *of* toeziender.
Viller, *of beter* vilder.
Volder *of* voller.
Tienerlei.
Drieërhande.
Drieërlei.
Tweederhande *of* tweeërhande.
Tweederlei *of* tweeërlei.”

Een blik op het tot nu toe medegedeelde zal, naar ik meen, tot de overtuiging leiden, dat het »Woordenboek voor de Spelling, volgens Mr. W. Bilderdijk,” voor de »taalliefhebbers, die Bs. stelsel aankleven,” en op

wier »menigvuldig aanzoek," de heer Immerzeel het werk heeft doen vervaardigen, geen naauwkeurige en naar behooren teregtwijzende gids mag heeten. En nog heb ik de zwaarste grieve niet genoemd, die ik tegen dat Woordenboek heb in te brengen: het is daarenboven een ontrouwe, een misleidende gids; het schrijft bij verscheidene woorden eene spelling voor, strijdig met des auteurs voorbeeld en leer tevens.

Het is bekend, dat B. zich steeds een voorstander heeft betoond van het gebruik der *t* in het zelfst. naamw. *aart* (indoles), met de daarvan afgeleide woorden *aarten* en *aartig;* zoowel als in den uitgang *aart*, *ert*. Van den laatste zegt hij ergens 1), dat hij volstrekt geen *d* toelaat. In hoe verre het Woordenboek zijnen auteur in dit opzigt getrouw is gebleven, bewijzen de volgende artikels, die ik er letterlijk uit overneem:

» Aard, *natuurlijke gesteldheid*, z. n. V. [Lees: M.]
Aart, z. n. M.
Landaart, z. n. M.
Aarden *of* aarten, o. w. gelijkvl.
Ontaarden *of* ontaarten, o. w. gelijkvl.
Veraarden *of* veraarten, o. w. gelijkvl.
Aardig.
Boosaardig, boosaartig.
Goedaartig.
Kwaadaartig.
Onaardig *of* onaartig.
Wreedaartig.
Zachtaardig *of* zachtaartig.
Bastaard, *beter* bastaart *of* bastert, z. n. M.
Mostaard, mostert, z. n. M.
Ponjaard *of* pônjaart, z. n. M. ponjaarden *en* ponjaards.
Spanjaard *of* spanjaart, z. n. M."

---

1) Verkl. Geslachtl. op *aart*. Zie ook Verh. o. d. Gesl. bl. 183.

In plaats van de Siegenbeeksche spelling *doorgaans*, *volgens*, *wegens*, was B. gewoon die van *doorgaands*, *volgends* en *wegends* te gebruiken en te verdedigen 1). Het Woordenboek heeft:

» Doorgaans, byw.
Volgens, voorzetsel.
Naar, *tot*, *volgends*.
Wegens, voorzetsel."

In de Spraakleer (bl. 57) verklaarde B. het woord *fluks* met de *x* te verkiezen, en bl. 131 wordt het bijvoegl. naamw. *lakensch* stellig afgekeurd en door *lakenen* vervangen; doch het Woordenboek heeft:

» Fluks, byw.
Lakensch, byv. n."

De Spraakleer leert (bl. 190) te regt, dat in de vervoeging der ongelijkvloeijende werkwoorden de *ij* tot *e* overgaat; en het Woordenboek heeft:

» Hijsen, *wy heesen, ik heb geheesen.*
Krijschen, *wy kreeschen, ik heb gekreeschen.*
Smijten, *wy smeeten, ik heb gesmeeten.*"

In de Beginsels der Woordvorsching wordt, bl. 54, bewezen, dat *gele* niet *ee*, maar *e*; bl. 59, dat *gedogen* en bl. 65, dat *thronen* de enkele *o* behooren te hebben; desniettegenstaande heeft het Woordenboek:

» Geel, geeler.
Geelen, *geel worden* of *geel maken.*
Gedogen *of* gedoogen.
Throon, *throonen.*"

De Verkl. Geslachtlijst spelt: *kruit* (buskruit), *lauwrier*, *lieverei* en *malvezy;* het Woordenboek gansch op zijn Siegenbeeksch:

---

1) Zie Spraakl. bl. 410. Taal- en Dichtk. Verscheid. III. 100.

» Buskruid, z. n. O.
Laurier, z. n. M.
Liverei, z. n. V.
Malvezei, z. n. M."

Hoe B. over het bezigen van *g* vóór de *t* dacht, weet men, en ik wenschte, dat al zijne afwijkingen op zulke goede gronden steunden als die van *klacht* voor *klagt*, *gezicht* voor *gezigt* enz. Bepaaldelijk gaf hij meermalen zijne afkeuring te kennen wegens de spelling van *ligt* (levis). In 1820 zeide hij er van: »dit stuit mij geweldig" 1); en in een geschrift van 1831, en dus na het Woordenboek uitgekomen, noemt hij het »volstrekt dwaas" 2); en toch heeft het Woordenboek, met eene zonderlinge bijvoeging:

» Ligt, (*gelijk velen thans schrijven*), byv. n. *als niet zwaar.*"

Na al het aangevoerde geloof ik met grond te mogen herhalen, wat ik in 1832 aan den heer Maronier schreef: »men hechte vooral niet aan het Woordenboek, dat dikwijls op een dwaalspoor leiden zou, en aanwijzingen bevat, strijdig met Bs. uitgedrukte gevoelens." Ik maak echter daarvan, nu zoo min als toen, een verwijt ten aanzien van Bilderdijk; maar wel ten aanzien van den heer Immerzeel, die zijn' vriend in diens ouden dag zulken arbeid niet had moeten opdragen. Het denkbeeld zelfs van dergelijk Woordenboek te vervaardigen, strijdt tegen het Bilderdijksche systeem, dat geen naschrijven, maar nadenken op den voorgrond zet, en in alle gevallen geen bepaald voorschrift gedoogt. Wie zich niet in staat acht de spelling van Bilderdijk uit zijne beginselen te leeren kennen, maar daartoe de hulp van een Woordenboek behoeft, schrijve getrouwelijk Siegenbeek na en hij zal veel beter doen.

1) Perzius Hekeldichten, bl. 69.
2) Beginsels der Woordvorsching, bl. 49.

PROEVE

VAN

WOORDAFLEIDINGEN.

TANEN.

Geen onzer nederlandsche taalkundigen heeft, zoo veel mij bekend is, dit woord naar zijnen oorsprong getracht te verklaren. Kiliaen meldt *taenen*, *teynen*, *tannen*, en het zelfstandig naamwoord *tanne*, *teyne*, *taene;* doch spreekt van geene afleiding. Weiland zegt eenvoudig, *tanen* komt van *taan*, gemalen schors van een boom, en verder niets. Het zij mij dus geoorloofd mijne meening voor te dragen, welke ik aan het oordeel van geleerderen te schatten overlaat.

Tanen is niets anders dan *touwen*. Dit woord beteekent oorspronkelijk *maken*, *doen*, goth. *taujan*, gelijk het noordsche *göra*, waarvan zweedsch *giöra*, en deensch *gjöre*. Het eerste wijzigt zijne beteekenis in het oudhoogd. *zouwan*, *zawan*, in het angelsaksisch *tavjan* en in het noordsch *tya*, en drukt in die talen het denkbeeld uit van *bereiden*, *gereed maken*, terwijl insgelijks het tweede die wijziging in het oudhoogd. *garawan* en *karawan*, (waarvan het nederduitsch woord *gaar*) aanneemt. *Taujan*, *zouwan*, *tavjan* wordt eindelijk bij ons *touwen* en *tanen*, en verkrijgt de speciale beteeke-

nis van *leer bereiden*, gelijk het nederduitsche *gaerwen* en het hoogduitsche *gerben*, afgeleid van *karawan* of *garawan*.

Na deze vergelijking tusschen twee oorspronkelijke woorden van gelijke beteekenis in hunne derivativa daargesteld te hebben, blijft mij slechts over aan te toonen, dat *tanen* hetzelfde is als *touwen* en van het gothische *taujan* afstamt.

Taujan kan, uit den aard der gothische diphthongen, ook *tavian* geluid hebben, gelijk het zelfstandig naamwoord *tavi*, werk, en de onvolm. verled. tijd *tavida* aanwijzen. *Tavian*, angelsaks. *tavjan*, oudhoogd. *zawan*, geeft, door zamentrekking, het verouderde en door Kiliaen gemelde *taenen*, *teynen*, en het tegenwoordige *tanen*.

Dusdanige zamentrekkingen moeten niet verwonderen:

Het nederduitsche *ei* (in *eiland*), noordsch *ey*, zweedsch en deensch *ö*, stamt van het gothische *avi*, waarvan nog ons woord *ouw* (in landouw, enz.)

Het zakelijk deel *mei* (in *meisje* en *meid*) is afgeleid van het gothische *mavi*, puella.

Het werkwoord *þivan* of *þivian*, op welks bestaan de twee gothische woorden *þius*, famulus, en *þivi*, famula, terugwijzen, wordt door zamentrekking in het nederduitsch *dienen*. Enz. enz.

Zonder andere voorbeelden aan te halen, kunnen wij uit de bovenstaande de gevolgtrekking nemen, dat *tanen* van het gothische *taujan* afstamt. *Taan* zou dus beduiden de stof waarmede getaand, leder bereid wordt.

T O O M.

De leer der gothische tweeklanken verklaart, dat in de tweeklanken *iv* en *av* of *iu* en *au* eene *g* verloren is gegaan, en dat de verouderde vorm is *igv* en *agv*.

Zoo schijnt het werkwoord *þivan* of *þivian*, van hetwelk wij reeds gesproken hebben, gevormd te zijn uit een *þigvan* of *þigvian*, hetgeen bij de Angelsaksen geeft *þëgen* of *þegn*, waarvan het verkorte *þên*, in latijnsche kleeding *thanus*.

Zoo maakt het werkwoord *bauan*, bouwen, uit zijn verouderde vorm *bagvan*, het gothische woord *bagms*, dat in het nederduitsch *boom* luidt.

Op gelijke wijze leiden wij af van *tagvian*, verouderde vorm van *taujan*, het woord *tagms*, in het nederduitsch *toom*.

BAAN, BANEN.

Weiland laat *banen* afstammen van *baan*, en dit wordt, volgens Adelung, gevormd van het noordsche *bana*, slaan; hetwelk echter bijzonder *doodslaan* beteekent.

Anderen denken aan het grieksche *βαινω*. Beide afleidingen komen ons te gedwongen voor. Naar onze meening is *banen* afgeleid door zamentrekking van het gothische *bauan*, gelijk het voorgaande *tanen* van *taujan*. *Eenen weg banen* is derhalve hetzelfde als eenen weg bereiden, eenen weg maken.

Baan is dus een gemaakte weg.

Dat in *baan* en *banen* het denkbeeld *bereiden*, *maken*, opgesloten ligt, en die woorden afstammen van het gothische *bauan* (waarvan ook ons woord *bouwen*), wordt eenigzins bewezen door de tweede speciale beteekenis van *baan*, namelijk, zekere breedte van de stof, waaruit sommige vrouwenkleederen bestaan, en, door derzelver overeenkomst met het woord *bouwen*, vrouwenkleed, vrouwenrok.

DOEN.

In de beoordeeling van mijne *Verhandeling over de Gothische Litteratuer*, Gids, 1847, bladz. 797, (voor welke beoordeeling, hoe streng dan ook, ik den Schrijver, Dr. W. G. Brill, mijnen opregten dank toedraag), staat de volgende zinsnede:

»*Taujan* is etymologisch *geenszins* ons *doen*, maar het thans verouderde *touwen* dat maken, bereiden beteekent."

Dat *taujan* het verouderde *touwen* is, lijdt geen twijfel; doch ik had daarenboven beweerd, dat *doen* overeenstemde met het gothische *taujan;* daar er tegenspraak is, verdient dit beweerde eenige verklaring.

Doen, afgeleid van het oudsaksisch *dôn*, is toch wel en onbetwistbaar hetzelfde als het oudhoogduitsche *tuon*. Waarvan heeft dit laatste zijn oorsprong? Het is op geene meer natuurlijke wijze te verklaren, dan als een zwakkere vorm van *touwon* of *touwan*, luidende in het oudhoogduitsch *zouwan*. — Een dergelijk verschijnsel vindt men nog in *stuon*, oordeel vellen, veroordeelen, dat insgelijks dòor Grimm als een zwakkere vorm van *stouwan* beschouwd wordt. — *Tuon* en *zouwan* komen eindelijk overeen met het gothische *taujan*, gelijk *stuon* en *stouwan* overeenkomen met het gothische *stôjan* (een verzwakte vorm van *staujan*, gelijk het derivativum *staua*, regter en vonnis, en het preterit. *stavida*, en de genit. *tôjis* van *tavi*, werk, genoegzaam bewijzen).

Is het mogelijk de tegenwoordigheid der gothische woorden *dêds*, factum, *dêdja*, factor, en de uitgang welke den verledenen tijd aanduidt *dă* (voor *dêda*), *dêdum*, die eenige geleerden op een gothisch woord, verschillend van *taujan*, als oorsprong van *doen* hebben doen terugzien: die woorden wijzen op een werkwoord terug, dat *daian* heeft moeten luiden, gelijk *sêds* van

saian, zaaijen. En, alhoewel wij dit *daian* als oorsprong erkennen van het nederduitsche *daad* en den verled. tijd *deed*, is het echter in 't oog loopend, dat hier aan geene overeenkomst (*etymologisch*, wel te begrijpen) tusschen *daian* en ons *doen* te denken valt.

Daar wij nog al veel over het gothische *taujan* gehandeld hebben, zij hier nog iets nopens deszelfs sanskrietschen wortel bijgebragt. Ik zie niet om naar den wortel *tan*, beteekenende maken, scheppen, uitbreiden, maar lettende op *tavian*, gevormd uit een ouderen *tagvian*, breng ik dit woord terug naar *taks*, maken, bereiden, waartoe insgelijks het grieksche thema τεκ, van τικτω, τεκνον teruggevoerd wordt.

G. D. Franquinet,
Jur. Doct.

GEMENGDE OPMERKINGEN,
BERIGTEN, MEDEDEELINGEN ENZ.

Hoe de Engelschen met onze moedertaal omspringen. — Er zouden verscheidene proeven zijn aan te voeren van de zonderlinge wijze, waarop de Engelschen — ik bedoel hier de geletterden onder hen — met onze lieve moedertaal omspringen. Men zou, bij voorbeeld, kunnen wijzen op den, eenmaal te onzent zoo gevierden, Bowring, wanneer hij (Sketch of the Lang. and Litter. of Holland, p. 44) Bilderdijks uitroep:

» Goede, dierbre vader Cats!
Wat behelst ge niet al schats!"

vertaalt door:

» Good, beloved Father Cats!
What dost thou contain but treasure?"

en dan, ten naderen bewijze dat hij het woordje *al* hier niet verstaat, er den kwinkslag bijvoegt: » It is all treasure, no doubt — though sometimes not very valuable." — Of wanneer hij (ibid. p. 122) Van Halls regels:

» Toen was het nog een gouden tijd!
Men wist nog van geen sloopen."

op deze wijze vertolkt:

»— the happy golden time!
Ere damask beds of down were stuff'd."

en dus het werkwoord *sloopen* voor *kussensloopen* aanziet. — Of wanneer hij (Batavian Anthology, p. 48) een staaltje willende geven uit Spieghels Hertspieghel, daartoe deze regels kiest:

» Parnassus is te wijd; hier is geen Helikon,
Maer duynen, bosch en beek, een lucht, een selfde zon.
Dies nutter dit lands beek, veld, stroom en boomgoddinnen
Met machtelooze liefd wy hartelik beminnen."

maar dan den derden regel dus geeft:

» Dit water, dit land, beek, feld, stroom en boomgodinnen."

en getrouwelijk overzet:

» This water, this land, beck, field, stream, and woodgoddesses."

eene verminking, die Dr. Bosworth in zijn: *The Origin of the Dutch*, p. 16, letterlijk overneemt, en welke bij dezen te minder vergeeflijk is, daar ze hem, vóór het afdrukken van zijn werkje, werd onder het oog gebragt. Dr. Bowring was eenigzins te verschoonen: bij zijn vlugtig reisje hier te land moest hij, bij al de feesten en gastmalen te zijner eere aangelegd, naauwelijks den tijd vinden, om onze schrijvers naar behooren te bestuderen.

Men zou voorts zich kunnen beroepen op een' schrijver der vorige eeuw, die zeker meer gezet dan Dr. Bowring onze taal beoefend heeft; op prof. Baldwin Janson, van wien in 1792 te Londen eene sierlijk gedrukte *Grammar of the dutch Language* verscheen, opgedragen aan »haare Koninglijke Hoogheid de Hertogin van York." In zijne Voorrede zegt hij zelf: »dat ik bekwaam ben tot deeze onderneeming, ik gedraag my zelf

aan de getuigenis vande menigvuldige agtbaare leerlingen, dewelke ik d'eer gehad hebbe t' onderrigten." Bijna iedere bladzijde des boeks, waarin hollandsche en engelsche tekst steeds tegen elkaâr overstaan, levert stoffe, om van die »bekwaamheid" te getuigen. Zoo leest men in de Opdragt:

» *Such an Honor is so much the more flattering to me, as to those who know that you are conversant with the greatest niceties of that Language; it seems to imply that Your Royal Highness thinks the performance is not entirely destitute of Merit.*"	» Zoo een eer vleid my zoo veel te meer, als aan die, de welke het bekent is dat Uwe Koninglyke Hoogheid doorgrond de meeste bevalligheid van die taal; dit schynd my aan te kondigen, dat uwe Koninglyke Hoogheid denkt dat de verrigting daar af is niet gants ontbloot van verdiensten."

In de Voorreden onder anderen:

» *Holland abounds with such works. The productions of Erasmus, Grotius, Krul — — Dewitte etc. amply testify.*"	» Holland is weergaloos en overvloeyd in zulke werken. De voorteelingen van Erasmus, Grotius, Krul — — Dewitte enz. bekragtigen dit ten vollen."

De spraakoefeningen behelzen, bij veel andere fraaiheden, dit:

» *the latest you can*	» de laatest dat gij kond
the soonest you can	de vroegest dat gij kond
it is neither too cold, nor too warm	'tis nyder te koud nog te warm
all languages appear hard to learners	alle taalen schijnen hard tot leeraars
Leyden, next to Amsterdam, is the finest city in Holland	Leiden, naast tot Amsterdam, is de mooiste stad in Holland
there is a very large woollen manufactory	daar is een zeer groot wol handwerk
as also an University, which has always been famous for learned men	als alzoo eene hooge school, dewelke altijd vermaard geweest heeft voor geleerde mannen

the Hague, though only a village, deserves to be ranked with the best cities, both on account of its size, and for being the residence of the foreign ambassadors	den Haag, hoewel slegts een dorp verdiend te weezen geplaatst met de beste steden; beide ter oorzaak van zijne grootheid, en voor weezende de verblyfplaats der vremde gezanten
Tromp, Ruyter, and Biron, were their greatest Admirals."	Vantrompen, Deruiter en Biron, waaren hunne grootste zee oversten."

De overzetting eener engelsche fabel in hollandsche dichtmaat vangt dus aan:

»Gy zegt my dat gy zyt vol zugten
Dat teer volk myn' digt mag duchten,
Voorzigtig ook gy denkt myn rym
Zoud nooit zien scheel op hofschen schijn;
Want schoon nog dit nog dat is meend,
Weet gy wat hun gedacht verleent?
Gy vraagd my heeft ooit zulks behaagd
Word hap of keuvel dus gevraagd.
'k middel niet met kap of keuvel:
Vley-digers reiken den heuvel.
Zy weeten heeren zijn zeer vies,
Zeggen nooit waar hunn' weekheid is.
'K wil dien kruip-pad niet betreffen:
Ik yvere niet om te verheffen;
Zoud ik onteer de zaag-goddin?
Neen 'k weigere al eer en gewin."

Ik houd het oorspronkelijke van deze regels achter: 'k wil mijnen Lezers niet van het genoegen berooven, ze zelven te ontcijferen.

Eindelijk zou men zich ook — en dat ware welligt alléén voldoende om het pleit te voldingen — kunnen beroepen op het »Gebed des Heeren" dat ik als proeve van hollandsche taal ergens opgegeven vind, als voorko-

mende in *The new geographical en historical Grammar*, van Mr. Salmon (Lond. 1764). Het luidt dus:

» Onse Vader, die in de hemelin: zoit nwen naem worde geheylight: uw' koninckrije ch kome: uwen wille geschiede gelijck in den hemel usso oock op den arden, ons dagelicks broot geef ons baden, en vergeeft onze schulden golijck oock wij vergeven onze schuldenaren: ende en lept ons neit in versoer kingemaer vertost on van den boosen. Amen."

In den Mithridates van J. C. Adelung wordt, gelijk men weet, in vijfhonderd talen en tongvallen het Onze Vader tot taalproeve medegedeeld: indien deze schrijver niet getrouwer en naauwkeuriger in zijne opgaven is geweest dan Mr. Salmon, dan vrees ik, dat de bewoners der binnenlanden van Amerika, al konden ze ook het romeinsche alphabet lezen, hun Onze Vader onder de vijf honderd niet zonder moeite zouden herkennen.

VERSLAG VAN HET STAATS-EXAMEN IN 1849. — Het laatste onderwerp, in dit Verslag behandeld, is: *Nederduitsche taal en stijl.* Daarvan wordt het volgende gezegd:

»Dezelfde klagten, door vroegere commissiën geuit, over verwaarloozing van de beoefening der moedertaal, moeten ook thans, en met den meesten nadruk, herhaald worden. De commissie gelooft niet te veel te zeggen wanneer zij verklaart, dat, over het geheel genomen, in geen vak de resultaten minder bevredigend waren. Het is inderdaad onbegrijpelijk, dat jonge lieden, die allen tot den beschaafden stand behooren en eene beschaafde opvoeding genoten hebben, de beoefening der moedertaal zoo weinig ter harte nemen. De meeste opstellen toch leverden de overtuigendste blijken op, dat zoowel de gronden der taal, als de regelen van den

Nederduitschen stijl, en zelfs de eerste beginselen der interpunctie, of van den beginne zeer onvolledig geleerd of althans in lateren tijd op eene onverantwoordelijke wijze verwaarloosd waren. Het spreekt van zelf, dat ook hier uitzonderingen voorkwamen, doch zij waren zeldzaam. De commissie acht het een dure pligt, de aandacht van het Gouvernement bijzonder op dit in waarheid treurige verschijnsel te vestigen."

Ik rekende het niet ongepast, dit getuigenis van de Staats-commissie hier over te nemen. Het zou stof kunnen opleveren tot menigerlei gevolgtrekking en beschouwing. Voor het tegenwoordige zij alleen de wensch geuit, dat de aandacht van het Gouvernement niet te vergeefs op een zoo te regt treurig genoemd verschijnsel moge gevestigd zijn. 't Zou een goede vrucht van het Staats-examen wezen, indien de ernstige klagt der Commissie bij de bevoegde Autoriteiten mogt bewerken, dat op alle onze inrigtingen van middelbaar onderwijs aan de vaderlandsche taal- en letterkunde eene eerste plaats onder de leervakken wierd aangewezen. Thans zijn er gymnasiën, en zelfs in de voornaamste steden, aanwezig, waar iedere taal door een' leeraar wordt vertegenwoordigd, behalve — de nederlandsche.

Het leven van Sinte Christina, door prof. Bormans. — Na menig jaar wachtens heeft de heer J. H. Bormans, prof. bij de Hoogeschool te Luik, onlangs zijne uitgave van het *Leven van Sinte Christina de Wonderbare* het licht doen zien. Alle voorstanders eener echt wetenschappelijke taalbeoefening zagen dat werk met meer dan gewone belangstelling te gemoet. Nevens de uitgave toch van het oude gedenkstuk der nederlandsche dichtkunst,

was door den Schrijver toegezegd »eene bestendige toepassing van de spraakkunst, in haren wijdsten zin genomen, op de onvergelijkelijk rijke, zuivere, volmaakte taal onzer voorouders;" en die Schrijver had zich door een vroeger werk als een bij uitstek grondig en scherpzinnig beoefenaar van het nederlandsch doen kennen. Hij heeft de verwachting niet beschaamd. Wél heeft hij, wegens het uitdijgen der stoffe onder de bewerking, zijn voornemen niet kunnen volbrengen, om in de Inleiding opzettelijk over de versificatie onzer ouden te handelen; doch het boekdeel is nu reeds zoo rijk van inhoud en zoo voortreffelijk van bewerking, dat het eene schatkamer mag heeten van geleerdheid en vernuft. Behalve eene in alle opzigten belangrijke Inleiding van 71 bladzijden, en 104 bladzijden tekst, vindt men hier, onder den titel *Aanteekeningen*, weinig minder dan 600 digt gedrukte bladzijden met ophelderingen, deels van kritischen, doch verre weg meest van grammatischen aard, en gevolgd door registers, met buitengewone uitvoerigheid bewerkt. Ik geloof den wensch van allen te vervullen, die in dergelijke studiën belang stellen, indien ik den Schrijver hier openlijk dank zeg voor de nieuwe proeve zijner zeldzame bekwaamheid.

Men weet, dat onze landgenoot, prof. Jonckbloet, verleden jaar eene verhandeling in het licht zond: *Over middennederlandschen epischen versbouw* (zie Archief, II. 106), welke aan den luikschen Hoogleeraar is opgedragen en gedeeltelijk eene bestrijding van diens versleer behelst. De heer Bormans ontving dit werk onder het schrijven van de Inleiding zijner Christina, en laat zich daaromtrent dus uit: »Het geschrift van den heer Jonckbloet — — moet den oogenblik verhaesten, waerop ik van mijnen kant en van mijn standpunt, de bijzonderste vragen, die de versificatie der Ouden betreffen, op nieuw

en wat dieper zal onderzoeken. Omtrent sommige punten ben ik het met mijnen geleerden tegenspreker volkomen eens; maer in meer andere — verschillen wij tot hiertoe grondiglijk van meening. Daer wij echter van beide kanten niets dan de waerheid zoeken, is het te voorzien, dat wij elkander vroeg of laet eens op haer spoor ontmoeten, en dan hand aen hand het gewenschte doel bereiken zullen."

WERKEN VAN K. F. BECKER. — Den 4den September 1849 overleed één van Duitschlands grondigste en scherpzinnigste taalkenners: Karel Ferdinand Becker. Niet alleen op de studie zijner moedertaal in 't algemeen, maar vooral op het taalonderrigt in de scholen van zijn vaderland hebben zijne werken grooten invloed geoefend, en ook bij ons is die invloed niet geheel te miskennen. Het volgende beknopt overzigt dier werken is aan een hoogduitsch tijdschrift ontleend.

Beckers eerste proeve verscheen in 1824 onder den titel van: *Die deutsche Wortbildung, oder die organische Entwickelung der Deutschen Sprache in der Ableitung*, ook als *vierde Deel* van de *Abhandlungen des frankfürtischen Gelehrtenvereines für deutsche Sprache.* Dit werk bevatte de eerste grondtrekken van des S. taalopvatting en werd gunstig ontvangen. Meer afdoende was in 1827 het *eerste Deel* zijner *Deutsche Sprachlehre*, getiteld: *Organism der Sprache als Einleitung zur deutschen Grammatik*, welke, in 1841 op nieuw bewerkt uitgegeven, des S. beste werk blijft. Het *tweede Deel* gaf in 1829 de Spraakleer zelve. Op deze volgde in 1831 de *Schulgrammatik der deutschen Sprache*, thans reeds zesmaal gedrukt. Tot beter gebruik van dit leerboek breidde de S. zijne Spraakleer veelzins uit, en zoo ver-

scheen in 1836—39 de *Ausführliche deutsche Grammatik als Kommentar der Schulgrammatik*, in 3 Stukken, bij de derde uitgave van 1843 in 2 Deelen vervat. 't Naastvolgende wetenschappelijke geschrift: *Das Wort in seiner organischen Verwandlung* (1833) is Beckers minste werk. In 't zelfde jaar zorgde de S. ook voor het eerste taalonderrigt door zijn *Leitfaden* (vijfde druk 1845), en gaf daarbij tot handleiding: *Ueber die Methode des Unterrichtes in der deutschen Sprache, als Einleitung zu dem Leitfaden.* Om voorts de onderwijzers te gemoet te komen, voor welke de *Leitfaden* te kort en de *Schulgrammatik* te uitgebreid was, gaf hij van de laatste in 1845 een uittreksel. In 1848 eindelijk verscheen: *Der deutsche Styl*, waardoor de rij der werken waardig wordt gesloten. De S. koesterde het voornemen, aan 't laatste nog een praktisch leerboek toe te voegen, dat hij echter niet heeft mogen voltooijen.

A. D. J.

OVER DE WOORDEN

MET DEN

UITGANG *SCHAP*,

DOOR

L. A. te Winkel.

II.

Thans moeten wij tot de beschouwing der met *-schap* zamengestelde woorden overgaan, en onderzoeken of wij daarin de verschillende beteekenissen, die wij voor *-schap* a priori opgemaakt hebben, kunnen terugvinden, in welk geval zijne afstamming van *scheppen* aan geene twijfeling meer onderhevig kan zijn.

Het aantal der nederlandsche substantieven op *-schap* uitgaande is aanzienlijk, en overtreft, naar het mij voorkomt, dat der verwante talen. Derhalve, om zich een gemakkelijk overzigt over dezelve te verschaffen, zal het noodzakelijk zijn, ze in eenige klassen te verdeelen. Dit kan op tweederlei wijze geschieden: naar hunne beteekenis, en naar het rededeel, waarachter *-schap* gevoegd is. De laatste verdeeling komt mij om verschillende redenen voor de verkieslijkste te zijn. Wij willen haar dus volgen, zonder evenwel de beteekenis uit het oog te verliezen, en zullen dan drie klassen van woorden hebben, te weten: I. woorden zamengesteld met substantieven; II. met adjectieven; III. met werkwoorden.

I. De zelfstandige naamwoorden, die *-schap* achter zich

nemen, zijn bijna allen persoonsnamen; slechts eenige weinige zijn van zaaknamen gevormd. De persoonsnamen, waarachter *-schap* gevoegd wordt, zijn allen qualitatieve substantieven, dat is (zie Brill, Spr. § 48, 3), zij zijn ontleend van zekere hoedanigheid, die in of aan eenen persoon gevonden wordt.

Een groot aantal der substantieven op *-schap* stelt juist deze eigenschap voor als iets dat op zich zelf bestaat, als eene zelfstandigheid. Deze eigenschap is nu eens eene waardigheid, een ambt, eene bediening, dan eens eene betrekking of een toestand; doch over het algemeen, datgene, hetwelk maakt, dat de persoon werkelijk den naam verdient, dien hij draagt: deze soort van woorden geven dus meestal het wezen van eenen persoon te kennen. De overige van persoonsnamen gevormde woorden duiden eene vereeniging aan van de personen, achter wier namen *-schap* gevoegd is, zij zijn dus collectieven. Eenige weinige woorden, die niet alleen wegens hunnen vorm, maar ongetwijfeld voorheen ook wegens hunne beteekenis, tot eene dezer soorten behooren, hebben door overdragt van begrip andere beteekenissen gekregen, die zich echter ongedwongen uit de beide genoemde laten afleiden. Deze klasse bevat dus drie soorten van woorden, twee (A en B) met persoonsnamen, en ééne (C) met zaaknamen zamengesteld.

A. De woorden, die het wezen of den toestand eens persoons aanduiden, kunnen wederom in ondersoorten verdeeld worden, die eene afzonderlijke beschouwing vereischen.

a. Is de persoon iemand met zekere magt of waardigheid, met een ambt of bediening bekleed, dan is het woord op *-schap* de benaming van deze magt of waardigheid, dit ambt of deze bediening. De voornaamste woorden van deze soort zijn:

admiraalschap. o. S. W.
apostelschap. o. S. K.
baljuwschap.
beulschap. o. S.
burgemeesterschap. o. K.
burgerschap. o. K.
domheerschap. o. K.
gezantschap. o. W. B. K.
heemraadschap.
hoogepriesterschap. o. S.
graafschap. o. S. K.
kardinaalschap. o. S. K.
knechtschap. o. S.
koningschap. o. S.
meesterschap. o. S. W. K.
priesterschap. o. S. W. K.
ridderschap. o. B. K.
schoutschap. o. S.
stadhouderschap. o. S.
veldheerschap. o. S.
vrijheerschap. o. K.
waardschap. o. S.
boodschap. v. W. B. K.
heerschap. o. W. K.
koopmanschap. v. S. W. K.
waardschap. v. B. K.

AANMERKINGEN.

Graafschap en zijne composita *burg-*, *dijk-*, *land-* en *markgraafschap* beteekenen eigentlijk de magt en waardigheid, waarmede een *graaf*, *burggraaf*, *dijkgraaf*, enz. bekleed is; b. v. M. Stoke zegt, I. 631:

» Al hadden wi anders geen orconde,
Wanen onze *Graefscap* begonde,
So van edelen vrien conne,
So van dorpers in den begonne,
So maects ons dese tafle vroet."

alsmede vs. 828:

» Karel de Calewe, die hier te voren stoet,
Daer de *Graefscap* van Hollant of quam."

Thans worden deze woorden, *dijkgraafschap* uitgezonderd, gewoonlijk gebezigd om het land door eenen *graaf*, *burg-*, *land-*, en *markgraaf* geregeerd aan te duiden. Hier heeft dus dezelfde overdragt plaats, die bij *hertogdom*, *vorstendom*, enz. waargenomen wordt, welke, zoo als bij eene vroegere gelegenheid aangetoond is, eigentlijk de eigenaardige bezigheid van eenen h e r t o g, v o r s t, enz. uitdrukken, en op het door hem bestuurde

land zijn overgegaan. Hetzelfde verschijnsel ziet men bij *comté*, *principauté*, *gouvernement*, *jurisdictie* en andere. Bij *dijkgraafschap* schijnt deze overdragt niet plaats te hebben, vermits het gebied van eenen dijkgraaf en hoogheemraden gewoonlijk *hoogheemraadschap*, ook wel *dijkgraaf- en hoogheemraadschap* genoemd wordt.

Heemraadschap of *hoogheemraadschap* heeft dus insgelijks twee beteekenissen: de post van heemraad en de streek lands, waarover het toezigt der heemraden zich uitstrekt, gelijk onder andere blijkt uit hetgeen men leest in het werk, getiteld: de Tegenw. Staat der Vereenigde Nederl., D. VI. bl. 210: » den tijd der oprigtinge van het Hoogheemraadschap kan men met geen volkomen zekerheid melden" en » het Hoogheemraadschap van Rijnland, dat een grooten omtrek of ring heeft"; ook vindt men in datzelfde werk eene kaart van het *Hoogheemraadschap* van Rijnland.

Vervolgens komt *heerschap* in aanmerking, waarover Kluit in zijne uitgave van Hoogstratens Geslachtlijst in het breede gehandeld heeft. Genoemde taalkundige heeft aldaar aangetoond, dat *heerschap* in drie beteekenissen is gebruikt geworden. Het is in de eerste, namelijk in die, waarvoor later *heerschappij* in gebruik gekomen is, dat het woord tot deze soort moet gebragt worden. Men treft haar onder andere aan in der Leken Spieghel, B. I. Cap. 31, vs. 45:

» Ende al ghewint hi sulke spoede,
Dathi te *heerscapen* ende te goede
Coomt, hi sal altoos ghedincken des,
Wanen hi comt ende wie hi es,
Ende sal ander liede mede
Laten datsi sijn, telker stede,
Ende en sal hem verwanen niet en twint:
So wort sijn *heerscap* gheint
In eren."

Ofschoon *heerschap* in deze beteekenis verouderd is, en voor *heerschappij* plaats gemaakt heeft, zoo hebben echter de composita *vrijheerschap* en *domheerschap* haar behouden.

De tweede beteekenis was die van eene *menigte heeren*, b. v. M. Stoke, VII. 757:

» Ende dat *heerscap* van Remerswale
Gaderden ten selven male."

Eindelijk, en dit is de eenige thans nog gebruikelijke beduidenis, wordt het voor eenen heer zelven gebezigd. Zoo zegt men wel tot eenen knecht: » zeg aan uw *heerschap* enz."; en eenen onbekende spreekt men soms met dit woord aan, doch meestal met het bijdenkbeeld van minachting: » hoor eens, *heerschap*". Dit gebruik komt dus overeen met dat van *hoogheid*, *heiligheid* als titels, en met dat van *vriendschap*, hetwelk insgelijks dikwijls gebezigd wordt om eenen onbekende aan te spreken.

Boodschap beduidt natuurlijk, even als de overige woorden van deze soort, datgene, wat iemand tot eenen *bode* maakt, namelijk het verrigten van iets voor een ander. Dit bestaat dikwijls in het volbrengen van slechts éénen last; van daar dat *boodschap* niet de bediening van eenen vasten bode (deze zou men *het bodeschap* noemen), maar eene kortstondige verrigting, meestal het overbrengen van een berigt, te kennen geeft. *Boodschap* is dus veelal gelijkbeteekenend met het latijnsche *nuntium*, doch heeft inderdaad eene uitgebreider beteekenis, waarvan de oorzaak in de beteekenis van het wortelwoord *bieden* gelegen is. Indien men namelijk de beteekenis van *bieden* met die van *aanbieden*, *gebieden*, *verbieden* en *bode* vergelijkt, dan bevindt men, dat zij, even als die van ontelbare andere woorden, oudtijds zeer onbepaald moet geweest zijn, en later op verschillende wijze geïndividualizeerd is, zoodat het stamwoord *bieden* zelf en ieder zijner composita een deel, eene eenzijdige opvatting, van het algemeene begrip heeft aangenomen. Mag men ook hier onderstellen, dat de abstracte begrippen hunne uitdrukking aan eene zinnelijke voorstelling ontleend hebben, dan komt het mij niet onwaarschijnlijk voor, dat de oorspronkelijke beduidenis van *bieden* geweest is, die van iemand iets voorhouden of voorzetten, presenteren; het gothische *biuds*, oudh. *piot*, altaar, tafel, waarop den goden en menschen iets voorgezet, aangeboden wordt, hetwelk ongetwijfeld van een wortelwoord *bieden* afkomt, bevestigt dit. Het compositum *aanbieden* zou dan het naast bij de oorspronkelijke beteekenis gebleven zijn, terwijl het niet zamengestelde *bieden* zich tot het bijzondere aanbieden van geld geïndividualizeerd heeft. Houdt men aan iemands geest als het ware iets voor, hetwelk men verlangt, dat hij doen of laten zal, dan wordt het voorhou-

den (het *bieden*) *gebieden* 1) of *verbieden*. Eindelijk kan men iemand iets voorhouden, dat hij aan een ander moet overbrengen; in dit geval wordt hij *bode*, in den meest gebruikelijken zin des woords, en zijne *boodschap* is dan een *nuntium*. Doch *bode* moet geacht worden reeds gevormd te zijn, toen *bieden* nog zijne geheel onbepaalde beteekenis bezat, eer het de voorzetsels *aan*, *be*, *ver* aangenomen, en aan ieder der composita een deel zijner beteekenis opgedragen had; althans *bode* is ook iemand, wien men te *gebieden* heeft, en *boodschap* allerhande *geboden*, allerlei door een ander opgedragen werk, waaruit volgt, dat men oneigentlijk spreekt, wanneer men zegt, dat men voor zich zelven eenige *boodschappen* te verrigten heeft.

Ook *koopmanschap* behoorde oudtijds tot de woorden dezer soort, want het beduidde oorspronkelijk den stand, het beroep en dienvolgens de bezigheden van den koopman. In de eerste beteekenis treft men het aan in St. Franciscus Leven:

149 » Want al was hi in lichteden
Metten jongelingen van der steden
In sire jueghet up gevoet,
Ende nadien datti lettren verstoet,
Toter *coopmanscepe* geset," enz.

In de opvatting van de beroepsbezigheden des koopmans, vindt men het gebruikt in het 160ste vers van genoemd Leven:

» Ende al plachi *coopmanscepe* also"

alsmede Matth. 22, 5: » Maer sy sulcks niet achtende zijn henen gegaen, dese tot sijnen acker, gene tot sijne *koopmanschap*". Wanneer wij dus thans *koopmanschap* voor koopwaren bezigen, zoo maken wij van nagenoeg dezelfde tropische overdragt gebruik, als bij *lading*, *zending*, *bezending* en *bezitting*, welke woorden, zoo als de uitgang *-ing* medebrengt, eigentlijk de daad

1) De overeenkomst tusschen *opdragen* en *bieden* is opmerkelijk, en strekt ter bevestiging van het gestelde: het *opdragen van spijzen* komt overeen met het *bieden* in den verouderden zin, waarvan *bied*, tafel, afgeleid is; het *opdragen van een boek* met *aanbieden*, het *opdragen van eenen last* met *gebieden*.

van **laden**, **zenden** en **bezitten** uitdrukken, en echter voor het lijdende voorwerp dezer werkingen gebezigd worden.

Over *ridderschap* en *manschap*, die in eene verouderde beteekenis tot deze klasse behoorden, zullen wij bij de collectieven handelen.

Ook het thans bijna of geheel verouderde *waardschap* vermeen ik, dat oudtijds tot deze soort behoord heeft, alhoewel het mij slechts in eene overdragtige beteekenis is voorgekomen. Zoo leest men bij voorb. Marc. 6, 39, dat de Heer beval » dat sy se alle souden doen nedersitten by *weerdschappen* op het groene gras", alwaar *weerdschappen* strekt ter vertaling van *συμποσία*, maaltijden. Om in te zien, hoe dit woord aan de beduidenis van maaltijd kan gekomen zijn, moet men op de oorspronkelijke beteekenis van *waard* letten. *Waard*, oulings *weerd*, goth. *waïrdus*, oudd. *wirt*, is blijkbaar afgeleid van *weer* (nog overig in *weerwolf*, *weergeld)* goth. *wair*, oudd. *wir*, *wer*, welke woorden in vorm en beteekenis één zijn met het latijnsche *vir*, man. Van daar dat *waard* oudtijds voor man, echtgenoot, huisheer, genomen werd, en thans nog het mannetje van eene eend beteekent. Zoo verwijst Van der Schueren bij het woord *weert* naar *huysheer*, hetwelk hij dus verklaart: » *Huysheer*, *weert*, domesticus, hospes, pater familias, herus, agro" en het woord *huysfrouwe* is bij hem hetzelfde als » *werdynne*, domestica, uxor, conjunx, marita, maritella, matrona, mater familias."

In den zin van man, echtgenoot, vindt men het in der Minnen Loep, IV. 1984:

» Die vrouwe is te bedde gegaen
Beneden, upter maghet stat;
Ende als die *weert* vermoede, dat
Alleman te bedde waer,
So ghinc gi listelic aldaer,
Ende meynt, dat hi die maghet heeft."

De beteekenis van *huisheer* ging zonder sprong over in die van *gastheer*, welke honderd jaren na Van der Schueren nog aan Kiliaan bekend was; *weerd* is toch volgens hem: » hospes, qui hospitio accipit" vervolgens » caupo, stabularius,

convivator". In dezen zin komt het voor in het Leven van Jezus, Cap. 156: »Doe sprac Jhc te hem (Zaccheus) heden is dese herberghe 1) ghesalegt, ende de *wert* es worden Abrahams kint". Later is de beteekenis van gastheer nog meer gebijzonderd geworden in die van herbergier, gastheer, die *voor geld* verblijf en voedsel verschaft. Indien er nu van waard in de eerste beteekenis een woord waardschap is gevormd geweest, dan heeft het de waardigheid van heer des huizes aangeduid, en dus tot deze soort van woorden behoord. Ik moet echter bekennen het nergens in deze beteekenis te hebben aangetroffen, maar steeds afgeleid van *waard* in den zin van gastheer, als wanneer het de betrekking van dezen tot zijne gasten, en de daaruit voortvloeijende pligten uitdrukt. Een van de voornaamste dezer pligten nu is het spijzigen zijner gasten, en zoo heeft *waardschap* de beteekenis van gastmaal en zelfs van brasserij gekregen. In den eersten zin wordt het van den paaschmaaltijd gebezigd in het gedicht van den Levene ons Heren:

1798 »Alse midden hare *werscap* saten,
Daer si gemeenlike in paescen aten,
Onse here seide ene tale te hen."

in dien van smulpartij treft men het aan in Maerlants Sp. Historiael, I. 4, 52:

15 »Van danen keerdi (Alexander) na dat
Te Babylonien indie stat
Daer lach hi ledich ende sijn meeste
Ende maecten *werscap* ende feeste."

b. Wanneer het zelfstandige naamwoord iemand voorstelt als door geboorte of huwelijk tot eenen of meer personen in betrekking staande, dan is het compositum op *-schap* de naam dezer betrekking. Zoodanige benamingen zijn:

1) *Herberg* beteekent hier niet logement, maar blijkbaar gastvrije woning, in welken zin het ook voorkomt cap. 148: »makt u vrint van der quader rykheit, die u ontfaen in hare euwleke *herberghen*."

bloedverwantschap. o. S. K.
kindschap. o. Terwen.
maagschap. o. S. K.
moederschap. o. Terw.
neefschap. o. S
vaderschap. o. T.
verwantschap. o. S. B.
zoonschap. o. T.
zwagerschap.

gevaderschap. o. W.
peet- of peterschap. T.

AANMERKING.

Gevaderschap en *peetschap*, ofschoon geene betrekking aanduidende, die door geboorte of huwelijk ontstaan is, kunnen echter het gevoegelijkst tot deze soort gebragt worden, vermits de doopheffer zekere verpligtingen op zich neemt, welke die der ouders nabijkomen.

c. Geeft het stamwoord iemand te kennen, die met eenen of meer andere personen in betrekking van gemeenschap staat, dan drukt het woord op *-schap* deze betrekking uit. Tot deze soort kan men rekenen te behooren:

buurschap, o. B.
deelgenootschap.
gebuurschap. o. K.
gezelschap. o. W. B. K.
maatschap. o. B.
lidmaatschap.

AANMERKING.

Een *buur* of beter *gebuur* is iemand, die in eens anders nabijheid woont, met hem dezelfde woonplaats gemeen heeft. Over den vorm dezer woorden zal later gehandeld worden.

Gezelschap zullen wij ook nog beneden bij de collectieven onder B aantreffen. Zijn eerste lid, *gezel*, behoort tot die bij ons niet zeer talrijke klasse van persoonsnamen, welke door voorvoeging van *ge* van den naam eens dings gevormd zijn, en eenen persoon aanduiden, » die tot eenen of meer andere personen in zulk eene betrekking staan, dat zij bij elkander behooren 1)." De band, die hen verbindt, is de gemeenschap aan het ding van welks naam de persoonsnaam gevormd is. Zoodanige zijn,

1) Zie Brill, Sprkl. § 52, 3, 1.

behalve *gezel*, nog *gespeel* van *spel*, *gemaal*, bijeenkomst, en *gebuur* van *buur*, woning, waarvan beneden. Het gothisch en oudduitsch bezaten vele zulke woorden, b. v. *gadaila*, deelgenoot, van *dails*, deel; *gahlaiba*, medediscipel, medearbeider, van *hlaifs*, brood, en dus eigentlijk iemand, die met een ander van hetzelfde brood eet; *gawaurstwa*, medearbeider, van *waurstwa*, werk; *gasintha*, reisgenoot, van *sinths*, togt, reis; *kihlozo*, lotgenoot, van *hloz*, lot; *gibeddjo*, bedgenoot, van *bedi*, bed. Het voorvoegsel *ga*, *gi*, waarvan wij boven reeds gesproken hebben, wordt in deze woorden vervangen door *mede* en *genoot*, en heeft dus daarin, en derhalve ook in *gezel*, de beteekenis van vereeniging. *Zel* is hetzelfde als het hedendaagsche *zaal*, oudsaks. *seli*, angels. *sal* en *sel*; doch het heeft in *gezel* niet de thans gebruikelijke beteekenis van ruim en groot vertrek, maar die van woning of verblijf in het algemeen, eene beteekenis, die in de oude verwante talen en voorheen ook bij ons aan dit woord eigen was. Voor onze taal is zulks aangetoond door Clignett in zijne Bijdragen enz., bl. 348 en verv. Een algemeen bekend bewijs voor deze beteekenis van *zaal* levert Matth. 26, 3, 58 en 69 op, alwaar » de *sale* des Hoogenpriesters" de vertaling is van ἡ αὐλὴ τοῦ ἀρχιερέως, eigentlijk *hof* des hoogepriesters. Ook blijkt de algemeenheid der vroegere beteekenis genoegzaam uit de onbepaaldheid van het gothische werkwoord *saljan*, hetwelk blijven, zijnen intrek nemen, beteekent. *Gezel* is dus eigentlijk iemand, die met een ander dezelfde *zaal*, hetzelfde verblijf deelt, en zijn bijzijn geniet, en *gezelschap* drukt in de eerste plaats deze betrekking, dit bijzijn uit.

Maat, waarvan *maatschap* en *maatschappij*, is hoogst waarschijnlijk van dezelfde vorming als *gezel*. Twee of drie afleidingen worden er van dit woord opgegeven. Volgens Weiland, behoort het » tot *met*, *mede*, waarin het denkbeeld van vereeniging opgesloten ligt." Doch een groot bezwaar tegen deze afleiding is in de sluitletter gelegen. Immers is de T in *met* slechts een overblijfsel van de spelling in het middelnederlandsch gebruikelijk, waarin niet alleen de V en Z, maar over het algemeen al de mutae voor sluitletters ongeschikt gerekend werden, en men wel in het meerv. *honde*, *hande*, doch in het enkelvoud *hont*, *hant* schreef.

Dat de D en niet de T de ware sluitletter van *met* is, bewijst niet alleen de verlengde vorm *mede*, maar blijkt ook uit de verwante talen. Het goth. *mith*, het angels. *mid* of *midh*, het oudnoordsch *medh*, het oudsaks. *mid* of *midi*, die in de klankladder op denzelfden trap staan, alsmede het éene trede verder verschovene hoogduitsche *mit* laten geenen twijfel over, en wijzen zeer bepaald den vorm aan, dien het nederlandsche woord hebben moet, zal het geene misgeboorte onder de germaansche woordvormen zijn. In ons *maat*, engelsch *mate*, daarentegen treft men nooit eene D aan; ook wijst het hoogd. *Mass*, in *Gliedmass*, op eene T in die talen, welke bij de klankverschuiving op den eersten trap zijn blijven staan, tot welke ook het nederlandsch behoort. Het verschil in de sluitletters van *med* en *maat* noodzaken ons dus om W's afleiding te verwerpen, althans indien er zich eene opdoet, die aan deze zwarigheid niet onderhevig is, en zoodanig eene is reeds door Ten Kate op bl. 668 zijner Tweede Proeve van Afleiding geopperd. Genoemde taalkenner hield het » voor mogelijk, dat ons zeemanswoord *maet*, *ghemaet*, afgeleid is van zeker woord *mat*, spijze", hetwelk ik mij wel niet herinner ergens te onzent aangetroffen te hebben, doch aan welks vroeger bestaan niet getwijfeld behoeft te worden, daar het in bijna al de verwante talen aanwezig is. Immers het goth. *mats*, angels. *maete*, *mete*, *mette;* oudfr. *met*, *mete*, *meit*, oudnoordsch *mata* en oudd. *maz* beduiden spijs, voedsel; terwijl het goth. *matjan* eten en het angels. *metian* voeden beteekenen 1). Het oudd. nu biedt een woord *gamazzi* of *gamazzo* aan, dat door voorvoeging van *ga* van genoemd *maz* gevormd is, en *conviva*, dischgenoot, beteekent. Wanneer men dan bedenkt, dat het goth. *gahlaiba* van *hlaifs*, brood, hetwelk denzelfden vorm

1) Of ons tegenwoordige *met*, fijn gehakt of gesneden vleesch, waarvan *metworst*, hetzelfde woord is, durf ik niet bepalen; doch verwant zijn de beide woorden zekerlijk. Want in *met*, dat steeds gesneden of te snijden vleesch beteekent, ligt het begrip van snijden, verdeelen, opgesloten; maar ook *maat*, spijze, komt zonder twijfel van eenen wortel *mat* of *maat*, latijn *mad*, die verdeelen, vergruizen, beteekent en waarvan het latijnsche *ma(n)dere*, kaauwen, door de epenthesis der N gevormd is.

heeft en eigenlijk ook eenen dischgenoot uitdrukt, vervolgens gebezigd is om iemand, die met een ander in dezelfde betrekking staat, eenen medearbeider, medediscipel, aan te duiden; dat het *mate* der engelschen, hetwelk zij waarschijnlijk van ons ontleend hebben, daar zoodanig woord in het angelsaksisch niet schijnt voor te komen, volgens Johnson onder andere beteekenissen ook die heeft van » *one that eats at the same table*", » iemand die aan dezelfde tafel eet"; en dat ons *maat* volgens het getuigenis van Kiliaan ook *ghemaet* luidde, dan wordt het meer dan waarschijnlijk, dat *maat* eene verminking van *gemaat* is, en tot die woordvormen behoort, waarvan bij de verklaring van *gezel* is gehandeld. Het wegvallen van het voorvoegsel *ge* kan toch niet bevreemden, daar dit in onze taal ook bij *gebuur*, *genoot* in *vennoot*, *geheel*, *vergezellen*, in het friesch zeer dikwijls en in het noordsch overal plaats heeft. Is Ten Kates afleiding gegrond, dan vervalt ook die van Bilderdijk, die het van den wortel *ma*, vereenigen, laat afkomen, welke hij ook in *mand*, *mat*, *maag*, cognatus, en andere woorden vermeent aan te treffen.

Geheel verschillend van den vorm der vorige woorden is die van *genoot*. Waren *gezel* en *(ge)maat* van eenen zaaknaam afgeleid, en gaven zij datgene te kennen, ten opzigte waarvan de gemeenschap bestaat: *genoot* komt van een werkwoord, en laat het gemeenschappelijke onbepaald, waarom het dan ook geschikt is, om composita, als *reisgenoot*, *deelgenoot*, *lotgenoot*, enz. te vormen, in welke het eerste lid, *reis*, *deel*, *lot*, datgene te kennen geeft, hetwelk gemeen is. Ongetwijfeld is het door klankverwisseling en voorvoeging van *ge* gevormd van *nieten*, dat het stamwoord van *nut* en *genieten* is. Indien de grofst zinnelijke beteekenis voor de oorspronkelijke moet gehouden worden, dan heeft *nieten* in de eerste plaats *vangen*, vatten, nemen, en vervolgens ten nutte aanwenden beteekend, en is langs dien weg aan de beduidenis van genot van iets hebben gekomen. Het goth. *nuta* toch, een derivaat van *niutan*, wordt Matth. 4, 19: » ick sal u visschers der menschen maken", gebezigd om ἁλιεύς, vanger, visscher, te vertalen; en *ganiutan*, hetwelk de oorspronkelijke beteekenis van *niutan* schijnt aangenomen te hebben, even als *aanbieden* die van *bieden*, dient

Luc. 5, 9, om συλλαμβάνειν en Marc. 12, 13 om ἀγρεύειν, welke beide woorden vangen beteekenen, over te zetten; terwijl *niutan* Luc. 20, 35 voor τυγχάνειν, verkrijgen, gebezigd wordt: » maer die waerdig zijn die eeuw te verwerven en de opstanding uit den dooden". De oorspronkelijke zin blinkt nog eenigzins door in de hoogduitsche uitdrukkingen: » Brod geniessen" » ich war unwohl, und konnte Nichts geniessen", waarin *geniessen* met ons *gebruiken* overeenkomt. Een *genoot* is dus eigentlijk een medegebruiker van dezelfde zaak, onbepaald welke. *Gezel, gemaat* en *genoot* verschillen dus oorspronkelijk als *contubernalis*, *commensalis* en *socius*.

In *vennoot* is *ge* weggeworpen even als vóór het oudnoordsche *nautr*, socius. Omtrent den aard van het eerste lid zijn de gevoelens uiteenloopend. Sommigen houden het voor *vent;* maar behalve dat de zamenstelling *ventnoot* geheel afwijkt van andere met *genoot* gevormde composita, als *lot-*, *reisgenoot*, in welke het eerste lid het gemeenschappelijke uitdrukt, geeft zij volstrekt geenen redelijken zin, en eischt bovendien dat men de uitlating der T onderstelle. Geene grootere waarschijnlijkheid heeft Bilderdijks gissing, dat *ven* het deensche *ven*, vriend, zou zijn. Vooreerst toch is *vriendgenoot* al niet veel verstaanbaarder dan *ventgenoot*, doch bovendien schijnt genoemde geleerde over het hoofd gezien te hebben, dat de deensche V onze W, en het deensche *ven*, het oudn. *vinr*, angels. *wind*, oudsaks. *wini*, oudfriesch *winne* is, en dus bij ons *wen* zou moeten luiden. Het aannemelijkste is dan het gevoelen, dat *ven* uit *veem*, vereeniging, gezelschap, verbasterd is, en de M van *veem* zich met de volgende N van *noot* geassimileerd heeft. *Veemgenoot* heeft eenen redelijken zin, en de verandering van M in N is niets buitengewoons, zelfs wanneer er volstrekt geene reden voor schijnt te bestaan, terwijl men ze hier aan de terugwerking der volgende N kan toeschrijven (zie Brill, § 19, 3).

d. Wanneer de persoonsnaam iemand voorstelt als goed of kwalijk gezind jegens een ander, dan drukt het woord op *-schap* deze gezindheid met de daaruit voortvloeijende handelwijze en betrekking uit. Zij zijn:

vriendschap. v. S. W. B. K. boelschap. v. S. B. K.
vijandschap. v. S. W. B. K.

Aanmerking.

Het laatstgenoemde woord is gevormd van *boel*, hetwelk minnaar of minnares beteekent en afgeleid is van het werkwoord *boelen*, amare, beminnen (Kiliaan). *Boelschap* drukt in de eerste plaats de betrekking tusschen twee boelen uit, maar is vervolgens begonnen gebezigd te worden voor de personen zelven, die in *boelschap* leven, al hetwelk met menigvuldige voorbeelden bewezen is door Huydecoper, Proeve v. T. en D., D. 1, bl. 319 en verv. *Boelschap* komt dus in zoo verre met *heerschap* en *vriendschap* overeen.

e. Andere persoonsnamen geven iemand te kennen, die zich in zekeren toestand bevindt, en de daarvan gevormde woorden op *-schap* drukken dezen toestand en de omstandigheden, die hem vergezellen, uit. De bekendste zijn:

ballingschap. v. S. K.
gijzelschap.
jongelingschap. v. S.
nabuurschap.
vrijerschap. v. Terwen.
vrijsterschap. v. Terw.
vreemdelingschap. v. Terw.
weduwschap.

Aanmerking.

Gijzelschap beteekent natuurlijk den toestand eens *gijzelaars*, bij Van der Schueren en Kiliaan *gijzel* genoemd, doch werd oulings ook voor *ballingschap* en *gevangenschap* in het algemeen gebezigd, b. v. in der Minnen Loep, III. 520, leest men van Theseus:

Hi dede Ypolitum tasten aen,
Ende heeften op een eylant
In ewigher *ghiselscip* ghesant.

B. De tweede hoofdsoort der van persoonsnamen gevormde woorden op *-schap* bestaat uit die, welke eene vereeniging aanduiden van de personen, wier naam het

eerste lid van het zamengestelde woord is; de meest gebruikelijke van deze soort zijn:

apostelschap. v. S. K.
bloedverwantschap. v. S. K.
bondgenootschap. o. K.
broederschap. v. S. W. B. K.
burgerschap. v. K.
eedgenootschap. o. S.
eedverwantschap.
genootschap. o. S. W. B.
gezantschap. v. S. B.
gezelschap. o. S. W. B. K.
jongelingschap. v. S.
jufferschap. v. S. K.
maagschap. v. S. B. K.
maatschap. v. B.
manschap. v. S. W. B. K.
nakomelingschap. v. S. W.
priesterschap. v. S. W. K.
ridderschap. v. S. B.
verwantschap. v. S. B. K.
vennootschap. v. Terwen.
vloekverwantschap.

AANMERKINGEN.

Ridderschap, thans alleen in den zin van ligchaam van ridders of edelen gebruikelijk, werd oudtijds ook gebezigd voor ridderlijke waardigheid of stand; b. v. in den roman van Walewein wordt van het zwaard met de twee ringen gezegd:

1281 »Daer ne dar niemen omme vraghen,
Dat daer yemen sal draghen,
Hine si van duechden uut vercoren
Van allen den gonen, die sijn gheboren,
Ende van *rudderscepe* mede."

en vers 1306 leest men:

»Die coninc seide: Beit tote morghen.
Jouwe wapene die sijn al ghereet,
Alsoot ten *rudderscepe* steet."

Zelfs wordt *ridderschap* voor ridderlijke daden en avonturen gebruikt in den roman van Lancelot:

5197 »Hi sochte al sijn leven dure
Ridderscap ende avonture."

Manschap werd voorheen, behalve in de beteekenis van menigte mannen, nog in andere opvattingen gebruikt. Wanneer *man* namelijk in den zin van leenman genomen wordt, dan beduidt *manschap* in de eerste plaats de betrekking en vervolgens de uit die betrekking voortvloeijende verpligting des leenmans, inzonderheid het huldigen van zijnen leenheer. In deze beteekenis komt het onder anderen voor in den roman van Ferguut:

1809 » Ic (Galarant) lie verwonnen; ik ben moede.
ik werde u *man* (leenman) van minen goede
ende sal u ten dienste staen.
Here coninc wildi dan gaen
ter coninginnen van Rikenstene,
ic wane si hiet Galiene;
doet haer *manschap* van uwen goede."

Anders en moeijelijker te verklaren is dezelfde uitdrukking *manschap doen* bij M. Stoke, X. 869 en verv., alwaar zij van den leenheer, en niet zoo als boven van den leenman, gebezigd wordt:

» Als hi (t. w. Graaf Willem III) in Zeelant *hadde ghedaen*
Manschap, ende hulde ontfaen,
Pijnde hi hem, hoe hijt besette" enz.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat *doen*, even als *faire* en *facere*, oudtijds zoowel maken als doen uitdrukte 1), en dat *ridder doen* hetzelfde is als *ridder maken* (zie M. Stoke, VIII. 676, en Walewein, 1469, 1476, 1479), dan zal *manschap doen*, van den leenheer gezegd, hetzelfde kunnen zijn, als leenmannen, leenmanschap maken, menschen tot leenman-

---

1) Bekend is de uitdrukking *kond doen* voor *bekend maken*, die Luc. 2, 15 voorkomt: » ende laet ons sien het woort dat daer geschiet is, het welck de Heere ons *heeft kondt gedaen*"; doch een merkwaardig voorbeeld van *doen* in den zin van maken, veroorzaken, treft men aan in de Natuurk. des Heel.:

705 » Als des iet gevalt op dien dach,
Die sonne *doet* (maakt), datmen ne mach
Dese dinghen niet ghesien."

nen maken, en *manschap* moet dan eene collectieve beteekenis hebben. Doch is het geoorloofd, *doen* in den zin van geven, toevoegen, op te vatten, waartoe de uitdrukkingen *iemand goed of kwaad doen*, *verdriet*, *vriendschap aandoen*, *iemand iets overdoen*, *aalmoezen doen*, regt schijnen te geven 1), dan mag men aannemen, dat *manschap* hier voor de betrekking, de waardigheid, van leenman gebruikt is, en dat Stoke heeft willen zeggen, dat Willem deze waardigheid aan sommigen geschonken en daarop hunne hulde ontvangen heeft.

Dat *heerschap* oudtijds ook tot deze klasse behoorde, hebben wij in eene aanmerking op de woorden onder a) gezien.

C. Van zaaknamen zijn gevormd:

buurschap. v. S. B. voogdijschap. v. S.
landschap. o. S. W. B. K. *waterschap*.
partijschap. v. S. B. K.

AANMERKINGEN.

Het eerste lid van *buurschap* is waarschijnlijk niet, zoo als men oppervlakkig beschouwd denken zou, het woord *buur*, *gebuur*, vicinus, voisin, maar een ander *buur*, dat wel van denzelfden oorsprong is, doch woning, verblijf, beteekent. Ofschoon dit woord thans weinig bekend is, daar het behalve in *gebuur* nog slechts in eigennamen voorkomt, zoo kan echter aan deszelfs bestaan niet getwijfeld worden, vermits het aan Kiliaan, die het door *casa*, *tugurium*, vertaalt, niet onbekend was, en het ook in de oude verwante talen aangetroffen wordt. Het wortelwoord van *buur* is ongetwijfeld *bouwen*, hetwelk in

1) Hoe vreemd het ook klinken moge, de begrippen van doen en geven zijn verwant. In het angels. is *don* niet alleen to do, make, cause, maar ook *to give;* Graff heeft in eene bijbelvertaling in MS. de oudh. glosse *tati* = *dedisset* gevonden; in Westfalen hoort men dikwijls: *do mir dat* voor *geef mij dat*, en Matth. 25, 27 leest men: *soo moest gy mijn gelt den wisselaren gedaen hebben.* Omgekeerd wordt *geven* wel voor *doen* gebezigd. Ik herinner mij althans in een scheikundig werk, dat mij nu niet voor de hand ligt, nagenoeg de volgende uitdrukking gelezen te hebben: »Wenn diese Periode eingetreten ist, *gibt* man es in den grossen Kessel", hetwelk wij zouden vertalen door »*doet* men het in den grooten ketel."

het gothisch *bauan* luidde, en wonen beteekende. Zoo leest men b. v. Rom. 8, 9: »swe thauh jabai ahma guths *bauïth* ïn ïzwis" »so anders de geest Godts in u *woont.*" Ook het oudd. *buan*, *pu-uuan*, had dezen zin, zoo als blijkt uit Notkers vertaling van het 9de vers van Psalm 138: »Ube ih mine fettacha ze mir nimo in gerihti, unde ih *puuuo* ze ende dirro uuerlte" »Si recipiam pennas meas in directum et *habitabo* in extrema maris", waar onze vertaling, zijnde Ps. 139, 9, eenigzins anders luidt: »name ick vleugelen des dageraets, *woonde* ick aen het uiterste der zee". Dit oudd. *buan* neemt reeds, even als het angels. *buan*, *bywan*, somtijds de transitieve beteekenis van *bewonen* aan; b. v. bij Otfridus, III. 22, 101 en verv., alwaar de Heer den joden, die Hem wilden steenigen, omdat Hij »sich selven Godt maeckte" antwoordt: En is er niet geschreven in uwe wet, Ick hebbe geseght, gij zijt Goden,

»Nu thie zi Gote sint genant,	*Derhalve zijn die tot Goden gerekend,*
thie *buent* hiar thiz uuorolt lant.	*die bewonen hier dit wereldland,*
Then Gotes uuort gizaltun,	*Wien Gods woord verkondigd is,*
uuaz se iu io sagen soltun".	*dat zij u eertijds zeggen moesten.*

en II. 16, 9 en verv.:

»Salige thie milte	*Zalig de milden*
ioh muates mammunte,	*en van gemoed zachten,*
Thie iro muatos uualtent,	*Die hun gemoed beheerschen,*
ioh bruaderscaf gihaltent,	*en de broederschap bewaren;*
Buent sie in uuara	*Zij* (*zullen*) bewonen *in waarheid*
erda filu mara."	*de zeer voortreffelijke aarde.*

Buent drukt dus hier het begrip uit, dat aan het grieksche κληρονομήσουσι verbonden is, hetwelk onze vertalers door *beërven* wedergegeven hebben. In deze gevallen komt *land*, *aarde*, in eene lijdende betrekking tot *bouwen* voor, en zoo doende kon *buan* ligtelijk, even als het latijnsche *colere*, den zin van behandelen, bewerken, dat is, die van het tegenwoordige *bouwen* in land bouwen, de zee bouwen, aannemen. Deze dubbele beteekenis van *bouwen*, te weten, die van wonen en bewerken, is oorzaak dat dit woord beschouwd moet worden als het wortelwoord niet alleen van *boer*, landbouwer, duitsch *der Bauer*, maar ook van *das Bauer*, vogelkooi, verblijf

voor vogels, van het engelsche *bower*, prieel, van het oudd. en angels. *bur*, woning, en van het oudn. *byr*, stad. Hieraan is het ook toe te schrijven, dat *buer* bij Kiliaan niet slechts *vicinus*, buurman, maar ook *boer*, rusticus, is.

Van *bur*, woning, vindt men een voorbeeld in het bekende lied van Hildebraht en Hadubraht, alwaar naar de critische uitgave van Wilbrandt gelezen wordt:

»He farlêt, innan landa luttilu sittian
in *bura*, brud, unwahsan barn erbilosu."
»*Hij verliet, om in het land* [*als*] *kleinen* (*magteloozen*) *te* [*blijven*] *zitten*
in [*zijn*] huis, [*zijne*] *gade en een onvolwassen kind,* [*als*] *erveloozen.*"

In Friesland is *buur*, woning, hoewel alleen in het meervoud, nog in gebruik. Men noemt daar *de buren*, hetgeen elders *de kom van het dorp* heet, en men woont daar *in* of *buiten de buren*. Zoo leest men bij Gijsbert Japicx in » Nijzgierige Jolle in Haytse-Yem:

Az jiemme' ijnne *boerren* komme,
't Himbd opp' borst benaeyd mey blomme.
In mey beamke-letters, beyd,
Dat den bleat in ijpen leyt, enz."
» *Als gijlieden in het* dorp *komt,*
't Hemd op de borst benaaid met bloemen
En met gestikte boomen, beide,
Dat dan bloot en open ligt."

en in eene oorkonde van 1374 wordt melding gemaakt van » Franekera sted ief buren", de stad of buren van Franeker, zoodat *buren* met *stad* gelijk gesteld wordt. Het lijdt dus wel geenen twijfel, dat dit woord aangetroffen wordt in de namen der Friesche en Groningsche dorpen: *Augsbuur, Sibrandiburen*, *Siddeburen*, *Pieterburen*, *Sibaldiburen*, en dat het de naam is van het Geldersche steedje *Buren*, hetwelk dus synoniem is met *Huisen*. — *Buurschap*, wanneer het eene verzameling van huizen aanduidt, is ongetwijfeld van dit *buur*, woning, gevormd. Even zeker is het, dat men het ook in *gebuur* aantreft, hetwelk in vorm en beteekenis overeenkomt met het goth.

garazna van *razn*, huis. Op dezelfde wijs zijn gevormd *gihuso* van *hus*, huis, en *gistallo* van *stal;* waaruit volgt, dat de volledige vorm des woords *gebuur* is, en dat *buur* even als *maat* en *noot* in *vennoot* voor een verminkt woord moet gehouden worden, hetwelk dan ook niet gebruikt is door onze bijbelvertalers, die alleen *gebuer* en *geburinne* schrijven. Ook Kiliaan verwijst bij *buer*, vicinus, naar *gebuer*, en verklaart *buer* door boer, rusticus, en *buervrouwe* door rustica; en het oudd. *buari* is habitator, niet vicinus.

Landschap werd oudtijds gebezigd om eene streek lands als een begrensd geheel voor te stellen, en dus inzonderheid voor een deel lands, dat onder hetzelfde bestuur staat, b. v. *de landschap Drenthe. Landschap* behoorde derhalve toen tot de collectieven; thans echter wordt het bijna uitsluitend gebruikt om zoo veel lands aan te duiden als men met éénen blik overzien kan, met alles wat zich daarop bevindt, of de afbeelding daarvan: » *dit is een bekoorlijk landschap*" » *hij schildert fraaije landschappen.*" In de tegenwoordige beteekenis dus heeft *-schap* den zin van vorm, gedaante. Een *waterschap* is eene uitgestrektheid lands, die, wat de dijken en uitwateringen betreft, onder een en hetzelfde toezigt staat; zoo had men voorheen en mogelijk nog *de Waterschappen van Woerden, van Alblas, van den Nederwaard*, enz.

Voogdijschap schijnt in beteekenis niet van *voogdij* te verschillen, evenmin als *heerschappij* van het verouderde *heerschap;* beide woorden geven de betrekking van voogd met hare regten en verpligtingen te kennen, en komen dus overeen met de woorden onder a) en b).

Partijschap daarentegen verschilt mijns inziens merkelijk van *partij*. Dit laatste beteekent eene vereeniging van menschen, die onderling dezelfde, doch van eene of meer andere partijën verschillende, denkwijze en bedoeling hebben; maar *partijschap* is, gelijk het mij voorkomt, eigenlijk datgene, hetwelk zoodanig eene vereeniging tot eene partij of factie maakt, namelijk de openbaring dezer inzigten en bedoelingen door woelingen en intrigues. Zoo zegt men immers, dat een land door *partijschappen* geteisterd wordt, dat een vorst met *partijschappen* te worstelen heeft.

II. De van adjectieven afgeleide woorden op *-schap* kunnen insgelijks tot twee soorten gebragt worden; zij geven namelijk eenen toestand of hoedanigheid te kennen, of zij zijn collectieven.

a. tot de eerste soort behooren:

beterschap. v. K.
blijdschap. v. S. B. K.
dronkenschap. v. S. B. K.
eigenschap. v. S. B. K.
gevangenschap.
gemeenschap. v. S. W. K.
gramschap. v. B. K.
kondschap. v. B. W.
verwantschap. v. S.
zwangerschap. v. T.

Aanmerkingen.

Beterschap, *blijdschap*, *dronkenschap*, *gevangenschap*, *gramschap*, *verwantschap* en *zwangerschap* drukken eenvoudig den toestand of de hoedanigheid van *beter*, *blijde*, *dronken*, *gevangen*, *gram*, *verwant* en *zwanger* te zijn uit; *eigenschap* daarentegen is niet de hoedanigheid van *eigen* te zijn, maar een *schap*, dat is, vorm, hoedanigheid, aan iemand of iets in het bijzonder eigen, die tot zijn wezen behoort, of daarvan een noodzakelijk uitvloeisel is. *Gemeenschap* en *kondschap* drukken ook wel eigentlijk de hoedanigheid of liever de betrekking van gemeen en kond of bekend te zijn uit, doch niet van de zijde der gemeene en bekende zaak beschouwd, maar van den kant der personen of dingen, aan welke zij gemeen of bekend is. Zoo verkrijgt men kondschap van iets, gaat op kondschap uit, leeft in gemeenschap van goederen, enz.

b. Eene collectieve beteekenis hebben:

gereedschap. o. S. W. K.
nalatenschap. v. S.
vroedschap. v. S. W. B. K.

Aanmerkingen.

Gereedschap zal vroeger wel de hoedanigheid van gereed te zijn hebben uitgedrukt, waarvoor mij echter de bewijzen ontbreken; later werd het voor hetgeen bereid is zelf gebezigd,

inzonderheid voor hetgeen gereed gemaakt wordt, eer men eene zaak van gewigt onderneemt. Zoo vindt men het in Maerlants Spiegh. Hist. I. 5, 58, 5, gebruikt voor toebereidsels ten oorlog:

»Bituitus, hi was haer Here,
Die *gereetsceep* hadde mere
Te oorloghene, dan die Roemheren."

Voor toebereidsels tot eene reis treft men het aan, Ez. 12, 7: »de *gereetschap* dergener die vertrecken"; voor toebereidselen om te bouwen, 1 Chron. 28, 2: »ende ick hebbe *gereetschap* gemaeckt om te bouwen"; voor wapentuig, Gen. 27, 3: »neemt doch uwe *gereetschap* ende uwen boge". Thans wordt het alleen voor werktuigen van ambachtslieden gebruikt: *timmermansgereedschap*. Daar het woord een collectief is, komt het mij voor, een misbruik te wezen, dat het soms in het meervoud gebezigd wordt.

Nalatenschap is volgens Dr. Brill door de niet ongewone uitlating van *ge* uit *nagelatenschap* ontstaan.

Vroedschap beteekende oudtijds de eigenschap van *vroed*, dat is wijs te zijn, en behoorde derhalve toen tot de woorden onder II. a. Zoo wordt in het Leven van St. Franciscus van dengenen, die een echt vroom leven wil leiden, gezegd:

3459 »Hine sal niet allene begeven
Daertsce *vroescap* in dit leven,
Maer die wijsheit van bouken
Ne sal hi ooc som niet al rouken."

en in der Leken Spieghel wordt onder de vereischten van een goed regent de *vroedschap* geteld en met de wijsheid op ééne lijn geplaatst: III. 12, 57:

»Terde·es *vroeschap* ende bescheden sin,
Hen en bedarf oec twint te min;
Want die een landscap berechten sal,
Bedarf wel wijsheit sonder ghetal."

Vervolgens werd het overdragtig genomen voor de menschen zelven, die geacht of ondersteld werden *vroed* te zijn; en wel

bijzonder voor den raad eener stad, in wiens leden natuurlijk deze eigenschap ondersteld wordt.

III. De woorden, waarin *-schap* achter den infinitief of den stam eens werkwoords gevoegd is, zijn weinig in getal, te weten:

rekenschap. v. S. W. B. K. wetenschap. v. S. W.
weddenschap. v. W.

Het nieuw-hoogduitsch bezit er niet meer dan vier; en voor zoo verre ik heb kunnen nagaan, wordt er in het oud-hoogd., oud-noordsch, oud-saks. en angels. geen enkel aangetroffen. De geheele ontstentenis dezer soort van woorden in de oudheid, toen de ware beteekenis van *-schap* ongetwijfeld nog levendig gevoeld werd, en hun gering aantal in lateren tijd, bewijzen genoegzaam, dat het anders zoo gebruikelijke *-schap* uit zijnen aard ongeschikt is, om door een werkwoord bepaald te worden, en dat zoodanige woorden dus eerst ontstaan konden, toen *-schap* tot den staat van uitgang gezonken was. Het is dus ook niet te verwachten, dat *schap* in de woorden dezer soort zijne gewone beteekenis zal hebben.

In *wetenschap* en *weddenschap* schijnt *-schap* het lijdende voorwerp te zijn, dat *geweten* en *gewed*, dat is, beloofd en verpand wordt 1). Bij *wetenschap* kan

---

1) *Wedden*, een zwak of gelijkvloeijend en dus afgeleid werkwoord, komt van *wedde*, dat bij Kiliaan merces, praemium; pignus, depositum; fides data, sponsio; dos, d.i.: loon, belooning; pand, toevertrouwd goed; belofte en bruidschat beteekent, en met eenigzins veranderde, doch blijkbaar verwante beteekenis nog overig is, in *jaarwedde*, een vast bepaald of toegezegd jaargeld. Want *wedde* is ongetwijfeld hetzelfde woord als het gothische *wadi*, onderpand, hetwelk een derivaat is van *widan*, binden, vastmaken, even als *pignus* van *pangere*, *πήγνυναι*, vastmaken. Dezelfde verwisseling van begrippen neemt men waar bij het fransche *s'engager*, zich verbinden, en *gage*, pand. *Wedde* is dus oorspronke-

aan eene collectie gedacht worden, wanneer men dit in den zin van *doctrina*, *science*, neemt, en dus daardoor den geheelen omvang van zekere onderling in verband staande kundigheden verstaat. Dan *wetenschap* heeft niet altijd deze collectieve beteekenis, maar wordt dikwijls voor eene enkele op zich zelve staande kennis of kundigheid gebruikt. In dien zin treft men het b. v. aan Joz. 20, 5: »dewijl hy sijnen naesten niet met *wetenschap* verslagen heeft;" alsmede Job 37, 16: »Hebt gy *wetenschap* van de opwegingen der dikke wolken?" en hoe dikwijls hoort men eenen onkundige, die verrast is door het eenvoudige van iets, dat hem te voren ondoenlijk of onbegrijpelijk scheen, uitroepen: »och ja, alles is maar eene *wetenschap!*" Het kan dus met regt in twijfel getrokken worden, of de collectieve en, om zoo te spreken, wetenschappelijke beteekenis van het woord *wetenschap* wel de oorspronkelijke zij.

Bij *weddenschap* is het begrip van vereeniging nog verder te zoeken; ten ware men wilde aannemen, dat door *weddenschap* de beide óp het spel gezette en soms te pand gegevene sommen bedoeld werden, waartoe zekerlijk de uitdrukking *eene weddenschap winnen* grond geven zou, indien niet de spreekwijze *eene weddenschap aangaan* aan eene meer abstracte beteekenis deed denken. Vertaalt men *weddenschap* en *rekenschap* in het latijn, dan bekomt men woordvormen — *sponsio* en *ratio* — die gewoonlijk eene werking, in het afgetrokkene beschouwd, te kennen geven. Het is dus waarschijnlijk, dat *-schap* in deze woorden het begrip der werking in abstracto moet uitdrukken. Dat *-schap*, een afleidings-

---

lijk een band, iets waardoor men zich verbindt, hetwelk men te pand geeft, vervolgens hetgeen men belooft te geven; en *wedden* het verpanden of beloven van iets, even als het angels. *weddian*, to bargain, vow, make a contract.

suffix geworden, in lateren tijd deze beteekenis verkregen heeft, kan geene verwondering baren, wanneer men bedenkt, dat sommige der boven behandelde woorden, als: *boodschap*, *koopmanschap*, *partijschap*, *boelschap*, *manschap*, *ridderschap*, uit hunnen aard miń of meer het begrip eener werking moesten aannemen. Uit het een en ander volgt, mijns inziens, dat de woorden dezer klasse bij het onderzoek naar de ware beteekenis van *-schap* niet in aanmerking mogen komen, en althans niet als onwraakbare getuigen tegen de overige woorden kunnen gehoord worden.

Wanneer wij nu eenen blik achterwaarts op het behandelde werpen, dan zien wij, dat de woorden, welke onder (I. A, a, b, c en d) zijn opgenoemd, datgene uitdrukken, hetwelk iemand tot eenen *koning*, *deelgenoot* of *vriend* maakt, dat zij, als ware het, den vorm aanwijzen, dien iemand bij het *koning*, *deelgenoot* worden aanneemt. Die woorden drukken derhalve het wezen, de essentia van eenen persoon uit. — Vervolgens hebben wij gezien, dat de woorden onder I, A, e) eenen toestand, en die onder II, a) eene hoedanigheid te kennen geven. — Bij sommige der bedoelde woorden namen wij eene overdragt van begrip waar. Wij zagen namelijk, dat *heerschap*, *vriendschap*, *boelschap*, *vroedschap* en *gereedschap* eene concrete beteekenis hebben aangenomen; te weten, dat de vier eerste soms of uitsluitend gebezigd worden om de personen, het laatste om de dingen zelven, die de hoedanigheid bezitten, dus om de dragers der hoedanigheden aan te duiden. Genoemde woorden moeten dus als metonymia's (adjecta pro subjectis) beschouwd worden, en komen overeen met *majesteit*, *excellentie*, *eminentie*, *heiligheid*, *hoogheid*, *genade*,

edelheid en andere, die eigentlijk hoedanigheden beteekenen, maar gebruikt worden als benamingen van de personen, die geacht worden deze hoedanigheden te bezitten.

Voorheen (ook nog toen ik het stukje over *-dom* opstelde) meende ik, dat de woorden onder I. B, als: *priesterschap*, *ridderschap* enz, aan dezelfde tropische overname hunne collectieve beteekenis verschuldigd waren, en dat men, b. v., *de priesterschap* als de gezamentlijke dragers van *het priesterschap* moest aanmerken. Met andere woorden, ik hield het daarvoor, dat wezen, hoedanigheid, toestand, of liever de zinnelijke representant dezer begrippen, vorm, gedaante, het eenige begrip was, dat aan *-schap* oorspronkelijk was eigen geweest, en dat de collectieve beteekenis op gezegde wijs uit dit grondbegrip was afgeleid, even als zulks bij de woorden op *-dom*, alsmede bij *menschheid*, had plaats gehad. Bij nadere overweging echter is het mij gebleken, dat deze onderstelling aan groote zwarigheden onderhevig en daarom waarschijnlijk te verwerpen is. Vooreerst toch treft men reeds oud-saksische woorden op *-scepi* van beiderlei beteekenis aan in den Heliand, een gedicht uit de negende eeuw, en dus vervaardigd in eenen tijd, waarin zulk eene tropische overname bij de Germanen zonder voorbeeld is. Immers bieden alleen de nieuwere talen collectieven op *-dom* aan, terwijl noch het oud-duitsch, noch het oud-saksisch, zoo min als het angelsaksisch woorden, als: *priesterdom*, *aposteldom*, kunnen aanwijzen. Ook het angels. *manhad* en het oud-duitsch *mennischeit* beteekenen, even als het engelsche *manhood*, alleen menschelijke natuur, sterfelijkheid, volwassen leeftijd, niet zoo als *menschheid* thans, menschelijk geslacht. Het zou dus wel bevreemdend zijn, reeds in een gedicht van zoo hoogen ouderdom 7 of 8 dergelijke tropen aan

te treffen. Vervolgens komen in het oud-duitsch, maar vooral in het oud-saks. collectieven op *scaf* en *scepi* voor, van welke men zich bezwaarlijk voorstellen kan, dat zij eerst den vorm, de hoedanigheid of den toestand van iets zouden beduid hebben, en dus later per metonymiam voor de dragers der hoedanigheid zouden gebruikt zijn. Tot de zoodanige reken ik te behooren de oud-saks. woorden *erlscepi*, *gumscepi*, *liudscepi*, die eene menigte, een geheel volk of de gansche menschheid beteekenen, en gevormd zijn van *erl*, *gumo*, *liudi*, welke woorden, in den Heliand althans, eenvoudig menschen, lieden, zonder eenig bijdenkbeeld van stand of hoedanigheid, beduiden. Nog minder laat zich eene tropische overname onderstellen bij *folcscepi*, *heriscepi* en *landscepi*, die met een gering verschil hetzelfde beduiden, als het eerste lid hunner zamenstelling *folc*, *heri*, heer (heir) en *land*. Nog sterker pleit hiertegen, gelijk wij beneden zien zullen, het vrouwelijk geslacht der collectieven; en neemt men hierbij in aanmerking, dat de collectieve beteekenis van *schap* zich ongedwongen uit die van *scheppen* laat afleiden, dan zal men, vertrouw ik, met mij geneigd zijn om de beide beteekenissen, hoe uiteenloopend zij zijn mogen, voor even oorspronkelijk te houden.

De ware natuur der collectieve beteekenis van *-schap* blijkt het duidelijkst, wanneer wij het onderscheid tusschen *heri* en *heriscepi*, *land* en *landscepi* nagaan. — *Heri*, heer of heir, beteekent doorgaans eene onbepaalde menigte — *heriscepi* stelt eene menigte als een zamenhangend geheel voor. Zoo wordt *heri* in den Heliand, 6, 2 en 11, gebezigd om de gasten op de bruiloft te Kana aan te duiden; 162, 32; 163, 28 en 164, 32 wordt de zamenscholing der Joden voor het paleis van Pilatus *heri iudeono* genoemd; ook in de uit-

drukking *heries craftu*, met krijgsmagt, met legermagt, heeft *heri* blijkbaar eene onbepaalde beduidenis. Daarentegen beteekent *heriscepi* op bl. 2, reg. 12, het gansche romeinsche volk; 22, 6; 116, 3, 136, 24; 163, 3, het geheele joodsche volk; 160, 17, de gezamentlijke onderdanen of het volk van Herodes; 161, 7, de gezamentlijke hovelingen, den hofstoet, van Herodes; 12, 21, het koor van engelen te Bethlehem; 150, 15, de bende, die Jezus gevangen nam.

Hetzelfde onderscheid bestaat onloochenbaar tusschen *land* en *landschap*. Terwijl men *land* in eenen algemeenen zin gebezigd vindt, b. v. in tegenstelling met de zee of het water: Heliand 89, 17: *an land cuman*, aan land komen; 80, 18: *lidod sie te lande*, brengt ze (visschen) aan land; Tat. 31: *zi lante uuas thaz skef;* of wanneer van land ten opzigte van zijne hoedanigheid gesproken wordt: *in uuuestemo lande*, in woest land; *leimigaz lant*, kleiachtig land; *in steinahti land*, in steenachtig land; *landschap* daarentegen stelt een land voor als van eene bepaalde grootte, als een begrensd gewest, b. v. Tatian. 53, 1: *in lantscaf Gergesenorum*, in het land der Gergezenen; 53, 8: *inti batun inan, thaz her sie ni tribe uzan there lantsheffi*, en (de duivelen) baden hem, dat hij hen niet dreve uit dat landschap; 13, 1: *hertuom habentemo Herode in Galilaea inti Philippo sinemo bruoder heristen in lantsheffin Iturae inti Trachonitis*, toen Herodes het gebied had in Gallilea en Philippus zijn broeder heerscher was in de *landschappen* Iturea en Trachonitis. Isid. 9, 3: *ir uuas chiuuisse fona Bethlemes landscaffi*, hij was gewisselijk uit het *landschap* van Bethlehem; en Notker vertaalt in eene aanmer-

king op Ps. 106, 20, *provincia* door *lantscaft: provincia* (*s. sicut alemannia*) *ist diu lantscaft*, *regio* (*s. sicut tiuregouue*) *ist diu gebiurda.* Daarom vindt men *landschap* gebezigd in tegenstelling met andere landen, b. v. Kero, 55: *in chalten lantscaffin*, in koude landstreken; Tat. 13, 12: *lantscaf umbi Jordanem;* Heliand, 21, 17: *in thesum lantscepi*, in tegenstelling van Egypte. Dat *heriscepi* en *lantscepi* de hoeveelheid en het land als een geheel voorstellen, blijkt ook daaruit, dat men zich juist van deze vormen bedient, wanneer van al de deelen eener menigte of eens lands gesproken, en dus het woord *al* gebruikt wordt; b. v. Hel. 161, 7: *al is heriscepi;* 165, 6: *thuo hreop all saman heriscepi iudeono*, toen riep gezamentlijk de gansche menigte der Joden; 84, 23: *allemu themu erlscepi*, aan al de mannen, aan den ganschen hofstoet van Herodes; Tat. 13, 2: *al thiu lantscaf;* 49, 6: *alla thio lantscaf.* Hel. 10, 23: *obar al that landscepi;* 42, 16: *obar al thit lantscepi.*

Dezelfde kracht heeft *-schap* in de woorden onder I. B; *de ridderschap*, *de burgerschap*, *de maagschap* enz. stellen de gezamentlijke *ridders*, *burgers*, *magen*, voor als een, meestal zedelijk, ligchaam uitmakende, welks *leden* of *deelen* door eenheid van belang, stand, regten, pligten of andere oorzaken verbonden zijn. Daarom zegt men, dat iemand *lid* van de *ridderschap*, van dit of dat *genootschap* is, dat hij tot iemands *maagschap* behoort, even als de leden tot een ligchaam of de deelen tot een geheel behooren. Ook is het duidelijk, dat in de uitdrukkingen: »een besluit der ridderschap, de leer van een kerkgenootschap, de werkzaamheden van het zendeling-genootschap, de haat van zijne maagschap, het doel van zeker bondgenootschap," *de ridderschap*, *het kerkgenootschap* enz., als ligchamen, bijna als handelende personen voorgesteld worden.

Wij hebben dan gezien, dat de woorden op *-schap* — de drie van III. te weten: *wetenschap*, *weddenschap* en *rekenschap*, die van latere vorming zijn, niet medegerekend — beteekenissen hebben, welke wij vooraf uit *scheppen* hadden afgeleid. Vorm en beteekenis beiden bevestigen dus eenstemmig hetgeen door Ten Kate, Bilderdijk, Lulofs en Brill, aangaande de afleiding van *-schap* geleerd is, en stellen buiten twijfel, dat de woorden, die op deze lettergreep uitgaan, oorspronkelijk ware zamengestelde woorden waren, en thans alleen daarom onder de afgeleide behooren, omdat de ware beteekenis van *-schap* verduisterd is, en zijne verwantschap met *scheppen* niet meer levendig genoeg gevoeld wordt.

Ten aanzien van het geslacht der woorden op *-schap*, vertoont zich in de verwante talen eene opmerkelijke ongelijkheid. In het oud-noordsch, namelijk, is *skapr* mannelijk, in het angels. *scipe* mann. en *sceaft* vrouw.; in het oud-saks. het qualitatieve *scepi* mann., het collectieve onz. en *scaft* vrouwelijk; in het oud-friesch *scip* vr. en onz., en in het oud-duitsch *scaf* en *scaft* vrouwelijk. Ook in het middel-nederlandsch heerscht geene grootere gelijkvormigheid, daar soms bij denzelfden schrijver hetzelfde woord in dezelfde opvatting nu eens vrouwelijk, dan eens onzijdig gebruikt wordt. Zoo treft men, om een paar voorbeelden bij te brengen, in der Leken Spieghel, I. 48, 66, en II. 5, 8, het woord *joodschap*, van het volk der Joden, met het vr. geslacht aan; met het onzijd. daarentegen I. 48, 118, en II. 35, 30; en Melis Stoke maakt zich aan dezelfde inconsequentie, ten opzigte van *graafschap*, schuldig, daar hij I. 418 *dat Graefscap*, 523 *sinen Graefscappe;* maar I. 318 en 746 *de Graefscap* schrijft. Deze onzekerheid heeft lang voortgeduurd, zoodat Kluit nog in zijne uitgave van Hoogstratens Geslachtlijst in eene noot, op

priesterschap verklaarde, dat »de gesteldheid van het geslacht der woorden van den uitgang *schap* tot op dien oogenblik (1783) in de uiterste verwarring lag", en wij zullen zien, dat er zelfs nog ten huidigen dage woorden gevonden worden, wier genus aan bedenking onderhevig is.

Ofschoon het waarschijnlijk is, dat men het mannelijke geslacht in deze woorden voor het oorspronkelijke te houden heeft, vermits de stamwoorden met abstracte beteekenis, waartoe *schap* ook behoort, doorgaans masculina zijn, en *schap* in het oudnoordsch, angels. en oudsaks. werkelijk van het mannelijke geslacht is, zoo is het zeker, dat wij bij de beschouwing der nederlandsche woorden met dezen uitgang het vrouwelijke geslacht als het oudere en het onzijdige als door verloop uit het vrouwelijke ontstaan te beschouwen hebben. Kluit heeft dit reeds ingezien en in boven aangehaalde noot aangetoond, dat vele woorden, die thans onzijdig zijn, zelfs de namen van waardigheden en bedieningen, *priesterschap*, *ridderschap*, *ruwaardschap*, *graafschap*, *heerschap*, bij oudere schrijvers dikwijls vrouwelijk waren; ook is het eenige oudnederl. woord op *schap*, dat in de Psalmen uit den Karolingischen tijd voorkomt, vrouwelijk: »Beuuollon *urcuntscap sina*" »contaminaverunt testamentum ejus" Ps. 54, 22. Doch het beweerde wordt buiten twijfel gesteld, door het vrouwelijke geslacht van *schap*, wanneer dit als op zich zelf staand woord voorkomt; Lancelot 5178: *van edelre scape.* Alle onderzoek naar het geslacht der met *schap* zamengestelde woorden zal derhalve moeten bestaan in na te gaan, welke woorden het femininum verworpen en het neutrum aangenomen hebben.

Bij dit onderzoek treffen wij onder de woorden die van zaaknamen, bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden gevormd zijn, dus in de rubrieken I C,

II en III, slechts drie onzijdige woorden aan, te weten: *gereedschap*, *landschap* en *waterschap*.

Gereedschap was voorheen ook vrouw., gelijk blijkt uit de voorbeelden van het verschillend gebruik dezes woords, die boven bijgebragt zijn; thans echter wordt het volgens de eenparige uitspraak van S. W. B. en K. als onzijdig beschouwd. De reden dezer geslachtsverwisseling moet ongetwijfeld toegeschreven worden aan de verandering van het begrip, dat aan dit woord verbonden is, daar het van abstract concreet, van qualitatief collectief is geworden. Immers is het geen ongewoon verschijnsel, dat woorden te gelijk met hunne beteekenis ook hun geslacht veranderd hebben; bij meer dan eene gelegenheid hebben wij hiervan voorbeelden bijgebragt en wij zullen er ten overvloede nog eenige aanvoeren: de mannelijke *hengst*, *kant*, *val*, worden vrouwelijk, wanneer zij de beteekenis van vaartuig, speldewerk, en werktuig om schadelijk gedierte te vangen verkrijgen; het onzijdige *punt* (punctum) wordt vrouwelijk, als daardoor het spitse uiteinde van eenig voorwerp aangeduid wordt. Het kan dus niet bevreemden, dat *gereedschap* opgehouden heeft vrouwelijk te zijn, nadat het zijne oorspronkelijke abstracte beteekenis geheel had afgelegd.

Landschap, thans door alle spraakkundigen voor onzijdig erkend, was oudtijds insgelijks vrouwelijk: *de landschap Drenthe*, ofschoon het reeds vroeg ook in het neutrum werd gebruikt, onder andere bij M. Stoke I. 290: *dat lantscap*, en in het Lev. van Jez. Cap. 153: *dat lantschap van Samarien*. De reden, waarom men aan het onz. gesl. de voorkeur gegeven heeft, ligt waarschijnlijk of in de concrete beteekenis of in zijne overeenkomst met *graafschap* en *heemraadschap*.

Aan dezelfde oorzaak zal het ongetwijfeld moeten toegeschreven worden, dat *waterschap* onzijdig is gewor-

den. Want alhoewel Weiland het voor vrouwelijk verklaart, blijkbaar steunende op de oude door Van Hasselt op Kiliaan aangehaalde plaats, zoo kan zijn gevoelen niet opwegen tegen het latere gebruik, hetwelk genoegzaam blijkt uit *Tegenw. Staat van alle Volken*, D. XVII, waarin dit woord ontelbare malen in het onzijdige geslacht voorkomt, b. v. bl. 395: »In den Nederwaard zijn twee Waterschappen; *het* Waterschap van de Graaf en Alblas, en *het* Nieuwe Waterschap,'' en uit het Handelsblad, N°. 5651, kolom 4.

Bij de woorden, die van persoonsnamen gevormd zijn, treft men meer onzijdige aan; doch het is zeer opmerkelijk, dat de collectiva het vrouwelijke geslacht behouden hebben. Ik meen hierin een duchtig bewijs voor de oorspronkelijkheid der collectieve beteekenis van *schap* te vinden. Hadden al de verzamelwoorden op *-schap* hunne collectieve kracht, even als *gereedschap*, aan eene tropische overdragt te danken, dan zouden zij ongetwijfeld bij het dobberen tusschen vrouw. en onz. neutra zijn geworden, gelijk plaats gehad heeft bij *gereedschap*, de woorden op *-dom* en *dozijn* (fransch *la douzaine*), die het geslacht van *snees*, *stieg*, *schok*, *gros*, *rot*, *honderd*, *duizend*, *millioen* en andere collectieven hebben aangenomen. Eenige intusschen zijn onzijdig geworden, waarvan ik echter geene reden weet op te geven.

Vooreerst behoort hiertoe *genootschap*, niettegenstaande het door Kluit op grond van eenige plaatsen uit Vondel nog voor vrouw. verklaard werd. Thans echter is het volgens S. en W. en het eenparige gebruik met zijne composita *bond-*, *kerk-*, *bijbel-*, *zendeling-* en *eedgenootschap* onzijdig. *Vennootschap* echter is vrouwelijk. Wel is waar houden S. W. B. en K. dienaangaande het stilzwijgen, doch het Etymol. Woordenb. van Terwen, de nieuwspapieren en andere stukken stellen ons aangaande het gebruik buiten twijfel. Zoo komt *ven-*

nootschap in het vr. gesl. voor in de »Artikelen van Overeenkomst" der Handelmaatschappij; b. v. Art. 1. *eene naamlooze Vennootschap;* Art. 2. *deze Vennootschap,* Art. 5. *de zaken der Vennootschap.*

Gezelschap, hoewel oudtijds ook vrouwelijk, b. v. Lev. v. Jez. Cap. 133: »*sonder vrinschaep van wuster gheselscape,*" en V. d. Lev. o. Her. 3815: »*Als daer dese geselscap quam,*" werd echter reeds vroeg onzijd. gebezigd, als door Maerlant in St. Franciscus Lev. 1773 »*van haren geselscepe was Clare*" en door M. Stoke II. 880 »*Godevaert ende sijn gheselscap.*" Thans is het volgens al onze taalkundigen een neutrum.

Bij de composita van *verwantschap* bestaat onzekerheid. Volgens S. B. en K. (W. meldt wederom het genus niet) is *verwantschap*, en volgens S. en K. *bloedverwantschap*, voor de personen zelven genomen, vrouwelijk; *vloekverwantschap* daarentegen wordt door S. als onzijdig opgegeven, evenwel zonder vermelding of daardoor alleen de onderlinge betrekking der bloedverwanten, dan ook zij zelven verstaan worden. *Eedverwantschap* komt wel bij W. voor, doch zonder bepaling van het geslacht. Raadpleegt men Hoogstraten, dan ziet men in eene noot van Kluit op het woord *bontgenootschap*, dat de schrijvers, die hoofdzakelijk ten grondslag onzer geslachtsbepaling gelegd zijn, namelijk Hooft en Vondel, ten opzigte van *verwantschap* en zijne composita uiteenloopen. Daar *eed-* en *vloekverwantschap* uit hoofde hunner beteekenis zelden gebezigd worden, kan men niet zeggen, dat het gebruik over hun geslacht beslist heeft; de analogie kan dus mijns inziens hier in haar volle regt treden; en deze eischt, dat de beide zamengestelde woorden het geslacht van hun laatste lid volgen, en dus, wanneer de eedgenooten zelven bedoeld worden, vrouwelijk zijn.

De overige woorden zijn grootsten deels onzijdig, te weten, die in I, A, a, b en c) zijn opgenoemd, en dus

degene, welke een ambt, waardigheid of bediening, of eene betrekking door geboorte of gemeenschap ontstaan, te kennen geven; daarentegen hebben de in d) en e) opgegevene, die eene betrekking op genegenheid of afkeer gegrond of eenen toestand uitdrukken, het vrouwelijke geslacht behouden. De vragen, die zich hier als van zelven opdringen, zijn deze: hebben de onzijdig gewordene woorden iets eigenaardigs, dat hun allen gemeen is en ze van de vrouwelijk geblevene onderscheidt? en zoo ja, waarin bestaat dit? Bij eene vergelijking der beide soorten blijkt het, dat het kenmerkende onderscheid daarin gelegen is, dat de onzijdige woorden eene betrekking aanduiden, die noodwendig zekere regten en verpligtingen medebrengt, hetwelk bij de woorden onder d) en e) geene plaats heeft. Het zal wel niet noodig zijn, dit van alle woorden tot in bijzonderheden aan te toonen. Ieder weet, dat het *koningschap*, *burgemeesterschap*, *vaderschap*, *kindschap*, *deelgenootschap*, *lidmaatschap* regten of pligten, of beide, medebrengen en daarop doorgaans doelen, terwijl bij *vijandschap*, *boelschap*, *jongelingschap*, *ballingschap*, enz. aan geene aanspraken of verpligtingen gedacht wordt. Sommige woorden uit e) beteekenen evenwel niet altijd eenen zuiveren toestand, maar doelen wel eens op regten en pligten, en worden dan ongetwijfeld ook onzijdig. Immers, ik stel mij voor, dat iedereen met een weinig grammaticalen tact begaafd zich aldus zal uitdrukken: *de vrijerschap is geëindigd, wanneer men in het huwelijk treedt*, maar: *zijn vrijerschap verbood hem het bal te bezoeken; de nabuurschap van dien man is mij hoogst onaangenaam*, maar: *zijn nabuurschap of buurschap verpligtte hem de begrafenis bij te wonen; de verwantschap dezer woorden is bewezen*, maar: *zijn verwantschap met den overledene geeft hem aanspraak op een deel zijner nalatenschap.* Om deze reden kan

weduwschap overeenkomstig de uitspraak van W. onzijdig, en tevens, gelijk in den Statenbijbel, vrouw. zijn, b. v. Jez. 54, 5: »den smaet *uwer weduwschap* en sult ghy niet meer gedenken" naar gelang *weduwschap* blootelijk als toestand beschouwd wordt, of als een staat, die regt geeft op het medelijden en hulpbetoon van anderen. De onzijdige woorden schijnen dan daarom van geslacht veranderd te zijn, omdat zij niet langer eenen zuiveren toestand of hoedanigheid uitdrukken, maar altijd op zekere regten en pligten wijzen. Van daar dan dat *boodschap* en *koopmanschap*, waaraan deze bijdenkbeelden vreemd gebleven zijn, niet in de geslachtsverwisseling hebben gedeeld. Wanneer men dit in het oog houdt, dan kan men de uiteenloopende gevoelens aangaande het genus van *waardschap* zeer goed in overeenstemming brengen. Het onzijdige *waardschap* van den heer Siegenbeek zal dan de betrekking van eenen waard tot zijne gasten, het vrouwelijke van B. en K. een maaltijd zijn, in welke beteekenis dit woord steeds in het femininum aangetroffen wordt, b. v. V. d. Lev. o. Her. 1798: *midden hare werscap*, en Maerl. Sp. Hist. 1, 4, 32, 15: *in sire werscepe.*

Nemen wij te zamen hetgeen wij betreffende het geslacht bevonden hebben, dan zullen wij voor het gebruik den volgenden regel verkrijgen:

De woorden, die op *-schap* eindigen, zijn vrouwelijk met uitzondering van de volgende, die onzijdig zijn:

1. die woorden, welke van persoonsnamen gevormd zijn en eene betrekking uitdrukken, waaraan noodwendig zekere regten en pligten verknocht zijn;

2. die, welke eene landstreek aanduiden, als *graafschap*, *landschap*, *waterschap*, *heemraadschap*; alsmede

3. *gezelschap*, *gereedschap* en *genootschap* met zijne zamenstellingen *bond-*, *kerk-*, *bijbelgenootschap* enz.

VERGELIJKING,

UIT EEN TAALKUNDIG OOGPUNT,

VAN

DEN EERSTEN DRUK VAN VONDELS

PASCHA

MET EEN DRIETAL LATERE UITGAVEN;

DOOR

A. de Jager.

Er is geene langdurige beoefening van de vroegere nederlandsche schrijvers noodig, om zich te overtuigen, dat niet alle uitgaven hunner werken even naauwkeurig zijn, en uit dien hoofde niet evenzeer tot taalkundig gebruik kunnen verstrekken. Doorgaans kan hier de spreuk worden toegepast: hoe nader aan den oorsprong, hoe verder van het bederf. De gemaakte aanmerking geldt welligt geenen onzer schrijveren in zulke mate, als het hoofd onzer dichteren van de zeventiende eeuw: Van den Vondel. De talrijkheid zijner geschriften, de menigvuldige herdrukken, welke zij bij verschillende uitgevers en zonder behoorlijk toezigt ondergingen, en de toeleg om verouderde taalvormen in nieuwere over te brengen: ziedaar wat ongetwijfeld de voornaamste aanleiding daartoe zal gegeven hebben.

Het kan niet overtollig gerekend worden, het gezegde door eene proeve te staven. Voor elk wien het te doen is, eenen schrijver in onverbasterde taal te beoefenen, en diens geschriften tot een philologisch of grammaticaal gebruik aan te wenden, is iedere bijdrage belang-

rijk, die tot de kennis kan leiden van de letterkundige waarde der verschillende uitgaven zijns auteurs.

Tot de vergelijking, die de volgende bladzijden aanbieden, stelde mij het bezit in staat van den hoogst zeldzamen eersten druk van Vondels treurspel: *Het Pascha ofte de Verlossinge Israels uit Egypten, tragicomedischer wijze een yeder tot leeringh opt tonneel gestelt, tot Schiedam, by Adriaen Cornelison*, 1612, klein 8vo, met duitsche letter en ongepagineerd, in den smaak van de werken der rederijkers van dien tijd. Behalve door een vijftal klink- of eerdichten, door anderen op het treurspel vervaardigd, onderscheidt zich deze druk door een uitgebreid dichtstuk van Vondel zelven, in de fransche taal, zijnde een opdragtsbrief aan zijn' vriend J. M. van Vaerlaer, en 't welk voor verscheidene jaren door P. G. Witsen Geysbeek, in zijn Apollineum (D. I. bl. 171 en volgg.) als »curiositeit" werd opgenomen.

Deze druk, die zich over 't algemeen door naauwkeurigheid van taal en spelling aanbeveelt, is door mij vergeleken vooreerst met twee quarto-uitgaven van de 17e eeuw, de eene: *t'Amsterdam, voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Anno* 1636; de andere: *te Rotterdam, by Izaak van Ruynen*, 1695; en vervolgens met de bekende editie in klein formaat: *te Amsterdam, bij M. Westerman*, 1820—24, in 21 deelen. Van laatstgenoemden Uitgever, zelf niet zonder letterkundige verdiensten, had men, ook uit aanmerking van de zeer krachtige ondersteuning die zijne onderneming ten deele viel, billijkerwijze mogen verwachten, dat hij geen' tekst zou hebben geleverd, die in slordigheid zoo al niet de quarto-uitgaven overtreft, althans in dit opzigt er mede kan wedijveren; en het moet bevreemding wekken, een' voornaam' letterkundige te zien beweren, dat »Westermans uitgaaf vrij eenparig en op de leest van sommige,

zeer goede oude drukken des dichters geschoeid is 1).”

Tot regt verstand van de ondernomen vergelijking der aangewezen uitgaven zij opgemerkt, dat het buiten mijne bedoeling was, eigenlijke drukfouten op te nemen, even min als zulke veranderingen, welke uit de modernisering van taal en spelling voortvloeiden, zelfs ten aanzien der laatste dan niet, wanneer zij onregelmatig, oneenparig of in wederspraak met elkander zijn; alleen zijn de eene en andere aangewezen, wanneer zij blijkbaar den zin bedierven of onverstaanbaar maakten. De misslagen, op welke de aandacht bijzonder is gevestigd, zijn onnaauwkeurigheden, deels ontstaan door slordigheid van den uitgever 2), deels ook bevorderd door onkunde in de oudere taal, en vooral door de zoo hoogst gevaarlijke zucht, om te willen verbeteren, wat men waande gebrekkig te zijn.

De vraag of men uit den ongunstigen uitslag, dien de vergelijking van eenige editiën van Vondels Pascha heeft opgeleverd, tot de weinige vertrouwbaarheid van latere uitgaven van ’s dichters andere werken zoude mogen besluiten, geloof ik toestemmend te kunnen beantwoorden. Zonder eene opzettelijke toetsing van andere stukken des schrijvers, zijn mij, ook in de drukken bij De Wees, die anders voor de beste geacht worden, nu en dan zooveel onnaauwkeurigheden voorgekomen, dat ik meen tot die uitspraak genoegzaam geregtigd te zijn. Alleen schijnt

---

1) Zie *J. van den Vondel, in eenige zijner kleinere Gedichten opgehelderd, door Mr. B. H. Lulofs*, enz. Voorrede, bl. 3.

2) Huydecoper maakt in zijne Proeve van Taal- en Dichtkunde, I. bl. 287, opmerkzaam op verscheidene misstellingen in een van Vondels dichtwerken, ontstaan door het uitlaten van eenige letters, wanneer de verzen te lang vielen, om in éénen regel geplaatst te kunnen worden. »Dit is (zegt hij) ik beken ’t, een sieraad van den druk: doch ik vind die Drukkers en Letterzetters onverdraagelijk, die het sieraad der taale bederven, om dat van den druk te behouden.”

men, uit den aard der zaak, te mogen aannemen, dat Vondels eerste werken, wegens de oudere taal, waarin zij zijn vervat, in zuiverheid van tekst meer zullen hebben geleden, dan de latere, waarin het zich allengs meer beschavend taalgebruik zijns leeftijds werd in acht genomen, en die dus minder van de zoogenaamd zuiverende hand der uitgevers behoefden te lijden. Dat intusschen geen van 's dichters werken geheel van grove misstellingen is verschoond gebleven, zou de vrij goede, en dus in zoo verre te regt geprezene uitgave der *Poezij* (*Franeker* 1682) kunnen bewijzen, indien men de daarin verzamelde stukken kon vergelijken met den oorspronkelijken druk, of wel met het handschrift des dichters zelf. Dit laatste bleek mij eenmaal overtuigend bij gelegenheid der inzage van eenige door Vondel eigenhandig geschrevene dichtregels, ten opschrift voerende: *Spore voor den Ed. Gestr. Heere Chr. Huigens*, enz. en geplaatst in het 2e deel van den gemelden druk der Poezij, bl. 229—31. In dit kleine dichtstukje toch trof ik twee zinstorende misstellingen aan, te weten ald. bl. 230, *uit de Hofbron*, voor *uit de Hoefbron*, en bl. 231: *in 't Bosch*, voor *in Bosch*.

Het doel van den arbeid, aan deze vergelijking besteed, zal bereikt zijn, indien de overtuiging er door opgewekt of verlevendigd wordt, dat het, bij 't gebruiken en beoefenen van de werken eens schrijvers, en met name van die van onzen Vondel, inzonderheid met een taalkundig doel, van groot belang is, steeds goede uitgaven voor zich te hebben, en dat eene getrouwe en naauwkeurige editie, als welke Mr. J. van Lennep zich voorneemt, eerlang van de kunstgewrochten des grooten dichters te leveren, op hoogen prijs behoort geschat te worden.

De door mij overgenomen versregels zijn gevolgd naar den eersten ongepagineerden druk van 1612; de daar

onder geplaatste uitdrukkingen toonen de veranderingen aan, welke de tekst in 3 latere uitgaven heeft ondergaan. Van de bijgevoegde cijfers wijst:

1 op den amsterdamschen druk van 1636,
2 op den rotterdamschen van 1695,
en 3 op dien van Westerman.

EERSTE BEDRIJF.

Weydt hier myn Beestiael, *weydt* hier myn *tier'ghe* Vee.
1. 2. *Weyd* 1. 2. *weyd* 3. *tierigh* 1)
3. *Weijt* 3. *weijt*
Golft hier om dit Gheberght myn wit-*ghewolde* Zee.
1. 2. *gewoelde*
Scheert hier tgroen-*hair'ghe loof*, spaert kruydt, noch Bloemkens geurich.
3. *hairigh* 2. *lof*
Want hy terstondt den snof heeft *van* syn aes gheroken.
3. *met*
Terwijl den Echo hier met myn ghedachten speelt.
3. *Terwijle de*
Och! *oft* met desen Staf myn Jaren henen slipten.
3. *of 't* 2)

1) Dat *tierigh* grammaticaal niet hetzelfde zegt als *tier'ghe* of *tierighe*, is bekend, en overtuigend aangetoond in Bilderdijks Taal- en dichtk. Verscheidenheden, I. bl. 51 en volgg. Deze willekeurige en onnoodige verandering komt vooral in 3 zeer dikwerf voor, hoewel ik ze doorgaans hier alleen aanwijs in regels, die om andere redenen moesten worden medegedeeld.

2) Deze verminking, in 3 dikwerf voorkomende, zou doen vermoeden, dat *oft* eene zamentrekking was van *of het*. Men weet intusschen dat *oft* voor *ofte* is, zoo als dit voegwoord oudtijds luidde. De misstelling van *of 't* komt mede voor in Mej. Toussaints Roman: *Leicester in Nederland.*

Als met de *Nylsche* kroon myn voorhooft prat omdrucken.
1. 2. *Nytsche*
Gheen purper *ruylden* ick *oft* Koninclijc ghesmijd.
3. *ruilde* 1) 1. 3. *ofte*
Voor *eenen* koelen teugh gheschept wt dese vlieten.
1. *eene*
Gheen van hun *allen* heeft ghedreven ander woecker.
1. *alleen*
Zoo hoort t' Ryck *op* te staen, om yeghelijc te voeden.
1. 2. 3. *om*
Syn kroon een lastich Joc, dat zonder maet oft reghel,
Den Israliten *druckt*.
1. *druck*
Fij ongherechticheyt! Fy *Koninghlijcke* haef!
2. *konglijke*
Ghy *graeft* om elcke stadt een grondeloose diept.
3. *gaeft*
En arbeyt in het sweet ws *aenschijns*, spade en vroech.
1. *aenschijn*
Heeft tijdt en outheydt *dus Josephs weldaden* groot.
3. *dan dus Josephs weldaen*
Dy weygherden zoo langh heur tranen koel en vocht.
2. *Die*
Doen u vrou Ceres, laes! wat *sy* ooc ploechde oft zaeyde.
3. *ze*
Vervloecte Ploeg, en *Zeyn;* Dorsch-vlegel, Egh en Wan.
1. *Syn*
T'*ondraeghlijck* eeuwich joc van droeve slavernije.
1. 2. *Ondraegelijk*
— — — waerwaerts, *en* in wat landen.
3. *of*
De *heyl'ghe* stralen van u Hemelsch aenghesicht.
1. 2. *heylige*

1) Het verwerpen der paragogische *n*, eene letter bij vroegere schrijvers en ook bij Vondel in dit treurspel zeer gewoon, beneemt hier den dichtregel, als zoodanig, veel van zijne waarde.

Godt verschijnt Moysi in *den* vlammenden Bosch.

3. *het*

Hoe *blict* int sterflijck oogh dit wonderlijck ghesicht!

1. 2. 3. *blinkt*

T Bosch schijnt in vuyr en vlam te *sparcken*, en te gloeyen.

3. *sprancken* 1)

Waer *voren* sich Isac, *en* Jacob heeft ghekniclt.

3. *voor* *en ook*

Ja tot myn evenbeeldt den *mensche* hooch van waerde.

3. *menschen*

Myn Lelij, die zoo langh de *Doornen* heeft ghedruckt.

3. *Dooren*

Met uwen Staf int lant, dat vloeyt in melck en *honich*.

1. *honinch*

Heur *hoornen* spieglen in de glasighe Jordaen.

1. *hooren*

Daer hy niet *en* ontzach op Salems hooghte trots.

2. *in*

En t' Hemelsch *borgherschap* hier boven heeft ghekocht.

1. *borgerschp*

2. *borgerschip*

Zijn *pelgerims* gheweest, met hunnen ouden Vader.

2. *pelgrims*

Gaet *bootschapt* Pharao wie dat u is verschenen.

1. 2. *bootschap*

Hoe zal ick Jacob doch *betuyghen* wie ghy zijt.

1. *betyghen*

---

1) Dat *sparcken*, hier zonder reden in *sprancken* veranderd, echt nederduitsch is, blijkt, behalve uit het meermalen voorkomende *sparkelen*, mede uit het subst. *spark*, bij onze oudste schrijvers te vinden, b. v. Rom. van Lancelot, vs. 44048:

Ende die *sparken* sprongen uut,
Doe si die helme gerochten
Dat si enen bernen dochten.

Kausler, Denkmäler, II. 293:

— chapele met guldinen *spaerken*,
Die wert sijn te .lx. maerken.

Ick ben diet al vermach, *die uwen* Staf bepeerelt.
3. *dien uwe*

Met wonderdaden dan versterct hun *swacheyt* teder.
1. *swakeyd*

Dits mynen *zelfden* staf, weer in syn *eerste* forme.
3. *zelfde* 1. *eerst*

En trectse weder wt. *Myn* hant is stijf en kromme.
3. *Mijne*

Met vochtich water sprengt *de* vloer *die* gy bewandert.
3. *den* *dien*

T'ghevoghelt in de locht, dat op de winden *swieret*,
En t' *waterzuchtich* aes, dat na t' *vlietwater gieret*
1. 2. *water zuchtich* *vliet water* 2. *swiert*
giert.

— — — de dalen vol *gheblomt.*
1. *gebloemt.*

Waer met den mont ontvloeyt syn rijpe *woorden* salich.
1. *worden*

Wy zijn doch *Aerde* en stof, wy hebben niet te roemen.
1. *aerd*
2. *aard*
3. *aert*

Als ghy het *stalich* licht ws aenschijns van ons went.
3. *slalich* 1)

---

1) Dit woord *stalich* bewijst, dat latere uitgevers van oude werken bekwamer zijn om fouten te maken, dan om ze te verbeteren. *Stalich* toch is in den eersten druk eene drukfout voor *stralich*. Dezelfde uitdrukking komt lager nogmaals voor, aan het slot des derden Bedrijfs:

De gulden Sonne thooft opsteect,
Die over Nylus golven spreyet
Het *stralich* licht van syn flambeel.

De uitgaven 1 en 2 hebben *stalich* behouden, doch 3 heeft er *slalich* van gemaakt, waardoor de zin zeker niet helderder werd. Evenmin als *stalich* en *slalich* beteekenis hebben, deugt *staloosheid*, dat in Meijers Woordenschat te vinden is, van den achtsten druk dezes werks af, waar het door D. van Hoogstraten werd ingeschoven, tot den laatsten (twaalfden) druk toe, door Cramerus verbeterd. Misschien is dit naamwoord

En *overschrijdet* perck, het perck van onsen tijdt.
3. *overschrijde 't*
Maer wy, o zoete doot! *komt dwaet* 1) ons tranich oogh.
3. *kom dwaelt*
Nu ploeghtmen d' aerde swert met tkouter om *end om.*
2. *en dom*
3. *ende om*
Nu scheertmen weer de vrucht met eene *zeyssen* krom.
1. 2. 3. *zeysse*
Ja zelf der Sterren loop, den Hemel met syn *Spheren.*
2. *Speren*
Maer onsen droeven staet ghelijct een *vaste* Pool.
3. *vasten*
Waer toe *ist* dan belooft, alsmen de vruchten derft?
2. 3. *is*
Is syn *belofte* niet aen Abrams zaet verklaert?
2. *beloften*
Tzaet dat als Abraham *oprechte* vruchten baert.
1. *oprecht*
Opdat in ons ghemoet .vruchtbarigher mocht rijpen
De vruchte des *gheloofs*, *heeft* hy ons dus *beproeft.*
3. *geloofs. Heeft* 1. 2. 3. *bedroeft*

---

ontstaan door eene verkeerde lezing van *slaloosheid*, door Spieghel gebruikt in zijnen Hertspieghel, bl. 17 van Vlamings uitgave:

— in 't korte ghy bevind
Dat *slaloosheid* vervoerd, en hoe men s' overwind.

d. i. zoo als Meijer en Vlaming te regt verklaren, *achteloosheid.* Dat men hier aan *slapeloosheid* heeft kunnen denken (Konst- en Letterbode 1843, n°. 42, bl. 232) is vreemd genoeg. Spieghel heeft even zoo, bl. 163, *slaloos reenbetrachten* voor *achteloos.* Het woord, mij bij geen' ander' schrijver voorgekomen, — want Meijer heeft het uit Spieghel opgeteekend — schijnt door dezen laatste gesmeed, welligt van *slaan* (voor *acht slaan* genomen). Zoodanige eenigzins zonderlinge woordvorming is bij Spieghel niet vreemd.

1) *Dwaen* is *afwisschen;* zie ond. and. Huydecoper, op M. Stoke, D. III. bl. 178 en volgg.

Dat hy ons van hem worpt geschiet maer wt *ontfermen*,
Om vaderlijcken ons t' omhelsen met syn *ermen.*

1. *ontfarmen*
ermen
2. 3. *ontfarmen*
armen.

De ziele keert tot God, maer na dit *tijdlijck* slaven.
2. *tijdelijk*

Twelc van den *menschen* boos wert lichtelijc ghedoot.
1. *mensche*

Maer d' *edel* ziele staet alleen in s' Heeren handen.
3. *edele*

Wat *baten* ons *dees* winst? — — —
3. *bate* *deeze*

Het *tijdlijck*, en daer voor het eeuwighe verliest.
1. *tijdelijck*

Den mensche harder straft, een *onverganghlijc* wee.
2. *onvergankelijk*

Op een veel grooter wijst, dat niemant *gae* verloren.
3. *gaet*

Gelijc als d' eerste *weerlt*, die'Noach al betraent.
2. 3. *werelt*

En s' Hemels groote *Klock* de laetste ure sloegh.
1. *Kolck*

Die *derwaerts* henen met syn knechten is ghetrocken.
1. 2. *darwaerts*

Die heel verlaten scheen, naer *aller* menschen oordeel.
1. *alle*

— — — — — Maer vraeghdy *den* waerom?
1. *dan*

Ghelijck *den* Ackerman tgoed zaet in d'aerde zaeyt.
3. *de*

Al wat steenachtich is *vermorselt* hy gheheel.
1. *vermortselt*
3. *vermosselt*

Eer dat hy in ons zaeyt syn *goede* zaden eel.
3. *goeden*

Het *saet* syns *godlijc* woorts. — — —
3. *zaeit* *godtlijcks*

Al *swermen* wy, eylaes, in droeffenis verschoven.
2. *swerven*

Tgherechtich *Wijs-compas*, dat nimmermeer en feylt.
1. 2. 3. *wijs compas*

Ghy spreect u zelven en de *zuyver* waerheyt teghen.
2. *zuyvere*

Na wtwijs van u reen. — — —
1. *Nat*
3. *Naer 't*

— — — — — Wie *oft* *met* vrolijcheyd
Ons onghewoon begroet?
3. *of 't* 2. *mijn*

O broeders willekom! U voorhooft wilt *vervroyen*.
3. *verfroyen*

Waer in? in *onsen* druc en jammerlijc *verstroyen?*
1. 2. 3. *zonden*

Ic denc *t'is eenen* droom. — — —
2. *'t is eene*
3. *het is een*

Met dees *ghedoornde* mick, *mijn* herderlijcke stut.
3. *gehoornde* 1. *my*

Den Schepper van den Al, alleen des *levens* ader.
1. *leven*

Ons nu vervoeren *wil* wt Pharaonis hant.
1. *wilt*

Wt *al* ons slavernij. — — —
3. *als*

Een serpentijnich dier, *int* wesen, niet in schijn.
1. 2. 3. *in*

Die zelf de stemme Gods beval tot myn verschooningh.
2. *De zelfde*
3. *Dien zelfde*

Stelt int *hartste* van syn proeve.
1. 3. *harste*

T'*menschlijc* schepsel t' eenemael.
1. 2. 3. *menschelijck*
Eer syn *gulden vruchte* rijpt.
3. *gulde* 2. *vruchten'*
T'moedich Peerdt dat inden *stalle*
Is wtmuntich boven *alle.*
3. *stallen*
allen
Keert in blijschap al hun *weenen.*
1 *weenenen.*
Ziet eens hoe *hy hem om-ermde.*
2. *hy* 3. *omarmde*
Hem *omhelsden* en beschermde.
3. *omhelsde*
Doen de moeder *heurs* soons leven.
1. 2. 3. *heur*
Doen de *moederlijcke* zorghen.
2. *moedellijcke*
Met een droef *adieu* te noo.
3. *adien*
Zelf, met *eenen* westerwint.
1. *eene*
Naer syn *eyghen* moeders borsten.
3. *eige*
T'groeyden op in manlijcheden
2. *Het groeide*
En van *herten* heel besneden.
3. *het harte*
Weyden t' Herderlijcke vee.
3. *Weide*
Wijder als tusschen de Polen.
3. *Wijders*
Acht het aertsch *dan* veel gheringher.
3. *dat.*

TWEEDE BEDRIJF.

Den *laetst* gheleden nacht — — —
3. *laest*
— — — — — zoo slaept *den* grooten Al.
3. *de*
— — — — — t' ghedierte met *vermacken* 1)
In syne holen rust, t' ghevoghelt in de *tacken*.
2. *vermaken*
taken
1. 3. *vermaken*
tacken.
Zoo *waect* syn zorghe noch, en sluyt syn ruste buyten.
1. 2. *maekt*
Wert lancs het Meyrs *schuym*zandich strant gedragen.
1. 3. *schum*
En Phoebus zach in Zee syn *spieghel stralen* vurigh.
3. *spiegelstralen*
T'grijs-schuymich baer*geberght* te brenghen op de ree.
1. *geberchte*
Den Hemel wert bekleet met *droeve duyster* wolcken.
2. *droeven* 3. *duystre*
Wast blicxem wederlicht, dat *met* een slincx gheflicker.
2. *men*
Jupijn van boven wierp, met *eysselijck* gheklicker.
1. *eyssdlijck*

1) Het werkwoord *vermacken*, hier met *vermaken* verward, komt ook voor bij Hooft, Gedichten, fol. 13:

Dat vogeltjen — schijnt onmooghlijck om *vermakken*.

d. i. *mak te maken*, en derhalve in *bedrijvende* beteekenis. Bij Vondel daarentegen is het *onzijdig*: *met mak te zijn*, *mak zijnde*.

Die met syn gaffel scheen den Hemel te *beklemmen*,
En *t' weder* 1) tFirmament int roode diep te *swemmen*.
1. 2. 3. *weder* 1. 2. *beklimmen*
swemmen
2. *beklimmen*
zwimmen.

En hadden t' *wijs-compas*, en t' roer den wint bevolen.
1. 2. 3. *wijs compas*
Als wt een *Schijtschen* boog *den onbedwongen* pijle.
1. *schijtschen* 3. *de onbedwonge*
Nu bin nu buyten spoors, al zonder wech te *peylen*.
3. *pijlen*
Gheen schip ons volghen mocht met *opgeblasen* zeylen.
3. *opgeblase* 2)
— — — t' hooft zeltsaem *om* aenschouwen.
3. *om te*
Zoo *eysselijck* en groot dat het elck dede grouwen.
3. *ijsserlijck*
Sy hunnen loop op nieus *verdobbelden verbolghen*.
2. *verdobdelden vervolgen*
En krac, krac, tot tweemaal den grooten wagen *kraecten*.
3. *kraeckte*.
En met syn *Iden als een* schaduwe vervlieght.
3. *Ideen als*
En tot drij nachten *toe* een gheestelijck ghespoock.
3. *tot*
Heeft eenen *reghen vocht* 3) van bloedich sweet ghesweet.
3. *reghenvocht*

1) De uitdrukking *t' weder* is hier voor *te weder*, het hoogduitsche *zu wider*. Neptunus wordt voorgesteld, als in opstand te zijn tegen den Hemel, en *tegen het firmament in* te zwemmen. Men zeide ook *te weds*, zie de Oude Nederl. Spreuken en Spreekw. door Prof. Meijer uitgeg. bl. 88 en 92. Het Holsteinisches Idiotikon van Schütze heeft (IV. 347) in dezen zin *toweddern*.

2) Deze weglating der *n*, bij deelwoorden op *en* als adjectiven gebruikt, komt in 3 dikwerf voor. *Opgeblasene* kan tot *opgeblasen* verkort worden, maar *opgeblase* is geen woord.

3) Men heeft hier, gelijk bij de oude schrijvers in 't algemeen, en ook in

Osiris na den Nyl heeft sich ghekeert verbolghen.
3. *Oisris*
En wijst op tgheen daer na *ghemeyneljjc* gheschiet.
2. *gemeynlijk*
Pilaer vant *grootste* rijc, de droomen zijn *verscheden.*
3. *grooste* 2. *verschenen*
3. *verscheiden.*
Ten and'ren Prophetisch, *Voorloopers*, *diens* ghebaer.
1. 2. *Voorlooper* 3. *wier*
De komst boodschappen van' de *zuyver* waerheyt klaer.
3. *zuivre*
Ten deele schijnet wel tot quaet te zijn gheneycht.
1.2.3. *Een*
En *acht* wy werden van de Goden dus ghedreycht.
3. *ach*
Om dat wy *zuymigh* zijn, en werden lancx hoe sloffer.
2. *zuinig*
Syn *stael* mach wederom bekleeden met der schee.
1. 2. *staet*
3. *zwaert*
Ons *allen* boven thooft. — — —
1. *alleen*
T'onsterflijc wesen *zelf*, de Heere Zebaoth.
1. *zelfs*
Van God, die synen Troon op s' Hemels *vout* 1) *pilaert.*
3. *voet* 2. *pilaard*
Hy is den Donder-god, en *tblixemende* licht.
1. 2. *blixemende*
3. *'t blixemde*

---

dit treurspel veelmalen, het adjectief achter het substantief: *eenen reghen vocht* voor *eenen vochten reghen. Vocht* tot substantief te maken, als in 3 is geschied, had, bij slechts een weinig oordeel, het mannelijk geslacht moeten beletten.

1) *Vout,* hier tot *voet* en lager tot *bout* vervormd, is duidelijk *voute,* gewelf, bij Kiliaan nog in zijn Woordenboek opgenomen. Zoo leest men ook bij De Brune, *Nieuwe Wijn in Oude Le'erzacken*, bl. 484, het spreekwoord: *de kelder vullen tot de* vout.

Den donder is myn stem, den *Blixem* myn gezicht.
1. *bliexem*

Syn *Godlijck* woort beweeght de blauwe Firmamenten.
1. *Godelyck*
2. *Goddelijck*

— — — — — en buyten de *limiten*.
1. *liemiten*
3. *liemieten* 1)

Egypti 2) trecken laet de slaefsche *Israeliten*.
3. *Egypte* 1. *Israliten*

Hoe *tbede* sachter is, hoe hy veel tragher wort.
1. 2. 3. *'t bedde* 3)

En hoe men hem *meer* rechts en voordeels zal aenbieden.
2. *meet*

Best datmen u verdruck en houd in d' *ou* ghewoont.
1. 2. 3. *oud'*

Nu 't langher niet en smert de *stramen* zyn vergheten.
1. 3. *strammen* 4)

Syns Heeren sporen niet in *langhe en* heeft *ghevoelt*.
2. *langen* 1. *gevolt*
1. 3. *lang en*

— — — — — alreede quaedt *om* temmen.
3. *te*

Het steyghert en *het* briescht, van weelden onghesont.
3. *Hy stijgert* *hy*

---

1) Lager, te weten bl. 252, is in 3 te regt de spelling *limiten* behouden. Ook het rijmwoord *Israeliten* verbood de wanspelling *liemieten*.

2) De genitivus *Egypti* had hier moeten behouden worden, gelijk eenige regels hooger: *de Rijcksstaf Pharaonis*, en lager: *de Sickel Saturni*. De lezing *Egypte* geeft nu onzin.

3) Deze verandering is eene der weinige, die *verbeteringen* mogen heeten. *Bede* schijnt een drukfout in den eersten druk.

4) *Strammen* heeft hier geene beteekenis; *stramen* daarentegen is echt voor *striemen*. Dus bij onzen dichter, in Joseph in Dothan, 1e Bedrijf:

Zy (de slangen) geesselden in 't eerst malkandren met den start,
En sarden haeren wrock door *stramen*, en door smart.

T'is best datmen u weer dees ziecte *doe* wtsweeten.
2. *doet*
Wy zijn de Boden Gods, *dus* laet u niet verrucken.
3. *des*
Geloofdy 't niet om 't eerst, gelooft dan met den and'ren.
3. *Geloofddij*
En *dynen lieven* God vertoont hy sich zoo brave?
1. *dijnenen lieven*
3. *dijne lieve*
Meynt ghy dat onsen Prins zo *lichtlijc* is *ghetrootst?* 1)
1. 2. *ligtelijk* 2. 3. *getroost*
Den schijn, wiens *wesen* als een schaduwe vervlieght.
1. 2. *wesens*
Met *Schorpioenen* wil ic hun voortaen kastijden.
1. 3. *schorpionenen*
Der berghen *tzoppen* 2) die sich in de locht verheffen.
1. 2. *'t zoppen*
3. *toppen*

Zoo mede onze Bijbelvertaling, Handel. XVI. vs. 33. Men vindt ook *streme*, zie het Woordenboek des Instituuts op Hooft.

1) *Ghetrootst* is het deelwoord van *trootsen*, dat men voor *trotsen* bezigde, zoo als *roots* voor *rots* en dergelijke.

2) Zeer gewoon was oudtijds de schrijfwijze *tsop* voor *top*, bij voorb. Marnix' Biëncorf, bl. 134 verso: *hy is het alderhoochste* tsop *van den trap*. Psalmberijming van denzelfden Auteur, Ps. XXIV. vs. 7:

Ghy eeuwghe poorten hoocht u *tsop*.

Anders ook *sop*, als bij denz. Ps. CIV. vs. 6:

Doe wat'ren hoog end diep niet om te gronden
Verre over t' *sop* der hooghe berghen stonden.

Antwerpsche Spelen van Sinne, bl. 552:

— — van tfondament totten *sop* toe.

Men heeft op gelijke wijze *teffens*, *tseffens* en *seffens*, *tsagen* en *sagen*, *tsidderen* en *sidderen*, enz. Bilderdijk erkent in deze spelling met *ts* den invloed van het hoogduitsch, zie zijne Nieuwe Verscheidenheden, IV. bl. 99. — De verandering in *toppen*, van 3, is dus onberispelijk, doch die van 1 en 2 (*'t zoppen*) onbestaanbaar, daar een lidwoord *het* bij het meervoud geen plaats kan vinden.

Dus wacht u wel den Leeu syn *keten* te ontbinden.
3. *Des* *ketenen*
Gaet henen maect hem *kont,* wien dat u *fijn* verstant.
3. *kondt* 1. 2. *sijn*
3. *zijn*
Hy doe syn boodschap zelf, indien hy yet *behoeft.*
1. *beboeft*

Steenen Pharao *wilt* swichten.
3. *Steene* *wil*
Want syn schichten
Haelt den Hemel wt den *tros.* 1)
1. 2. 3. *trots*
Om *de* Visch, die in syn kruyck.
3. *den*
Waer zyn hielen
Den Egyptenaar verzet.
3. *Nu d'*
Ziet hy 't Acker -
Vee begraven onder t' jock.
1. 2. *Acker,*
Met onreynich puyst *gedoornt.*
1. *gedroomt*
Menschen *ende* beesten woelen.
3. *en de*
Nu dreyght hun *den Aether* vierich.
1. 2. *Aether*
3. *de Aether*
Met syn kromme *blixems root.*
1. 2. *blixem root*
3. *blixemroot*
Donders *dommelich* gheklack.
1. 2. 3. *drommeligh*

1) *Tros*, door *trots* onverstaanbaar gemaakt, is *bundel*, hier *pijlbundel*. Ook het rijmwoord *los* vorderde *tros*.

DERDE BEDRIJF.

En een bepeerlden Staf, die *heerelijcker* luystert.
1. *heerlijcker*
En met het vuyrich root van synen blixem *blict.*
1. *blick*
Wanneer van synen stroom de *vlietkruyc* overvloeyt.
1. 2. *vliet-kruyt*
Oft dat ick 't derdendeel van al *des* weerelts Rijcken.
2. *dees*
Op *mynen* globes zie — — —
1. 3. *mijne*
Oft dat ic op den boort van mynen vloet *doe* swieren.
3. *doet*
Dat d'*ander* weerelt moet voor desen Scepter knielen.
3. *andere*
Met u *Mausolen* schijnt d' wtbreydselen te naren.
3. *Mausolon*
Daer *Pharos* met syn kruyn — — —
1. *Pharaos*
— — — — en *vertreet* het Aerdrijc met *de* voet.
2. *verteert* 3. *den*
— — — — — of in zoo *korter* wijlen.
1. 3. *korten*
Oft s' weerelts aensicht met u krijghers *eclipseert.*
1. *eclipsert*
De teeckens van u deught en vromicheyt *verheven.*
1. *vergeven*
Wat baet oft *uwen* Prins met slavernije strangh.
3. *uwe*
Komt plant *opt* platte velt de *stenghe* van u vaen.
1. *op* 2. *strenghe*

Zoo ist my *eers* ghenoech van u te zijn verslaghen.
3. *eerst*

— — — *waerwaerts* wilt gyse brengen.
1. *waerwaerts;*

Noch daer den Assyrier der Koninghlijcker *staten*
Toneel eerst *bouwen* dorst, by 't stroomen der Euphraten.
1.2.3. *'t Toneel* 2. *houwen* 3. *slaten*

Diens bodem is ghelijck de diepte vander Zee.
1. *Dien*
3. *Die*

De *willighe* natuer het acker-veldt bereydt.
1. *willge*

Eer 't tot *voldoeningh* streect voor zoo veel duysent menschen.
3. *valdoenlng*

Tot nootdruft eenen *opghehoopten* vollen schoot.
1. *opgehoopte*

D'oog-appels sluyten voor de *klaerheyt* *eender* 1) Sonnen.
2. *klaatheit* 1. *ender*
3. *en der*

Dus met *syn stemme* roept, ic heb voor 't *laetst* myn pesen.
3. *zijne stemmen* *laest*

Van d' *outst* gheboren af wt Pharaonis lenden.
1. 2. 3. *oust*

Dus loopt noch int *ghemoet* des Hemels Koning preuts.
1. 2. 3. *gemoedt*

Op Horeb smoken doen hun Altaren *bebloedt.*
1. *beloedt.*

Wt *der* woestijnen schoot — — —
1. *de*

Die rondsom afghepaelt *light* midden inde berghen.
3. *licht*

En daer de Philistijn *wtsteeckt* syn hooghe borst.
1. 2. 3. *uitsteeck*

1) *Eender* is *eener.* Zoo hoort men nog dikwerf zeggen *eenderlei,* voor *eenerlei.*

En schildert op *Neptuns* azure golven vocht.
3. *Nepthuns*

Eer ghy *dit* heete moes wilt proeven met der haest.
3. *die*

— — — oft synen *haert* doen smoken.
3. *hart*

Zoect vrij een ander aes, oft sich u kele *belght.*
1. *belegt*

Daer niet *min* ruygh ghediert als wilt *gheboomte en* is.
1. 2. *mijn* 1. *geboomt en*
2. *geboomten*
3. *geboomte*

En tstekel-*doornich* velt — — —
3. *dornigh*

En zal ons nimmermeer *aemachtich* laten dorsten.
3. *aemechtigh.*

Die met syn Water-*pas* bepaelt de groote Zee.
2. *plas*

Die '*s* Hemels *vouten* schoon te zamen heeft gewrongen.
1. 2. *Dies* 1. 2. 3. *bouten*

Voor tvolc van syn verbont, die *stoutlijc* en verwaent.
2. *stoutelijk*

En noch de wraec *verstompt* van sijn rechtveerdich ijser.
2. *verstomt*
3. *verstomp*

— — — — — ic wil u Beestiael
Hier *blijf* tot roof en buyt.
1. 2. *blijft*

— — — — eer wert den alderleeghsten steen
Memphidis omghekeert. —
1. 2. *Nemphidis*

Is hy een *rustich* 1) Haen hy kray noch eens te degen.
1. 2. 3. *lustigh*

---

1) *Rustig* heeft hier de beteekenis van *wakker*, *moedig*, in welke het woord wel met *lustig* wordt zamengevoegd. Er bestond volstrekt geene reden, om te dezer plaatse het eene voor het andere in de plaats te stellen, zoo als in alle drie de latere uitgaven het geval is.

(Ghy) weer verschijnen *dorft*, ic sweer by mynen *Throone*
2. *darf* 3. *Trhoone*

— — — en by myn groote *Kroone.*
1. *kroonen*

o *Diamanten* hert! o *ÿseren* nature!
3. *diamante* 1. 2. 3. *ÿsere*

Den diamant hoe hart verzachtet Bocken-bloet.
3. *De* 1)

Dies Jacob morghen licht syn Ancker *van* dees Ree.
3. *in*

En met heur kromme *hoornen* naect.
1. *hooren*
3. *hoorne*

Wert *den Hebree* van druc ontbonden.
3. *de Hebreen*

Ziet hoe sy nu *hun* Paesschen-feeste.
1. 2. 3. *haer*

De *dorpels ende* posten vroet.
1. *dropels* 3. *en de*
3. *dorppels*

Eens in ons blijschap over *Gosen.*
1. *Gonsen*
3. *Goozen*

Om dat den *Hebree* met *gheneucht.*
3. *Hebreen* 1. *genucht*

En klieven met syn *vlercxkens* locht.
3. *vlerckens*

Slechts magher synen kost ghenieten.
1. 2. *Slecht*

Die *Isac d'* hooft-slapen omvlechtet.
3. *Isacx*

Dies *Isr'el* wert vant jock ontslaghen.
3. *Israel*

---

1) *De* geeft hier een' nominativus, terwijl de zin den accusativus: *den diamant* vordert. De diamant wordt verzacht door het bokkenbloed, maar niet omgekeerd.

VIERDE BEDRIJF.

Als Astren *desen* nacht om ons hebben ghewielt.
3. *dezen dezen*
O *dieftelijcke* 1) doot! — — —
3. *driftelijcke*
Met ons *verscheurde* kleet en ons verbleect ghelaet.
3. *verscheurden*
Zijn met hun lieflijcheyt en zoeten reuck *verstoven.*
1. *verstorven*
Zephyrus voert *niet meer op* syne zachte vloghels.
3. *nu niet meer*
Den blijden Echo van de zorgheloose voghels
3. *De*
Noch t' zoet *ghelureluer* van Pans *veelgaetsche* pijp.
2. *gelureleur* 1. 2. 3. *veel gaetsche*
3. *getureluer* 2)

1) *Dieftelijck* is *heimelijk, verborgen;* zoo reeds bij Maerlant, Leven van Franciscus, Cap. XIII. vs. 408:

Maer die wonden van der siden
Decte hi vaste tallen tiden,
Dat die niemen mochte zien,
Hen moestem *dieftelike* gescien.

Het Leven van Sinte Amand, D. I. bl. 65:

Valsch cuerliaen, hoe gheerne souddi
Dieftelijc hebben bedroghen mi.

Anders zeide men ook *dieflijk*, zie mijne Handleiding tot de Staten-Overzetting des Bijbels, bl. 31.

2) Dit woord is onderscheiden van *gelureluer*, welke uitdrukking (welligt door Vondel) is gesmeed ter nabootsing van het pijpgeluid. *Tureluur* daarentegen, naar 't schijnt uit het fransch overgenomen, beteekent *re-*

Het veltsche Beestiael is *schielijcken* ghestorven.
3. *schielijck wegh*

Den droeven Ackerman syn velden ziet bedorven.
3. *De*

Int *droefste* van den nacht — — —
3. *droeste*

T'corael waer met zoo dick *dees* borsten zijn ghemelckt.
3. *des*

— *wats mynen* loon? — — —
3. *wat is mijn*

Den rechten erfghenaem, en d' aldernaesten oor.
3. *De*

Syn *statua* verliest met *t'stralen* eender Sonnen.
3. *statue* 1. 3. *stralen*

T'is als een *blixems licht*, dat nau *om* schijnen pooght.
3. *blixemlicht* *te*

Een *torts* die duerigh schijnt en smeltet al besweken.
3. *trots* 1)

---

ferein, zangdeun, zangwijs, en is volgens Weiland enkel gebruikelijk in de spreekwijs *uit zijn tureluur zijn* of *geraken*, d. i. — niet als daar gezegd wordt *uit zijnen luim*, maar — *uit* of *van de wijs raken*. Intusschen had dit woord voorheen ook nog een' anderen zin. Zoo leest men bij Cats (uitgave van 1700) D. II. fol. 84:

Leegganger, *tureluer*, lustsoecker, leckertant.

en in een tooneelspel van Meulewels, getiteld *Timon Misanthropos* (Antwerpen, 1636) bl. 20:

— — — onachtsaem gelts verspillen,
Verteureleurt, gejaeght van vleijers deur de billen.

Zoo wij deze beide plaatsen in verband met elkander beschouwen, schijnt *tureluer* zoo veel als *verkwister*, en *vertureluren verkwisten* aan te duiden.

1) Deze misstelling, in Vondels werken meermalen voorkomende, heeft aanleiding gegeven tot de meening, dat *trots* werkelijk bestond, bij letterverplaatsing van *torts (toorts)*, gelijk *bron* van *born*. Zie het daarover verhandelde in het door mij uitgegeven Taalk. Magazijn, D. IV. bl. 341, 583—93, en 632—35.

Dus schreyden d'ouders vast in *zulcken harden* proef.
3. *zulck een harde*
— — wt den schoot van een *verkoren* Moeder.
3. *verkoore*
Dat ghy *huns levens draet* zout korten desen nacht.
3. *hun levensdraet*
En niet den zachten slaep met *Lethes* laten stroomen.
3. *Lethe*
— — — — — en noch voort *laetst* adieu.
1. 2. 3. *laest*
Dees wanghen eens ghekust, eer uwe *vlimme* hieu.
3. *vlieme* 1)
Dies bidden wy verlaet d' *Israelijtsche* mannen.
1. 2. *Isralijtsche*
Ontslaetse doch van t' Jock van al *hun* slavernijen.
1. 2. *haar*
Sy laten dan den Nyl die *overvloeyt* vant goede.
3. *overvloer*
Die ons ghezont Climaet *ontsteken* als een pest.
1. *omsteecken*
Door *Aaron* en door Mosen.
3. *Aäron*
O *luystert!* hoe hy tromt.
1. 2. 3. *luister*
Dat *dynen* hooghmoedt daelt.
3. *dan uw*
U melck en uwen *honich.*
1. *honingh*
Jordaen die van den *tsop.*
1. 2. *'t sop*
3. *top*
Steect u blau *hoornen* op.
1. *hoorenen*
En laet u *bobbels ruysschen;*
1. 2. *bobbes tuysschen*

---

1) *Vlimme* is bij Kiliaan evenzeer vermeld als *vlieme.*

Sinai maect *dy* ree.
2. *die*
Menschstappen zullen eer.
1. 2. *Menschen stappen*
Den Enghel maect het spoor.
3. *De*
De Slaef die s' Princen hooft met een ghemarmort dack.
1. 2. 3. *Die*
Oft rekent *synen Heer hem t*schuymsel vander aerdt.
3. *hem zijn Heer het*
Door synes *Konincx* gonst, oft *eyndelijc* door syn sterven.
3. *koningh* *eindlijck*
Zoo nu syn *recht* 1) hant verlamt is noch verkort.
1. 2. 3. *rechte*
— — — — — sy *om* strijden niet gheneycht.
3. *tot*
— — — — — voort oorloghs velt-*gheschrey*.
1. 3. *geschry*
Om gheen *beschermen* denckt — — —
1. 2. 3. *beschermer*
Wel hondert benden maeckt en *vluchtet* *al* verbaest.
1. 2. 3. *vluchtig* 2. *als*
De wapenroovers *noot* tot tbloedighe *bancket*.
2. *nood* 1. *banckt*
— — — — — *t'is gheenen tijt om* hincken.
3. *het is geen tijdt te*
Die van *zelf* in korter stonden.
1. 2. 3. *zelfs*
Oft ghelijck een vlam *gheswimt*. 2)
3. *Of't* 1. 3. *gezwint*
Meynt ten *hooghsten* zijn gheklommen.
3. *hoogst te*
Hoe hy *meerder* opwaerts steegh.
3. *meeder*

---

1) Blijkbaar eene drukfout voor *rechte* of *rechter*.

2) Dit woord schijnt eene dichterlijke vrijheid voor *geswint*. Om het rijm met *klimt* had ze behouden moeten worden.

Dit blijct aen *Pharao* 1) straf.
3. *Pharaos*
Daer een yeder *roe* als vrient.
1. 2. 3. *toe*
Op het onversienste *balt.*
2. *valt*
Dies de *Heere* t'eenemalen.
3. *Heeren*
Van syn *overgheven* boosheyt.
3. *overgeve*

VIJFDE BEDRIJF.

Dat Godt s' *nachts* voorghing in een vierighe Colomme.
1. *nacht*
Had *eyndlijc* achterhaelt, en met syn oorloghs-heir.
3. *eindelijck*
Ghelijck de *Reysighers* — — —
1. *Reysigher*
En roepen, Mackers denct dat *uwen* Koningh leeft.
3. *God uw*
T' is eenen vasten gront, en twijffelt niet zoo wancker.
1. *T' is eene vasten*
3. *Het is een vaste*
En slaet met syne *doode* en levendighe roede.
1. 2. *dood*

1) *Aan Pharao straf* is, naar eene gewone, boven reeds vermelde constructie, *aan den straffen* (d. i. *strengen*) *Pharao*. In 3 wordt nu geheel iets anders gezegd.

Het woeste baergheplots dat sich verdeylet *stuer.*
2. *steur*
Waar toe dient doch t' compas en d' *opgespannen* zeylen.
3. *opgespanne*
— — — — — om de diepten met te *peylen?*
1. *pylen*
En is nau int ghebiet van t' zandich *Zeeusche* velt.
1. 2. 3. *Zeesche*
Die om hun in een *graf* te zamen te verswelghen.
1. *graft*
En komen door tghegolf eens eyndlingh *opghebobbelt.*
2. *opgehobbelt*
D' *een* roept Osiris, o! helpt my te boven klemmen.
1. 2. *eene*
En d' ander, *help Isis* — — —
3. *Isis help*
— — — — — de Zee *die* altijt woelt.
1. *dit*
Den Hemel *en de* locht, de *blixems* en de wint.
2. *ende* *blixeme*
Voor desen *gaffel spits* 1) de wech na t' strant opruymt.
3. *gaffelspits*
Den Ocean en past op vloecken noch op schelden.
Maer d' Oceaen
— — — — — t' woest *ghetuymel vocht.*
3. *getuimelvocht*
Hoe *hunnen* vijant lach zo kortelingh verslaghen.
1. 3. *hunne*
Oft *niet* een yders tongh van vrolijcheyt ontspronghen.
1. 2. 3. *met*
Daer sy eerst werden *met* ghedreygt van hun vijanden.
3. *mee*
Dit heb ic zelf ghezien, *dit* heb ic zelf ghehoort.
1. 2. *die*

---

1) Dat is: *dezen spitsen gaffel*, gelijk reeds de mannelijke buiging aanwijst.

De *Heer* ghedenct aen syn verbondt.
1. 2. *Heere*
Die Jacobs huys *in* dienstbaerheyt.
3 *en*
Die t' voorhooft *berghden* int ghestert.
1. 3. *bergen*
In *den* afgrondt vernedert wert.
1. 3. *dien*
Wilt hem opt plat van syn *Altaren* vieren.
2. *Altare*
In koper, steen, noch yser *hart*. 1)
1. 2. *hert*
Dwÿl Israel ontruckt is wt syn slaefsche banden.
1. *Dewÿl Israel ontruckt is uyt*
2. *Dewÿl Israel ontrekt is uyt*
3. *Dewÿl Israel is ontruckt*
Zoo stijgh *ten* Hemelwaert ons herte met tghesmoock.
2. *den*
Ontfangt o Heer! ontfangt dees *heylighe* offerhanden.
3. *heilghe*
Die *overvloeyt* van tgoede — — —
1. *oververvloeyt*
— als *tgheen* ghy wt *dees* zuyver borne schept.
2. *tgene* *des'*
Met *synen* hooghmoet nu int Meir begraven leyt.
1. *syne*
Des daeghs in eene Wolc s'nachts in een vlammich vier.
Waer in ghy my ooc zijt op Sinai verschenen.
Vertzaeght voor onse komst de stoute Philistinen.
3. *Verzaeght*
NB. In 1 en 2 gaat de derde regel den tweeden vooraf.
Dees weldaden *overgroot*.
1. 2. 3. *over groot*
Hier met naect af *conterfeyt*.
1. 3. *contrefeyt*

---

1) *Yser hart* is *hard ijzer*, en dus geheel iets anders dan *yser hert*.

Op een *grooter* weldaet leerlijck
3. *groote*
Maer door tGoddelijc *verweire.*
1. *verwiere*
Aen het *Cruyce* wert gheslaghen.
3. *Kruize*
Maer naer ons *ghebroken* boeyen.
3. *gebroocke.*
Ghelijc over *der* Jordanen.
3. *de*
Ons meer sal *ontmoeten* wreedt.
1. *ontmoet en*
Eyndden met het *Paesschen-feest.*
1. 2. 3. *Eynden* *Passchenfeest*
Hoe Godt hun *bevrijdde* weerdt.
1. 2. 3. *bevrijde*
Om te wand'len na *den* vrede.
3. *Hem* *in*
— — des Priesters *Aarons.*
3. *Aärons*
Alsmen *desen* bast ontluyct.
3. *deze*
D' *onvolkomen* swacheyt teder.
1. *onvolkomene*
Op te *stijghen* wt den brant.
3. *steighen*
Zelf de volheyt Gods lichamich.
3. *Zelfs*
Der *ghenaden* fonteyn-ader.
3. *genade*
Maer voor ons heeft al *den* loop.
3. *de*

VERGHELIJCKINGHE VAN DE VERLOSSINGE DER KINDEREN ISRAELS MET DE VRIJWORDINGHE DER VEREENICHDE NEDERLANDTSCHE PROVINCIEN 1).

— — — — — gheene van *dees* beyden.
3. *ons*
Als *Phlippo* den Monarch. — — —
1. 2. *Philippo*
3. *Philippus*
Den eenen *Osiris eert met* gheboghen knien.
3. *eert Osir met zijn*
De *vouten* schallen doet van s' Hemels hooch gebouwe.
1. 2. *bouten*
Den droeven Echo weckt en *stenet* nacht en dach.
3. *steent by*
God Jakobs *stenen* hoort — —
1. 2. 3. *steenen*
Den Nederlanders tot *Beschermeren* en Vooghden.
3. *Beschemeren*
Hoe is de macht ghegroeyt van u *verbonden* Steden.
3. *verbonde*

1) Dit dichtstuk is in Westermans uitgave niet achter het Treurspel, maar onder de *Oude Rijmen* opgenomen, D. XVI. bl. 268 en volgg.

LIJST

VAN

WOORDEN EN SPREEKWIJZEN

UIT HET

TRUIERSCH (LIMBURGSCH) DIALEKT.

(*Vergeleken met het* Taaleigen *van het Kanton Axel in Zeeland*).

Ik geef hier eenige woorden uit ons truiersch dialekt, die ik niet uitkip, doch, even zoo weinig, voor de vuist opraep, maer volles gemakshalve en anderdeels ook om door 't gezag van 't gegeven voorbeeld beter gedekt te zijn, mij door den heer H. J. van Eck (*Taaleigen van 't Kanton Axel*, II^{de}. Deel van het Archief, bl. 150 en volg.) zoo veel als in de hand liet geven.

Ik vond daer nog een ander voordeel in. Alle vergelijking, hoe gering ook haer voorwerp zij, heeft iets aentrekkelijks voor den geest, door de vrijheid van 't oordeel in de velerhande eigene beschouwingen die ze toelaet. Het kwam mij dus voor dat het misschien sommigen onder mijne lezers niet onaengenaem wezen zou te zien, wat wij Limburgers met den Zeelanderen gemeen

hebben, waerin wij van hen verschillen; en dan kon het niet anders of mijn opstel, ofschoon op zich zelf onbeduidend, moest eenig belang van zijn' tegenhanger ontleenen.

Ik ben bij geene woorden staen gebleven, dan die aen beide dialekten gemeen zijn of waer wij een ander tegen te stellen hebben, en dit nog maer in zoo verre dit laetste anders dan door de uitspraek van de algemeene tael verschilt. De lijst, die ik thans achter de vierde letter (E) gedwongen ben af te breken, zal ik een andermael voortzetten, indien het der moeyte waerd schijnt.

Om onze uitspraek te verbeelden heb ik, in de zamenstellingen van letters, aen elk teeken de weerde gelaten die men er gewoonelijk aen toekent. Het trema alleen wijst verschillige sylben aen; de *geaccentuëerde* vokalen, dier er soms drij naest elkander staen, behooren tot de zelfde sylb, b. v. *blôàèr*, nagenoeg uit te spreken met den *o*-klank van *mort* of *clore* in 't fransch. Waer het noodig was, heb ik de fransche uitspraek te hulp geroepen. *Ai* en *aî* zijn altijd op zijn fransch uit te brengen.

Achterbord, te St. Truien onbekend, zoo als het woord *bord* zelf, waervoor men daer alleen *plank* zegt. Karren met planken rondom, heet men daer *kistkaîren*. Enkelv. *kaîr* = *kar*. Andere karren hebben *léèren* = *ladders*.

Aelte, S. Tr. *helft*, in der ouderen mond *helcht*. *Aelte bane* is korter dan ons truiersch: *è láánt vòr dèn halve*ⁿ *schôof èn zénè*ⁿ *plouch heubbe*ⁿ (een lant voor den halven schoof in zijnen ploeg hebben).

Aer. Voor *herwaerts* in 't algemeen zeggen wij *herres*, zeer kort af. Den paerden gebiedt men door *háár* en *hòt*, als in 't Geldersch. Voorts *djò* om ze te doen gaen, *hû* om ze te doen staen blijven.

Aerbezen, Tr. *jáádbéreⁿ*.

Aerde. Te St. Tr. *iemant op zèn hakkeⁿ zitten*, d. i. vervolgen, manen, b. v. een schuldenaer, zonder aflaten.

Aerdol, te St. Tr. *jáádmaus* (aerdmuis). Rond St. Tr. in sommige dorpen heeft men *dol* voor *mol* (taupe.)

Aerg. Truiersch: *hèè héter gièn erg èn*. Maer ook om te beteekenen: hij doet het niet opzettelijk, hij meent er geen kwaed meê.

Aerpel, bij ons *jáádappel* of *djáádappel*, dit laetste met de fransche *j*; en zoo ook een weinig hooger *djò*.

Aers en dwaers, te St. Tr. *eûveregs* (averegts); *kromp èn schééf; bè dè bièn omhoog*, enz. Voor *anders* zeggen wij *ddnès*.

Aerte, Tr. *ert*, en verder *ertsop*, vrouw. gesl.

Aertebeeste, Tr. *hert*, maer onzijdig.

Afgaôn, is te St. Tr. zakken, dalen in 't algemeen, ook *op èn af gaôn*, heen en weêr wandelen, enz.

Afwachten, onbekend bij ons in dien zin. De gegeven uitlegging schijnt mij ver gezocht. 'T voorbeeld zou te St. Tr. heten: *Dij plâets is van de kuy afgééteⁿ* of *afgegrâest*. *Kuy* meerv. van *kau* = koe, met verzachting des klinkers en onverbuigbaar.

Amper, beteek. te St. Tr. *zuerachtig*, gewoonelijk *aengenaem zuer*, slechts van vruchten en spijzen: *ich ééèt gaîn* of *giáán dà wà amper is*, ik eet geerne dat wat amper is. Zelden *een amper gezigt*, nimmer *ampere woorden*.

Andpaerd, bij ons *háándpiáát*.

Aôrzakker is geen Truiersch, maer een uer vandaer, naer Brabant op, te Zout-Leeuw, enz. begint men *haôrzak*, *haôrzakker* en 't wkw. *haôrzakkeⁿ* te hooren, voor tuischen, van iemand die bij 't spelen

bedrog gebruikt. Het woord komt onbetwistbaer van *haer* (hair) en het oude *saken* of *sakken*, trekken.

Aren (van), te St. Tr. *ordinâres* en *van ordinâres*, fr. ordinairement.

Armetierig, bij ons: *deè mins zietèr ermelek out.*

Arzijn, te St. Tr. *éék*, mann.

As dat, wij *asdà: ich zé hum as dà ich hèt* (asdààcht) *toen zo*, ik zei hem dat ik het doen zou. De *d* van *doen* verhardt tot *t*, omdat nog eene *t* voorafgaet.

Awaôr, te St. Tr. *dò* of *daô: daô hèdjet*, daer hebt gij het.

Babblèguesjes, bij ons *gebabbel*, *getâter*. it. wkw. *tegebabbelen.*

Baerrie, te St. Tr. *èn bérre*, eene baer.

Baersje [1]) te St. Tr. alleen *schuit* (onzijdig) en *schéép.*

Baersje [2]) Truiersch: *peùngël*, met korte *eù* als de eerste sylb in 't fr. *heureux*. Dan de neusklank *ng*, zonder verbinding met de laatste sylb *ël: peùng-el. Trekt mich bè ourre peùngël veurwaîts*, trek mij met uw vodden voorwaerts, maek u van kant daer meê.

Bak heeft te St. Tr. het dimin. *bekske*, met Umlaut. Geen van beiden wordt voor *kop* of *kopje* gebruikt; maer *aschbak*, enz., *de verke*^{n} *heùbben hunne bak umgevrûteld* (de varkens hebben hunnen bak omgewroet, omgeworpen). Men zegt *èn tas té*, *è keùpke té*, maer toch ook schertsend: *ènè volle bak.*

Bakkeete, bij ons *bak-keuke*^{n}, *bakhaus* en kort af *bakkes*, bij 't grove gemeen ook voor aengezigt.

Balje, Truiersch: *de lèèn van de bruk*, *van dèn trap*, *van de stoel.*

Balpupe, wij zeggen *klûèpijp. Klûè* = kloot.

Bansje, bij ons *benkske*, dim. van *bank.*

Baôs, te St. Tr. alleen van een' herbergier. De boer der hofstede, eigenaer of niet, heet *pachter* en zijne

vrouw *pachtòs;* de knechts heten *knechten* of *joengës;* de meid, *het metske* of *de mäegd*, meerv. *metskes* of *méègt* met Umlaut. Voorts komt er nog dikwijls *ènè werkman* of *ènèn oeperéèr* (operarius) bij, deze slechts voor 't geen den oogst betreft.

Beelen, te St. Tr. in de stad volstrekt onbekend, *maì op intige deùrpen zé mer dà dèn hont bèèlt* (maer op eenige dorpen zegt men dat de hont *beelt*) dat is *belt* of gelijk te St. Tr. *bast.*

Beest ook bij ons vrouw., in alle zeggingen.

Beet aen. Te St. Tr. *iemand béét hebben*, hem vast of gepakt hebben, eigenlijk en overdragtelijk. Ook *daô zij'dje béét*, daar heb ik u vast, enz.

Begankenis en begenkenis, alleen van godsdienstige bijeenkomsten. Ook *aôs Lìvro begenkenis* (ons Lieve Vrouw.)

Beiër, wij zeggen *béér* en, voor stekelbezie, *kroessel.*

Bekletsen en *beklatsen*, it. besletsen en *befletsen*, alles truiersch.

Bemaôken, onbekend, en voor *vermaken* enkelijk *maken* of *laôten* (laten, overlaten) en *iet op iemand laôten beschrijven.*

Bijster wordt nog soms gehoord: *bijster doùnker* (*donker*), *bijster kâât* (*koud*).

Bitje, zeer gemeen: *è bitje broot, waèlter* (*aè* kort); *è bitje tijd. Wacht è bitje!* ernstig en ook ironisch, wanneer men iets weigert, als synonym van *meùrge vrug*, (morgen vroeg), *tege taôvent* (tegen avond), *wè zulle 't hum zeggen* (wij zullen het hem zeggen) d. i. ja! verwacht er u aen! het kan niet wezen.

Blein, rond St. Truiden, op sommige plaatsen *blaîn*, maar in de stad *blaôr*, of om het dan toch eens te schrijven gelijk ik het eerst voorgenomen had, *blôàèr;* voor 't overige heb ik de spelling van den heer Van

Eck aengenomen als eenvoudiger en, zoo ik mij niet bedrieg, den zelfden klank verbeeldende. Het dimin. van blaôr is *bleûrke* met de vokael van 't fr. *fleur.*

Blek, ook Truiersch.

Bleusje niet gekend bij ons, zoo min als eenig ander diminutief op *je*, behalve *kint-tje* en *vrint-tje*. Men heeft er *bleûske* voor *blaesje*, dim. van *blaôs*, Holl. *blaas*. De uitspraek van *eû* als in *bleûrke.*

Bleuzen even onbekend als *blozen*, waervoor men *rood* of *beschaemd worden* zegt; maer toch *blûè*, voor *bloo*, *bloode.*

Blutzen, niet bekend in dien zin; maer wel 't gewoone *blutsen*, dat wij *bleùtsen* uitspreken.

Bot als zelfst. naemw. beteekent alleen den korf, welken de Luiksche Walinnen, de *botrossen*, op den rug dragen.

Bots, seffens, in eens. Op *ènè bots*; *'ch sal dà bots autgemaòkt hebben*, ik zal dat haest uitgemaekt hebben.

Breissel is ons onbekend, en voor *breien* zeggen wij *strikken*: *èn kaôs strikken*, een kous breien. *Èn strikkaôs*, eene kous die men bezig is te breien; *strikijzer*, een breinaeld.

Bund onbekend; maer *èn beùssel stroej'*, *hoej'*, *haôt* it. *è* (*hôàèt*), d. i. hout.

Daôs, die vlieg noemen wij *daps*, plur. *dapsen.*

Die, dat, 't zelfde gebruik als in Zeeland en, meen ik, overal in onze volksspraek: *Jan dèè hé gezéét datter kum*, Jan heeft gezeid dat hij komt.

Diingen aandoen. Zoo men hier het meerv. van *ding* verstaet, vind ik de zegging mede in ons: *iemand dengèn aendoen*, dat is moeyte, schrik, rusie en andere onaengenaemheden. Maar wie zal al de verschillige aenwendingen van *denk* en *dengèn* (ding en

dingen) opnoemen? De uitspraek van *dengën* is zonder *g*-klank, en de slot-*ë* op zich zelve staende: *deng* als de eerste sylb in *enkel*, en dan *è*.

Diissendag, bij ons *dèèstag*.

Dik te St. Tr. als in de geschreven tael. Men heeft er de zegging: *héè èster* of *zitter dik èn*, hij is er dik in, hij is rijk.

Doppen, te St. Tr. bevochtigen, b. v. eene wond, en en de compos. *autdoppen* en *endoppen* d. i. *uitdoppen* (versta de vochtigheid met eene spons, enz., zachtjes wegnemen, alleen met te drukken) en *indoppen*. — *Doppen* is mede een kinderspel; met den priktol spelen, die *dop* heet.

Doren en doyer zijn beide Truiersch, het eerste jonger.

Dreve, bij ons *dreft*.

Drijjeûrig en *drijlink* met de gewoone beteekenis.

Drummen is ons vreemd; wij zeggen *drungelen*, uit te spreken *drung-ëlen*, zie Diingen.

Dulf onbekend; daervoor *gracht*, *greùb*, *sloet*, *zau* (langs de straten).

Durp, bij ons *deùrp*.

Dwaers, wij zeggen *dwaîs* en *ter dwaîs*. De *r* wordt in meer woorden onderdrukt: *versch*, adj. en *vorsch* (*vrosch*) subst. spreekt men uit als *vos*, fr. renard; *keers* of *kaers* wordt tot *kas*; *steert* of *staert* tot *stat*, eensluidend met *stad*; *peerd* of *paerd* tot *pjáát*; *veers* of *vaers* tot *vjáás*; *heerd* of *haerd* (*-stede*) tot *hjáád*; *leers* of *laers* tot *laîs*; *baers* (visch) tot *baôs*; *koortse* tot *kotsè* en *kerzen* (krieken) tot *kéèzen*.

Eewig bij ons *ièvig* of *ûèvig*, *èn dèr ûèvighéét*. Ook de spreekwijs: *tés ènèn ûèvigen deugnitt*, *ènèn ûèvigè kaîrel*, d. i. een zonderlinge keerl, even als men zegt: *tés ènè geweldige* of *schrikkelekke leu-*

genéèr; ûèvig en meestal scherper *ièvig*, adv.: *héè kan ìèvig klappen*, c'est un terrible babillard.

Eigenaer, St. Tr. *égenéèr*. De zeeuwsche zegging kennen wij niet, maer wel: *zèn égè gebruik heùbben*.

Eindelinge, bij ons *op 't leste, te leste, tè langë leste*.

Es, wij zeggen *ins: zuldjet ins doen?* enz., voor 't overige alles als in 't Zeeuwsch.

Euniing, bij ons *honink*, mann. gesl.

Eutebeuten, wij zeggen: *laòt hum mar gaôn*, en zoo er van een werk gesproken wordt, *laòt hum mar vodderen, fitselen, tettelen, broddelen*, enz.

J. H. Bormans.

BENAMINGEN

VAN HET

SCHOOLVERZUIM.

D. II, bl. 103 van dit Archief vind ik schoolwachten vermeld, als een te Wijdenes gebruikelijke benaming van het *schoolverzuim.* Ook hier ter plaatse (St. Oedenrode) en in de omstreken bezigt men hetzelfde woord, en men verklaart het door »*wachten* tot de *school* uit is." Men vervoegt: »ik ga of doe *schoolwachten*, hij heeft *schoolgewacht*." Te Uden en omliggende plaatsen zegt men schuilwachten, dat één kan zijn met *schoolwachten*, of ook beteekenen »al schuilende wachten."

Behalve de zoo even gemelde uitdrukking *schuilwachten* wordt, in 't naburige Uden, voor de bedoelde ondeugd ook gezegd: schoolvieren, en te Goirle (bij Tilburg) schoolmatten; voor deze beide benamingen echter kan ik eene verklaring zelfs niet gissen. Het zou mij aangenaam zijn, ze van anderen te vernemen.

M. ROEST, Mz.

BLADWIJZER.

a, 63.
aa, 63.
aarde wil van aarde niet, enz. 256.
aanes, 362.
aarde (ter) doen, 83.
aart, 272.
-aart, 272.
aauw, 64.
acht slaan, 87.
achterbord, 153, 361.
aelte, 153, 361.
aemdrok, 153.
aendevunster, 153.
aensenstaende, 153.
aer, 153, 361.
aerbezen, 153, 362.
aerde (achter) zitten, 153, 362.
aerdol, 153, 362.
aerg, 153, 362.
aermuus, 153.
aerpel, 154, 362.
aerrebeiërs, 156.
aers en dwaers, 154, 362.
aerte, 154, 362.
aertebeeste, 154, 362.
aeter, 154.
afgaônde van goed, 154, 362.
afwachten, 154, 362.
al, 280.
allei en allo, 154.
amelang, 102.
amerij, 102.
amering, 102.
amper, 154, 362.
andermalige, 74.
andpaerd, 154, 362.
angièn, 89.
ansveger, 155.
aôrzakker, 155, 362.
aren (van), 155, 363.
areustachegen, 130.
arke, 211.
armetierig, 155, 363.
arziin, 155, 363.
as dat, 155, 363.
assessor, 99.
awaôr, 155, 363.

baan, 277.
babbelkous, 190.
babbleguesjes, 155, 363.
baerrie, 155, 363.
baersje, 155, 363.
bagge, 155.
bak, 155, 363.
bakkeete, 192, 363.
bakkes, 363.
balje, 156, 363.
balpupe, 156, 363.
balsturig, 156.
bamesse, 156.
banen, 277.
Banner, 98.
Bannerführer, 98.
bansje, 156, 363.
baôs (den), 156, 363.
beelen, 156, 364.
beer, 364.
beest, 156, 169, 364.
beet aen, 156, 364.
befletsen, 364.
begankenis, 156, 364.

beguddering, 157.
beiër, 157, 364.
bekaennen, 157.
beklatsen, 364.
bekletsen, 157, 364.
bel, bel, 157.
beletten, 157.
beleuter, 157.
bemaôken, 157, 364.
benkske, 363.
berre, 363.
besletsen, 157.
bibel, 212.
bieden, 295.
biister, 157, 364.
bij-, 202.
bijzitter, 98.
bitje, 157, 364.
bitter, 157.
blaar, 246.
bladeren (die alle) ontziet, die jage in de wouden niet, 250.
blaôr, 364.
blein, 157, 364.
blek, 158, 365.
bleusje, 158, 365.
bleuzen, 158, 365.
blijven, 82.
blue, 365.
blutzen, 158, 365.
boelschap, 304.
boekschool (de) zoeken, 103.
boenen, 158.
boengoed, 158.
bof, 158.
bogt, 158.
boodschap, 295.
bord, 158.
bot, 158, 365.
botrossen, 365.
bots, 158, 365.
botten, 159.
boureis, 159.
breissel, 159, 365.
brengen, 87.
bresete, 159.
broddelen, 367.
brodsen, 159.
broekman, 159.
broenetel, 159.
brokke, 159.
brokstik, 159.
buan, 308.
bund, 159, 365.
bur, 309.
-buren, 309.
bussel, 159.
buts, 159.
buts (de) tegen de buel slaan, 159.
buur, 299.
buurschap, 307.

cepere, 138.
chaos, 212.
chose, 229.
condere, 235.
conflicte, 130.
construere, 235.

d, 69, 270.
daôken, 160.
daôrentoe, 160.
daôs, 160, 365.
daps, 365.
deestag, 366.
dépot, 99.
der, 204.
detteren, 160.
die, 160, 365.
dieflijk, 351.
dieftelijck, 351.
diepsteker, 160.
diingen andoen, 160, 365.
diissendag, 160, 366.
diister, 160.
dijkgraafschap, 294.
dik, 77, 366.
dingen (vier) laten zich niet verbergen, enz., 254.

diréctor, 99.
dit op, 160.
dizig, 161.
djo, 361.
dod, 161.
doeghet (enen) doen, 85.
doen, 83, 273, 306.
dol, 362.
dol aen, 161.
doorgaands, 273.
doppen, 161, 366.
doren, 161, 366.
dreft, 366.
dreve, 161, 366.
driejarig, 161, 366.
drieling, 161.
drossen, 161.
druipen, 122.
drummen, 161, 366.
drungelen, 366.
ds, 69.
dulf, 161, 366.
durp, 161, 366.
durzelen, 161.
dust, 161.
dwaen, 337.
dwaers, 161, 366.

e, 64.
ee, 66.
eek, 363.
eender, 348.
eerlange, 74.
eewig en erfelik, 162, 366.
ei, 66.
eigen, 59.
eigenaer, 162, 367.
eigenschap, 311.
eindelinge, 162, 367.
ende (sinen) doen, 85.
engeigner, 95.
engien, 89.
engienen, 92.
engin, 95.
ensien, 89.
ert, 362.
es, 162, 367.
eu, 66, 68.
euniing, 162, 367.
eutebeuten, 162, 367.
euveregs, 362.

f, 69.
facie, 162.
fijmelkous, 190.
fijn doen, 85.
finistig, 162.
fitselen, 367.
fluine, 162.
fluks, 273.

g, 69.
ga-, 236.
gaan, 83.
gade, 87.
gadeslaan, 87.
gaderen, 87.
gaerde, 195.
gang, 163.
garre, 163.
gaskapjan, 237.
ge-, 236.
ge — *ge*, 237.
gebuur, 299, 309.
gedaagdesse, 81.
gedeelig, 163.
geesten (men zal allen) niet geloo-
ven, 250.
gehu, 113.
geisteren, 163.
geloof leggen, 87.
gelui, 163.
gelureluer, 351.
gemeen, 163.
gemeenschap, 311.
gemet, 163.
genanne, 163.
genoot, 302.
genootschap, 323.
gerdine, 163.

gereedschap, 311, 322.
gescep, 232.
getater, 363.
getes, 163.
'ghetrootst, 345.
geven, 307.
gezel, 299.
gezelschap, 299, 324.
giegauwen, 100.
gigagen, 101.
gijzelschap, 304.
goed, 83.
goeste, 164.
gos, 164.
gou groot, 195.
graafschap, 293, 320.
graens, 164.
grates, 164.
greel, 164.
greub, 366.
groensel, 164.
gruessels, 164.
-gt, 274.
gunter, 164.
ghygaen, 100.

h, 70.
haar en hot, 361.
haórzak, 362.
haverklap (om cen), 101.
heemraadschap, 294.
heerschap, 294.
helcht, 361.
helpen, 87.
herberg, 298.
heri, 317.
herres, 361.
hert, 362.
hessen, 113.
hisschen, 112.
hissen, 113.
hoofdstapel, 99.
hu, 361.
husche, 113.
husschen, 111.
hussen, 111.
huuc, 113.

i, 66.
ideltuet, 164.
ie, 66.
-ig, 57.
iilk, 164.
iingst, 164.
iinkeld, 160, 164.
iintpot, 164.
iisje (naar) keep gaón, 164.
ij, 66.
immer, 164.
in-, 115.
indwaghen, 114.
ingenieur, 91.
ingien, 89.
inhertelike, 116.
ins, 367.
inscone, 116.
inspéctor, 100.
itevat, 165.
ival, 165.
ivers, 165.
ivrig, 165.

jaadappel, 362.
jaadberen, 362.
jaadmaus, 362.
jans (sint) beraód 185.
jeniver, 165.
Jesus, 212.
jong, 165.
jongen, 165.
jongers, 165.
jongers (de), 156.
joodschap, 320.

k, 70.
kaerpel, 165.
kaerspoppelier, 165.
kalessi, 165.
kaleur, 166.
kam, 166.

kanis, 166.
kapoed, 166.
kappe, 166.
karre, 166.
karrekot, 166.
kas, 166.
kativig, 166.
kavalje, 167.
kaveloten, 167.
kd, 71.
keete, 192.
kernoffel, 167.
kesiin, 167.
kestekkes, 167.
keu, 167.
keuken, 192.
keus, 167.
keuvelkousjes, 190.
ki, 167.
kibagge, 155.
kiis kas ki opia, 168.
kijkt (hij) als of hij er vijf op had, 252.
kistkairen, 361.
kladiteren, 168.
klaransie, 168.
klavier, 168.
kleftrig, 168.
klein, 168.
kleis, 168.
klets, 168.
klitig, 168.
klodde, 168.
kluepijp, 363.
kluetspeler, 168.
kluts, 169.
knak, 169.
knecht, 169.
knevelsteker, 169.
kobi, 169
kodde, 169.
koe (men scheldt geene) blaar, of daar is wat wits aan, 246.
koe (men weet nooit hoe eene) een haas vangt, 251.
koebeest, 169.
koejer, 169.
koeskoes, 169.
koffi koken, 169.
kondschap, 311.
kooje, 169.
koopmanschap, 296.
kop, 170.
koppespin, 187.
korte maônd, 170.
kortrok, 170.
kortvliken, 170.
kortzak, 170.
korvé, 170.
kou, 170.
-kous, 190.
kraaipeer, 170.
krakken, 170.
krets, 171.
kribb' (de) is er hoog, 170.
krimeltje, 170.
kringelen, 131.
kroessel, 364.
kroute, 171.
kruit, 273.
krunagel, 171.
kt, 71.
kuy, 362.
kwar, 171.

l, 71.
lachteren, 127.
lak, 124.
laken, 118.
lakensch, 273.
lakinge, 122.
land, 318.
land-, 171.
landschap, 310, 318, 322.
lang, 76.
langen, 171.
lapje, 171.
lasteren, 127.
laten, 85.
lauwrier, 273.
lebreken, 171.

leen, 363.
leeren, 361.
leiste, 171.
leken, 118.
lekken, 118.
lieverei, 273.
ligt, 172, 274.
liib, 172.
liink, 172.
linen, 172.
litsen, 208.
lui (malle) en rotte peren, enz. 257.
luiwammes, 172.
lusekam, 168.
lustig, 349.
luusschen, 127.

m, 71.
maat, 300.
maelk, 172.
maelkbogt, 172.
maennen, 173.
maensekinders, 173.
magoggel, 173.
maken, 83.
malvezy, 273.
mamme, 173.
manschap, 306.
manschap doen, 306.
manteline, 173.
marote, 173.
mó dat, 173.
medeen, 173.
mee, 173.
meermalige, 74.
meiën, 174.
meissen (et), 156.
mekker, 174.
mesanden, 174.
met, 301.
metske, 364.
mier, 174.
mieren, 174.
mierig, 174.
minne, 174.
mis, 174.
miseltje, 174.
missaken, 134.
missen, 174.
mitje, 157, 174.
moerig, 175.
monkelen, 175.
motsig, 175.
mul, 175.
mullig, 175.
musterd, 175.
muten, 175.

n, 71.
-n, 57, 334, 341.
naast, 200.
nalatenschap, 312.
naô, 175.
naôisel, 175.
naôr, 175.
naôst, 175.
nd, 72.
negenste, 175.
neut, 176.
neven-, 199.
nevens, 200.
ng, 72.
nidig, 176.
nidwagen, 115.
nieboren, 116.
nieuwbakken, 116.
nieuwgebakken, 116.
nikke, 176.
nikkestaert, 176.
nivers, 165.
niwejaôrsmaônd, 176.
note, 176.

o, 67.
oe, 67.
oepereer, 364.
oersel, 176.
oest, 176.
oflaet, 129.
of't, 333.

ollebollig, 176.
olm, 176.
ommedebi, 176.
ommedeweer, 176.
ongelaect, 123.
onlangsche, 74.
ontdoen, 83.
ontiig, 177.
ontlaken, 121.
ontleken, 121.
ontsaken, 134.
oo, 68.
oope (t) loopen, 177.
opdoen, 177.
opgeweert, 177.
opmonteren, 177.
opslag, 177.
opsolveren, 177.
opsteken, 177.
ordinares, 363.
orenbeeste, 177.
orrel, 177.
orse, 253.
os (hij springt van den) op den ezel, 253, 260.
ossig, 177.
over, 177.
overboffen, 178.
overgaan, 88.

pachter, 363.
paerdewachter, 178.
paerdrig, 178.
paje, 178.
paleuter, 178.
paljas, 178.
palje, 178.
palmoten, 179.
partijschap, 310.
pé, 178.
perse, 178.
peuk, 178.
peungel, 363.
Piero (hij slacht) van Leiden, 259.
pierwurm, 178.
piest, 178.
pile, 179.
pitje, 179.
pizel, 179.
plamooten, 179.
plank, 361.
plankier, 179.
plaôt, 179.
platine, 180.
plattezeug, 180.
plavues, 180.
poelje, 180.
poke, 180.
pompernikkel, 180.
pookzak, 180.
poppe, 181.
pou, 181.
poter, 181.
poteten, 181.
potnat, 181.
potwuiten, 181.
praatkous, 190.
priem, 181.
prigelen, 181.
prioen, 181.
puet, 181.
put, 182.

r, 72, 366.
raadplegen (iemand), 87.
raenne, 182.
rantantren, 182.
ree, 182.
reeën, 182.
reef, 182.
reefkam, 166.
regelet, 182.
regtswaerd, 182.
religie, 212.
resteel, 182.
revelaôr, 182.
ridder doen, 306.
ridderschap, 305.
roepaerd, 183.
rompslomp, 258.

roojonk, 183.
rote, 183.
Rottenführer, 98.
rouaôje, 183.
rustig, 349.

sabbath, 212.
sac, 133.
sacar, 134.
saccager, 133.
sacher, 135.
saensejuen, 183.
saken, 131.
-scepe, 224.
-*scepi*, 317.
schabernak, 183.
schabouelik, 183.
schadeelig, 183.
-schap, 219, 291.
schape, 232.
scharlinks, 183.
schaven, 238.
schaverdebonk, 183.
scheel, 184.
schepenen, 234.
scheppen, 223.
scheppenesse, 232.
schepper, 230.
schepsterigge, 231.
scherlookeren, 103.
scheuken, 184.
scheul, 184.
scheutelderie, 184.
scheuteleten, 184.
schikken, 184.
schoeffel, 184.
schoolmatten, 368.
schoolvieren, 368.
schoolwachten, 103, 368.
schotzen-drie, 184.
schou, 184.
schrappen, 184.
schrepel, 184.
Schreuder, 231.
schrobben, 185.
schroder, 231.
schuilen, 103.
schuilwachten, 368.
schulfer, 185.
-scip, 224.
seffens, 185.
sichtens, 185.
sikeneurig, 185.
sikkepitje, 185.
sittebitje, 185.
slaan, 87.
slalich, 336.
slaloosheid, 336.
slameur, 185.
slom, 185.
sloopen, 281.
sluts, 186.
smisse, 186.
smokkelen, 186.
snabbel, 186.
snikker, 186.
snikkeren, 186.
snoesteren, 186.
snokken, 186.
solfer, 186.
soms, 186.
somsche, 78.
sop, 186, 345.
spaônse jool, 187.
spark, 335.
sparken, 335.
spetteren, 187.
spetters, 187.
spinde, 187.
spinnege kop, 187.
staan, 82.
staf, 195.
stalich, 336.
staloosheid, 336.
stapelplaats, 99.
-ste, 176.
steigerachtig, 187.
steigeren, 187.
stellen, 86.
sterlings, 187.
stide, 144.
stieren, 188.

stijt, 144.
stik stavast, 188.
stille, 187.
stolp, 188.
stookkot, 192.
stoot, 189.
stoppelstierig, 188.
stortekar, 188.
stramen, 344.
strammen, 344.
streepje, 188.
strek, 189.
streme, 345.
stremien, 189.
strengeljoen, 189.
strikijzer, 365.
strikken, 365.
stroppen, 189.
strubbel, 189.
stuiten, 189.
stuitje, 189.
sturkelen, 190.
stute, 190.

t, 72.
taan, 276.
taerve, 190.
takketeilen, 190.
talmkous, 190.
tanen, 275.
taujan, 276, 278.
teek, 190.
teele, 190.
tettelen, 367.
teut, 190.
teutkous, 190.
tië, 190.
tiëlik, 190.
tierigh, 333.
tikketeelen, 190.
tingel, 190.
tingelen, 191.
titertje, 191.
toenmalig, 79.
togt, 191.
tokken, 191.
toom, 276.
top, 191.
tornen, 191.
torts, 352.
tote, 191.
totemollen, 191.
touwen, 276.
tros, 346.
trots, 352.
trunt, 191.
ts, 73.
tsaken, 142.
tsop, 345.
tureluur, 351.
tut tut, 192.
t' weder, 342.

u, 68.
ues, 192.
uetdoender, 192.
uetspannen, 192.
uetwinteren, 192.
ui, 68.
uitleeken, 118.
utenentuet, 192.
utou, 192.
uu, 68.
uve, 193.

v, 73.
vallen, 83.
valling, 193.
valput, 193.
valsaris, 193.
van, 193.
vasse, 193.
vatbaar, 80.
vennoot, 303.
vennootschap, 323.
verabbezakken, 193.
verbouereerd, 193.
verdoelewitzen, 194.
verdoen, 83.
vergudderen, 194.

vermakken, 341.
veropperen, 194.
versaect, 141.
verschieten, 194.
vertureluren, 352.
verwantschap, 324.
verzaken, 134.
verzei, 194.
vier urens stik, 194.
vigge, 194.
vise mi, 195.
vlaôms spoor, 166.
vlaômse keete, 192.
vlechte, 195.
vleek, 195.
vleuk, 195.
vlui, 195.
vocht, 343.
vodderen, 367.
voer, 195.
volgends, 273.
vooje, 195.
voorlange, 74.
voormalig, 79.
voorradig, 79.
vout, 343.
vrijerschap, 325.
vroedschap, 312.
vroeg groot, 195.
vroue (de), 156.
vuif, 195.
vumme, 195.

w, 73.
waard, 297.
waardschap, 297, 326.
-waart, 269.
-waarts, 269.
waen, 149.
waereld (vo de), 196.
waeren, 196.
waerk, 196.
wanrakt, 196.
wanteweven, 196.
waôter-toom, 196.
water (d) laden, 117.
waterschap, 310, 322.
wattan, 146.
wedde, 313.
wedden, 313.
weddenschap, 314.
wedersake, 134.
weduwschap, 326.
weeg (te), 196.
weeginge, 196.
wegends, 273.
welgeraakt, 196.
wend, 229.
wereld (als het der geheele) verdriet, verdriet het God mede, 245.
werkvatbaar, 80.
wetenschap, 313.
weven, 196.
wigerd, 196.
wilt, 62.
wreed, 197.

Yacht-club, 100.
yeesten, 250.

z, 73.
zaak, 144.
zaal, 300.
zaerde, 197.
zaken, 132.
zaôland, 197.
zau, 366.
zeil- en roeivereeniging, 100.
zetten, 86.
zeuren, 197.
zien, 197.
zifte, 197.
zijn, 82.
zipe, 197.
zocht, 197.
zonde ('t is), 197.
zoo veel as, 198.
Zugführer, 98.
zwak, 198.
zwaôlem, 198.
zwigtig, 198.

INHOUD.

Blz.

De Klankmethode, *door* CASPARUS VAN DEN ENDE, *omstreeks de helft der zeventiende eeuw, in Nederland gevonden en in praktijk gebragt; medegedeeld door* A. DE JAGER. . . . 1.

Voorlezing over de Interpunctie, *door* WILHELM BROES. . . 37.

Over het Taaleigen der Boeren van het Kanton Axel, *vijfde District van Zeeland; door* H. J. VAN ECK, I. . . . . 53.

Taalzuivering van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. . . 74.

Over eenige abstrakte Werkwoorden en de tegen hen overstaande factitieve Werkwoorden, *door* Dr. W. G. BRILL. 82.

Engien, *door* A. C. OUDEMANS. . . . . 89.

Gemengde Opmerkingen, *Berigten*, *Mededeelingen enz.* (Bastaardwoorden. — » Giegauwen." — » Om een haverklap." — » Scherlookeren." — Dure Spreekwijs. — Middel om een Woordenboek te schrijven. — Uitgekomen Werken.) *door* A. D. J. . . . . 97.

Bijdragen tot de Middelnederlandsche Taalkennis, *door* Dr. M. DE VRIES. II. . . . . 109.

Over het Taaleigen der Boeren van het Kanton Axel, *vijfde District van Zeeland; door* H. J. VAN ECK. II. . . . 151.

Over eenige hedendaagsche Zamenstellingen met neven, *door* Dr. M. DE VRIES. . . . . 199.

Verbuiging van het Lid- en Voornaamwoord in den derden naamval van het vrouwelijk meervoud; door J. A. ALBERDINGK THIJM . . . . 203.

Gedicht aan Adr. Koerbagh, *medeged. door* A. D. J. . . . 210.

Blz.

Over de woorden met den uitgang schap, *door* L. A. TE WINKEL. I. . . . . 217.

Tweede twaalftal Nederlandsche Spreekwoorden, *door* P. J. HARREBOMÉE. . . . . 243.

Over het Woordenboek voor de Nederduitsche Spelling, volgens Mr. Willem Bilderdijk; *door* A. DE JAGER. . . 261.

Proeve van Woordafleidingen, *door* G. D. FRANQUINET. . . 275.

Gemengde Opmerkingen, Berigten, *Mededeelingen*, *enz.* (Hoe de Engelschen met onze moedertaal omspringen. — Verslag van het Staats-examen in 1849. — Het Leven van Sinte Christina, door Prof. Bormans. — Werken van K. F. Becker.) *door* A. D. J. . . . . 280.

Over de woorden met den uitgang schap, *door* L. A. TE WINKEL, II. . . . . 289.

Vergelijking, uit een taalkundig oogpunt, van den eersten druk van Vondels Pascha met een drietal latere uitgaven; door A. DE JAGER. . . . . 327.

Lijst van Woorden en Spreekwijzen uit het Truiersch (Limburgsch) dialekt, *door* Prof. J. H. BORMANS. . . . . 360.

Benamingen van het Schoolverzuim, *door* M. ROEST, Mz. . 368.

Bladwijzer. . . . . 369.

DRUKFEILEN.

I. Deel, bl.	25	reg.	13	van ond.	leze men:	nog niet.
» »	294	»	7		:	mij uit.
» »	426	»	13		:	y..
II. Deel, »	82	»	10		:	*vallen*, voor *zullen*.
» »	90	»	6		:	Koninklijk.
» »	172	»	19		:	den Bijbel: